

VETUS LATIUM
PROFANUM
TOMUS TERTIUS

IN QUO AGITUR
DE ANTIATIBUS
ET NORBANIS

AUCTORE
JOSEPHO ROCCO VULPIO
SOC. JESU SACERDOTE.

P A T A V I I. C I D I C C X X V I.
Excudebat JOSEPHUS COMINUS.
Superiorum Permissu.

W. E. B. DUBOIS
THE LIFE OF
W. E. B. DUBOIS
BY
C. VANN DUNN
COBBETT

THE LIFE OF
W. E. B. DUBOIS
BY
C. VANN DUNN
COBBETT

THE LIFE OF
W. E. B. DUBOIS
BY
C. VANN DUNN
COBBETT

EMINENTISS. AC REVERENDISS.

P R I N C I P I

PETRO MARCELLINO
CORRADINO
S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO

*Josephus Roccus Vulpius Societatis Jesu
Felicitatem.*

SOLEMNE est & ab antiquissimis temporibus in ætates singulas usurpatum, PETRE MARCELLINE CORRADINE Cardinalis Amplissime, ut qui literarium aliquod opus in vulgus sunt edituri, huic iidem virum aliquem clarissimum deligant in patronum,

num, sub cujus tutela & fide constitutum, dente minus invido mordeatur. Circumspiciunt proinde ac diu multumque perpendunt, quem sibi potissimum patronum adoptent, ut nonnisi spectatissimum tandem sibi sumant. Mihi vero, Cardinalis Amplissime, ambigendum minime fuit, cuinam hoc quidquid est operis offerrem. Siquidem a Te meditatam, a Te institutum inceptumque, nonnisi Tibi procedit ac tandem desinet. Non injussa scribo. Tu vel in ipso quondam forensi strepitu, vel in ipso Romanæ Aulae æstu, difficillimisque temporibus ac negotiis distentus atque distractus, Veteris Latii monumenta diligentissime acquisivisti, acquisita laboriosissime in unum coegisti, coacta nitidissime descripsisti; tribusque jam editis Libris, duobus Tomis comprehensis, in magnum Veteris Latii ornamentum & literatorum Reipublicæ bonum pridem publici juris vulgando effecisti. Eminentissimæ vero Dignitatis, ad quam meritorum ope es evectus, felicissimo impedimento prohibitus, quominus curas tuas institutumque opus prosequeris, mihi has partes demandare, ut Veteris Latii Historiam dudum a te cœptam ad exitum perducerem, non es dedignatus.

1. Horat.

Sat. 6. l. 1.

1. Magnum hoc ego duco,

Quod placui Tibi, qui turpi secernis honestum.

Si enim

Prin-

D E D I C A T I O. V

2. *Principibus placuisse viris non ultima laus est,*

2. *Id. ep. 17.*
lib. 1.

facile Momos omnes, quorum hac nostra feracior ætas nulla umquam fuit, ridebo ac despiciam, si uno tuo calculo, dignus qui tua vestigia proximus, quamvis longo proximus intervallo, persequerer, fuerim existimatus. Porro in tuam fidem atque clientelam ut opus auctoremque operis recipias, non est quod multis Te orem; cum Patrocinii & Liberalitatis tuæ vis munificentissima utrique dudum præsto fuerit. Non enim excelsus animus tuus, quo & olim CLEMENTIS UNDECIMI Pontificis Maximi, & nuper INNOCENTII TERTIIDECIMI, & modo BENEDICTI Sanctissimi pariter TERTIIDECIMI, interioribus consiliis, maximisque negotiis interes, ades, & consulis, gravissimorum eorumdem negotiorum totque tantarumque rerum maximarum mole impeditur, (nedum obruatur) quominus literatorum hominum curas, in quibus totam ferme vel sic occupationibus districtam ætatem & ipse exegisti, scripta, studia, conatus, & quidquid tandem bonæ frugis proferunt, iudicio probes, patrocinio foveas, liberalitate juves, auctoritate defendas. Quod si & alias semper ceteris Te præstitisse prædicant omnes & profitentur, mea hæc certe Veteris Latii, quæ a Te iussus persequor, monumenta, luculentissimo omnium testimonio confirmant. Quibus
Hu-

Humanitatis, Liberalitatis, ac Patrocinii in me tui meritis non tantum cum aliis commune illud mihi accidit infortunium, ut me imparem omnino solvendo sentiam; verum & id singulare ac proprium, ut laudibus tuis vel per summa ipsa capita cursimque recensendis (quod unum jam reliquum erat) a præclarissima omniumque laudum instar Modestia tua, quam semper unice dilexisti, os mihi, ut ne vel hiscere quidem de iis possim, obstrui videam. Ut tamen parendum sit mihi, laudesque tuæ reticendæ, Lapidēs certe ipsi clamabunt, quos ad Veteris Latii Historiam illustrandam e tenebris erutos nova, ita dixerim, vita & lingua donasti, dum illorum maxime præsidio per Te mihi comparato narrationem sum profecutus.

3. Horat.
Od. 30. l. 3.

Horum Lapidum uni in æternum grati animi 3.

*Monimentum ære perennius,
Regalique situ Pyramidum altius;
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, et fuga temporum,*

juvat inscribere:

4. Idem Ode
3. l. 4.

4. SI IAM DENTE MINVS MORDEOR INVIDO,
QVOD SPIRO ET PLACEO, SI PLACEO, TVVM EST.

Ita sancte profitebar

Romæ ex Græcorum Collegio Postridie Kalendas Junias Anno a
V. P. CIO ID CCXXV.

LECTORI BENEVOLO

Josephus Roccus Vulpus Societatis Jesu Sal.

VIGESIMUS jam annus agitur, ex quo P. E-
 TRUS MARCELLINUS CORRA-
 DINUS Cardinalis Amplissimus Veteris Latii
 Sacri pariter ac Profani scribendam Historiam
 suscepit. Duas ille partes si-ue tomos Historiæ
 ejusdem tunc edidit, quas literarum cultores bonarumque artium
 amantes ac in primis eruditæ antiquitatis in-vestigatores omnes
 fa-ventibus mirum in modum studiis exceperunt. Tertia, ¶) quæ
 deinceps sequentur partes restabant: ingentemque monumentorum
 segetem conquistorum undique diligentissime congesserat. atque ad
 persequendum opus literariæ Reipublicæ apprime utile compara-
 verat. Vir idem Clarissimus atque eruditissimus; cum gra-viori-
 bus in dies curis distentus ¶) maximorum negotiorum mole impe-
 ditus, institutum opus ¶) jamdiu cœptum persequi minime po-
 tuit. In animum itaque induxit, alteri consficiendam ex monu-
 mentis quæ ipse dudum collecta ser-varet, Historiam tradere.
 Mihi itaque id negotii dedit, ut hanc pro-vinciam susciperem;
 quam ego tanti Viri judicio fretus lubens suscepi. Qua in re,
 num satis expenderim, quid ferre recusent, quid valeant hu-
 meri, neque ipse satis no-vi, neque si norim, in eo tamen fu-
 sius exponendo diutius immorer. Ut enim scriptorum quorum-
 dam in-verecundam frontem, durissimumque os improbare con-
 sue-vi qui omnia tamquam ex tripode confidentissime pronun-
 tiant, ita aliorum quoque ineptas excusationes importunamque
 nimis ac fucatam modestiam ne an astutiam, dum operis quod
 sunt edituri rationem reddunt, minime laudem. Horum est: Se
 opus illud sibi studii privati atque otii causa scripsisse, Verum
 amicorum vi assiduisque persuasionibus factum, ut publici tan-
 dem

dem juris evaderet. Legisse quamplurimos id operis, vehementerque laudasse, atque indignatos quod tenebris adhuc obvolveretur. Se quidem Vulcano Laribusque jampridem dedicavisse, verum reluctanter, nunc dolo nunc vi ereptum evulgatumque. Hinc illis ignoscendum sin minus perpolierint atque ad amissim direxerint, cum quale quale illud sit, in lucem edere amici praeverterint. Ita commune hoc nimium scribendi librosque edendi cacoethes amicorum pallio fere semper obvolvitur ab iis saepenumero, quibus nulli amici, quosque nemo peritura non parcere charta, religiosissimumque atque altum tota vita silentium servare non permisisset. Quid nos? Horum nihil omnino. Ut enim amicorum aliquis me ad edendam hanc Historiam verbis impulisset, is ego sum profecto qui ejus suasionibus facile occurrere paratus fuisset, Catullianum illud ingeminans:

Et scombris laxas saepe dabunt tunicas.

Non itaque me amicorum studiis ac petitionibus adactum hanc Historiam edidisse ajo, non dolo e manibus ablatam, non vi ereptam. minime vero. Quid tandem? inquires. Id quod est. **A PETRO MARCELLINO CORRADINO** Cardinali Amplissimo jussus sum ut Veteris Latii Historiam persequerer. Quo quid honorificentius scriptori possit accidere, sapientum virorum erit statuere. Operis consilium est, Latii praecipuas urbes singillatim describere. hoc quidem ordine ut prioribus aliquot libris quaecumque earundem Profana monumenta diligentissime recenseantur; posterioribus vero Sacra omnia accuratissime commemorentur. Profanum autem Latium illud appello, quod Deorum superstitione ac tenebris involutum suis ipsis sacris execrabile maxime fuit. Ritus itaque, sacrificia, sacerdotes, templa, Numina, ceteramque omnem ejusmodi superstitionem, quamvis sacrorum vocabulo a priscis illis nuncupatam, inter Profana merito recensemus. Siquidem Profanum, si vocis originem spectes, ante fanum, si ve ante templum, aut extra templum, sonat. Impia autem Deorum sacrificia, eorum-

rumque sacerdotum ministeria extra Veri Numinis cultum ac templum omnino sunt, ac proinde jure Profana. Sacra autem ¶ vere Sacra ea omnia quæ ad Veri Numinis cultum sanctissimamque ejus religionem spectant, omnino sunt. Per Latium igitur Profanum, Latium Diis mancipatum intelliges: per Sacrum vero, Dei unius Optimi Maximi cultui dedicatum. Ceterum, quantumvis bene multi tum Latii res universas, tum singularum Latii urbium monumenta ad hoc tempus descripserint, haud inutilis tamen labor hic noster futurus est. Non actum agimus; siquidem quamplurima ceteris intacta proferimus. Veterum Lapidum ingens numerus nuper effossorum id præstat, ad quos explicandos antiquorum scriptorum quamplurimis testimoniis usi sumus, quæ lucem vicissim afferunt ¶ accipiunt. Ne quid autem temere pronuntiarem, ea omnia quæ hic descripsi loca, ¶ quæ adhuc extant monumenta ac rudera hisce oculis egomet vidi, eorumque accuratissimam imaginem hic exprimendam curavi. Qua in re, an opera pretium fecerim, erudite antiquitatis cultorum judicium esto. In Latium itaque tendimus, ¶ quis Latio antiquo fuerit status, exponimus. Latine autem Latinorum Historiam fuisse describendam nemo non videt, ut gens omnis quæ Latino quondam Imperio subiecta fuit, principis quondam populi vetustissima monumenta e tenebris eruta, novaque luce donata, commode lustrare posset. Sermone tamen ac stilo facili illo quidem uti placuit, verum, nisi fallor, perspicuo ac Latinitatis jure Latinaque civitate donato, non barbaro aut peregrino; nisi fortasse vocabula aliqua furtim irrepserint parum Latina; quod nusquam in his libris accidisse, non is sum qui jactare ausim. Tumens vero ac fucatum illud scribendi genus, ¶ involutam obscuramque orationem, qua video non paucos delectari, quamque demum quidam Latinam ¶ ornatam putant, penitus ablegavi, Livium potius quam Sallustium aut Tacitum (quoad potui) imitari professus. Cum autem e Græcis scriptoribus te-

testimonia multa adducere e re futurum existima-*verim*, ea non-
nisi in Latinum *versa* adduxi; ut scilicet iis qui lecturi sunt,
ea gratiora multo ac faciliora ob-*venirent*. In his enim quam-
plurimi erunt qui parum, qui ferme nihil, qui nihil omni-
no eam linguam calleant. Quibus profecto morosum nimis ac
injucundum accideret, in tot testimonia eaque longiuscula Græ-
ce recitata idemtidem impingere. Græcæ autem *scriptioni* La-
tina interpretatio adjecta, in longum nimis, exigua ac ferme
nulla cum utilitate, opus protraxisset.

Jam vero primam hujus *Historiæ* partem, quæ de Latio
Profano univ^{er}so agit, viginti jam ab hinc annis edidit
PETRUS MARCELLINUS CORRADINUS
Cardinalis Amplissimus. estque primus ejusdem tomus uni-
co libro comprehensus. Insequenti autem anno Vir idem
Clarissimus alteram partem edidit duos libros complexam, qui
ordine secundus ¶ tertius fuerunt; ¶ secundo quidem de Se-
tinis, tertio vero de Circejensibus Latii Veteris populis egit.
Adsum modo ego, tertiamque partem si-*ve* tomum affero duo-
bus pariter libris distinctum; in quorum altero, qui est ordi-
ne quartus, de Antiatibus loquor, altero vero, nempe quin-
to, de Norbanis verba facio. Habes, Amice Lector, operis
consilium, habes summam. Reliquum est, ut studio fa-*veas*,
bonique consulas, ac in tuam aliquid nostro ex hoc opere u-
tilitatem deri-*ves*. Vale.

INDEX CAPITUM.

LIBER QUARTUS.

DE ANTIATIBUS.

Cap. i.	D E Antii origine ejusque conditoribus.	pag. 1.
Cap. ii.	De Colonia Antium deductis.	8
Cap. iii.	De publicis privatisque edificiis ac monumentis Antii.	25
Cap. iv.	De templis Antiatum.	59
Cap. v.	De templo Fortune Antiatum.	98
Cap. vi.	De ludis Antiatum.	125
Cap. vii.	De Antiatum familiis Romæ illustribus.	153
Cap. viii.	De magistratibus Antiatum, eorumque prisca Reipublica administratione.	172
Cap. ix.	De Portu Antiati.	182
Cap. x.	De urbe Satrico Antiatum Colonia.	189
Cap. xi.	De Astura oppido ac flumine in agro olim Antiati sito.	199
Cap. xii.	De Clostris Romanis in finibus Antiatum.	203

LIBER QUINTUS.

DE NORBANIS.

Cap. i.	D E Norbæ conditoribus.	pag. 207
Cap. ii.	De Norbana Romanorum Colonia.	212
Cap. iii.	De vetustis in agro Norbano edificiis.	219
Cap. iv.	De Nymphæo lacu, fluvio, templo, atque urbe in agro Norbano.	224
Cap. v.	De Gente Norbana inter Romanas illustri.	229
Cap. vi.	De Sulmone oppido prope Norbam.	238
Cap. vii.	De Cisterna oppido in finibus Norbanis.	244

Antiqua locorum quæ in his libris describuntur,
nomina cum recentibus collata.

ANTIUM, *urbs olim celeberrima Veteris Latii, Vol-*
scorum caput ad mare; distabat Roma 30. m. p. Circe-
jis 36. Ostia 20. Velitris 14. jamdiu diruta. locus hodie
Capo d'Anzo.

Astura, fluvius & peninsula, ubi olim oppidulum, & villa
Ciceronis; nunc parva arx cum turri; diciturque Astura,
Astora, Stura, Stora. distat Neptunio 7. m. p. Circejos
versus ad mare.

Ceno si ve Cerbio, oppidulum Antiatum, olim munitum, & fo-
rum rerum venalium ad humanam vitam tolerandam. hodie
multis creditur esse oppidum Nettuno, in ejus ruinis excita-
tum. distat Roma m. p. 40. ab Antio 2. ad mare.

Cisterna, oppidum Latii prope Appiam viam, nunc quoque
Cisterna nuncupatum.

Clostra Romana, locus a Plinio commemoratus, & falso a qui-
busdam limes antiqui Imperii Romani creditus. Hodie: Bocche
del fiume Storace; scilicet Nymphæi amnis impedimenta,
ne ab æstuante mari oppleretur.

Norba, urbs antiqui Latii, Romanorum Colonia in montibus
supra Velitras, diruta a L. Sylla, quod Mariane factionis esset.
hodie ad radices ejus montis est oppidum Norma dictum.

Nymphæus, fluvius, lacus, templum, urbs olim in agro Nor-
bano. Urbs & templum jamdiu diruta sunt. Fluvio & lacui
nunc nomen Storace, ruinis urbis & templi, Ninfa.

Satricum, urbs veteris Latii, quondam Colonia Antiatum,
nunc diruta. Fuisse creditur eo loco qui nunc dicitur Conca,
inter Neptunium & Velitras & Cisternam.

Sulmo, oppidum veteris Latii excisum sine vestigiis, medi-
terraneum in montibus supra Norbam, eo loco qui nunc dici-
tur Sermoneta vecchia.

INDEX AUCTORUM

Quorum testimonia in his libris afferuntur.

A

Additamenta ad Plinium.
 Ælianus in Varia Historia.
ab Alexandro (Alexander.)
 Ammianus Marcellinus.
 Anonymus Ravennas.
 Appianus Alexandrinus.
 Apulejus.
 Archelaus.
 Arnobius adversus Gentes.
 Ascensius (Jodocus Badius) in
 Valer. Maximum.
 S. Augustinus.
 Aulus Gellius.
 Aufonius.

B

Beroaldus (Philippus) in Suetonium.
 Betulejus (Sixtus.)
 Blanchinus (Franciscus) in Epist.
 de lapide Antiati.
 Blondus (Flavius) in Italia illustrata.
 Bonarota (Philippus.)
 Bulengerus (Julius Cæsar.)

C

Caserrus (Nicolaus Angelus.)
 Calepinus (Ambrosius.)
 Casella (Petrus Leo) de primis
 Italiæ colonis.
 Cassiodorus.
 Cato.
 Cicero.
 Claudianus.
 Cluverius (Philippus.)
 Columella.
 Corippus Africanus.
 Corradinus (Petrus Marcellinus)
 Cardinalis.

D

S. Damasus.
 Dempsterus (Thomas.)
 Dio Cassius.
 Diodorus Siculus.
 Dionysius Halicarnasseus.

E

S. Epiphanius.
 Eusebius Cæsariensis.
 Eutropius.

F

Fabrettus (Raphael) in antiquis
 Inscriptionibus.
 Fasti Capitolini.
 Festus de verbor. significatione.
 Figrelus (Emundus) de statutis il-
 lustr. Romanorum.
 Florus.
 Forsterus (Valentinus) in Histo-
 ria Juris Civilis.
 Frontinus.
 S. Fulgentius.

G

Galenus.
 Goltzius (Hubertus.)
 S. Gregorius Nazianzenus.
 Gruterus (Janus.)
 Gutharius (Jacobus) de veteri jure
 Pontificio Urbis Romæ.
 Gyraldus (Lilius Gregorius.)

H

Harduinus (Joannes) in Nummis
 antiquis populorum & urbium
 illustratis.
 S. Hieronymus.
 Holstenius (Lucas.)

Ho-

xiv INDEX AUCTORUM.

Homerus.
 Horatius.
 Hyginus in Mythologiis.

I

Inscriptiones antiquæ.
 S. Isidorus Hispalensis.
 Julius Cæsar.
 Julius Capitolinus.
 Julius Firmicus de errore profanarum religionum.
 Julius Obsequens.
 Jurisconsulti Veteres.
 S. Justinus Martyr.
 Juvenalis.

L

Lactantius Firmianus.
 Lampridius.
 Leonidas. in Anthologia Epigrammatum Græcorum.
 Ligorius (Pyrrhus.)
 Lipsius (Justus.)
 Livius.
 Lucianus Samofatenus.
 Lutatius Placidius in Statium.

M

Macrobius.
 Mancinellus (Antonius) in Juvenalem.
 Manutius (Aldus) junior.
 Marsus (Petrus) in Silium Italicum.
 Martialis.
 Martianus Capella.
 Mercurialis (Hieronymus.)

N

Norifius (Henricus) Cardinalis.

O

Occo (Adolphus.)
 Oisefius (Jacobus) in Thesauro

selektorum Numismatum.
 Oliverius Arzignanensis in Valer. Maximum.
 Ovidius.

P

Panvinius (Onuphrius.)
 Passeratius (Joannes.)
 Patinus (Carolus) in Suetonium.
 Paulus Diaconus.
 Pausanias.
 Philostratus.
 Pighius (Vinandus Stephanus) in Annalibus Romanorum.
 Pignorius (Laurentius.)
 Pindarus.
 Platina (Jo. Baptista) in Vitis Pontificum.
 Plautus.
 Plinius Secundus.
 Plutarchus.
 Porphyrius.
 Propertius.
 Prudentius.

R

Reinesius (Thomas.)
 Rickius (Justus.)
 Rosinus (Joannes.)

S

Sabellicus (Marcus Antonius) in Enneadibus Historiarum.
 Scaliger (Josephus.)
 Seneca.
 Servius in Virgilium.
 Sigonius (Carolus.)
 Silius Italicus.
 Smetius (Joannes.)
 Solinus.
 Sozomenus.
 Spanhemius (Ezechiel.)
 Sponius (Jacobus.)
 Statius.
 Stephanus de Urbibus.
 Strabo.

INDEX AUCTORUM. XV

Stuckius (Gullielmus) in Descriptione sacrorum, sacrificiorumque Gentilium.

Suarezus (Iosephus Maria) in Præneste antiqua.

Suetonius.

Suidas.

Symphorianus (Curtius.)

T

Tacitus.

Tertullianus.

Theulus (Bonaventura) in Theatro Historico Velitrarum Italice ab eo scripto.

Tomasinus (Iacobus Philippus) de Donariis, & Tabellis votivis antiquorum.

Tristanus (Iohannes.)

a Turre (Philippus) in Monumentis veteris Antii.

V

Vaillantius (Iohannes.)

Valerius Maximus.

Valla (Laurentius.)

Vandale (Antonius) de Oraculis.

Varro.

Vellejus Paterculus.

Verrius Flaccus.

Veteres Interpretes antiquorum Poetarum.

Vetus Interpres Persii.

Vicus (Æneas) Parmensis.

Virgilius.

Vitruvius.

Volaterranus (Raphael.)

Vossius (Gerardus Iohannes.)

Ursinus (Fulvius) de Familiis Romanorum.

X

Xenagoras.

Xiphilinus.

MICHAEL ANGELUS TAMBURINUS

Præpositus Generalis Societatis JESU.

CUm Librum, cui titulus: *Vetus Latium. Tomus Tertius. in quo agitur de Antiatribus, & Norbanis*, a Patre Josepho Rocco Vulpio nostræ Societatis Sacerdote conscriptum aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint; facultatem facimus, ut typis mandetur, si iis, ad quos pertinet, ita videbitur. Cujus rei gratia, has Literas manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romæ 26. Augusti 1724.

MICHAEL ANGELUS TAMBURINUS.

Locus ✠ sigilli.

NOI RIFORMATORI

dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del P. F. Ambrosio Lifotti, Inquisitore di Padova, nel Libro intitolato: *Vetus Latium Profanum. Tomus Tertius. in quo agitur de Antiatribus & Norbanis Auctore Josepho Rocco Vulpio Societatis Jesu Sacerdote*; non esser cosa alcuna contra la Santa Fede Cattolica, e parimente, per attestato del Segretario Nostro, niente contra Principi, e buoni costumi; concediamo Licenza a Giuseppe Comino Stampatore in Padova, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 21. Settembre 1725.

[Gio: Francesco Morosini Cav. Rif.

[Andrea Soranzo Proc. Rif.

[

Agostino Gadaldini Segret.

VETUS LATIUM
PROFANUM

LIBER QUARTUS

DE ANTIATIBUS.

AUCTORE

JOSEPHO ROCCO VULPIO

SOC. JESU SACERDOTE.

CAPUT I.

De Antii origine ejusque conditoribus.

ANTIUM celeberrimam Latii olim urbem
Volscæ gentis quis condiderit res plane, ut
in tanta temporum vetustate rerumque ob-
livione usuvenit, est in incerto. Siquidem
Xenagoras & 1. Dionysius ab Anthia Circes 1. Lib. 1.
filio ejus originem deducunt, ajuntque Anthiam urbi
a se conditæ Antium nomen imposuisse. 2. Strabo au- 2. Lib. 5.
tem Antii primordia refert ad Græcos quidem, nullum
tamen ejus nominat conditorem. At Solinus Trojanæ
originis extitisse commemorat, Ascaniumque Æneæ fi-
lium post patris in cælum translationem apud Numicum

A

annem,

annem, Antium quoque una cum Alba Longa & Fidenis asserit condidisse: 3. anno septimo Patris Indigetis, inquit, ei, (nempe Æneæ) nomen datum. deinde constituta ab Ascanio, Longa Alba, Fidena, Antium. Xenagoræ & Dionysio suffragatur Pyrrhus Ligorius. 4. Is enim ex vetustissimis effossis lapidibus ex Antii ruinis, Antiates ad Anthejum sive Anthiam unum e tribus Circes filii solitos suæ urbis originem referre plane demonstrat. Hinc Græcorum error exortus est putantium, duas in Latio urbes fere cognomines extitisse conditas a Græca gente, alteram quidem Anthejam, alteram vero Antion nominatas, ut tradit 5. Stephanus. Hujus tamen sententiæ inanis tantum est conjectura ex solo literæ u-nius discrimine perperam ducta θ scilicet in τ mutatae, cum tamen sæpissime ejusdem rei vocabula in singulas fere ætates mutari omnino, nedum aliquantum variari quotidianus usus edoceat. Verior itaque 6. Homeri, 7. Dionysii, Xenagoræ, Ligorii, ceterorumque fere omnium historicorum sententia Antii originem ad Anthejum sive Anthiam Circes filium referentium. Quamquam enim Solinus Antii conditorem extitisse Ascanium Æneæ filium asseveret, convenire illi facile cum Xenagora & ceteris poterit, si antiquorum omnium profanorum morem Deos semper aut Semideos, aut certe Heroas Diis vel Semideis genitos generis sui auctores patriæque conditores jaçantium recordemur. Non enim abhorret a vero Anthejum sive Anthiam Circes filium (quam montem mari proximo imminentem, deque ejus nomine Circejum promontorium vocatum insedifese ac incoluisse, multis ex 8. veterum fere omnium auctoritate abunde, ubi de Circejis, ostensum est) non abhorret, inquam, a vero Anthejum sive Anthiam Circes filium maritimam hanc oram patriæ proximam pri-

mum

3. In Polybist. de Ital. & ejus laudibus.

4. In Manuscriptis codicibus qui servantur in Bibliotheca Ottoniana Romana.

5. In Onomastico de Urbib.

6. In Odyss. 7. In Archaolog. Rom.

8. Pomp. Mela de Sit. Orb. l. 2. c. 4. Solin. in Polybist. c. 8. de Ital. Dionys. lib. 4. Liv. Val. Max. & c.

mum habitare coepisse, casulisque aliquot ac tuguriis, quæ fere urbium etiam maximarum exordia esse solent, ibi constructis, Antii nomen dedisse; Ascanium deinde Albanorum Regem urbem & ab ædibus & a civibus destitutam, vel certe minime celebrem ac frequentem, & spatio dilatasse, & mœnibus communivisse, & quod eruditorum nullus addubitat, Coloniam Albanorum eo deduxisse, ac tot tantisque incrementis auxisse, ut conditoris loco potuerit haberi. Hoc siquidem in more positum cernimus, ut qui urbem aliquam sic restituerit, vel aliquam vivendi rationem pæne collapsam ipse in usum revocaverit, pro restituto & adiutore conditor plane & fundator habeatur passim & nominetur. Ceterum antiquorum fere omnium morem fuisse gentis suæ originem ad Deos vel certe Diis genitos Heroas referre, vel ex solo Latio, quod præ manibus habemus, abunde colligi potest. In eo siquidem Prænestini Cæculum Vulcani filium, Tusculani Telegonum Ulyssis & Circes, Ardeates Daunum Pilumni Regis Latinorum Numinis, Corani Æneam sive Dardanum, Setini & Norbani Herculem, Circejenses Circem Solis filiam, Laurentini Picum aut Latinum eorum Numina, Lavinientes Æneam, Lanuvini Junonem, ceterique Latini populi, quos recenset Plinius, 9. aut Æneam aut Picum aut Latinum generis sui auctorem suæque urbis conditorem jaçtabant. Licet enim haud ignorem, alias earum urbium ab aliis conditoribus initium sumpsisse affirmari a multis, quorum sententia opportune, ubi de singulis agemus, erit discutienda, tamen apud eruditos omnes est in comperto, incertam illam famam divinæ originis alte populos omnes voluisse posterorum mentibus infigere, qua templis iis Numinibus dedicatis, qua erectis statuis, qua publicis in eorum hono-

9. lib. 3.
 cap. 5.

rem institutis ludis, quæ honorificentissimis inscriptis monumentis eandem illis semper sanctissime commendantes. Hunc itaque morem secuti Antiates Anthiam Circes filium generis sui auctorem urbisque conditorem passim jactabant. Neque vero soli Antiates duas veluti origines duosque urbis conditores sibi asseruisse putandi sunt, Anthiam videlicet & Ascanium. Fuit enim multarum in Latio urbium hic usus, ut quæ ante ab Aboriginibus, seu Pelasgis institutæ seu conditæ fuissent, tamen, quod ab Albanis Regibus vel muris cinctæ, vel amplificatæ spatio, vel civibus auctæ Colonis eo deductis essent, Trojanorum sibi originem, a quibus Albani, libenter assererent, templaque tum Æneæ ipsi sub appellatione Indigetis Patris vel Latialis Jovis, vel Veneri ejus Genitrici dedicarent. Ascanium autem Antii vel primum vel certe illustriorem conditorem fuisse ut credamus & illud facit, quod Plinius testatur Antium

10. *Natur. Hist. lib. 3. cap. 4.*

11. *De Imper. Roman. tit. de Colon. Colonia XIV.*

12. *Additam. ad Plin. lib. 3. cap. 4. Ligor. verb. Aphrodisiū.*

13. *Arcadic. lib. 8. pag. mibi 476.*

antiquitus etiam Aphrodisium vocitatum esse 10. *Dein, inquit, quondam Aphrodisium Antium Colonia.* quod & 11. Onuphrio Panvinio Veronensi viro de re literaria optime merito jure probatur, & Pyrrho Ligorio. Hoc enim nomine hanc urbem vocatam non ab re censent, quod Ascanius, dum ejus fundamenta jaceret, Veneri patris sui Genitrici templum pariter ædificaverit Aphrodisium dictum, 12. a Veneris scilicet nomine, quæ Græcis est *Ἀφροδίτη ἀπὸ τῆ ἀφροῦ*, quod est *maris spuma*; siquidem, ut omnes norunt, e maris spuma natam Venerem antiqui fabulati sunt. Prudentem scilicet maxime conjecturam facere licet, Æneæ posteros hanc urbem ædificasse, cum 13. Pausanias Aphrodisium urbem Laconix ab Ænea constructam commemoret, dum a patria exularet, ibique eundem templum Veneri Genitrici sacrasse, quod Lacones Veneris Aphroditis ap-
pel-

pellaverunt. Nec me ^{14.} Pomponii Melæ movet aucto-
 ritas, ut credam Aphrodisium, de quo Plinius, alte-
 rum ab Antio distinctum oppidum fuisse; licet enim
 etiam ^{15.} Ligorium sibi ipsi alioqui adversantem in sen-
 tentiam traxerit Melæ auctoritas, ut Aphrodisium qui-
 dem ab ipso Ænea inter Antium & Laurentum loco
 qui nunc vulgo *la Fossa* constructum assereret, ibique
 etiam insignem portum ab eodem Ænea communitum,
 id parum refert; Æneas namque juxta Solinum, in a-
 gro Laurenti, loco qui nunc *la Fossa*, (in eo siquidem
 agro est is locus) Veneri Genitrici, quam Aphroditem
 vocarunt, simulacrum & templum dedicavit. ex quo
 deinde posteros locum Aphrodisium appellasse verisimile
 est. At hoc templum diversum omnino fuit ab eo
 quod Ascanius Æneæ filius patris exemplum secutus
 ipse quoque Veneri Gentis suæ auctori sacravit eo loco
 quo Antium deinde excitavit & ab Aphrodite Venere
 Aphrodisium templum pariter atque urbem vocari ma-
 luit. Quod mirum minime videbitur memoria repe-
 tenti, Latinos Trojanis oriundos quamplurima templa
 suis in urbibus Veneri dedicasse. Albæ enim Veneris
 Equestris templum fuit, Lavinii Veneris Genitricis, ac
 fere omnes Latinæ Coloniae templum aut saltem facel-
 lum, vel aram aliquam aut statuam Veneri consacra-
 runt. Itaque Pomponio Melæ optime conveniet cum
 Plinio, si & in agro Laurenti Aphrodisium templum
 ab Ænea, & intra urbis Antiatis spatium ab Ascanio
 Aphrodisium alterum, a quo & Antium nomen ali-
 quando obtinuerit, constructa esse non inani funda-
 mento innixi dicemus. Quod autem Ligorius Vene-
 rem Aphroditem aliam omnino dicit ab ea quæ ex An-
 chise Æneam suscepit, id falsum dubio procul duco.
 quamquam Ligorius idem ex Apollodori *θεογονία* se id
 hau-

^{14.} Lib. 2.
 cap. 4. de
 Ital.

^{15.} In MSS.
 Ottobon.

hausisse testetur. Cum enim Apollodorus Venerem Aphroditem illam esse commemorat, quæ ex maris spuma nata Cupidinis & Mercurii mater fuit, Venerem vero parentem Æneæ aliam ab ea fuisse, appellatamque tum a Cæsare Dictatore, tum ab Augusto Genitricem, (ut in laudibus Juliæ Gentis refert Messala Corvinus) ejus auctoritas tanti non est, ut communi Latinorum & Romanorum omnium vetustissimæ famæ contrarium asserenti, unamque & eandem Venerem fuisse testanti opponi possit, illamque de loco deicere. Constans itaque apud Latinos Romanosque & vetustissima semper obtinuit fama, cui & sæpe Ligorius ipse subscribit, Aphrodisium in agro Laurenti constructum nomen accepisse a templo Veneris Aphroditis sive Aphrodisiæ ibi ab Ænea in matris honorem excitato, ut ex Plinio, Mela, & aliis commemoravi. Cujus etiam sententiæ fuit Pausanias, immo & ipsi Proceres Juliæ Gentis, qui cum Æneam sui generis auctorem facerent, in quodam vetustissimo nummo expresserunt Mercurium deducentem Venerem ad Anchisem in Ida monte decumbentem, ut cum eo congregeretur; hancque illam ipsam Venerem fuisse, quam ex spuma natam finxit Antiquitas, nullus dubitat. Siquidem 16. Marcus Tullius Cicero in libris de Natura Deorum, quatuor fuisse Veneres ait; primam quidem Cælo & Die natam, cujus in Elide delubrum videbatur; alteram vero spuma genitam Cupidinis & Mercurii matrem; tertiam Jove natam Vulcani uxorem; quartam Syriam Syroque genitam. Ex quibus colliges Venerem ex spuma natam, scilicet Aphroditem, eandem profecto esse quæ Cupidinem & Mercurium peperit, a quo deinde ad Anchisem deducta est, ut nummus Juliæ Gentis luculenter testatur; cujus rei locupletem testem habes eruditum

16. Lib. 3.
de Nat. De-
orum.

17. Rosinum in Antiquitatibus Romanis. Quænam autem vetustæ hujus famæ origo extiterit hic investigare non libet. nimis enim longum foret & implicatum fabularum omnium originem indagare. Ceterum huic tam communi Latinorum Romanorumque famæ, qua ducti nummos ejusmodi excudere Proceres Juliæ Gentis, ut fundamento minime levi lubenter adhæreo. His autem de causis Veneris Aphroditis templum Antii ab Ascanio excitatum venerabile tamdiu stetit, quamdiu profanorum antiquorum superstitio, & Deorum cultus permansit, ut in loco fusius referam, ubi de templis. His etiam accedit ad Solini asserendam sententiam locus ipse in quo Antium urbs fuit ædificata. quippe Antiates 18. a Livio & Dionysio inter Volscos recensentur, cum tamen ab iisdem inter Priscos Latinos adnumerentur. 19. Dionysius enim Ecetranos & Antiates Volscæ Gentis inter Priscos Latinos qui Tarquinio Superbo adhæserant refert. idemque repetit initio octavi libri. quod & de Veliternis, Gabinis, & Coranis verum est dicere; qui quamquam Volsci nominis essent, Latinorum tamen concilio Ferentini indicto intererant, quod eos in Latinorum Priscorum numerum nomen ac jura assererat, eorumque urbes Latinorum & Albanorum Regum Colonias extitisse. Ex quibus conficitur Antiates ideo inter Priscorum Latinorum populos recensitos, quia eorum urbs vel ab Albanis fuerit Regibus condita, vel certe mœnibus aucta, & colonia Albanorum eodem deducta. Itaque si vetustissimæ Antiatum famæ fidem habemus, Anthias Circes filius Antii conditor fuit, generisque Antiatis primus auctor. Si vero historicorum verisimiliori narrationi attendimus, Antium urbem Ascanius Æneæ filius anno septimo post patris in cælum raptum, (ut credula superstitio jactabat,

17. Lib. 2.
cap. 10. pag.
mibi 176.

18. Liv.
lib. 2.
Dionys. l. 6.
19. Lib. 4.

bat,) a fundamentis excitavit. quibus sententiis quam ratione commode convenire possit, quod superius jam ostenderim, hic repetere ut supervacaneum relinquo, atque ad Colonias Antium sæpe deductas commemorandas gradum facio.

C A P U T II.

De Coloniis Antium deductis.

ANTIUM Albanorum Coloniam primum extitisse vix est qui dubitet. Sive enim Ascanius Æneæ filius Albæ conditor Albanorumque primus Rex Antium primum condiderit, sive eam urbem ab Anthia Circes filio excitatam populo destitutam & infrequentem civibus auxerit, id non nisi ex Albanis fecisse pronum est judicare. Hic enim mos tum Ascanii ipsius, tum ceterorum Regum Albanorum fuit, quem postea Romani sunt imitati, ut in ea oppida quæ vel bello caperent, vel de novo excitarent, manipulum Albanorum civium ad ea incolenda dimitterent, ut imperium ditionemque Albani nominis in dies amplificarent, devictosque populos suorum præsidio imposito in officio retinerent, & conjugia commiscendo unus omnino populus & gens una sensim evaderent; quo ad diuturnitatem imperii confirmandam concordiaque vinculum stabilendum nihil est aptius. At quonam tempore, & a quibus Latina primum Colonia, deinceps Romana, eaque sæpius, Antium deducta fuerit, juvat paulo altius repetere, atque hic, ut in loco, bella quæ in singulos ferme annos cum Romanis Antiates renovarunt, cursim ex probatissimis historicis Dionysio & Livio recensere;

unde & historiæ nostræ magnum lumen affulgeat, & qua occasione idem talem renovata a Romanis sit hæc Colonia, patefiat. Cum itaque Tarquinius Superbus Romanorum Regum ultimus fretus 1. cognatione Mamiliii Tusculanorum principis in concilio Ferentino Latinæ gentis imperio potitus esset, dolo malo, & Turno Herdonio per fraudem sublato, inito fœdere cum Latinis, legatos misit ad Volscos & Hernicos, qui eorum societatem expeterent. Ceteris autem bellum Romano indicentibus, Antiates tantum & Ecestrani, qui Volsci nominis populi inter Latinos Priscos numerabantur, fœdus inierunt. Tarquinius itaque movit in Volscos, direptaque Sueffa Pometia, quam Pometini incolebant, ingentique auri atque argenti præda parta, ex qua Jovis Capitolini templum extruxit & exornavit, id egit ut, licet privatus Romanorum & Latinorum imperio postea esset, Volscorum bellum tamen Romanis intactum relinqueret. Quo bello Volscorum urbes fere omnes aut direptæ aut captæ sunt a Romanis. Inter hæc Antiates A. Virginio Tricosto & T. Veturio Coss. societatem iniere cum reliquis Volscis, commissaque cum Romanis pugna ad Velitras fugati sunt. 2. Sp. Caffio & Posth. Cominio Coss. icto fœdere Latinos inter & Romanos, additoque Latinis feriis die tertio, Cominius Consul Volscorum reliquias infecutus Antiates fugavit & ad Longulam usque persecutus est; qua simul & Polusca expugnatis Coriolos urbem nobilem ac totius fere Volsci nominis principem adortus est. Antiates itaque manu magna Coriolanis auxilio venerunt, adeoque strenue oppidani urbem defenderunt, ut mulieres ipsæ virilia ausæ hostem telis e tectis passim impeterent. 3. Caji Marcii tamen, cui exinde Coriolanus cognomen fuit, eximia fortitudine pugnandique audacia

1. Dionys.

l. 4. Liv. l. 2.

2. Liv. l. 2.

Dionys. l. 6.

3. Ibidem ibidem.

cia exterritæ fusæ sunt Antiatum legiones, & capti Corioli, receptique in deditioem populi Romani. Jam vero, T. Geganio & P. Minucio Coss. 4. C. Marcius annonæ caritate Romæ sæviente, Antiatem agrum depopulatus est abacta inde magna agricolarum pecorisque præda. quem Antiates ulturi legatos Gelonis tyranni Siculi ingentem vim frumenti Romam onerariis navibus comportantes, subornato navigio interceperunt, cum non longe ab eorum portu anchoras jecissent, direptisque eorum rebus hostiliter, ipsos in carcerem conjecerunt. His Romæ auditis, Senatus omnes belli vires in Antiates convertendas decrevit. Satis tamen Antiatibus fuit hostilem apparatus procul intueri; 5. timentes siquidem excidium Siculorum & res & corpora repetentibus reddiderunt. Post hæc M. Minucio & A. Sempronio Atratino Coss. C. Marcius Coriolanus a plebe perduellionis damnatus absens in Volscos exulatum abiit, licet sibi maxime infensos ob recens ab ipso acceptas clades; minus miserabile censens ab hoste perire, quam a cive. Antium itaque petiit, ac nocte intempesta ad domum Actii sive Accii Tullii, vel Tullii Aufidii, ut mavult Plutarchus 6. in Coriolano, se contulit. Cœnabat is tunc forte prope lares, cumque genere, opibus, rerumque gestarum gloria Volscis omnibus antecelleret, a Coriolano rerum suarum miserabili narratione adeo est commotus, ut communi consilio communes injurias Romanorum ulciscendi in sententiam nullo negotio fuerit adductus. Ludi tunc forte Romæ indicti magnam Volscorum multitudinem abs Tullio autem de industria adduxerunt. Adfuit ipse Tullius, consiliumque Coriolani secutus ad Consules adit, Volscosque in tanta multitudine Romam advenisse seditionem inter ludorum celebritatem excitaturos facile persuadet;

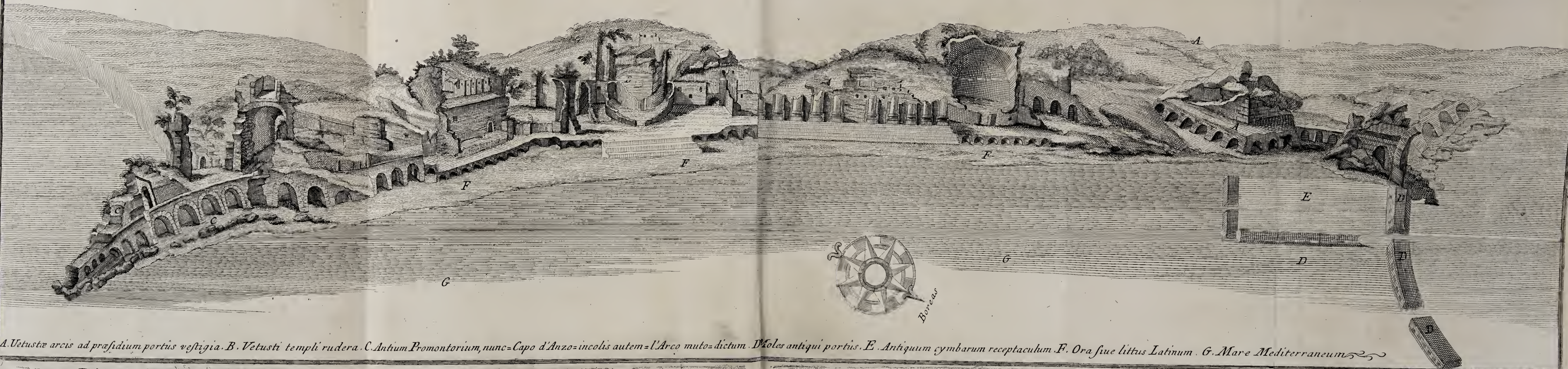
4. *Plutarch.*
in Coriol.
Liv. l. 2.

5. *Dionys.*
lib. 7.

6. *Plutarch.*
in Coriol.
Liv. Dion.
ubi supra,

ANTIQUÆ URBIS ANTJI QUÆ ADHUC VISUNTUR RUINÆ.

Tab. I.

A. Vetus arcis ad presidium portus vestigia. B. Vetus templi rudera. C. Antium Promontorium, nunc = Capo d'Anzo = incolis autem = l'Arco muto = dictum. D. Moles antiqui portus. E. Antiquum cymbarum receptaculum. F. Ora sive littus Latinum. G. Mare Mediterraneum.

det; statimque Senatusconsulto Volsci ad unum omnes maxima cum ignominia Urbe expulsi sunt. Qui rei indignitate vehementer commoti Tullio ad caput Ferentini prægresso obvii cujusque animum acrius ad iram stimulante, vix in patriam pervenerant, tam probrosum dedecus deleturi, totius Volscæ gentis nomine Romanis bellum indicunt. Communi consilio C. Marcius Coriolanus & Accius Tullius Aufidius Antias Imperatores electi, ingenti ac robustissimo exercitu coacto, omnes fere Latinas urbes foederatas & amicas Romanis partim vi cepere, partim diripere, partim in ditionem recepere. 7. Re deinde tam prospere gesta, Coriolanus, Pedito expugnato, ad Urbem propius cum exercitu accessit, constituitque castra ad Fossas Cluilias, quinto ab Urbe lapide. Romanum agrum diu noctuque palantibus manipulis depopulatus, missis inter populatores qui cognitos sibi Patriciorum agros a populatione custodirent, lacrimis tandem Veturiæ matris placatus legiones ex agro Romano abduxit. At maternus hic amor magno illi stetit. Siquidem ab Accio Tullio insidiis exceptus jussus est abdicare imperio; cumque rei gestæ ipse rationem convocato ad concionem populo in medio Antii foro potentiam Tullii metuens reddere vellet, ab quibusdam ex composito prodicionem sibi exprobrantibus prohibitus est exaudiri. Surgentem autem illum & auctoritate popularem tumultum prope compescentem veritus Tullius ne sedaret omnino, ab audacissimo quoque factionis suæ interfici jussit, sive gladiis trucidatum, sive lapidibus obrutum, ut alii aliter rem narrant. Poenitentia postmodum indigni sceleris percussis Antiatum animis, & principum vicinorum oppidorum Volsci nominis, qui huic concilio Antii habito adfuerant, defuncti corpus honorificentissi-

7. Dionys.
lib. 8.

me extulerunt, monumentumque illustre illi erexerunt in medio Antii foro eodem loco quo ceciderat; 8. quod, ut bellatoris & Imperatoris insignis, armis & manubiis exornarunt.

8. *Dionys.*
lib. 4. & 8.
Plutarch. in
Coriol.

Sequenti anno, Cajo Aquilio & T. Sicinio Coss. Tullius tanti sceleris meritas poenas luit. Sicinius enim adversus Tullium Antiatum & reliquorum Volscorum Imperatorem missus in Veliternum agrum, ubi Tullius castra posuerat invasit; ibique in scrupulo ac prærupto tumulo, equitatu satis iniquo loco, commissa pugna, æquo primum Marte certatum est. Romani tamen fossis decisa silva repletis æquiores sibi campum effecerunt. Quos cum Tullius superiori jam loco sibi imminentes cerneret, hac illac discurrens suosque ad rem fortiter gerendam accendens trepidosque exemplo confirmans, postquam acriter pugnavisset fessus tandem gravissimis vulneribus confectus occubuit. Tum vero castris Volscorum expugnatis, fugatisque Antiatibus præclarum ꝑ. Sicinius retulit triumphum. Quatuor deinde ferme annorum induciæ fuerunt. mox, Ap. Claudio & T. Quintio Coss. denuo cum Volscis bellum a Romanis est renovatum, Claudio ipsos in Volscos exercitum educente; verum ob intestina plebis in patres odia ac singillatim in Claudium, Romani non expectato Volscorum impetu terga verterunt. Antiates tamen successu lætos paulo post Numicius Consul adortus agrumque depopulatus primo prælio fudit, coegitque illos intra Antium se recipere. quam urbem opulentissimam ac munitissimam & potentem oppugnare Consul non est ausus, sed cum toto exercitu Cenonem oppidulum maritimum, quod Antiatibus erat simul navale & forum rerum venalium ad victum pertinentium, aggressus est, illudque captum magna præda

9. *Dionys.*
lib. 8. & 10.
M. A. Sabell.
Ennead. 3.
lib. 1.

da abducta, ac navibus longis viginti duabus aliisque navium armamentis inde asportatis diripuit 10. solo-
 que æquavit, navalia ædesque incendit, ne amplius Antiatibus usui essent. Proximis Kalendis Januariis, creatis Consulibus T. Quintio Capitolino & Q. Servilio, Antiates maximam cladem acceperunt, quæ recipiendæ demum ab Romanis Colonia anno insequenti occasionem præbuit. Quintius enim in Volscos expeditionem suscepit, & dum Volsci Romana castra aggredi tentarent, nec tamen se eorum multitudini & robori pares sentirent, repente trepidatione quadam correpti terga dedere, ac in ea fuga castra amiserunt, ipsamque celeberrimam urbem Antium post paucorum dierum obsidionem nullo oppugnantium novo impetu facta. 11. Urbe itaque T. Quintius potitus est, anno Urbis Conditiæ ducentesimo octogesimo quinto (quamquam alii memorent urbem a Quintio vi captam) imperatoque stipendio ac ceteris quibus opus erat exercitui, impositoque Romanorum præsidio Romam reversus de Antiatribus Volscisque triumphavit.

10. Dionys.
lib. 8. Liv.
1.2. Diodor.
Sicul. l. 11.

11. Liv. l. 2.
Sigon. ad
Liv. lib. 27.
Dionys. l. 9.
Frontin.
Stratagem.
l. 3. cap. 1.

12. Sequenti itaque anno, qui fuit Urbis Conditiæ CCLXXXVI. Tito Æmilio & Q. Fabio Coss. Senatusconsulto decretum est, ut Antium Colonia deducere-
 tur, permissumque Latinis & Hernicis Colonia adscribi, agrosque inter se dividere. ad quos dividendos creati Triumviri T. Quintius, qui Antiates vicerat, A. Virginius, & P. Furius. qui parte quadam agri Antiatibus relicta, reliquum novis colonis diviserunt. Deinde, quia ab Latinis Romam propere nuntiatum est, anno vix elapso a Colonia deducta, Æquos ad bellum in Romanos sollicitare Antiates, hique non diu in fide populi Romani mansuri viderentur, novum præsidium ad Antiates missum; eoque aucta Colonia.

12. Dionys.
Liv. ubi sup.

At-

13. Lib. 3.
de Imp. Ro-
man. tit. de
Colon.

Atque hoc anno primum Colonia Antium ab Romanis deducta est. quam tamen multi ac præcipue 13. Panvinius non Romanorum sed Latinorum Coloniam appellant; quod nempe Latini Hernicique illi nomina dare permisi sunt, renuente plebe Romana huic novæ Coloniæ adscribi, cum ejus deductio in ea tempora incidisset quibus maxime patrum & plebis dissidia Romæ fervebant, plebsque non beneficii loco sed exilii putaret se Roma in Coloniam abduci; nec Antiatum sed Romanum sibi agrum dividi singulis pæne concionibus ardentissime postularet. Jure itaque quis diceret Antium hoc anno Coloniam Latinam Hernicamque ab Romanis deductam. Ceterum Romanorum quoque Colonia eo deducta est a Cajo Mænio Consule, devictis iterum Antiatibus, qui in fide nunquam permanferant, ut infra commemorabo. nunc ad inceptam bellorum narrationem revertor.

A. itaque Posthumio & Sp. Furio Cofs. in suspicionem cecidit hæc Colonia defectionis a Romanis. magna namque vis Latinorum, cum oppidum captum esset, ad Æquos confugerat, factisque apud Æquos stipendiis Antium redierat, colonosque jam sponte novarum rerum cupidos ad defectionem sollicitaverat. Nuntiatum igitur in Senatum, defectionem parari, datumque Consulibus negotium ut principibus Coloniæ Romanam accitis de re ex illis cognoscerent; qui cum ambigua satis responsa dedissent, aucta suspitione dimissi sunt. 14. Cum Æquis interim dimicatum a Furio Consule. Cumque is ab hoste intra castra obsideretur, prope Algidum a Quintio proconsulari imperio eodem dimisso, fugatis hostibus, liberatus est. Interea tamen, dum obsidebatur Furius, ab Senatu Latinis Hernicisque & colonis Antiatibus subitarii milites imperati.

La-

Latinis autem Hernicisque propere mandata facientibus, Antiates distulere. Unde, reverso Romam Quintio, cohortes Latinæ Hernicæque ab Senatu, gratiis ob impigram militiam actis, remissæ domos: 15. Antium vero mille milites, qui serum auxilium post proelium venerant, prope cum ignominia dimissi sunt. Verum, sicuti Volscorum bellum cum Romanis annuum ferme erat, ita & Antiatum defectiones. Quippe, 16. Q. Fabio & L. Cornelio Coss. cum Volscorum legiones ad Antium convenissent, defecissentque coloni; Fabio, ut Antium legiones duceret, datum est; eoque Antium profecto cum exercitu, cum Volsci expectantes ab Æquis auxiliares copias dimicare nolent, Consul tres separatim acies, Latinorum, Romanorum, ac Hernicorum instruxit, castraque hostium circumvenit; magnaque cæde facta, hostes fugavit. ac prope exercitum delevisset, ni fugientes silvæ texissent. Interea dum hæc Antii geruntur, Æqui robore juventutis præmissis, arcem Tusculanam noctu ex improviso ceperunt. Cujus rei nuntium Romam celeriter, ab Roma in castra Antium perlatum compulit Fabium Consulem castra movere ab Antio. Tusculana tamen arce recepta, Antium reversus esset, nisi consulatu cedere, elapso jam anno debuisset. Creato itaque in ejus locum Lucio Cornelio, hic contra Antiates totam belli vim convertit, ac excisis primum toto agro arbustis, demum fossa & vallo urbe cincta, scapas mœnibus admovit, portisque ariete disjectis, vi in oppidum penetravit. 17. ubi quidquid auri, argenti, æris, facti infective ac pecuniæ fuit, in ærarium deferri, captivosque sub hasta venumire a Quæstoribus imperavit: 18. mox præcipuos tum colonorum, tum veterum Antiatum defectionis auctores, quorum magnus

15. Dionys.
lib. 9.

16. Dionys.
l. 10.

17. Liv.
Dionys. ut
sup.

18. Fasti
Capitolini.

gnus erat numerus, virgis aliquamdiu publice cæfos capite plecti iussit.

Hac clade jam fracti Antiates a bellis aliquot annos abstinuerunt. donec, Cn. Cornelio & L. Furio Cofs. Volsci iterum ad Antium summa vi & apparatu bellum instauraverunt, ibique disposito omnium populorum juventutis robore, castrisque omni præsidio firmatis ultimum Romanis minitabantur excidium. Dictator itaque Romæ, ut in re trepida, dictus est P. Cornelius, qui levi prælio hostes intra Antii mœnia compulit, agrumque circa omnem est depopulatus. Tribunis deinde militum Romæ consulari potestate creatis, ingens Volscorum reliquorum, Antiatum, & Latinorum, qui sese Volscis adjunxerant, exercitus apud Satricum prope Antium confedit. contra quem missus C. Camillus. Hic cum Romanorum legiones trepido quodam pavore correptas cerneret, memorandum facinus ausus arreptum manu signiferum in medium Volscorum & Latinorum confertum agmen vi traxit. puduitque ceteros non sequi ducem. irruentem itaque in hostem clamore in cælum sublato Romani tantum impetum fecerunt, ut disturbatis ejus ordinibus primum fuderint Antiates, ingenti mox oborta procella, quæ reliquum pugnæ pariter & victoriæ tunc præripuit. His gestis, nocte jam media Latini Hernicique relictis Volscis, domos profecti sunt. Quo comperto, Volsci cum Antiatibus, relictis castris, mœnibus se Satrici receperunt. At Camillus eos vallo & aggeribus circumdare machinisque & tormentis oppugnare cœpit. ingentique militum alacritate mœnia undique aggressus, scalis muro applicatis, oppidum cepit. Inde animo volvens, frustra hæc omnia fieri, frustra prospere hæc gesta esse, ni Antiates tam diuturni

ni belli gliscentem semper originem interneccione dele-
leret, ad Antii ruinam ultimumque excidium haben-
dum curas omnes intendit. Verum, cum urbem tam
validam tamque potentem rebusque ac præfidiis om-
nibus ad extrema quæque toleranda instructam, satis
perpenderet, longe majori, quam, quo tunc ipse pol-
lebat, apparatu oppugnandam esse, Romam reversus
est, ut senatoribus omnibus vim belli ad Antii exci-
dionem convertendam esse, persuaderet; 19. obtinui-
setque nullo negotio ejus sententia apud Senatum tam
frequentibus Antiatum defectionibus laceffitum, & ex-
asperatum, nisi Antiatibus arridens fortuna, Etrusco
jam parato apud Romanos bello, imponentem illis
ruinam avertisset. Præneste postmodum expugnato a
T. Quintio Dictatore, sequenti anno, Prænestini, ad-
junctis sibi Latinis populis, defecerunt abs Romanis;
junctisque sibi etiam Volscorum legionibus bis cum
Valerio & Æmilio Tribunis militum ad Satricum pu-
gnaverunt. 20. altero tamen proelio fusi castra amise-
runt. quod & in causa fuit, cur Antiates, qui & ipsi
cum Prænestinis adversus Romanos dimicaverant, ur-
bem & agros Romanis in deditionem tradiderint.

19. Liv. l. 6.
Front. Stra-
tegem. l. 2.
c. 8. exempl.
4. Plutarch.
in Camill.
Diodor. Si-
cul. l. 14.

20. Liv. l. 6.

M. Popilio Lenate & L. Cornelio Scipione Coss. ac-
cidit, ut Antiates a Gallis & Græcorum prædonibus
infestarentur. Galli namque a Popilio in Monte Al-
bano insigni proelio fusi hiemis vim non ferentes ex
Albanis montibus descendentes maritima loca, & præ-
cipue Antiatem oram, vagi populabantur. Græci quo-
que similes agebant prædas levibusque identidem præ-
liis Græci cum Gallis, Antiates cum utrisque æquo fere
Marte certabant. 21. Cum tandem a L. Furio Camillo
Consule & L. Pinario Natta Prætoře maritimam oram
tuentibus tam Græci quam Galli fugati pulsique sunt.

21. Liv. l. 7.
A. Gell. l. 9.
cap. 11. Eu-
trop. l. 3.
Val. Max.
lib. 3. cap. 2.
Auctor de
vir. illustr.
cap. 29.

SUCCESSERE M. POPILIUS & M. VALERIUS CORVUS COSS. quo anno Satricum a Latinis dirutum Antiates reædificaverunt, eoque suorum Coloniam deduxerunt, tamquam tutum eorum propugnaculum. Eodemque Valerio secundum Consule, Latinorum legati Romam in Senatum detulerunt, Antiates Latinorum urbes circumire, earumque populos ad defectionem concitare. Senatus igitur hostium vires, antequam crescerent, opprimendas ratus, Valerium iussit movere in Antiates. Valerius Satricum infesto exercitu pergens Volscos Antiatesque sibi occurrentes prælio fudit, ac intra urbem fugavit, urbemque ipsam corona statim cinxit; & cum jam scalis admotis in proximo esset, ut foede diriperetur, hostes ad quatuor millia se Consuli dediderunt, Satricumque iterum dirutum fuit, atque incensum, una Matutæ matris æde ab ruina & incendio servata.

22. Liv. l. 7.
Pigh. An-
nal. l. 4. ad
ann. 407.

22. Præda omnis militibus data. Antiatum Satricanorumque quatuor millia ab Consule ante currum in triumphum ducti, illisque mox divenditis ingens summa in ærarium redacta. Tot tamque ingentes clades, quæ strenuum quemque ac bellatorem populum fregissent omnino, Martiales Antiatum animos adeo non dejiciebant, ut alacriores potius & robustiores animo certe, sin minus viribus, ad nova semper bella instauranda ex unaquaque accepta clade redirent. C. itaque Plautio & L. Æmilio Coss. postquam Plautius Privernates domuit, ad Satricum in Antiates duxit exercitum, ubi magna utrimque cæde facta prælium adeo atrox fuit, ut tempestas eos, neutro inclinata spe, dimicantes dirimeret. Postera die recensentes Volsci, quot suorum amisissent, ut cognoverunt illorum plurimos desiderari, noctu trepido agmine, faucibus ac parte impedimentorum relicta Antium non secus ac victi abie-

abierunt. Consul magnam armorum vim inter Antiatum & Volscorum cæsa corpora repertam Luæ matri dicare se dixit, finesque Volscorum ad mare depopulatus Romam recessit. 23. Interea Antiates Ardeatinum & Ostiensem agrum ferro & igni vastantes a L. Pa-^{sup.}pirio Crasso compulsi fugatique intra mœnia sese continuerunt.

Jam vero, anno ab Urbe Condita quadringentesimo decimo quinto L. Furio Camillo & C. Mænio Coss. Mænius Latinis devictis, in Antiates jam armatos, quibus insuper Lavinii, Veliterni, & Aricini se adjunxerant, exercitum duxit. Cumque illos ex improviseffet adortus, ad Asturam amnem fudit fugavitque, ac Antium in deditioem recepit, vel, ut alii prodiderunt, vi expugnavit. Cujus victoriæ nuntio in Senatum perlato senatorum quisque primus ac sapientissimus in eam ivit sententiam, ut Antiatum urbs & civitas, quæ toties ab populi Romani fide desciverat, funditus deleretur, soloque æquaretur. Vicit tamen Furii Consulis sententia, quæ novam Coloniam, eamque Romanorum, Antium deduci sentiebat. 24. De-^{24. Liv. l. 8. Sigon. de vet. jur. Ital. l. 2. c. 3.}ducta est itaque hoc anno Antium nova Colonia, permixtumque Antiatibus Romanis civibus adscribi, si vel-
lent, multisque eorum civitas data. Ob hoc a Censoribus Publio Philone & Sp. Posthumio in duas novas tribus, quicumque ex Antiatibus aliisque Latinis populis civitate donati fuerant, relati sunt, 25. quarum al-^{25. Panvin. l. 3. descrip. Imp. Rom. ubi de Colo- niis.}teri quidem Mæcia, alteri Scaptia tribus nomen impositum.

Verum, quia neque hæc ad Antiates in officio continendos eorumque ingenium novarum semper rerum cupidum & ad defectionem maxime pronum cohibendum satis futura videbantur, ex Senatusconsulto An-

tiatibus mari interdictum est, navesque longæ ab Antiati portu remotæ, quas inter sex præcipue rostratæ, quarum æneis rostris suggestum extructum in foro Romano adornatumque est, Rostraque id templum appellatum. rostraque illa C. Mænius ipse in suggestu fori affixit, eoque loco oratores causas egerunt longo tempore, unde & *pro rostris dicere*, emanavit. Civitas autem data Antiatibus, ut aliquo tam egregie multæ solatio esset, neve in desperationem a tot cladibus adducti ad extrema quæque audenda concitarentur.

26. Liv. l. 8. 26. Florus captam vi Antiatum classem innuit: nam *extant*, inquit, *¶* *parta de Antio spolia, quæ Mænius in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit; si tamen illa classis: nam sex fuere rostratæ, sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit.* Ex sex tamen rostratis tantum minime evincitur, totam classem ex illis confectam, cum non abhorreat a vero, multas in portu Antiati, utpote opulentissimo, alias naves extitisse, sed sine rostris.

27. Plin. ubi sup. Cluv. Ital. antiq. l. 3. Fasti Capitol. 27. Ceterum Mænius Consul de Antiatibus triumphavit, sui que triumpho perenne in Capitolinis Fastis monumentum reliquit hac inscriptione:

C. MAENIVS P. F. P. N. COS.
DE ANTIATIBVS LAVINEIS VELITERNEIS
PRIDIE K. OCT. ANNO CDXV

Hac itaque occasione Antium secundo a Romanis Colonia deducta, Romanaque civitate Antiates donati.

Anno autem Urbis Conditæ CDXXXVII. Antiates qui sine legibus certisque magistratibus agere querebantur, ab Senatu patronos ad jura Coloniae ipsius statuenda impetrarunt. Aucti deinde sunt a populo Romano singulari beneficio. 28. Siquidem, bello Punico,

28. Liv. lib. 27.

cum,

cum, Annibale irruente, plures Coloniae petiissent exemptionem, quam in deductionem obtinuerant, Antio Cestiaeque exceptis, quibus Senatus propter merita indulgit, id ceteris negatum fuit. Civili postea bello coorto inter Cajum Marium & Lucium Sullam, Antiatum Colonia, quod Sullanæ factionis fuerat, a Cajo Mario pæne deleta est. 29. Capta siquidem, immo potius tra-

29. *Panvin. lib. 3. de Colon.*

30. omniū inopiam exiguas colonorum reliquias redegit. jacuitque hæc urbs fere a populo destituta usque ad Neroniana tempora. Nero enim patriæ suæ gratiam aliquam relaturus (Antii siquidem natus est Nero Imperator, ut notum est, atque in loco dicam) eo Coloniā tertio deduxit, adscriptis illi veteranis e Prætorio, additisque per domicilii translationem ditissimis primipilaribus. 31. Quamvis enim Romanis usitatum non esset in eam Coloniā quæ semel auspicato deducta erat, Coloniā novam inducere, attamen, ubi casu aliquo diminuta vel exhausta reperiretur, novos colonos illi adscribere iterum consueverunt. Quod in Coloniis militaribus maxime obtinuit. Cum enim L. Sulla, bello civili sæviente, milites suos emeritos remuneraturus quamplurimas deduxisset Colonias, quæ jam deductæ fuerant, Cæsar Augustus & successores fere omnes Sullæ factum tamquam egregium imitandumque exem-

30. *Appian. l. 1. Bellor. Civil.*

31. *Tacit. Annal. l. 14. cap. 27.*

32. *Goltz. Thesaur. Harduin. de numis populor. & urb. pag. 55.*

gion.

gion. IV. Italica. His ductus refert Ligorius hanc Coloniam Neronianam appellatam: nullum tamen hujus appellationis testimonium profert. Si enim Neronianum nummum consideras, contrarium potius ille ostendit. non enim ibi *Neroniana*, sed *Antiat. Colonia* inscribitur. Cum tamen Ligorius quæcumque profert, ea ex inscriptis lapidibus antiquissimisque defossis cippis proferre consueverit, non omnem illi fidem obnegaverim, cum multa illum in hanc sententiam adducere potuerint, ex quibus non levem licet facere conjecturam, hanc Coloniam Neronianam appellatam. Neronis in primis superbia, qui Antii natus patriæ simul sibique famam aucturus Coloniam a se deductam suo nomine appellaverit, facile persuadet. Antiatum deinde assentationes, qui Imperatori gratificaturi in lapidibus Neronianæ Coloniae nomen passim insculpserint, etiam huic rei non modicum addunt pondus. quod maxime augetur ex C. Suetonii testimonio, qui in Nerone sic inquit: 33. *Multis rebus ac locis, vetere appellatione detracta, novam ex suo nomine induxit. mensem quoque Aprilem Neroneum ac Romanam Neropolim nuncupavit.*

33. Sueton.
in Nerone.

Addit Ligorius Antium rursus Coloniam deductam ab Imperatoribus M. Aurelio Commodo, L. Septimio Severo, Vespasiano, & Severo Alexandro, idque ex aquæductibus nuper effossis confirmat. Siquidem illorum aliqui ita inscripti sunt:

STATIO VRBANA.

M. AVRELIVS.

aliqui vero:

IMP: AVG: VESPASIANI.

STATIO VRBANA AVG:

idque, commemorat, inquit Ligorius, etiam Herodianus ^{34.} qui narrat hunc Imperatorem Antii civilibus negotiis intentum jus dixisse. Ex quibus conficit idem Ligorius, Antium Commodianam & Severianam Coloniam appellatam. At, pace ipsius dixerim, levi nimium fundamento ductus hæc tradit. Quamquam enim haud abnuerim ab assentatoribus Commodi & Severi ipsis imperantibus, & id maxime expetentibus Antium Commodianam & Severianam Coloniam appellatam; assentiri tamen non possum sententiæ quæ Antium ab his iterum Coloniam deductam asseverat; cum nullum hujusce rei in tota antiquitate vestigium appareat. Nam, quod spectat ad nuper effossos aquæductus, expriment illi quidem, se ætate M. Aurelii Commodi Imperatoris jussuque ejus constructos, non tamen ab illo Antium deductam Coloniam indicant.

*34. Lib. 3.
Hisor. in A-
lex. Severo.*

^{35.} Inscriptio autem Stationis Urbanæ referri optime potest honori qui ab Imperatoribus haberi consueverat militibus Imperatoris ipsius corpus custodientibus, vel de Republica optime meritis, ut scilicet Stationis Urbanæ Prætorii, vel Prætoriani appellarentur, passimque lapidibus inscriberentur. Ex hoc itaque Vespasiani aquæductus minime tamquam testimonium Coloniam ab eo Antium deductam adhiberi potest. Neque Herodiani auctoritas id evincit de Alexandro Severo. is enim auctor hoc tantum tradit, Alexandrum Severum circum maritimas Campaniæ oras agitasse, & Antii jus dixisse. at Coloniam ab eo Antium deductam non commemorat.

*35. Ligor.
Gruter. Oc-
co & alii.*

Ceterum Commodianam a Commodo ac Severianam a L. Septimio Severo appellatam hanc Coloniam facile mihi persuaserim. Scimus enim horum Imperatorum utrumque Colonias omnes, templa ac Numi-

na suo nomine voluisse appellari, Commodiana scilicet & Severiana; assentatoresque repertos, qui imperata facerent. quæ illorum temporum fuit iniquitas. Commodus utique retulit ad Senatum de Commodiana facienda Roma, responsumque a Senatu est per summam assentationem non modo Romam Commodianam, sed & ipsum Senatum Commodianum appellaturos: Commodumque ipsum Commodianum Herculem appellavit. Hic idem Imperator cum feras Lanuvii in Amphitheatro occidisset, Commodianus & Romanus Hercules est appellatus. nummi quoque excusi, 36. in quibus Commodus sub Herculis effigie leonis exuviis & clava armatus exprimitur, cum inscriptione:

36. apud.
Oeconè pag.
327.

HERCVLI COMMODIANO P. M.
TRIB: POT. XVI: COS. VI

37. Hardui-
nus ubi sup.
pag. 116.
& Lamprid.

Quin etiam & Carthaginem Commodianam Coloni-
niam, & Aurelianam Commodianam Piam Felicem ab
ipso appellatas in pluribus nummis legitur. 37. addit-
que Lampridius eundem Carthaginem Alexandriam
Commodam Togatam, classemque Africanam Hercu-
leam Commodianam appellasse; *¶) quidem ridicule*, inquit
Lampridius, *quoniam hanc urbem Coloniã non deduxerat.*
Deducta autem fuerat a Graccho, deinde & majore fa-
ma a Cæsare Dictatore. Unde vero propius quis existi-
maverit Antium quoque, licet novam Coloniã illo
minime deduxisset, a Commodo Commodianam Co-
loniã appellatam, cum & illam in deliciis habuerit
Commodus, & tam impotens nomen suum rebus o-
mnibus tribuendi, deque illo eas appellandi, eidem libi-
do fuerit.

Quod & L. Septimium Severum factitasse cogno-

vimus, qui Berytum, Seleuciam, aliasque Colonias Severianas 38. appellavit, unde & de Antio idem fecisse non improbaverim. Hæc tamen nomina, utpote quæ per vim extorquerentur ab invitis, vel certe per summam tantum assentationem imponerentur, cum ipsis quibus Romanus populus assentabatur, desuisse pro certo habeo. præcipue cum posteri majorum semper titulis ac famæ invidentes suum nomen in majorum suorum titulos passim sufficerent. Coloniam tamen ab his Imperatoribus Antium deductam cum nulla id auctoritate possim confirmare, dixisse minime ausim.

38. Goltz.
Occo, Har-
duin. & alii.

C A P U T III.

De publicis privatisque edificiis ac monumentis Antii.

ANTIATI cælo Romanos olim maxime delectatos testis est 1. Strabo, qui hanc Coloniam Romanis Imperatoribus ac viris principibus in deliciis fuisse narrat, ad eamque divertisse quamplurimos Romanorum otii animique causa, cum ab Reipublicæ negotiis forensibusque agitationibus aliquantulum missionis acciperent. Magnificentissimæ proinde ædes bene multæ Antii ab iisdem excitatæ, quæ Romæ, ita dixerim, Antii rusticanti excipiendæ pares forent. Verum his narratis, Strabo, quænam singillatim hæ ædes fuerint, quantæ molis, quibus substructionibus ac ornamentis extructæ, commemorare prætermittit; quæ ego, quantum ex probatissimis scriptoribus erutisque monumentis diligentissime undique conquisita colligi potuerunt hic sub oculos legentium ponam. Ac primum quidem omnium constat, multa Antii publica sive ex publico

1. Lib. 5.
Geograph.

D

ædi-

ædificata sumptuosissime ab ipsis Antiatis fuisse ædificia. Siquidem prope forum conspicuo loco sepulcrum erat Caji Marcii Coriolani, 2. quem Antiatum ac Volscorum Imperatorem Tullii Aufidii insidiis circumventum Antiates in medio foro sub Romanæ Reipublicæ initia foede contrucidaverant. Hujus deinde defuncti cadaver pœnitentia ducti Volscorum principes Antiatumque proceres magnificentissime de publico extulerunt. virtutem siquidem incolumem odimus, at sublatam ex oculis quærimus invidi. Huic itaque sepulcrum in foro Antiates extruxerunt, monumentumque, ut bellatoris & Imperatoris insignis, armis ac manubiis hostium cumulatissime exornarunt, ut perspicue narrat 3. Dionysius, qui etiam perpauca antiquum Priscorum Latinorum morem describit in illustribus viris efferendis ac tumulandis. Illi enim cadavera eorum qui de civibus ac Republica bene meruissent, domique ac militiæ rem strenue gessissent, media urbe vel summo aliquo clivo conspicue tumulabant, eorumque de nomine locum appellabant, annuis institutis feriis, in quibus carmina in defuncti laudes publice decantarentur. Coronare etiam illorum cadaver, aut tumulum mos fuit, & circa sepulcrum ipsum illicæ aut cupressinas coronas apponere, armaque ipsa inibi figere, si ducis eximii strenuique bellatoris tumulus esset ornandus. Addebant sæpenumero sepulcro turritam columnam aut pyramidem, qualem Caji Cestii Epuloni Septemviri sepulcro inædificatam vel nunc cernimus Romæ ad portam Ostiensem, atque in ea sive pyramide, sive columna summa ducis ipsius effigiem coloribus expressam collocabant, adscripta perbrevis laudatione, quæ sepulti nomen, ac rerum gestarum gloriam posteris commendaret. Quod si extra urbem

2. *Dionys.*
l. 4. Plutarch.
in Coriol.

3. *Dionys.*
ubi sup. &
Festus l. 3.
& 5. Casel.
de Antiq. It.
Col. pag. mi-
bi 38.

bem (quod sæpius fiebat) esset sepulcrum in aliquo a-
 moeni collis vertice 4. aut clivo , lucum circa Latini
 ferebant ex cupressu præcipue nigraque ilice , qui de-
 inde sacer habebatur Manibus Diis defuncti . illò dein-
 de , vertente anno , ac deinceps quotannis convenie-
 bant defuncti ipsius necessarii vel proceres civitatis ,
 (prout publice privatimve curaretur id funus) ac in
 umbra sumptuosissime extructis conviviiis ab Epuloni-
 bus aut Ædilibus majorum memoriæ parentabant . Quæ
 omnia , si lucum demas , Cajo Marcio Coriolano de pu-
 blico exhibita satis innuit Dionysius , 5. dum apud An-
 tiates maxime celebre ejus sepulcrum summo loco ac
 totius urbis celeberrimo excitatum præclarisque insignis
 Imperatoris monumentis exornatum fuisse commemo-
 rat . Antii pariter prope forum Circus fuit antiquissimus
 ab Appio Claudio Censore restitutus , quem ferunt a
 Nerone illustratum , quando Senatusconsultum a Ro-
 manis impetravit , seu potius imperavit , ut ludicrum
 Circense annuum haberetur Antii pro Claudia & Do-
 mitia Gente , quemadmodum Bovillis ex simili Sena-
 tusconsulto habebatur pro Gente Julia . Exhibitos au-
 tem sæpe sumptuosissime Circenses in hoc Circo refe-
 ram , ubi de ludis Antiarum sermo erit . a pluribus enim
 Imperatoribus Circenses Antii dati sunt . Haud longe
 ab hoc Circo Sacellum erat a Nerone extructum pro
 Claudia & Domitia Gente instar illius quod Bovillis
 extabat pro Julia Gente . In eo majorum imagines as-
 servabantur , posteriorumque effigies , mox ut quisque
 diem suum obiisset , sacrabantur . Inibi aderant eque-
 stres statuæ Neronis ipsius & Claudii Imperatorum ac
 Appii Claudii Censoris . has simul cum majorum omni-
 um imaginibus deferebant Sacerdotes in Circum , & So-
 dales Augustales in Circensi pompa , ut pluribus infra

4. Varr. l. 3.
 de Ling. La-
 tin. & Ca.
 sel. p. 40.

5. Lib. 4.

referam, ubi de ludis. Quia vero mare versus Antium protendebatur, alter extitit parvus Circus, ubi navalia certamina sive Naumachiaë fiebant, quæ cum intra Neronianum portum haberentur commode a populo inspectante cerni poterant. habebantur autem hæc certamina Neptuni festo, quod ab Antiatibus solemniter celebritate peragebatur. Jam vero Circus ille major, qua parte forum spectabat, adjunctas sibi habuit augustissimas porticus, 6. quas pictura undique convestivit libertus quidam Neronis, cum hic gladiatorium munus Antii daret. Exprimebat pictura gladiatorum omnium ad vivum vultus atque habitum ornatumque, ac lanistarum instrumenta, puta fuscinam, rete, tridentem, atque hujusmodi; instar porticus quæ visebatur Athenis æneo Mercurio aliisque picturis celebris, 7. ubi & Marathonica illa celeberrima pugna depicta erat. cum apud Neronem ludicræ pugnae inter vilissimos quosque gladiatorum commissæ majori longe in pretio essent, quam nobiles a veteranis de hostibus Romani nominis relatæ victoriæ. Insculptas etiam hujusmodi gladiatorum imagines in his porticibus insignis statua gladiatorem referens hic effossa fidem facit. visitur hæc siquidem ad hanc diem Burghesio rure prope collem Hortulorum Romæ extra portam Pinciam. Hujus etiam porticus rudera & infinitæ molis substructiones visuntur hodieque, loco non procul a mari, ubi effossa est inscriptio M. Aquilii. Ibi enim cernitur subterranea porticus fornice in orbem lunato a circulari deflectens, atque ad figuram Amphitheatri producta, in cujus medio satis ampla ejusdem figuræ area superne expanditur. Jactæ autem fuerant hæc moles ad tantum ædificium sustentandum, quod eandem aream ambiens columnis circumquaque dispositis publicas porticus efformabat.

Quan-

Quantæ vero fuerit olim hæc porticus magnificentiæ, stylobatæ, Corinthia capitella eleganter elaborata, epistylia, aliaque columnarum fragmenta inibi passim jacentia visentibus locupleti satis sunt testimonio. Plures quoque virorum illustrium, quique de Antiatribus bene meruissent, statuas vel in his porticibus, vel in foro, vel certe in alio aliquo conspicuo ac celebri loco Antii olim publice decretas & constitutas, quamquam nullum illarum vestigium appareat, vel memoria ulla ab antiquis scriptoribus ad nos pervenerit, non levibus ductus conjecturis existimaverim. ac in primis Caji illius Lucretii, qui primus Antiatum aquæductus construxit. Hic siquidem Latinarum urbium, Romanarumque Coloniæ mos fuit a majoribus institutus & acceptus ac posteris semper sanctissime traditus, ut insignes viri, qui operibus publicis, aut re bene gesta Coloniæ exornassent, ii equestri statua publicis decreto ac sumptibus in foro aliove celebri urbis loco collocata donarentur. quod etsi plurimis testimoniis confirmare, ut in re satis comperta, minime est opus, aliquibus tamen ex ipsis Latinis urbibus hic in medium prolatis asserere haud erit inutile. 8. Prænestini sane Minutium Evaristum equitem Rom. Coloniæ patronum equestri statua ex S. C. donarunt, quod & Claudio Maroni Anatelloni de iisdem Prænestinis optime merito idem Senatus indulgit. In Colonia Ostiensi Q. Plotius eques Rom. honoribus Coloniæ functus statuam promeruit cum hac inscriptione, quæ legitur apud Gruterum: 9.

8. *Emundus Figrelus de Statuis Illustr. Roman. c. 18. & 23.*

9. *pag. 454.*

Q. PLOTIVS Q. F. QVIR.
 ROMANVS EXORNATVS EQVO
 PVBLICO HONORIBVS FVNCTVS
 IN COLONIA OSTIENSI
 DECESSIT.

In

30. *Ald. Manut. in Or-
thograph.
rat. p. 303.*

In Portuenſi apud Nautarum Collegium, ejuſdem decreto poſita erat ſtatua 10. Ragonio Vincentio Celſo, quod litem nautas inter & caudicarios nautis ipſis adjudicaſſet. Sunt autem caudicarii navicularii, qui e craſſiori tabula, caudice nempe, compactas naves regunt. Corani pariter Tito Claudio ſtatuum equeſtrem in foro collocarunt ob ejus in illam Rempubli- cam benemerita, adjeceruntque inſcriptionem, quæ nuper effoſſa ſic legitur:

T. CLAVDIO T. F. ROMANO IVSTO
OMNIBVS HONORIBVS CORAE FVNCTO
ORDO ET POPVLVS CORANVS
BENEMERITO EIVS.

Tiburtes quoque ſtatuum L. Cœlio Victori poſuerunt in medio foro, quod, cum ibi publicorum operum faciundorum curator eſſet, municipalia ædificia reſtitue-

11. *Gruter. rat. teſtis inſcriptio: 11.
pag. 1025.*

L. COELIO. L. F. VICTORI
ū VIRO IVRIDICVNDŌ
CVRATORI PECVNIAE PVBLICAE
ET OPERVM PVBLICORVM
OB MERITA EIVS
SENATVS POPVLVSQVE TIBVRS.

Qui mos ponendarum publice ſtatuarum benemeritis de Republica viris ac feminis etiam multo frequentior fuerat in Latinis urbibus ac Romanis Coloniis antequam potentiffima Cæſarum ſuperbia, ſimul ac ad ipſos Romanæ Reipublicæ ſumma pervenit, eum ſuſtuliffet. Sibi enim tantum ſtatuas poni, vel certe

te suis assentatoribus, libertis maxime & libertabus, vel (quod nequioris est impudentiæ) exoticis & obsoletis, quibuscum consueverant, imperarunt, sublata reliquis omnibus, quantumvis benemerentibus, eas erigendi potestate. Ceterum ante horum tyrannidem in Coloniis passim visebantur statuæ positæ benemerentibus viris ac feminis ob levia etiam in Rempubli- cam merita publice illis decretæ, qualia fuerunt non raro ludi aut epulum populo datum. qui mos cum in nimiam luxuriam nimiosque sumptus abiret, Marcus Cato ille Censorius Oppiam legem defendens aliquando acriter 12. in illum invectus est. irrito tamen conatu, cum deinceps in immensum creverint, omniumque Coloniæ ac Municipiorum foris statuæ ornamento esse cœperint, prorogarique memoria hominum & honores legendi ævo basibus inscribi. Qui mos obtinuit usque dum Claudius Princeps infinitæ statuarum multitudini, quæ Urbem pariter ac Colonias occupabant, modum impositurus, decreto cavit, ne quis privatus, inconsulto Senatu, 13. statuam ullam ex ære aut marmore ulli usquam poneret. quo edicto frænata privatorum licentia solis Coloniæ ac Municipiorum Senatibus publicisque magistratibus statuas 14. ponendi potestas permissa. His itaque fundamentis innixus hisque conjecturis non levibus ductus & Appio Claudio positam statuam in foro Antiati crediderim, quod is Circum restituerat. Nec dubitaverim eodem honore ab Antiatibus auctos Aufidium Tuccam, & Aufidium Namuram, Antistium Labeonem, & Labeonem Antistium. hi enim omnes Antio oriundi magnam famam juredicundo Romæ sibi comparaverant, quod pluribus infra commemorabo. Illud autem abs dubio certum est, in hoc foro Augusto statuam equestrem fuisse positam.

12. *Plin.*
l. 34. c. 6.

13. *Dio*
lib. 60.

14. *L. Titius ff. de condit. & demon.*

15. *Sueton.
in August.*

16. *In MSS.
Otton.*

17. *vid. sup.
cap. 2.*

fitam. huc enim Augustus sæpius se contulit ædesque magnificas sibi hic ædificavit, & nitidissimas villas; nec ulla fuit Colonia, Municipium ullum quod Romani nominis esset, 15. quod templa, aras, vel statuas huic Imperatori non voverit ac dedicaverit. Caligulæ quoque ac Neronis statuas prope porticus publicas Antii fuisse constat ex reliquiis statuæ Caligulæ ibi effossis, ac Neroniani illius liberti pictura, qua porticus tegebantur, colligere pronum est. His addit Ligorius, 16. Neronis statuam in fronte portus ab ipso extructi positam cum literis in basi, quæ portum ab illo conditum testarentur. cujus basis fragmenta non longe a littore submersa Ligorii ipsius ætate visebantur. Ceterum Antiatum forum statuis Imperatorum, Vespasiani præsertim, Titi, Domitiani, Commodi, Severi, & omnium maxime Pii Antonini ac Faustinae uxoris minime carere potuit. Non enim verisimile est, Coloniam Principum auribus inservientem, eorumque superbiæ maxime obsecundantem hoc illis non præstitisse, nec illos in foro deambulantes inter majorum statuas suam desiderasse, cum præsertim summis beneficiis eandem Coloniam hi omnes sibi summopere devinxissent, ac præ ceteris Commodus, Severus, & Antoninus. 17. quorum primi Commodianam & Severianam Coloniam de suo nomine Antium appellaverant, posterior vero in ibi de suo aquæductus sumptuosissime exædificaverat, illique Antiates ob hoc Aram dedicaverant, ut in loco fusius exponam. eruta etiam nuper Antii dedicatio Antonino facta idem confirmare videtur. Ea sic legitur:

Ω. IMP. M. AVRELI. ANTONIN. AVG.

Ω. ATHENAEVS AVG. LIB. FEC.

T. FLAVIVS MODESTVS FEC.

Jam

Jam vero Faustinae quoque Antonini Pii uxorem anno tertio imperii ejusdem Antonini consecratam summisque honoribus ac titulis auctam a Senatu, in Antiati foro statuam habuisse pronum est judicare. Certe Romæ, 18. Capitolini testimonio, Faustinae Circenses delati sunt, templum, quod & nunc aliqua ex parte cernitur, erectum, flamines dati, statuæque aureæ simul & argentæ positæ sunt. Quis autem prudens poterit dubitare, Antiatum Coloniam tot titulis ac beneficiis a marito Antonino auctam Faustinae uxori statuam ponere neglexisse, cum præsertim tam ingenti vi statuarum ab Urbe principe veluti provocaretur. Patronorum etiam ipsius Coloniae statuæ conspiciebantur in hoc foro, quas inter insignis fuit Marci Aquilii statua, cujus fragmenta nuper effossa sunt cum hæc inscriptione:

18. *In vit.
Antonini
Pii.*

M. AQVILIO M. F
FABIA FELICI
ACENSVS EQVIT. ROM-
PRAEF: CL: PR: RAVENNAT
PROC. PATRIM: BIS PROC.
HAERED. PATRIM. PRIVAT.
PROC- OPER. PVBLIC
PRAEFECT: VEXILLAT: P. P.
LEG: XI CL
PATRON. COLON, OB MERITA EIVS

Quam inscriptionem singulari Commentario illustravit eruditus 19. Turrianus. cujus proinde sententiæ subscribo. Theatrum Antii illudque celebre fuit vel prope Apollinis templum, vel non longe ab illo Veneris; atque hoc ex pluribus dedicationibus Apollini factis a

19. *A Turre
de inscript.
Antiat.*

E

Musi-

Muscis Mimis & Pantomimis libertisque Neronis &
 Commodi in ludis Apollinaribus, quas referam, 20. fa-
 tis eruitur. Quod a Neronis ingenio maxime confir-
 matur, qui tale genus hominum & ludorum adeo in
 deliciis habuit ut ipse inter Musicos & Pantomimos in
 Theatrum prodire non erubuerit ac Histrioniam agere,
 quin immo adulantis 21. populi plausum vocem ejus
 atque artem commendantis libenter exceperit. Hujus
 etiam furor in Pantomimos competitores adeo aliquan-
 do exarsit, ut illos omnes qui in Theatro & Scena vi-
 cissent, ac Hieronicæ fuissent coronati, oderit, & ne
 cujus alterius Hieronicarum memoria extaret usquam,
 subverti & unco trahi, 22. abjicique in latrinas omni-
 um istorum statuas & imagines imperaverit, ut nem-
 pe ipse tantum victor atque insignis Pantomimus apud
 posteros haberetur. Quæ plane ostendunt, eundem
 Antii, quam urbem patriam suam summopere frequen-
 tavit, sæpe Theatrales ludos edidisse, & Apollinaribus,
 quos Antiates quotannis in honorem Apollinis cele-
 brabant, interfuisse. quod satis aperte demonstrat, The-
 atro Antium minime caruisse. Thermis quoque ac bal-
 neis publicis privatisque nobile Antium fuit. Et pri-
 vata quidem balnea in Imperatorum ædibus ac villis
 more Romanorum erant. Publica vero cum in ipso
 Circo in usum gladiatorum & lanistarum, tum in ea
 urbis parte qua Antium Albam versus protendebatur,
 constructa. ibi enim ad hanc diem reliquiæ cellarum
 apparent in usum balneorum extructarum. Non lon-
 ge ab Antio fons pariter fuit calidarum aquarum,
 quem Caldanum appellabant, ubi erant balineæ ca-
 lidæ earum instar 24. quæ ædificatæ fuerant in Cardia
 campis. has autem aquas derivatas deinde in thermas
 Antiates narrat Ligorius, qui aquæductum ab ipso fon-

20. Cap. de
Ludis.

21. Sueton.
in Neron.

22. Sueton.
ubi sup. &
S. Gregor.
Nazianz.
Serm. 18.

23. Ligor.
verbo Cal-
dane.

24. Pausan.
Messenicis,
sive lib. 4.

te in Antiates istas thermas aquam derivantem con-
spexit. Has thermas vetustate pæne collapsas restituit
elegantiorique forma donavit Anicius Aubenius Bas-
sus 25. ætate Imp. Gratiani, Valentiniani, & Theodo-
sii. Horrea etiam publica Romani Antii construxerunt,
in quibus frumenta ad annonæ copiam asservarentur.
Collegia quoque piscatorum, fabrorum navalium, ti-
gnariorum, dendrophororum, atque hujusmodi Antii
fuisse non dubitaverim, cum in Colonis Ostiensi &
Portuensi Antio proximis occasione portus hæc colle-
gia adessent ad maritimas sive excursiones sive expe-
ditiones comparandas.

25. *Applan.*
lib. 5. Bell.
Civil.

Fuit & Antii, præter curiam publicasque magistra-
tuum ædes, domus C. Lucretii Prætoris e Lucretia
Patricia Gente. 26. Hic rus possedit Antii, & ex flu-
vio Loracinæ in ipsum suum prædium aquam deri-
vavit; inde Antium usque. primusque fuit qui aquæ-
ductus Antii ædificaverit, idque opus centum trigin-
ta millibus æris locavit: tabulis quoque pictis, quas
e Græcia Licinii legatus advexerat, domum suam
& Æsculapii fanum exornavit anno Urbis Conditæ
DLXXX. quo anno Licinius Consul infausto prælio
dimicavit in Græcia. Hunc Lucretium Tribuni plebis
& Chalcidenses Romæ accusarunt, quod deliciis An-
tiatibus immerfus tot tantosque sumptus fecisset, ut
aquam perennem in domum rusque suum Antii du-
ceret, & ad hoc sumptuosissimos aquæductus ex ma-
nubiis construxisset. Brutus etiam 27. & Cassius, qui
Cæsarem interfecerunt, Antii domum instructam &
rus habebant. Cæsare siquidem in curia confosso,
Antium se se & Lanuvium continuo receperunt, ubi
prædia maxime copiosa habebant, ibique aliquamdiu le-
niter otia sunt, ut narrat Cicero. cui pariter domus

26. *Liv. lib.*
43.

27. *Cicer.*
ep. 12. l. 15.
ad Attic. &
ep. 9. & 10.

Antii fuit bibliotheca libris & tabulis pictis ornatissima, ut ipse ad Atticum scribit pluribus epistolis, sed præcipue tertia libri secundi, in qua Antium nuncupat Municipium honestissimum, civibus Romanis, equitibus virisque nobilibus & insignibus abundans; Antiatumque ingenium maxime liberale, adeo ut maluerit Antii quam Romæ vivere. Otium inde suum Attico exponit epistola ad illum sexta ejusdem libri in hæc verba: *Itaque aut libris me delecto, quorum habeo Antii festivam copiam, aut fluctus numero. & infra: quin et dubitem an hic Antii considam, et hoc tempus omne consumam, ubi quidem ego malle diu nimirum quam Romæ fuisset.*

28. Lib. 2. epist. ad Attic.

29. & l. 13. carumd. epistol.

30. Sueton. in August. cap. 58.

Ipse Titus Pomponius Atticus splendidam domum habuit Antii, 29. & Lepidus; cujus magnificas ædes Tullius magnopere commendat epistola ad Atticum secunda libri tertiidecimi. ex qua habes, Cicero- nem domum suam Lepido vendidisse. Denique Gentem Acciam Romæ nobilem, Antistiam etiam & Aufidiam consulares Romæ Antio oriundas in hac Colonia domos & rura possedisse fusius dicam in loco. Et hæc quidem ædes magnificæ illæ enimvero, sed tamen intra privatorum censum extructæ Antii fuerunt. Ceterum omnium magnificentissimæ & sumptuosissimæ vîsebantur ædes Augusti Cæsaris, quas ille sibi posterisque suis Imperatoribus ædificavit; quamquam ab aliis sæpe auctæ & in augustiorem adhuc formam ampliatae sunt sæpius. In his ædibus secesserat Augustus cum ab Senatu 30. universo gloriosum Patris Patriæ nomen ei delatum est; in iisque primam plebem ab eodem Senatu missam excepit tam lætum sibi nuntium ferentem, quod non nisi lætitiæ obortis lacrimis, potuit audire. Tiberius Augustum secutus ipse quoque sumptuosissimis ædificiis Antium exornavit. Augusti ædes

an-

ampliavit in primis, aliasque ad mare ædificavit splendidissimas. 31. Cumque Romani venire non auderet a suspectis sibi Romanis metuens, Caji Caligulæ, quem successorem in Imperio mox habuit, nuptias solemnibus pompa Antii celebravit. Duxit autem tunc Caligula uxorem Paulinam, quam deinde sterilem causatus repudiavit ducta Milona Cæsonia. Proditum quoque memoriæ est, Caligulam ipsum Antii in domo Drusi patris natum. licet enim Cn. Lentulus commemoret, eundem natum esse Tiburi, Plinius vero Treviris, cui subscribit 33. Lipsius, Trevirorum gloriæ utpote finitimorum suffragaturus, tamen Cajs Suetonius 34. Tranquillus diserte testatur, se publica documenta vidisse, ex quibus plane constabat, Cajum Antii natum esse, idque ejusdem Caji Caligulæ luculentissimo testimonio confirmat, qui Antium omnibus semper locis atque secessibus prætulit non aliter quam natale solum. additque, famam inolevisse, Cajum sedem ac domicilium Imperii, tædio Urbis, transferre Antium destinasse. Ex quibus habes, Drusum patrem Caligulæ ædes Antii habuisse, quas tamquam sibi natales Cajum Imperatorem auxisse & magnificentissime exornasse credibile est. In his ædibus Tiberii, vel Caligulæ natus est immanissimus ille Nero Imperator, quem Antii natum 35. omnes testantur. Coloniam iccirco Nero publicis operibus auxit. construxit enim Antii portum, deduxitque eodem, ut supra retuli, 36. novam Coloniam veteranorum e Prætorio ac ditissimorum primipilariū, inibique multum anni tempus otiosi consuevit. Cum fœdo illo incendio a Nerone ipso excitato, ut constans & verior fama obtinuit, Roma conflagraret, Antii Nero rusticabatur, nec Romam rediit, nisi postquam sibi nuntiatum esset, in domum quo-

31. *Notæ in Plinium l. 3. cap. 3.*

32. *Dio lib. 51.*

33. *In not. ad Tacit. num. 141.*

34. *Sueton. in Caligul. c. 57.*

35. *Tacit. l. 14. Sueton. in Nerone. Tristan. in eodem.*
36. *Sueton. ibid. c. 9. Tacit. ubi sup.*

quoque suam, Quirinalem inter & Palatinum sitam, incendium invasisse. Ceterum, incendium illud, cujus tamquam auctores innocentissimi quique nostrorum ab Nerone parricidarum supplicio sunt affecti, in decimumquartum Kalendas Sextiles incidit, diem Romæ nefastum & maxime exitialem, utpote quo tot ante annis Urbs eadem a Gallis Senonibus direpta fuerat.

37. *Tacit.*
l. 25. & 16.
Suet. in Ne-
ron. Æneas
Vicus Par-
men. de
Imag. Augu-
st. pag. mibi
155.

38. *Tacit.*
l. 14.

39. *Ant.*
Franc. Blä-
chin. in Ep.
Antiati. &
Philipp. a
Turre de
Monum. vet.
Lat. fol. 4.

40. *Philo-*
strat. in Vita
Apollon.
Tyan. l. 8.
c. 8.

37. In hac etiam Colonia ex Poppea Sabina uxore suscepit Nero Claudiam Poppeam filiam, cujus puerperii locum Antii esse voluit, ubi, nata filia, ludicrum Circense edidit. 38. Fuit & Antii domus Agrippinæ Neronis matris, cui etiam juxta mare amoenum fuit rus, & adjuncti horti florentissimi. Ceteri quoque Imperatores Antium in deliciis habuerunt, locumque quo secederent, atque ad otia aptissimum captare consueverunt; unde factum est ut eorum quisque aliquid semper novi operis urbi adderet. ex quo in immensum pæne excreverat. 39. Trajanus certe cum oram Campaniæ maritimam, seu potius Latii a Centum-cellis ad Bajas, qua portubus, qua viis, qua aquarum ductibus, qua Coloniis additis vel restitutis ornaverit, & huic urbi amplitudinem, & magnificentiam addidisse constat. Hadrianus vero Antii secessu adeo est delectatus, ut ibi ipse quoque magnificentissimas ædes ædificaverit, quas Philostratus Regiam illustrem appellavit. In Bibliotheca autem hujus Regiæ, Philostrati 40. ejusdem testimonio, librum Apollonii Tyanæi Philosophi Hadrianus diligentissime asservabat. in eo libro sermones ab eodem Apollonio habiti cum Oraculo Trophonii descripti erant. His ædibus horti amoenissimi jungebantur, in quibus sumptuosissimi operis statuas dispositas fuisse testantur fragmenta & statuarum ipsarum aliquæ, nempe Cybelis, sive Ju-

nonis, Tyriæ aut Deæ Syriæ leoni insidentis, Benericis stolatæ, ac stantis pastoris lac expressum e vase porrigentis & alternis cum hædo colludentis, pluresque aliæ, ibidem effossæ, quas hodie suspicies in suburbana Pamphiliorum villa ad Janiculum. Non levem licet facere conjecturam, Titum etiam & Domitianum fratres Imperatores Antio delectatos, quos licet Hadriano superiores hoc loco commemoravi, quod de iis nil certi compertum habeam. Conjecturam tamen non levem facere licet ex nummo ab Antiatis, dixerim, cuso in honorem Titi cum literis *Col. Anti.*

quem ^{41.} Goltzius male tribuit Colonia Antipoli; numquam enim Antipolim deductam Coloniam legimus, ut optime notat Harduinus, ^{42.} cum quo propterea verisimilius leges in nummo *Colonia Antiatum*. Cui sententiæ si adhæreas, fateberis hanc Coloniam beneficiis a Tito auctam in grati animi monumentum eum nummum cudisse, ac Tito dedicasse, quem proinde ejusdem Coloniae domicilio ac secessu delectatum non temere affirmabis. De Domitiano vero scribit Martialis, dum inter loca ad quæ accedebat otiatorus Domitianus, Antium quoque recenset libro Epigrammatum quinto, ^{43.} epigrammate primo, & alibi:

*Seu tua fatidica discunt responsa sorores,
Plana suburbani qua cubat unda freti.*

Horum vestigiis institit Antoninus Pius, qui Antiatum aquæductus prope vetustate collapsos restituit, novosque construxit, ^{44.} ut urbs & domus sua ac prædia, quæ Antii amplissima possidebat, aqua perenni abundarent. cujus beneficii memores Antiates templum illi & aram tamquam Semideo, & Heroi dedicarunt, ^{45.} Aramque Piam, quod & Puteolani & Minturnenses fecerant, de Pii nomine appellaverunt. De M. Au-

re-

^{41.} In thesaur. p. 137.

^{42.} Harduin. in. de Nummis Urb. p. 55.

^{43.} Lib. 5. Epig. 1.

^{44.} Capitolin. in Antonino.

^{45.} Ligor.

relio Commodo, ac Septimio Severo supra commemoravi hanc Coloniam Commodianam ac Severianam aliquando dictam, quod illorum in eadem secessus ac domicilii satis locuples est testimonium. Idem vero factitasse reliquos omnes Imperatores usque ad Constantinum Magnum asserit Acron Porphyrius in Commentariis ad illud Horatii: *O Diva, gratum quæ regis Antium*; aliique poetæ ejusdem interpretes, qui ab Romanis Imperatoribus fere omnibus, ducibusque ac nobilissimis Patriciorum frequentatum fuisse Antium confirmant, scilicet ob Fortunæ celeberrimum templum ibi dedicatum, ac sumptuosissime exornatum, pretiosissimisque muneribus auctum in ætates singulas, ea opinione ductis quod præclaras victorias atque ipsius Imperii felicitatem fortibus Antiatibus acceptas referre deberent. Et quidem aquæductus Antii nuper effossi cum inscriptione:

IMP. AVG. VESPASIANI
PROSIAE CRISPINAE

46. *Capitolin. in M. Aurel. Antonino.* fatis indicant Vespasianum aquæductus Antiates restaurasse, & Prosiam Crispinam, 46. quæ fuit M. Aurelii Commodi Imperatoris uxor, & filia Brutii Præsentis viri consularis. Hunc Brutium alii 47. vocant Prusium Præsentem, unde ex paterno nomine litera, ut sæpe, immutata, Prosiam ejus filiam in hoc aquæductu appellatam judico. Ceterum quod usque ad Magni Constantini Imperatoris ætatem Antium secedere consueverint Imperatores & illud confirmat, 48. quod Constantinus multa prædia, quæ Antii habebat de suo, Lateranorum templo donavit, ut ex iis ministri sacrorum alerentur. Quæ omnia satis superque 49. Strabonis te-

sti-

stimonium asserunt dicentis, magnifica ædificia quamplurima Antii fuisse. Si enim vel unica Hadriani domus Regia dicta est & habita a Philostrato, quod dudum commemoravi, quanta fuit tandem Coloniae hujus magnificentia, ædiumque nobilitas ac sumptuositas, in qua tot Romani Imperatores summis impensis domos sibi ædificaverunt? Quo nil aptius ad celeberrimæ istius Coloniae laudem & ornamentum. Hæc itaque fuerunt Antii intra mœnia sive intra pomoerium illustriora ædificia. Quamquam non omnia commemorasse ausim dicere. quis enim sanus in tanta rerum ac sæculorum vetustate & oblivione hoc audeat? Nunc de villis ac prædiis illorum pauca subdam, quos non legimus Antii intra pomoerium ædes habuisse. Ac primo quidem celeberrimus ille literatorum patronus & asyllum Cælius Cilnius Mæcenas rus habuit in agro Antiati, eo loco ubi nunc Castrum Sanctæ Anastasiæ. insigne fuit hoc rus ob fontem aquæ calidæ, 50. quam Caldanam appellabant, ibidemque tamquam fontis præsidi Augusto statuam posuit Mæcenas. Claudius quoque Medullinus ex nobilissima Romæ Gente Medullina rus splendidum Antii possedit, quale habuit & Cumis ad Lirim in Campo Stellate & ad Lucrinum. 51. Hic ex ea Gente fuit, ex qua Medullina illa virgo, quam ebriam repertam Medullius pater violaverat. Fuit & circa Antium rus Septimiæ Gentis Septimianum propterea dictum. Jam vero inter Appiam & Antium prope alteram viam, quæ ducebat ad portum Antiatem fuit rus Inejolejæ Gentis Romanæ equestris e Poblilia tribu. ibique hujus Gentis sepulcrum visebatur, cujus sepulcrales lapides ibidem effoscos hic legis ex Ligorio:

50. Ligor.
v. vini, &
v. acque
Caldane.

51. Plutar-
ch. in paral-
lel.

D. M.
 L. INEIOLEIVS M: F: POBLIL.
 VETRVBIVS EQ: POBL.
 ET INEIOLEIA SEXTILIA
 FECERVNT ET SIBI ET SVIS HEREDIBVS.

T. INEIOLEIO T. F. POBL.
 GAVINVS EQVO POB.
 PROCVRAT: MERITOR. MIL.
 Q. VIX. ANNIS LV:
 M. III. DIEBVS VI.
 IVLIA PRISCILLA CONIVGI PISSIMO
 ET HER: EX TESTAM: P. CVR.

52. *Liv. l. 3.* Ex quibus constat, hanc Gentem Romæ 52. equestrem,
Fulv. Urs. & uxorem Lucii Sextiliam plebejæ primum; inde
in Sextia. consularis Gentis fuisse Tusculo oriundæ. Titum ve-
Pigh. Ann. ro sive Tiberium Inejolejum ejusdem familiæ eque-
l. 2. & 3. stris propter rem bene gestam in bello equo publico
 donatum fuisse, qui de more 53. alebatur de publico.
 53. *Spon.* Hunc etiam lapis appellat Procuratorem meritorium
sect. 7. pag. militum. 54. quam procurationem ut equestri ordini
 259. 54. *Dio lib.* mandaret Augustus, Mæcenas oratione contendit. li-
 52. cet 55. aliquando eadem libertis demandata fuerit.
 55. *Id. l. 53.* Prope viam Laurentinam Severianam in agro Antiati
 56. *Ligor.* fuisse rus Publii 56. Chabili equitis Laurentini Lauro-
per. Chabi- lavinatis, cippus, qui agri fuerat limes, effossus testa-
liana. tur incisus notis. Atque hæc quidem potissimum ru-
 ra, prædia, ac villæ Imperatorum, Consulum, Patri-
 ciorum equitumque Romanorum Antii fuerunt, qua-
 rum aliquid certi ad nos ex historicis, vel effossis in-
 scriptis lapidibus pervenit. Ceterum, soli ingenium,
 maris opportunitas, cælique temperies ac Coloniae ce-

lebritas satis persuadent alias quamplurimas in agro Antiati villas extitisse privatorum hominum, libertorum maxime Imperatoriæ Gentis, quos Romani in deliciis habere consueverant, ac quorum arbitrio pæne ipsam Rempublicam administrandam sæpius traderunt. Temporis tamen tam longinqui vetustas omnem omnino hujusmodi villarum memoriam delet, si pauca excipias, quæ hic ex Ligorio oculato teste subnectam. Ait enim Ligorius Myrtilum libertum Commodi Pantomimum insignem rure suo Antii sepultum, L. pariter Aurelium Harpalum ejusdem Imperatoris Pantomimum rus nobile inter Antium & Asturam habuisse, item T. Claudium Claudii libertum Archigenem Musicum, quorum inscriptiones referam ubi de Ludis. Nec ignobile fuit in agro Antiati rus Caji Cæcili Dicæarchi Musici ac liberti ejusdem Commodi Imperatoris, quod viæ Appiæ conterminum fuit, ubi talis lapis effossus est:

57.

D. M.

C. CECILIVS C. L. DICEARCHVS
 MUSICVS COMMODIANVS
 ET CECILIA CHRYSIDA
 LIBERTA AVRELIANA COMMODIANA
 VXOR SIBI LIBERISQVE SVIS
 ET LIBERTIS LIBERTABVS
 POSTERISQVE EORVM
 IN FRONTE PED. XII: IN AGR: PED: XV.

57. Ligorius
 v. Dicear-
 cho.

In littore demum Antiati fuisse rus M. Livii Rytisii liberti Fadiæ Gentis, & scribæ Quæstoris habes ex inscriptione ex eodem Ligorio:

F 2

Q. FA-

Q. FADIVS RYTISI
RYTISIANVS

ROBIGVMNVM SIGNVM MARMOREVM
DEDICAVIT CVM ROBIGALIA SACR. CORON:
ARGEN: KAL. MAII VESPASIANO AVG: ⅢⅢⅠ
ET T: CAESARE Ⅱ COS: D. D.

58. *Ligorius*
verb. Rytis-
siano.

58. MINERVAE CONS: SACRVM
M. LIVIVS FADIANVS RYTHISIVS
SCRIBA QVAESTORIVS D. D.
KAL: MAII VESPASIANO ⅢⅢⅠ
ET T. VESPASIANO Ⅱ COSS:
ET ROBIGALIA ET MINERVALIA FECIT.

Ad hunc lapidem explicandum juvat hic pauca de rusticis sacrificiis ex probatissimis Catone, Varrone, & Columella de re rustica scriptoribus in medium afferre, quæ profanorum antiquorum religiosissimam, ita dixerim, in suorum Numinum cultu religionem prodant, unde nostrorum tum rusticorum tum etiam aliorum opificum in veri Numinis cultu pro frugibus impetrandis oscitantia maxime pateat. Robigalia itaque sacrificia fuerunt Robigo facta, qui antiquissimus Latinorum Deus est habitus, & segetibus, 59. ne robigine læderentur, præesse creditus est. Pompilius Numa anno regni sui XI. solemne hoc festum apud Romanos instituit, quo flamen canem immolabat, & ad quartum Kalendas 60. Majas orationem supplicem Robigini ferebat, ne in fata sæviret. Rustici autem & ipsi prædiorum domini huic Deo secundum segetes sacrificabant, ne robigine læderentur. Sane profani illi veteres prædia sua & agros templorum instar colebant, cuilibet enim loco, ac agrorum parti, segeti quo-

59. *Varro*
lib. 5. de
Ling. Lat.

60. *Ovid. l.*
4. Fastor.

quoque ac vitibus, arboribus, atque arbuſtis, fontibus & rivulis præſens Numen inefſe loci ipſius, ac rei curam gerens putabant, atque ob id infinitam Deorum vim religioſe venerabantur eiſque immolabant. Qui maniſteſtiſſimus ceteroquin error illud tamen quod certo Divina Fides & vera Religio nos docet mirum in modum confirmat, Deum videlicet Optimum Maximum ubique locorum adefſe, nec rei alicujus licet minimæ curam negligere; ab eo proinde omnia ſperanda, ab illo impetranda omnia, placandumque ipſum qua precibus, qua ſacrificiis, quorum poteſtas penes ſolos rite initiatos reſidet Sacerdotes. Ubi itaque 61. paterfamilias in fundum venerat, Larem familiarem ante omnia ſalutabat, eademque die, ſi per tempus licebat, fundum circumibat, neque Haruſpicem, Augurum, Ariolum vel Chaldæum conſulebat, ſed Numina. Si fodere agrum volebat, piaculum præmittebat porco maſtato, hujusmodi conceptis verbis: *Si Deus, ſi Dea es, quorum illud ſacrum eſt, ut tibi juſ fiet porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumce rerum ergo, ſi ve ego, ſi ve quis juſſu meo fecerit, uti id recte factum fiet. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor uti ſies volens propitius mihi, domui, familiaeque meæ, liberis que meis.* Antequam 62. florerent ſeges & arbores, Robigo, & Floræ ſacrificabant, quibus placatis nec frumenta corrumpi, neque arbores intempeſtively florere, aut aliter lædi poſſe credebant. dum tritas fruges ventilabant, Deos pariter invocabant. quarto autem Kalendas Majas in dictis Robigalibus ſinguli patresfamilias Robigum maſtato catulo piabant, quod ſic narrat Columella: 63.

*Hinc mala Rubigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur ꝑ extis.*

61. Cato de Re Ruſtic. tit. de patrefamil. c. 2. & 5.

Idem c. 139.

62. Varro de Re Ruſtic. cap. 1.

63. Columella lib. 10. de Re Ruſtic.

Quin

Quin immo nefas apud illos sementem administrare, aut foenum secare, vincire, aut vehere, aut vindemiam cogere, aut oves tondere 64. catulo prius non maectato Robigo & Caniculæ. Cellam vinariam omni stercore perpurgabant, bonis odoribus suffiebant, & Libero Patri, Liberæque, ac ipsis vasis pressoriis quam sanctissime 65. castissimeque sacrificabant priusquam vindemiam inciperent. Cereri pro messe, Ambarvali, quod elegantissime describitur a Tibullo, sacrificabant. Lympham quoque & Bonum Eventum invocabant, utpote a quibus omnem laborum suorum agriculturæque fructum sibi pollicerentur. Quod si rure suo oliveta, aut hortos habuissent, Minervæ & Veneri sacrificabant, quarum altera olearum, hortorum altera præfens tutela existimabatur. Minervæ tamen nihil capri ni generis immolabant, quod maxime oleis noceat morsuque steriles illas reddat. Volentibus serere milium, panicum, allium, lentim, aut aliud ervi genus opus erat prius dapem facere Jovi Dapali; quo die boves, ac bubulci rite feriabantur. Dapem vero Jovi sic faciebat paterfamilias. Jovem invocabat: manibusque 66. lautis vini certam mensuram fumebat, quam effundebat, ac Vesta quoque invocata, ovem tandem Jovi maectabat. Messem sacrum præibat Cereri factum porca præcidanea, Jano, Jove, ac Junone invocatis; ac libatis ture & vino, precibus verbisque Jano conceptis eo ferme pacto, quo supra similes preces retuli. quibus peractis præcidaneam immolabant, extisque profectis ea Jovi ac Cereri offerebant, ut latius Cato. Pro boum etiam valetudine, in singula eorum capita farre adoro, larido, & vini sextario Silvano votum faciebant: idque poterat promiscue servus vel liber; statimque a sacrificio peracto omnia illa consume-

64. *Id. l. 2.*
c. 22.

65. *Id. l. 12.*
c. 18.

66. *Cato de*
Re Rustic.
c. 132.

sumebantur ab ipsis sacrificulis. atque hoc sacrificio
 interdictum erat feminis, vetitusque ipsis vel ejus a-
 spectus. Erant 67. & villicæ & villico certa quædam ac
 pecuniaria sacrificia procuranda. Et villicæ quidem e-
 rat, focum purum circumversum quotidie priusquam
 dormitum iret, habere; Kalendarum, Iduum, ac No-
 narum festis diebus coronam foco imponere, & La-
 ribus supplicare. Villici autem, inter vota & primi-
 tiarum loco aurem pecudis præcidere, illamque aver-
 sum supra tectum abjicere; pro noctibus vero ferta
 unguenta & coronas Veneri, aut Cupidini dona fer-
 re. Pastores qui in prædio erant, Pani quotidie sup-
 plicabant, juxta illud Ovidii: 68. *Pana Deum pecoris*
veteres coluisse feruntur. Ferias quoque ac festos dies
 tanta religione colebant rustici, ut apud profanos
 fuerit inauditum, rusticum vel patremfamilias ullum
 unquam pontificalium præceptorum violasse. Aliqua
 tamen & feriis festisque diebus jure illo pontificio per-
 mittebantur, quæ singillatim a Columella 69. ac dili-
 gentissime enumerata, & a Virgilio elegantissime de-
 scripta, hic, ne longum faciam, prudens omitto. Ex
 quibus satis superque explicatum habes quid sibi velit
 lapis quo dicitur, Q. Fadium Rythisium rure suo de-
 dicasse Robigumnum signum marmoreum in honorem
 Robigi, cum fecisset Robigalia. Catulum nempe la-
 tentem Robigo solemniter mactavit, signoque Robi-
 gi sacram coronam argenteam imposuit: & quoniam
 rure isto olivetum satum erat, alter lapis M. Livii
 Fadiani indicat, Minervæ Conservatrici, & tutelæ o-
 learum facta esse Minervalia, sacrificium nempe in ho-
 norem Minervæ. In quibus illustrandis non est ultra
 quod immorer, cum de hujusmodi sacrificiis pleni sint
 omnes libri, plenæ sapientium voces, plena exemplo-
 rum vetustas

67. Id. in-
ferius.

68. Ovid.
l. 2. Faſor.

69. Colum.
de Re Ruſtic.
c. ſin. lib. 2.
Georgic. l. 1.

Ju-

Juvat hic inscriptos lapides mortuales duos attexere, quos e ruinis veteris Antii erutos Cælestinus Campofanus domi suæ in Neptunii oppido asservatos nobis recensendos tradidit. Sunt autem hujusmodi:

DIS MANIBVS
FLAVIAE VICTORIAE BENE
MERENTI. FLAVIA THREPTE
SORORI PIENTISSIMAE ET M.
VLPIVS SATVRNINVS FECERVNT
ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE
POSTERISQVE EORVM

MARCO. ANTONIO. PRISCO.
VIXIT. ANN. VIIII
MENSIBVS. VIII
RVSTIA. PRISCA. MATER.
FILIO. PIENTISSIMO. FEC.

Et ne venerabilis antiquitatis vel ipsa fragmenta quamvis mutila, corrosa, & manca pereant omnino, lapidum hic frustra quæ Antii effossa nuperrime legi, non inane adscribere existimavi. En illa:

- - - - - DIVI - - - - -
- - - - - TRAIAN - - - - -
- - - - - VAE
- - - - - M. AVREL. - - - - -
- - - - - VG. PIVS
- - - - - AN. - - - - -

Monumentum fuit hoc marmor sive Dedicatio ab Imperatore Antonino facta, in qua etiam Trajani & Ner-

væ Imperatorum mentio habebatur. Lapis alius has truncas pariter exhibet notas:

- - - - - VENT - - - -
 - - - - AVDIVS. AVG. L. - - - -
 - - - - - MATERNVS
 - - - IS. DEI PHID. VI
 - - - - - - - OMVS
 - - - - - L ANIE
 - - - - - - - ODI

Memorabat inscriptio Ventidium Claudium Augusti libertum. Commodi quoque Imperatoris eadem meminisse videtur.

In alio autem lapide hæc legi:

M. FABIVS. 7 L. HILARVS
 CAESONIA. 7 L. RVFA
 CAESONIA. 7 L. ACOME

Has Cæsonias libertas fuisse Cæsoniæ uxoris Caligulæ Imperatoris Antii nati non abs re fortassis aliquis diceret.

Denique etiam plumbei aquæductus effossi sunt sic inscripti:

T. FLAVIVS TROPHIMVS FEC.
 CEL. EGNATIVS PEDITVS FEC.
 S. EGNATIVS PEDITVS FEC.

Quæ nomina sive libertorum a Cæsaribus aquæductibus ædificandis præfectorum, sive ipsorum artificum fuisse existimaverim.

Ceterum de tot sumptuosissimis ædificiis ac moli-
bus vestigia mihi nuper Antii quærenti duo tantum
occurrerunt, quæ vetustam aliquam figuram adhuc ser-
varent. Ea sunt, alterum quidem vetusti pavimenti
pars adhuc superstes in ruinis ædium quæ Neronis
fuisse vulgo creduntur; alterum vero sepulcralis moles
mille & quingentis passibus a Neptunio oppido distans
in diverticulo olim Viæ Appiæ in fundo olim Gentis
Signeræ nunc Nunnix sita. utriusque imaginem accu-
rate expressam hic damus.

*Fragmentum inscriptionis superstes in marmorea Tabula reperta
in ruinis veteris Antii studio et impensis Alexandri
Albani Cardinalis amplissimi anno 1723.*

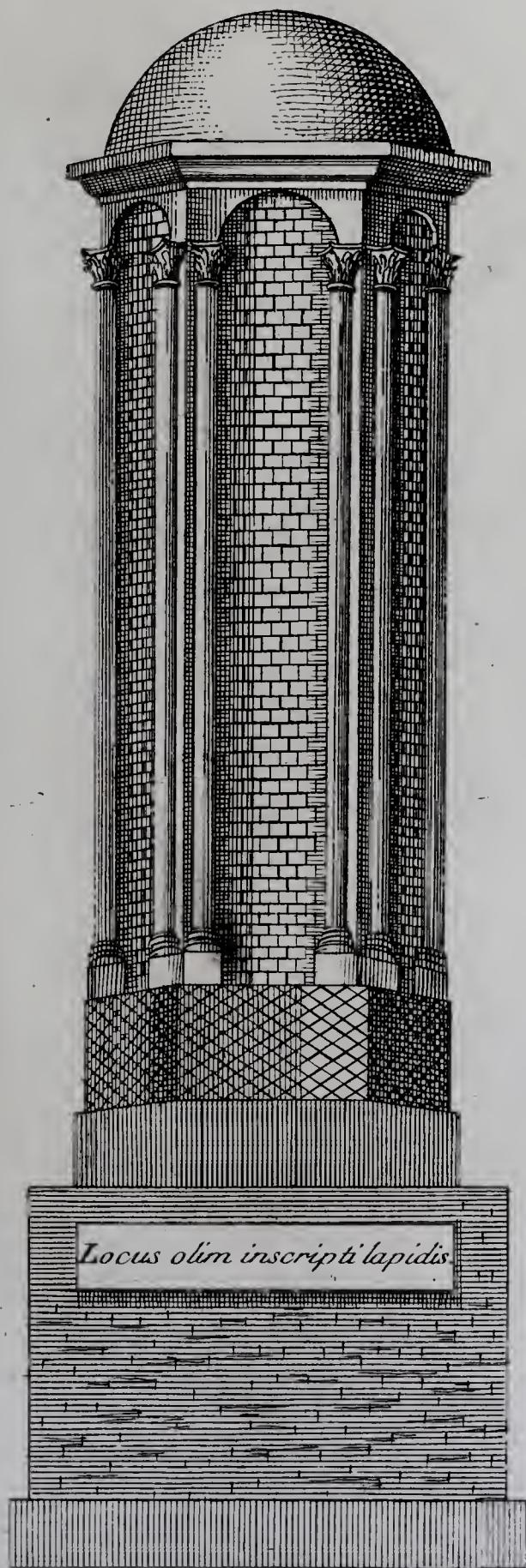
INter veteris Antii monumenta locum damus huic
Tabulæ ibidem nuperrime effossæ, brevemque illius,
quantum ex fragmentis in unum coaptatis assequi pos-
sumus, explicationem adjungimus. Duplicem itaque
partem habet Tabula sive fragmentum Tabulæ. Prima
quidem Cæsariani sive Cæsareæ domus servi describun-
tur. Altera vero sex posteriorum anni mensium Ka-
lendarium notatur. Quod quidem ad servos attinet;
eorum ministeria concisis de more notis signantur,
quarum infra sententiam subdam. Quantum vero con-
jectura assequi possum, erant hi servi imperatorii, qui
imperatoriarum ædium Antii magnificentissime, ut ha-
ctenus dictum est, extructarum curam habebant. In Ta-
bula autem signata sunt eorum nomina vel tantum
honoris causa, ut posteris eorum apud Cæsarem mi-
nisteria innotescerent, vel ob grati animi monumen-
tum ab Antiatibus incidi iussa, quod de suo hi servi
& li-

*Tetusti pavimenti pars, quod è varijs minutissimis marmoribus intextum.
ad hanc diem Antij cernitur eo loco, quo Neronis regiam fuisse vulgo di-
cunt.*

*Moles vetustissima mille et quingentis passibus procul ab Oppido
Neptuno sita, quæ ab incolis Turris Monumenti vulgo dicitur.*

TAB. III.

Fragmentum inscriptionis superstes in marmorea Tabula, reperta in ruinis Veteris Antii, studio, et impensis Em. ac Reu. Principis Alexandri S. R. E. Card. Albani: cuius in celebri Museo lapidario Romae custoditur hoc anno 1723

IX CAESARIS
MENSOR
DD. PRO. MAG. HS ODBC
DIVS NESSVS II
DIVS HERMES
ATHVS ATR
EGVS SEXTIONINVS
PRO. MAG. HS ODBC
IRIMVS SVBVIL

TI. IVLIVS. GRAPHINATA
TI. CLAVDIVS. ROMANVS
BATELLVS. VER. CAP. ABIB
PRIMVS. HILARIAN. ASVPEL
ARGAEVS. GEBER. CENSORIN
SECVNDVS. TEC. EVPORIAN

ATTAL

ZORA ATR

SEPVNIVS CLARVS. EX. DD. HS ODBC

CLAVDIO CAESARE AVG
CAECINA. LARGO. COS

Q. VERANIO
A. POMPEIO GALLO COS

GRATVS. TOP
LEO ATR
THVS TOP
SALVIVS POLLIT

HELLVS ATR
HER APID
H HRESAD
SATVRNINVS SPHAER
GORA ATREN

TI CLAVDIO CAESARE AVG COS
L. VITELIO II

C. ANTISTIVS VETVS COS
M. SVILLIO NERVILINO COS

ZELVS AVG. LIB
CLAVD ATIMETVS ABIB
LISIMACHVS. AEDIT. VERNANI

MYRO. AVG. L. PICTOR
FELIX. AVG. L. IVSCVL
ANTEROS TEGVL
EVPHEMVS LIAN DISPENS
IANVARIVS PISTOR
APOLLONIVS ATR

V HVNC PRINCEPS TABELLA

VIO. CPONTIO COS

TI. CLAVDIO AVGVSTO
SER. CORNELIO ORPHITO COS

ASVPELLECTILE L. VINCTIO SECVDO COS

PHIVS DE AN. SVBVIL
OPVS ON M. MEDIC
VS. POR. ILIC
LVSALLA A CORIN
PECLAR II
DIVAE AVGVSTAE MED
VS FAVON THER

ENIVS ATRIENSIS
AGATHOPVS TEC
VENVSTVS SPEC
ANTIRATER AVGL EX DD HS ODBC

EX. D. D. ALLEC. HS OATR
AEVS TOP
MNVS. PEDISO. DELP
CAIVS L. ADI

KVI N FELICIT INCAP

E KAVG N TI CLAV
SPEL AVG ALEXAND
RECEPIT

DKSEPF FERIAE IOVI

AKNOVF IN CIRCO GKDEC

VI N

F III N DIVVS IVL. HISP. VIC

EIV N

B III F H I V N

V N

G III C

F III N

HSX C III C A III N

IV N

CIS AVGVST
CONSTITVIT

H PR C

G PR C

D PR CLVD. PLEB. COM HS
DC B PR F

III

A NON N SALVTI IN COLLE

H NON F

LVDI F LVDI ENON F LVDI C NON F

PRID N LVDI APOLLINI
COMM HS. CCC. XXC

B VIII N

A VIII F

G PR N LVDI F VIII F LVDI AGRIPP I V L N A D VIII F

NON N LVDI

C VII C

B VII CLVD

H NON F LVDI G VII CLVDI EVIIC

VIII N LVDI

D VI C

C VI CLVD

A VIII C LVDI H VI CLVDI FVIC

VII N LVDI

E V N DIVVS. IV. PHARS
VICIT

DV CLVD

B VII C LVDI AVG AV CLVDI GVC

VI C LVDI

F IV N FERIAE CERERI
ET OPI. AVG

E III CLVD

AED APOLL
DEDICAVIT B III CLVDI H IVC

V C LVDI

G III C

F III CLVD

IN FER GER
MANIC C III CLVDI A III AGN

III N LVDI DIVI IVL
NATALIS

H PR C

G PR CLVD

V N IN CIRCO DPR CLVDI B PR F

III C IN CIRCO

A EID N DIANA E IN AVEN

H ID N EPVLI

F EID N EPVLM INDICITV C ID N TEC

PR C

B XIX F AVGVSTI TRIVMP

A XIX F IN FER. DI
EQVOR

N F XIX F EQVOR. PROB D XIX I

EID N MERCATVS DIES V

C XII XC

B XVII C IN CIR

F VERN. DIES. FE
ST G XVII C IN CIR C EX XII CON

XVII F

D XVII C

C XVI C IN CIR C

C H XVI C IN CIR. L. AVG NA
TAL F XVII

XVI C

E XVI POR N PER. PORTVN

D XV N IN CIR C

C AXV C IN CIR. SOL. IN SA
GIT B XIV C MERCATVS

C DIES ALL AR

F XV C AEDIS. DIVI IVL. DED

G XIV VIN FAVGVSTVS EXCESS

N DIVVS AVG TOG
RILEM SVM BXIV C

H XIII C IN FER. L. CAESARIS

Scala palmorum quatuor

The first part of the history of the
 world is the history of the
 creation of the world and
 the history of the
 world from the beginning
 of time to the present
 time. The second part
 of the history of the
 world is the history of
 the world from the
 present time to the
 future. The third part
 of the history of the
 world is the history of
 the world from the
 future to the end of
 time. The fourth part
 of the history of the
 world is the history of
 the world from the
 end of time to the
 beginning of time.

& liberti Cæsarum in publica munera, congiarium puta, epulum, vel ludos, pecuniæ vim illam & summam contulissent, quæ in Tabula idemtidem his notis (H-S ∞) aut similibus exprimitur. Cui conjecturæ appositum Kalendarium, in quo dies ludorum aliorumque munerum singillatim notantur, non leve pondus addere videtur. Ludos autem, epula, atque hoc genus munera populo a Cæsarianis servis & libertis præberi consuevisse nemo est qui nesciat. Cur autem hos servos Antiates potius sive Antii degentes, quam Urbanos urbanorumque ministeriorum in ædibus Cæsarum curatores fuisse putem, id facit; quod Antii fuerit hæc Tabula & modo reperta & proinde antiquitus posita, in atrio scilicet templi alicujus vel ædis publicæ, aut certe foro, via, aliove celebri loco collocata. Quædam etiam inibi notantur ministeria quæ rusticationis propria ac peculiaria videntur, ac proinde Antii, in qua urbe rusticationis delicias Imperatorum bene multos hausisse diximus. Legitur enim ibi Subvillicus, Topiarius, & servus portandis ilicibus præfectus. Illud autem maxime animadvertendum, quod inter hos servos notatur etiam Ædituus Fortunarum, quem esse Ædituum Fortunarum Antiatum nullus dubito, ac proinde Antii servasse in æde Fortunarum. Si enim Romæ Ædituus fuisset Fortunarum Antiatum, illum quoque Comicus irridere merito potuisset non absimili dicitario, ac usus est servus alter apud ipsum, cum ait: *Si illi sunt virgæ ruri, at mihi tergum domi est*: Ædituus enim proprie est qui in æde servat, qui ædem custodit, ejusque suppellectilis curam habet, ædisque ipsius aditum claudit & referat; quæ munera nonnisi coram exhiberi possunt; nisi tamen per vicarium fierent. Potissimum autem argumentum, cur hos servos Antii in

ædibus imperatoriis degisse crediderim, est, quod pecuniæ summa ex Decurionum decreto notatur. Decuriones autem magistratus fuere non Urbani, sed Coloniæ. In Urbe enim Decuriones nonnisi in exercitu fuerunt, præpositi nempe decem militibus, ut Centuriones centum; vel in Comitibus uni decuriæ civium. Magistratus autem urbanus, cujus decreto aliquid sanciretur in Urbe, Decuriones fuisse nusquam leguntur; quod de Coloniis passim apud scriptores occurrit, nosque infra ubi de Magistratibus Antiatum agitur, fuse ostendimus. Et hæc quidem quod attinet ad servorum seu patriam, seu domicilium. Cujus autem Imperatoris hi servi fuerint, omnino non liquet. Quamvis enim ex Consulibus qui idem in Tabula notantur, aliquid luminis ad hoc investigandum affulgeat, id tamen tantum non est, ut stabilem in sententia dicenda pedem figere tuto quis possit. Cum tamen ter notetur Tiberius Claudius Cæsar Augustus Consul, ejus servos illos fuisse pronum est suspicari. Hic autem interpretamur quidem concisas notas, quibus servorum ministeria in Tabula innuuntur: non vacat autem de singulis commentaria scribere, quæ & eruditissime olim fere omnia explicavit Laurentius Pignorius Patavinus vir de Romana Antiquitate optime meritus in suo Commentario de Servis, & nos peculiari commentario hanc Tabulam fusius explicantes Deo dante illustrabimus. Accipe itaque primæ partis hujus Tabulæ notarum concisarum interpretationem.

- DD PRO MAG. H-S ∞ DC lege: Decurionum
decreto pro Magistratu feftertia mille fexcenta.
- ATR - - - - - lege: Atriensis.
- PRO MAG. H-S ∞ DC. hoc est: Pro Magistratu
feftertia mille fexcenta.
- SVBVIL - - - - - Subvillicus.
- TOP - - - - - Topiarius.
- ATR - - - - - Atriensis.
- POLIT - - - - - Politor.
- AVG LIB - - - - - Augufti Libertus.
- A BIB - - - - - A Bibliotheca.
- AEDIT. VERNANI Ædituus Vernani.
- PRINCEPS--ABELLA--Princeps Tabellariorum.
- ĪI - - - Secundo, five Secundus, five Secundum.
- DEC TAN - - - - - Decies tantum.
- AEDITVS FORTVNARVM Ædituus Fortu-
narum, nempe Antiatum.
- CAMP - - - - - Campidoctor.
- TEC - - - - - Tector.
- SPEC - - - - - Speculator.
- AVG L. EX DD H-S ∞ DC - - Augufti Libertus
ex Decurionum decreto feftertia mille fexcenta.
- EX D.D. ALLEC H-S ∞ ATR - - Ex Decurio-
num decreto allectus feftertiis mille Atriensis.
- VER CAP A BIB - - - Verus Capito a Bibliotheca.
- HILARIAN A SVPEL - - Hilarianus a Supelle-
ctile.
- TEC EVPORIAN - - - Tector Euporianus.
- EX D.D. H-S ∞∞ - - - Ex Decreto Decurionum
feftertia bis mille.
- - APID - - - - - Serapidis.
- PAVIMEN - - - - - Pavimentarius.
- SPHAER - - - - - Sphærifticus, vel Sphærifta.
- ATREN

ATREN	- - - - -	Atrensis.
AVG. L. PICTOR		Augusti Libertus Pictor.
AVG: L. IVSCVL	- -	Augusti Libertus Juscularius, seu Jusculentarius.
TEGVL	- - - - -	Tegularius.
LI. AN DISPENS	- -	Libertus Antonini Dispensator.
AN SVBVIL	- - - - -	Antonini Subvillicus.
M. MEDIC	- - - - -	Marci Medicus.
POR. ILIC	- - - - -	Portandis ilicibus.
A CORIN	- - - - -	A Corinthiis.
MED	- - - - -	Medicus.
FAVON THER	- - -	Favonius Thermarius.

Jam vero ut aliquid & de altera Tabulæ parte differam, in qua sex posteriorum anni mensium Kalendarium notatur; illud in primis noto, Kalendarium hoc ludos, ceteraque festa signare quæ Romæ, non autem Antii fierent; id autem manifeste liquet ex eo quod notentur festa Felicitatis in Capitolio, Dianæ in Aventino, Salutis in Colle. Quæ loca Antii quoque fuisse, Capitolium præsertim & Aventinum, nonnisi inepte quis asseveret. Sex autem priorum anni mensium festa descripta in Tabula fuisse non dubito, quæ temporis injuria & vetustate desiderantur.

A
B
C
D
E
F
G
H

Primæ autem literæ in Kalendario ad singulos menses sic dispositæ, dierum numerum per hebdomadam, sive octiduum, designant.

Se-

Sequentes vero notæ K IVL K. AVG K SEP,
 VI & aliæ deinceps, significant: Kalen-
 V dis Julii, Augusti, Septembris, &c.
 IV Sexto Nonas, Quinto Nonas, &c. Pri-
 III die Nonas, Nonis, Eidibus, hoc est,
 PRID Idibus.
 NON
 EID

Et reliqui numeri: Decimooctavo Kalendas, Deci-
 moseptimo, & sic deinceps. Quæ dierum supputatio
 per Kalendas, Nonas, & Idus usitatissima est apud an-
 tiquos.

N
 N
 N
 NP
 NP
 C
 C
 F
 F

Jam vero notæ illæ significant:
 Nefastus. Nefastus. Nefastus. Nefastus
 primo. Nefastus primo. Comitialis.
 Comitialis. Fastus. Fastus. & sic de
 singulis.

Quinam autem apud Romanos fasti fuerint dies,
 quive nefasti, quive comitiales, elegantissime nota-
 vit Ovidius, qui etiam dies nefastos primo, & de-
 inde fastos explicavit his versibus:

Ne tamen ignores variorum jura dierum,

Non habet officii Lucifer omnis idem.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:

Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Neu toto perstare die sua jura putaris.

Qui jam fastus erit, mane nefastus erat.

*Ovid. lib. 1.
 Fastor.*

Nam

*Nam simul exta Deo data sunt, licet omnia fari;
Verbaque honoratus libera Prætor habet.*

*Est quoque, quo populum jus est includere septis:
Est quoque, qui nono semper ab orbe redit.*

Tria autem verba quæ nefastis diebus silebantur juxta Ovidium hæc sunt: *Do. Dico. Addico.* per quæ Prætores sententiam ferre consueverant. Reliquas autem notas, in quibus vel festa, vel memorabile aliquid notatur in Tabula, sic interpretare:

FELICIT IN CAP - - - Felicitati in Capitolio.
- - CIS AVGVST - - - Templum vel Festum
CONSTITVIT - - - Pacis Augustus constituit.
COMM H-S CCCXXC Commeatus, vel Com-
missi (hoc est Annonæ) festertia trecenta octo-
ginta.
DIVI IVL - - - - - Divi Julii (nempe Cæ-
NATALIS - - - - - faris) natalis dies.
MERCATVS DIES V. Mercatus (hoc est nun-
dinarum) dies quinque.
DIES ALL A R - - - - - Dies Alliensis atra.

De qua illud notandum, inter atras hanc diem recensitam ob cladem quam Romani retulerunt a Gallis Senonibus apud Alliam fluvium in Sabinis; qui hodie dicitur *Caminate*, aut *Rio de Mossò*; ac proinde dies Alliensis; qua vel iter ipsum suscipere infausti ominis putabatur: unde Ovidius amatorem, morbum expellere conantem, hortatur ut fugiat, etiamsi dies sit Alliensis:

Ovidius in
Penset. a-
700793.

*Nec pluvias vites, nec te peregrina morentur
Sablata, nec damnis Allia nota suis.*

TI CLAV - - - - -	Tiberius Claudius.
AVG ALEXAND - - - -	Augustus Alexandriam
RECEPIT	recepit.
DIVVS IVL. HISP. VIC	Divus Julius Hispanos
	vicit.
DIVVS IVL PHARS --	Divus Julius Pharfaliam
VICIT	vicit.
DIANAË IN AVEN --	Dianæ in Aventino.
AVGVST. TRIVMP --	Augustus triumphavit.
POR N̄ FER PORTVN - - - -	Portunalia. Ne-
	fastus primo. Feriæ Portuni.
ÆDIS DIVI IVL. DED - - -	Ædis Divi Ju-
	lii dedicatio.
VIN F AVGVSTVS EXCESS - -	Vinalia. Fa-
	stus. Augustus excessit.
INFER. L. CAESARIS	Inferiæ Lucii Cæsaris.
COMM - - - - -	Commeatus, vel Com-
	missi, festertia
DCCLX - - - - -	Septingenta & sexaginta.
INFER DI - - - - -	Inferiæ Divi, <i>et</i> c.
IN CIR - - - - -	In Circo.
IN CIRC.	
H-SX - - - - -	Sestertia decem.
AVG - - - - -	Augustus ædem
ÆD APOLL - - - - -	Apollinis dedicavit.
DEDICAVIT	
INFER GER	Inferiæ
MANIC - - - - -	Germanici.
VERN. DIES. FE	Vernani
ST - - - - -	dies festus.
DIVVS AVG TOG - - -	Divus Augustus togam
RILEM SVM - - - -	virilem sumpsit.

58 VETUS LATIUM PROFANUM.

AKNOVF - - - - A, five prima dies octidui. Kalendis Novembris. Fastus.

LVD. PLEB COM $\overline{H-S}$ Ludi Plebeji. Commeatus, vel Commissi, festertia sexcenta.

AGRIPP IVL NAT - - - Agrippinæ Juliæ Natalis.

EQVOR. PROB - - - - Equorum probatio.

L. AVG NA Liviæ Augustæ

TAL - - - - Natalis.

SOL. IN SA Sol

GITT - - - - in Sagittario.

In hujusmodi autem notis explicandis me quamminimum a vero aberrasse mihi blandiar. Ceterum rem totam doctiorum judicio disquirendam permitto. Hæc habui quæ de hac vetustissima Tabula, seu potius Tabulæ fragmento Antii reperto dicerem, tum ut Antiatribus monumentis, quorum hic sermo, hoc quoque tam præclarum adjungerem, tum maxime ut Alexandro Albano Cardinali Amplissimo Clementis Undecimi Pontificis Maximi fratris filio hanc qualemcumque gratiam referrem ob ejusdem Tabulæ exemplar in æs incisum mihi communicatum. Huic autem Viro Clarissimo, & eruditorum hominum Mæcenati benevolentissimo ac beneficentissimo scito, te, Lector, debere pro iis quoque quæ infra ejus nomine notata ponuntur, Antii erutis vetustis monumentis. Ejus siquidem studio & impensis novissime effossa sunt, & in ejusdem celeberrimo Museo ea qua par est cura asservantur in publicum Literariæ atque eruditæ Reipublicæ, cujus bono maxime Vir hic Clarissimus studet, præsidium atque ornamentum.

Imp. Aelius Hadrianus e ruinis Antiatum

Ex Musaeo Alexand. Card. Albani

Imp. Septimius Severus e ruinis Antiatum

Ex Musaeo Alexand. Card. Albani

C A P U T IIII.

De templis Antiatum.

UAMQUAM omnium privatorum publicorumque ædificiorum magnificentissima ac celebratissima fuerint templa Antii, de iis tamen hæctenus nullam mentionem feci, quod eorum fama ac nobilitas peculiarem sibi locum deposcerent ad describendum. Nunc itaque de iis dicam; & quoniam quidem templum Fortunæ omnium templorum pariter fuit celeberrimum, de illo, simul ac de ceteris scripsero, singillatim persequar omnia. Plura itaque Antii, ut in urbe antiquissima ac florentissima, quondam fuerunt, quorum omnium vetusta religione primum habitum est templum Veneris Aphroditis, sive Aphrodisiæ, ab Ascanio conditum, a quo deinde & urbem ipsam Aphrodisium aliquamdiu vocatam pluribus narravi capite primo. Locus hujus templi in littore fuit ad latus Neroniani portus, quod Neptunium oppidum respicit; ibi enim hodie quoque e regione hujus loci visuntur rudera basilicæ Æsculapii. In altero itaque latere opposito Romam versus jacta fundamenta Aphrodisii templi crediderim, quod & innuunt ruinæ & lata area templi rudera exhibens; quæ conjectura non leviter antiquorum, Græcorum præcipue, more confirmatur; a quibus Arcades, duce Evandro, & Trojani, Ænea duce, Numina & sacrificia quamplurima in Latium attulerunt. Illi siquidem templa Veneri, quam e maris spuma vel ipso vocabulo natam jactabant, ad mare in ipso littore ædificare consueverant.

1. Pausan.
in Attic. sive
l. 1. pag. 2.
2. Ibid. pag.
47.

3. Macrob.
Saturn. l. 1.
c. 12.

4. Solin. in
Polybistor.
de Ital. e-
jusq. laud.
5. Plutarch.
in Problem.
Fest. de ver-
bor. signif.

6. Macrob.
ubi sup.

7. Horat.
Od. 11. l. 4.

1. Sane in Piræo Veneris ædes antiquissima fuit ma-
ri proxima. 2. In Caria quoque Aphrodisienses fanum
Veneris, quam Aphrodisiam vocabant, prope maris
littus ædificarunt, in quo effossus erat puteus aquæ
marinæ, quam in Deæ honorem gustabant.

Perperam proinde Cincius 3. & Varro scripserunt,
Veneris Numen & nomen neque sub Regibus Roma-
nis, neque sub Latinis Græcum, vel Latinum fuisse,
cum ex modo narratis contrarium omnino constet.
Quin immo Æneas ipse in Sicilia & Græcia aris tem-
plique Veneri Genitrici constitutis, simul ac in Ita-
liam venit appulitque ad Laurentinum littus, 4. Ve-
neri Genitrici templum dicavit; cumque 5. Mezentius
Rex Etruscorum legatos misisset ad Æneam, qui a-
liquot vini amphoras quotannis peterent, atque ita
foedus inirent; constat, Æneam vino Diis consecrato,
vovisse numinibus ipsis, vinum quod Mezentius pe-
tebat, daturum, si vicisset. quod ubi impetravit, quid-
quid vini expressum fuit eo anno, in templo Vene-
ris effudit: unde mos in Romanos est deductus ac
Latinos reliquos, Veneralibus, festo nempe die Ve-
neris, multum vini e templis profundendi. Romulus
etiam Venerem coluit tamquam generis sui auctorem,
idque Albanorum Regum omnium exemplo ductus,
qui Veneri sacra fecerunt. Certe Romulus 6. Aprilem
mensẽ Veneri dedicavit, qui proinde Veneris men-
sis est appellatus juxta quamplurima testimonia, tum
illud maxime:

7. *Idus tibi sunt agenda,
Qui dies mensẽ Veneris marinæ
Findit Aprilem.*

Constat pariter, ante Romam Conditam, Laurenti, La-
vinii, Albæ, Antii, aliisque in Priscorum Latinorum
oppi-

oppidis templa ac sacerdotes Veneri dicatos fuisse, Venerisque nomen ac Numen Romanos ab Latinis accepisse.

Jam vero Veneris templum Antii ad ætatem usque Imperatorum duravit, quod ex inscriptionibus quas inibi effossas exhibeo manifestum est. Earum prima sic habet:

8. VENERI VESTINAE
L. IVLIUS KARICVS CVM VOLVNTILLA
SEVERA VXORE

8. Gruter.
pag. 1069.

Altera autem sic: 9.

VENERI VERILI MORPH:
SACRVM
TI: CLAVDIVS T. F: CLAVD:
BLANDVS TRIBVN: LEG: III
PARTHICAE VOT: SVSCEPT: L. M.

9. Ligor. v.
Morpho.

Ex hoc lapide constat, in templo Veneris Antiatis sacellum fuisse Veneri Morphæ sive Morpho dicatum; hujusque lapidis similem omnino alium refert Reinesius 10. in agro Vejenti repertum, in oppido quod appellant: *Civita Castellana*. is autem sic legitur:

VENERI SANCTAE MORPHO
SACRVM
T. CLAVDIVS T. F. CLAVD.
MIL. LEGIONIS III PARTHICAE
VOT. SVSCEPTO LIBENS
L. D. D. D.

10. Reines.
Antiq. In-
script. par.
1. clas. 1. in-
script. 95.
pag. 128.

Ex quibus titulis ac inscriptionibus habes, eundem
Ti-

Titum, vel Tiberium Claudium Veneri vota solviffe tum Antii, tum in agro Vejenti, ac ipsis Vejis, si oppidum Civitas Castellana in Vejorum ruinis, quod multi ajunt, fuit excitatum. Antiatem vero Venerem Virilem, Vejam sive Vejentem Sanctam appellavit. Ceterum Veneris Virilis sive Morphæ vel Morpho cultum a Græcis Antiates acceperunt. Siquidem refert Pausanias 11. fuisse apud Lacedæmonios templum Veneris, in quo signum sive statua erat Veneris armatæ, idest Virilis. erat etiam altera superstructa ædes, tamquam tabulatum alterum; in ea autem æde Morphus erat, nempe cella Veneris Morpho, ubi simulacrum sedebat cum galericulo & compedibus, quos addidisse dicebant Lacedæmones Tyndareum, cujus nomen propter filiarum adulteria famosum evaserat; quo innueret, quam integra ac stabili fide erga viros uxores esse deberent. Crediderim itaque, templo Veneris Antiatis vel adhæsisse, vel suprastetisse ædem, sive facellum, sive cellam Veneris armatæ & Virilis aut Morpho, scilicet cum galericulo & compedibus, ubi mariti pro fide ab uxore sibi servata vota facerent, ac solverent; ut factum ab Ti. Claudio milite Legionis Tertiæ Parthicæ fide sibi ab uxore servata, testatur inscriptio. Quæ Veneris Morpho colendæ causa vero proxime omnium accedit; quamvis 12. Lactantius cultum armatæ Veneris apud Lacedæmonios ex alia causa, quam ipse refert, ortum habuisse commemoret.

11. in Laco-
nic. seu l. 3.
pag. 190.

12. De fals.
relig. lib. 1.

13. Plutar-
ch. de Præ-
cept. con-
nub. & in
Sympos. l. 5.
c. 10. Euseb.
l. 3. Præp.
Evang. Ro-
sin. Antiqu.
l. 2. c. 10.

Sane simulacrum præcipuum Veneris, quod fuit in hoc Antiati templo, puellæ fuisse e concha exeuntis, vel manu concham gestantis, rosis aliisque floribus coronatæ, ex more sic apud profanos Venerem Aphrodisiam effingendi deducitur. Licet 13. enim quandoque Venerem repræsentaturi puellam fingerent testudinem

nem pede calcantem, ut plurimum tamen priori allata figura eam exprimebant. Sacerdotibus ac sacrificiis non caruit hoc templum & simulacrum. In laudibus autem quas Antiati Veneri sacrificuli decantabant, 14. illud præcipuum erat, quod illam nomine Genitricis appellabant. Donaria quæ illi offerebant in sacrificiis, erant uva, ficus, oliva, ac libum, ex Tomasini 15. eruditissimi testimonio: festumque Deæ, propter ludos quos Antiates tribus diebus continuis edebant, percelebre fuit in Latio, ut videre est in tomo primo hujus historiæ, referamque fufius, ubi de Ludis.

14. *Macrob. Saturn. l. 1. c. 12.*
15. *De Donar. c. 26.*

In eodem templo verifimile est, facellum, five cellam, five aram, aut certe simulacrum Martis extitisse; nam prope littus fuisse Antii ædem Martis testatur effossus inibi lapis cum titulo: 16.

16. *Ligor. ver. Goramus, & ver. Arcius.*

MAVORTIO VLTORI
SACRVM
L. ARCIVS L. F. GORAMVS
MIL. LEG: III. PARTHIC:
VOT. SOL:

Quem morem Veneri simul ac Marti dicandi eandem ædem fuisse apud profanos omnes communem, notat Claudianus: 17.

*Mavors, sanguinea qui cuspide verberat urbes,
Et Venus, humanas quæ laxat in otia curas,
Aurati delubra tenent communia templi.*

17. *Claudian. Eidylio 5.*

Idemque animadvertit 18. Pausanias in Corinthiacis, dum narrat, templum fuisse Argis aditu duplici, altero quidem Orientem, altero vero Occidentem versus spectante, atque in illo Veneris ligneum simulacrum, in hoc autem Martis signum positum fuisse. Quem mo-

18. *p. 130.*

morem ab Græcis deductum Latio inuestum crediderim ab Ænea, Latinosque in eodem templo utrique Numini sacrificasse. Certe Latinos Priscos Martem coluisse vel ex illo Ovidii constat: 19.

19. Ovidius
l. 3. Fast. &
vet. interp.
in eum loc.

Mars Latio venerandus erat, quia præsidet armis.

Arma feræ genti remque decusque dabant.

In quem locum vetus commentarium morem, quem dicimus, communis templi Veneri Martique dedicati confirmat. Sicuti vero inter præcipuos titulos quibus præsci illi Venerem invocabant, 20. ille erat Genitricis, ita Martem quoque Patris appellatione laudabant. siquidem 21.

20. Macrob.
l. 1. c. 12.

21. Ovid.
l. 1. Fast.

Hæc generis princeps, ipsius ille pater.

Erat quoque Antii vetustissimum fanum Æsculapii ab exordio Reipublicæ Romanis maxime religiosum propter miraculum quod jactarunt legati Pop. Romani Epidaurum missi primo bello Punico. Cum enim Romæ totos tres annos pestis foedissime grassata esset, finem diuturni mali Senatus Populusque Rom. impetraturus sacerdotibus negotium dedit placandorum Numinum peculiari aliqua ratione exquisitisque sacrificiis. quod illi præstituri, Sibyllinos libros inspexerunt, seque ab iis monitos vulgarunt, tum demum Romæ pestilentiam cessaturam, si ab Epidauro Æsculapius foret accersitus. Habebatur is Apollinis filius, medicæque artis Deus, sanandisque ægrotis quibuscumque ab eodem Apolline præpositum Numen, atque Epidauri in Illyrici maris ora summa apud profanos illos religione colebatur. Legatis itaque ab Senatu Epidaurum missis acceptoque ab Epidauriis responso, ut, quidquid salubre patriæ Romanæque Reipublicæ futurum crederent, pro suo jure sibi fumerent, anguis eximiæ magnitudinis, quem Epidaurii tamquam Æscu-

la-

lapium sive Æsculapii Genium venerabantur, in Romanorum legatorum paratam triremem sponte sua, si credere dignum est, ingenti miraculo bonoque omine, ut ipsi putabant, conscendit. Tum legati voti compotes facti, gratiis actis, ingentique gratulatione post acceptum ab Epidauriis Æsculapii illius rite colendi ordinem ab Epidauro læti solverunt. Felici usi navigatione Antium appulerunt; anguisque, qui semper in reliquis portibus in navigio remanserat, hic repente e triremi profiliens ad Æsculapii Antiatis ædem in littore sitam contendit. Erat in ejus ædis vestibulo myrtetum crebra arbore consitum, cui eximiæ altitudinis palma imminebat. Hanc serpens arcte complexus spirisque circumdans triduo hæsit, Antiatis veluti Æsculapii hospitio usus. Cum autem cibus appositus, quibus vesci consueverat, eodem mansurus videretur, magnumque timorem legatis incussisset, ne non vellet exinde Romam asportari, triduo elapso sese in navim 22. recepit, ac ad vehendum Romam restituit.

Quæ præstigiæ miraculi loco ac Æsculapii Numinis patrocini locuples veluti testimonium a compluribus profanis scriptoribus referuntur, ab Ovidio præcipue his versibus: 23.

*Et tellus Circeæ, et spissi littoris Antium.
Huc ubi veliferam nautæ advertere carinam,
(Asper enim jam pontus erat) Deus explicat orbem;
Perque sinus crebros et magna volumina labens
Templa parentis init flavum tangentia littus.
Æquore placato patrias Epidaurius aras
Linqvit, et hospitio juncti sibi Numinis usus
Littoream tractu squammæ crepitantis arenam
Sulcat, et innixus moderamine navis, in alta
Puppe caput posuit.*

22. Liv. lib.
10. Val. Max.
l. 1. c. 8.
de miracul.
tit. de pestil.
Voss. de Idol.
l. 1. c. 40.
23. Lib. 15.
Metamorph.

Quæ omnia satis aperte locum templi Æsculapii designant. scilicet prope antiquum Antii portum priusquam Neronianus a Nerone excitaretur, quo in loco rudera insignis templi, plurium ædium & ædicularum visuntur proxima portui Innocentiano, & Neroniano; cernunturque ibi effossæ detectæque cellæ mira arte variis avibus fruticibusque depictæ, in quibus degebant sacerdotes sacrificuli & sacrorum ministri, præcipue quod extra pomœria templum Æsculapio ædificari mos erat teste Festo, confirmaturque hic mos

24. De Verb. signific. l. 9.
25. Liv. Val. & Ov. loc. sup. cit.

24. ex templo Æsculapii Romæ ædificato in Insula Tiberina, 25. quæ antiquitus fuit extra pomœrium Urbis.

Locus ruderum itaque maxime congruit priscae consuetudini ædificandi Æsculapio templum extra pomœrium. erat enim hic locus extra mœnia antiquæ urbis Antii. Quo autem tempore, quove auctore hoc templum fuerit excitatum, scriptorum nullus commemorat. quamquam Ligorius existimet, illud vetustissimum fuisse; subscribit enim sententiæ Lactantii asserentis, Æsculapii cultum ab Ænea vel Evandro Latinos accepisse. Verba Lactantii hic recitabo: 26. Æsculapius

26. Lib. I. de fals. relig.

¶ ipse non sine flagitio Apollinis natus, quid fecit aliud divinis honoribus dignum, nisi quod sanavit Hippolytum? mortem sane habuit clariorem, quod a Deo meruit fulminari. Hunc Tarquinius de illustribus viris discrepens ait, incertis parentibus natum, expositum, ¶ a venatoribus inventum, canino lacte nutritum, Chironi traditum didicisse medicinam; fuisse autem Messenium, sed Epidauri moratum. Tullius etiam Cynosuris ait sepultum. Quid Apollo pater ejus? Nonne ob amorem, quo flagravat turpissime, gregem parvit alienum, ¶ muros Laomedonti extruxit cum Neptuno mercede conductus? Crediderim tamen, Æsculapium inter Deos Indigetes a Priscis Latinis habitum, antiquioremque Æneæ adventu

in

in Latio cultum habuisse. Certe ex 27. Dionysii testimonio comperimus, Latinis plures fuisse Deos Indigetes Ænea antiquiores, Herculem videlicet, Liberum, ipsum Æsculapium, Saturnum, Castorem & Pollucem. Sane Pausanias 28. in Corinthiacis narrat, Epidauri in templo Æsculapii stetisse antiquam pilam, & in ea conspicuis notis incisum fuisse: *Ab Hippolyto Thesei filio viginti equos Æsculapio dedicatos.* hic autem patrem fugiens, quod de incesto ab noverca interpellatus minime assentitus fuerat, ab eadem novercali calumnia tamquam de vi sibi intentata appetitus, ab equis monstro marino ab Neptuno immisso conterritis per saxosa præruptaque loca distractus & extinctus, ab Æsculapio in vitam fuerat revocatus, dimisso quod ex genere necis traxerat nomine 29. Virbius ab Aricinis appellatus, quod in eorum silva in Dianæ fide, cujus venatoria studia fuerat secutus, vixisset; ut late tradunt fabulæ. Jam vero hic idem Hippolytus in Italiam advectus, ut pervetusta apud Aricinos fama vulgaverat, duo Ariciæ templa dicavit, Dianæ alterum, alterum Æsculapio Liberatori, quod multæ religionis fuit, testimonio Pausaniæ aliorumque veterum scriptorum. Ab Aricinis itaque populis Antio proximis, qui longe ante Æneæ adventum ab Hippolyto cultum Æsculapii acceperant, Antiates hunc ipsum edoctos vel pestis vel alterius certe morbi expellendi gratia, quibus sanandis nullum Æsculapio præsentius habebatur Numen, impetratoque quod poposcerant, templum ædificasse non abnuerim. cui sententiæ adhæsit quoque 30. Marfus in notis ad Silium Italicum. Hoc templum a C. Lucretio Prætore Licinii ornatum pictis tabulis, quas e Græcia de manubiis Chalcidicis advexerat, memorat 31. Livius. Priscus etiam lapis idem tem-

27. Lib. 1.
Voss. de Idol.
l. 1. c. 12.

28. Lib. 2.
pag. 235.

29. Ovid. l.
15. Metam.
& 6. Fast.
Sil. Ital. lib.
13. de Bel.
Punic. Serv.
in 7. Æn.
Hyginus in
Hippol.

30. Lib. 4.
de Bel. Pun.

31. Liv. lib.
43.

plum facello & signo Hygiæ auctum testatur his li-
 32. *Ligor.* teris: 32.
 v. *Phagon.*

AESCULAPIO ET
 HYGIAE
 SACRVM
 M. VERCINIUS
 M. LIB: PHAGON
 MEDICVS ANTIAT:
 VI VIR AVGVSTALIS
 VOTVM SOLVIT LIBENS MERITO.

33. *Tomas.* Hygiam autem filiam Æsculapii fuisse 33. dicebant: re-
de Donar. c. fertque Pausanias in Achaicis, apud Ægienses fuisse a-
 16. *Fabrett.* ram Æsculapio sacram, in qua Hygiæ ejus filix si-
Inscrip. c. 6. gnum erat. Epionis quoque in hoc templo statuam
 pag. 461. vel facellum extitisse, utpote Æsculapii uxoris, ex re-
 liquiis cujusdam lapidis, in quibus hæ notæ videntur:
 EP. S. licet suspicari, cum Epidauri in templo hujus
 Numinis Epionem quoque cultam tradat Pausanias:

34. *In Co-* 34. quo exemplo, & Machaonis & Podalirii Æscula-
rintiac. pii filiorum signa hic fuisse verisimile est, cum apud
 pag. 138. Messenios 35. in patris templo uterque sua signa ha-
 35. *Pausan.* buerint.
in Messenic.

Prope templum erat porticus impluvium circum-
 dans, 36. quam myrtus opaca ingens obumbrabat. ex
 36. *Valer.* quo myrtum nedum Veneri, sed & Æsculapio sacram
Max. & Oli- fuisse colligitur. quamvis laurum Æsculapio gratam
ver. & A- affirmet 37. Festus. Porticus autem adhærebat templo
scens. ibi. non sine aliqua profanorum illorum religione. Epi-
 37. *Lib. 9.* dauri namque 38. templo Æsculapii theatrum sum-
 38. *Pausan.* ptuosissimi operis hærebat, & porticus, quæ cum di-
Corinthiac. ruta esset, Epidaurii ægerrime id ferentes, quod &
 pag. 235.

mu-

mulieres sub tecto non parerent, & ægri sub dio animam agerent, Antoninum Pium supplices adierunt, impetraruntque ut ipse porticum restitueret, domumque ædificaret, ubi ad moriendum ægris, & ad pariendum mulieribus locus foret. Tanta enim erat pri-scorum insania, ut ædes sacræ Æsculapio pro tuto ægrorum, ac parturientium asylo haberentur. iccirco plures erant qui Numini se sacrabant 39. ex voto, 39. Pausan. Phocic. pag. 673. servi-que Deo sacrati dicebantur, atque domicilio sacri septi donati Æsculapio ægrisque perpetuo inserviebant. Quare ne Antiatis simile ac Epidauriis incommodum ac supplicium ab Æsculapio accideret, porticum hærentem templo rite ab iisdem excitatam crediderim.

Quæ religio ut altius populorum animis insideret, sacerdotes Æsculapii multa 40. morborum remedia monstrabant, quibus ab Æsculapio sibi traditis certa salus ægris restitueretur. tale est quod innuit Plinius his verbis: 41. *Ad-versus venenata animalia incisam lapide ut nam compositionem versibus in limine ædis Æsculapii: Serpylli duum denariorum pondus.* Recuperatam itaque valetudinem unius certe Dei Optimi Maximi beneficio, qui tamen profanorum mentibus non illuxerat, Æsculapio acceptam referentes ægrorum bene multi non tantum in Divi sospitatoris honorem, sed in Asclepiadarum quoque gratiam sua nomina parietibus inscribere & columnis 42. ac pilis insculpere, adjecta morbi specie etiam secretioris, ex quo convaluerant, consueverunt. Asclepiadæ autem, ne cui vocabulum fa-cessat forte negotium, sacerdotes erant ipsius Æsculapii, quem in marmoribus etiam Asclepium nominatum accepimus. Asclepiadarum meminit inscriptio e ruderibus templi Antiatis Æsculapii nuper effossa, his verbis:

39. Pausan.
Phocic. pag.
673.

40. Idem
Achaic. pag.
454.

41. Hist. Na-
tur. lib. 20.
cap. 24.

42. Pausan.
Corinthiac.
pag. 235.

D. ǃ. M.
 AEMILIA ASCLEPIAS. F.
 ASCLEPIADI. FIL. ǃ, V.
 ANN, XIIIIL. M. V. D.
 X. B. M. F.

43. Toma-
 ſn. de donar.
 c. 34.

Circa templi parietes tabellæ quoque viſebantur ſuſpenſæ, in quibus genus morbi depiſtum erat, & quandoque ipſa etiam medicamenta parietibus affixa fuiſſe 43. legimus, licet in templis Æſculapii tabellas huiſmodi adjuncta porticus exciperet. Cumque ſalus reſtituta pro miraculo haberetur, ſacerdotes ipſi rem totam tabella deſcribi, ingens veluti miraculum, jubebant. Libet hic harum tabellarum, quæ plurimæ tum Romæ tum alibi per Latium ſunt effoſſæ, exemplum aliquod attexere, quo tum antiquorum mos iſte, tum miſera eorundem credulitas planius conſtet. En aliquot.

Hiſce diebus Cajo cuidam cæco oraculum edidit, veniret ad ſacrum altare, ǃ genua fleſteret, deinde a parte dextera veniret ad lævam, ǃ poneret quinque digitos ſuper altare, ǃ eleuaret manum, ǃ poneret ſuper proprios oculos. ǃ recte vidit, populo præſente ǃ congratulante, quod grandia miracula fierent ſub Imperatore noſtro Antonino.

Lucio affecto lateris dolore ǃ deſperato ab omnibus hominibus oraculum edidit, veniret, ǃ ex Tribomo tolleret cinerem, ǃ una cum vino commiſceret, ǃ poneret ſupra latus. ǃ conuuluit ǃ publice gratias egit Deo, ǃ populus congratulatus eſt illi.

Sanguinem reuomenti Juliano deſperato ab omnibus hominibus reſpondit Deus, veniret, ǃ ex Tribomo caperet nucleos pini ǃ comederet una cum melle per tres dies. ǃ conuuluit, ǃ veniens publice gratias egit præſente populo.

Valc-

*Valerio Apro militi cæco oraculum reddidit Deus, veniret
 et acciperet sanguinem ex gallo albo admiscens mel, et
 collyrium conficeret, et tribus diebus uteretur supra oculos.
 Et vidit et venit et gratias egit publice Deo.*

Has atque alias bene multas exhibet eruditissimus
 44. Tomafinus. quia vero legentibus hanc historiam
 procul dubio cupido incesset cognoscendi qua tandem
 ratione curationes istæ fierent a malis Geniis, (siqui-
 dem hi demum profanorum Dii erant) perpaucis
 me expediam. Primum itaque omnium in tanta, qua
 nunc vivimus, veritatis luce nullam Numen Æscula-
 pium fuisse, ac proinde nullam illi in sanandis mor-
 bis miraculo potestatem fuisse satis constat; hæc vero
 prodigia, de quibus tabellæ, & sexcenta alia ab pro-
 fanis historicis prodigii loco relata, vel meras ma-
 lorum Geniorum præstigias fuisse ad humanum genus
 in dies magis magisque decipiendum, rem, altissimum
 ob consilium nobisque non investigandum, permitten-
 te Deo Optimo Maximo; vel si solidi aliquid ac ve-
 ri in iis inerat, id naturæ vires minime excessisse.
 Fieri enim potuit, ac sæpius contigisse crediderim,
 ut morbo aliquo laborantes cujus ignorarent medici
 medicinam, (quod nimium usuvenire conquerimur)
 ad oraculum confugerent, opem petituri; malusque
 Genius, cui rerum naturalium multiplex inest scien-
 tia, herbam, aliudve opportunum remedium common-
 straret, cujus virtute ægri ex morbo convalescerent,
 quam, ob medicinæ ignorationem, miraculo tribuerent.
 Sæpius autem homines prius a malis Geniis male mul-
 tatos ac deinde pristinae integritati restitutos passim
 legimus in annalibus sacris piorumque virorum com-
 mentariis.

44. De do-
 nar. c. 6.

Ceterum tantam antiqui hujusmodi oraculis fidem
 adhi-

adhibebant, ut in Æsculapii templo aliquando noctu dormirent, somniumque sibi exhibitum oraculi vocem interpretarentur. testis antiquus lapis:

ASCLEPIO SIVE AESCVLAPIO
VISV MONITVS
POSVIT.

45. *Plutar-
ch. in Lucull.
Plaut. in
Curcul. act.
1. Scen. 1.*

Responso scilicet per quietem accepto 45. ac visione habita. quod & innuit Plautus in Curculione:

*Ideo fit, quod hic leno agrotus incubat
In Æsculapii fano.*

46. *De Cu-
rat. per san-
guin. miss.
p. 23.*

Et ipse Medicorum princeps Galenus 46. confirmat: *Minister Dei, Pergami, inquit, diutino lateris cruciatu laborans liberatus est, arteria in summa manu incisa, aggressus et ipse illud insomnii monitum.*

47. *Cic. l. 3.
de Nat. De-
or. Sidon.*

*Apollin. l. 4.
epistol. 3.*

48. *Plutar-
ch. in Pyth.
Orac. Pau-
san. l. 10. p.
673.*

49. *Tristan.
numism. 10.
2. p. 179.*

50. *Lucian.
in Philopse-
ude.*

51. *Plutar-
ch. loc. cit.
Fest. l. 9.*

Ex quibus omnibus fatis constat, cur in Antiatis Æsculapii templo fuerit porticus, ædesque magnificentissimæ illi adjunctæ fuerint, ac in vestibulo consita myrtus, ut retuli. Ceterum Æsculapii simulacrum erat hominis 47. promissa barba, bacillum nodosum, cui advolvebatur serpens, manu tenentis. aliquando 48. etiam lectum ad dextrum illius latus effingebant, & quandoque bacilli loco gallum gallinaceum gestantem repræsentabant. Et in quibusdam 49. templis draconem ad pedes simulacri jacentem adjungebant. Jacebant quoque ante illius pedes oboli ac numismata argentea, & laminæ, 50. quas valetudini restituti ope Numinis, ut putabant, voti rei passim offerēbant. Jam vero Æsculapio gallinas a sacrificulis mactatas 51. legimus.

Quamvis autem Cyrenaici in Creta insula capras eidem mactarent; Epidaurii tamen, quorum in Æsculapium

lapium religio celeberrima, a capris potissimum in ejus sacrificio abstinebant. Hanc autem rei rationem reddebant; quod nempe Phlegyæ 52. insignis militis filia dum uterum ferret ex Apolline, ne a patre probrum detegeretur, in eorum finibus puerum enixa, illum in monte exposuerit. expositoque infanti lac præbuisse capram, quæ in grege saltum forte pascebat. Hanc dum diu aberrantem peragrato saltu frustra Aresthanas caprarius conquisivisset, tandem cum infantulo invenit, quem dum accedens vult tollere, ecce tibi coruscus ignis ex puero repente exarsit. quo monstro exterritus pastor divinum quid illud suspicatus recessit. Vulgata inde per maria ac terras omnes est fama, sanari ab illo quovis morbo laborantes, quin & mortuos excitari. Epidaurii itaque rei miraculo permoti ac gratiam veluti caprino generi relaturi ob præstitum infanti Numini auxilium, a capris 53. in Æsculapii sacrificio semper abstinerunt. Quin immo capellæ alebantur a sacerdotibus, quarum lac ægris bibendum præsens veluti & ab Æsculapio eodem educato veluti consecratum poculum dabant. alebantur etiam ab iisdem gallinæ gallique gallinacei, quos putabant huic Numini gratos. Ac ne ulla deesset tot inter nugas superstitio, ægroti faces accendebant 54. in templo, Numen sibi eo honore propitium facturi. quod malus Genius nullum veri Dei cultum intactum reliquerit, quem non sibi prave vindicando vitiaret foedaretve.

Hæc autem tot tantisque scriptorum testimoniis stabilita ac confirmata satis Lactantii 55. sententiam arguunt, qui canino lacte Æsculapium educatum putat, & Rosinum canes adhiberi in ejus templo asserentem, quod ille canis uberibus fuerit nutritus. cum Pausa-

52. Pausan.
in Corinthiac.
seu l. 2.
pag. 133.

53. Pausan.
in Phocic.
pag. 673.

54. Pausan.
locis allatis.
Smet. Antiq.
p. 157. Har-
duin. de
numm. urb.
p. 496.

55. Lactan.
loc. adduct.
Rosin. An-
tiq. l. 2. p.
230.

nias ex vulgata omnino ac communi omnium fama Æsculapium non canino, sed caprino lacte educatum commemoret. Hinc quoque Pausanias idem illustratur, qui matris Æsculapii nomen subtrahit, cum ille Coronidis filius diceretur; explicarique commode potest Cicero, 56. qui tres Æsculapios agnovit, cum Latini unum semper coluerint morborum præsidem, ut ex Ovidio, Diodoro, ceterisque refert 57. Volaterranus. Ceterum in templo Æsculapii Antii fuisse etiam inter cetera Junonis signum, colligitur ex lapidis fragmento in ejusdem templi ruinis eruto cum his notis:

56. Lib. 3.
de Natura
Deor.

57. Philo-
log. l. 3. de
Apolline.

----- TVM
O. AVIO. ANNIAN
AED -----
----- EOS IVNONIS SIGNVM

Apollinis etiam templum Antii fuisse fidem faciunt inscriptiones antiquæ Antii effossæ, quas afferam, ubi de ludis, 58. & signum Apollinis Antii repertum translatumque in hortos Vaticanos. Inscriptio etiam hujusmodi in Antiatis Æsculapii templo nuper effossa, quamvis vetustate admodum exesa & truncata:

58. Ligor.
v. Anthia.

T. APOLLINIS
AQVAE PEN. MLE
FOR. BOARIVS
PORT. EX NEPTVNI
FORI OLITORIVS
HORREA
BAL. FAVSTINA

Templum tamen Apollinis partem templi Æsculapii
fuit-

fuisse multa persuadent. Ovidius 59. in primis in allatis versibus, ubi anguem Epidauro advectum, quem Æsculapium jaçtabant, ad terram Antii prolapsum narrat, in Apollinis Antiatis parentis sui templum descendisse commemorat, cum tamen Livius ac Valerius Maximus eundem anguem Æsculapii templi hospitio usum notaverint, & priscus lapis Antii effossus, & a me nuper exhibitus, Antii ædem Æsculapio sacram fuisse testetur. ne ergo mendacii aut certe inscitiae ac falsitatis notam alterutri horum auctorum inuramus, Apollinis templum partem templi Æsculapii fuisse dicendum. Quam sententiam mirum in modum deinde confirmat mos antiquorum uno eodemque templo & Apollinem patrem & filium Æsculapium colendi. cujus moris locuples est testimonium illud apud Tullium in Verrem: 60. *Quid? Agrigenti nonne ejusdem Pub. Scipionis monumentum signum Apollinis pulcherrimum, Æsculapii religiosissimo fano sustulisti?* quod & confirmat Pausanias 61. in Corinthiacis. Hic mos vero apud aliquas gentes adeo increbuerat, ut Æsculapium non jam ut Apollinis filium eodem templo, sed ut unum eundemque ac Apollinem venerarentur binominis veluti Numinis simulacrum, ac utrumque sive unum eundemque Deum sub utroque nomine 62. divinationibus, medicinæ, & auguriis præesse existimarent. Cur autem Ovidius in allatis versibus solius Apollinis templi mentionem faciat, eam fuisse causam crediderim, quod Ovidii ætate, sub Augusto scilicet, propter eximium Apollinis signum, theatrum, ludosque Apollinares, & Antiatis Apollinis famam, Æsculapii templum quod antiquitus potius erat, potiorique religione ac fama celebrabatur, jam veluti adjuncta pars quædam templo Apollinis haberetur; quod & antiqui lapides adducen-

59. Lib. 15.
Metam.

60. Orat. 4.
in Verr.

61. p. 235.

62. Macrob.
Saturnal. 1.
1. cap. 17.
18. & 20.

di, ubi de Ludis agam, fatis ostendunt. in his enim sub Augusto, Apollinis Antiatis numen & nomen celeberrimum fuisse legitur.

63. *Laetan.*
l. 1. de fals.
religione.
 & alii apud
Volaterran.
Philolog. l.
 33.

Ceterum Apollo, (ut hic velut in loco, rerum quæ de illo narrantur breviarium quoddam paucis conficiam) Æsculapii pater, quem colebant Antiates, natus est in Arcadia, ab Arcadibus, quod illis leges dedisset, Νόμιος dictus. Ob nimiam deinde 63. severitatem regno pulsus ad Thessaliæ Regem Admetum confugit, cujus juxta Amphrysum amnem armenta pavit, a pastoribus proinde pro Deo habitus. Huic tribuebant musicam, medicinam, vaticinium, & jaculandi artem, eundemque Nymphas Cyrenem, & Daphnem ac Hyacinthum puerum amasse jactabant. licet Ro-

64. *Anti-*
quit. l. 2. c. 7.

sinus, 64. Latinos alium Apollinem Jove ac Latona genitum coluisse suspicetur. Ut ut res habeat, Latinos cultum Apollinis multo ante Æneam ab Evandro

65. *Lib. 1.*

Arcade accepisse non obscure ostendit 65. Dionysius. Signum autem Apollinis Antiatis fuit juvenis imberbis & imberbis læva arcum tenentis, pharetramque ex humero pendentem gestantis, nudi, & pallium involutum supra eandem lævam gerentis. licet plerique Apollinem pingerent aut effingerent imberbem, dextera sagittas arcum ac pharetram, sinistra vero citharam tenentem, & supra caput tripodem gestantem; vel dextera Gratias ducentem, sinistra autem feren-

66. *Saturn.*
l. 1. c. 17.

tem sagittas, ut videre est apud 66. Macrobius. Ex eo autem quod Apollinem Æsculapii patrem imberbem effingerent, ridiculum illud Dionysii Siciliæ tyranni ortum duxit, quod cum Siculi Æsculapium summa religione venerarentur, pretiosumque ejus signum barbati hominis aurea barba eidem dedicassent, Dionysius auream illi barbam abradi jussit, affirmans, mi-

ni-

nime decere eodem in templo filium barbam nutrire, in quo pater imberbis omnino coleretur. quod

67. Cicero & Valerius Maximus Epidaurio Æsculapio Dionysium fecisse, perperam existimarunt. Apollinis sacerdotes hymnum in ejusdem laudem decantabant Pæana dictum, in quo Apollinem sic invocabant:

67. Cic. l. 3. de Nat. Deorum. Val. Max. lib. 1. c. 2.

68. Apollo Medice, Apollo Musice, Apollo Pæan: ut ostenderent, se illum ad morbos arcendos, opportunamque illis medicinam adhibendam invocare. quas appellationes & virgines Vestales in carminibus quæ decantabant in honorem Apollinis, usurpabant. quem morem respexit quoque Virgilius memorans: 69.

68. Macrob. Saturn. l. 1. c. 17. & 20.

Latumque choro Pæana canentes.

69. Virg. l. 6. & Donat. & Serv. ibi.

Caper albus immolabatur Apollini, alebanturque in ejus templo 70. corvi, accipitres, & aquilæ, tamquam huic Numini grata animantia & sacra. Antiates demum Apollinares ludos quotannis edebant magna pompa, in quibus mimi, pantomimi, musici, poetæ etiam ac medici exercebantur, munusque gladiatorium populo dabant.

70. Liv. lib. 25. Harduin. de num. urb. p. 573. in addit. Ælian. Var. Hist. l. 7. cap. 18. Porphy. de abstinent. l. 3.

Fuit 71. sub templo Apollinis Antiatis spelunca Mithræ dicata. Erat autem Mithra idem cum Sole & Apolline, ut ex dicendis constabit. Patuit hoc ex effosa tabula in loco ubi ex ruderibus ac inscriptis lapidibus templum Apollinis fuisse cognovimus. In ea siquidem notæ quædam, Mithræ sacram fuisse testabantur. Ligorius quoque confirmat, Antii Mithræ speluncam fuisse; quod optime cum priscorum more convenit, qui subter templa cavernas sæpe ac speluncas tenebrionibus illis suis Diis dicabant, Apollini præsertim sub Mithræ nomine. Sane Ligorius 72. idem ex Rufino refert, Alexandriae infra Serapidis templum Mithræ specum dicatum fuisse. Erat autem Serapis

Macrob. l. 1. c. 18. 71. De Turr. Monum. Vet. Ant. in præfat. & c. 1. in fine, & de Mithra c. 1. Ligor. verb. Cabyrio.

72. v. Grotta.

apud

73. Lib. de
Nupt. Philo-
log.

apud Ægyptios idem qui apud Romanos Apollo, teste 73. Martiano; quod & Papinius Statius confirmat, ubi Adraftum inducit Solem invocantem variis nominibus appellatum: 74.

74. Stat. in
fine l. 1. The-
baid.

*Adsis o memor hospitii, Junoniaque arua
Dexter ames; seu te roseum Titana vocari
Gentis Achameniaë ritu, seu præstet Osyrim
Frugiferum, seu Persæi sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua Mithram.*

Ex quibus Lutatius vetus Statii interpres notat, Persas in spelæis coluisse Solem, quem Mithram appellabant, leonis vultu cum tiara, utraque manu bovis cornua comprimentem. Cum autem antiqui Apollinem & Solem eundem esse crederent, quod Solis effectus Apollini tribuerentur, sacerdotes illi ac poetæ, qui omnia miscebant, ut securus omnino populus 75. humilisque plebecula fabulis fidem adhiberet de Numinum origine, Apollinem Solem & Mithram eundem fuisse jactabant. quod ex erutis lapidibus confirmatur, in quibus legitur:

75. Arnob.
advers. gēt.
l. 3. Fulgen.
Mythol. l. 1.
c. 16.

76. Ligor. v.
Casinate,
& Jero-ce-
rix.

76. APOLLINI INVICTO MITHRAE SACRVM
T. AVIDIVS T. F. STELLATINA PRINCEPS
PATRONVS MVNICIP. ET COLONIAE CASIN:
MVNICIP: IIII VIR: QVINQ:
D. D. KAL:
AVGVSTI VINOMALO ET OPILIONE COSS:

APOLLINI INVICTO MITHRAE
SACRVM
PRID. APRILIS IMP: CAES.
VALERIO AVRELIO AVGVSTO III: ET L.
COEIONIO BASSO COSS: FLAVIVS
VA-

VALERIVS GALVVS IEROCERIX
DEI SOLIS INVICTI MITHRAE
ET ARCHIBVCOLVS
DEI LIBERI.

Tradebant sacerdotes Persarum & Ægyptiorum, Mithram humi natum in lapide aut terra ex solo 77. æstu libidinis genitum, ignem solemque esse, ut profani pariter ac sacri tradunt auctores. Primus autem qui antra in Mithræ honorem dicaret, fuisse fertur Zoroaster, primus Persarum magister. cum enim doceret, Mithram rerum conditorem patremque 78. omnium fuisse, antra, quæ conditi a Mithra mundi figuram haberent, illi consecravit. Quamquam Ligorius, 79. duos Mithræ cultus auctores fuisse commemoret, in Asia quidem Astronomum Babylonium & Bactrorum Regem; in Italia vero ac præsertim in Latio piratas, qui e variis Orientis oris ad ejus littora ac maria prædanda convenerant, quos bello 80. piratico devicit ac debellavit omnino Pompejus ille Magnus, anno. V.C.DCLXXXVII. Mithræ mysteria primum Romanis Latinisque ceteris monstrasse auctor est Plutarchus. Licet enim Ligorius, 81. primordia cultus Mithræ in Latio referat ad Marci Aurelii Antonini Elagabali, Solis nempe sacerdotis, tempora; ex lapidibus tamen multo antiquiorem eum cultum in Latio fuisse constat. Verum quidem & compertum est, Elagabalum magna pompa in spelæis & antris more Babylonico Mithræ sacrificasse; cujus exemplo ducti assentatores populi antra passim tum Romæ in quocumque colle, tum in reliquis Latio ac Italia Mithræ dedicarunt: adeoque Elagabali 82. ætate Mithræ cultum maxima incrementa acceperunt.

77. Justin. Martyr Dialog. cum Triphton. pag. 269. Jul. Firmic. lib. de errore Profan. Relig. S. Hieron. l. 1. advers. Jovinian. Strab. l. 15. & alii ap. de Turre de Mith. c. 2. 78. Porphyri. lib. de Antro Nymph. 79. v. Grotta. 80. Plutarch. in Pompejo. 81. v. Mithra. 82. Lamprid. & Herodianus in Elagabalo.

cepisse in Italia. Ceterum lapides ante Elagabali ætatem inscripti Mithræque cultum memorantes, hunc cultum multo antiquiorem Elagabalo satis ostendunt. Lapidum inscriptiones mox dabo, ex quibus etiam Antii nedum antrum, sed integrum Mithræ cultum statis nempe ac decretis sacrificiis & sacerdotibus fuisse multo ante Elagabalum, plane constat. En unum: 83.

83. *Ligor.*
v. *Hecate.*

HECATE SACRVM
T. FLAVIVS ONCHESTVS AVG. LIB:
SACERDOS SOLI INVICTO MITHRAE
HIEROPHANTA HECATAE
ARCHIBVCVLVS
DEI PATRIS LIBERI ET
HIEROCERYX DEI SOLI PACIFERO
XIII SACERDOS COOPTAT: COLL: AN:
FERON:

Hic T. Flavius forte libertus fuit T. Flavii Augusti. Erat enim libertus Flaviæ Gentis Imperatoriæ, quæ ante Elagabalum floruit. Crediderim quoque, eum Titi Imperatoris nominatim libertum fuisse, cum in inscriptione & libertum Flaviæ Gentis & Titum se appellet. juxta receptum apud Romanos morem libertis patronorum nomina adoptandi. Erat etiam Hieroceryx, quod Græcum vocabulum recte Latine interpretaberis *sacerdos cornu* sive *a cornu*, Dei Solis Pacifici Antiatis, quod innuit nota illa compendiaria: *An:*, & *sacerdos cooptatus Collegio Feroniæ*. Jam vero ecce alios lapides non absimiles idem testantes: 84.

84. *Ligor.*
v. *Mino-*
taurani.

DIS MAGNIS
MATRI DEVM ET ATTYDI

SE-

SEXTILIVS AGESILAVS AEGISIVS V. C.
CAVSARVM NON IGNOBILIS
APHRICANI TRIBVNALIS ORATOR
ET

IN CONSISTORIO PRINCIPVM,
ITEM COGNITIONVM
SACRARVM MAGISTER
MEMORIAE VICARIVS PRAEFECTVS
PER HISPANIAS
VICE S. I. CVR: PATER PATRV
DEI SOLIS INVICTI
MITHRAE ARCHIBVCOLVS DEI LIB:
TAVROBOLIO CHRIOBOLIOQVE
IN AETERNVM RENATVS ARAM
SACRAVIT D. D. N. N.
VALENTE III ET FLAVIO
VALENTINIANO IVN: AVG. COSS:
IDIBVS AVGVSTI.

DIS MAGNIS
VLPIVS EGNATIVS FAVENTINVS V. C.
AVGVR PVB: P. R.
PATER ET HIEROCERYX DEI SOLIS
MITHRAE INVICTI
ARCHIBVCOLVS DEI LIBERI
HIEROPHANTA HECATAE SACERDOS
ISIDIS PERCEPTO TAVROBOLIO
CHRIOBOLIOQVE IDIBVS AVGVSTI
D. D. N. N. VALENTE AVG. COSS:
FELICITER

Ex his inscriptionibus, ex illa praesertim Titi Flavii Onchesti, patet, sacerdotes Mithrae ejusque ritus ac sa-

cra fuisse Antii in spelunca, quam inibi infra Apollinis & Æsculapii templum fuisse commemoravi. Ex his etiam illustratur 85. Apuleji locus, ubi ille videtur innuere præcipuum Mithræ sacerdotem Mithram appellatum; locus 86. item Archelai docentis, Mithræ sacerdotes prophetas nuncupatos; locus demum 87. Epiphani, ubi narrat, Mithræ assignatos sacerdotes, ædituos, & prophetas. Lapidem enim quos modo retuli, sacerdotes Mithræ dicatos commemorant, Mithræ vero præcipuum sive sacerdotem, sive sacrificulum, sive ministrum, non de Numinis ipsius nomine appellatum, nec prophetam vocatum, sed patrem patrum, vel Hieroceryca, sive sacerdotum principem, qui veluti sacer nuntius interpret vel præco Solis & Apollinis in antris in terra virgine defossis miroque artificio ornatis, declarabat res sacras Mithræ, ejusdem edebat oracula, divinabat, arcanisque Numinis adhibebatur, quæ ceteros deinde sacerdotes doceret. Hujusmodi autem arcana nil aliud tandem erant, quam nefandum cum Acherronte, malis scilicet Geniis, commercium, a quibus præclari hi sacerdotes Necromantiam, Magiam, & Pharmaciam ad omnem libidinem & avaritiam explendam docebantur. Iccirco Mithræ sacerdotes Magos merito appellat lapis alter apud 88. Ligorium:

88. Ligor.
loc. rel.

Q. HETERIVS HARMETIO
N. T.
SACERDOS DEI SOLIS ET
MAGVS AVGVSTI
N. N. ET ETERIA PONTINA
OLLA 71.

Vocant quoque lapides principem sacerdotum Mithræ
Hie-

Hierophantam Hecates, quod sacra Hecates declararet. Hecate 89. autem, ut in comperto est apud omnes, inferorum Dea est habita eadem ac Proserpina & Persephone, quæ rursus in silvis Diana & in cælo Luna; de qua distichon illud celebratissimum:

89. *Plutar-
ch. de Isid. &
Ostrid. Dēp-
ster. ad Ro-
sin. l. 2. c. 19.*

*Terret, lustrat, agit, Proserpina, Luna, Diana
Ima, suprema, feras, terrore, nitore, sagittis.*

Colebant itaque profani illi Hecaten in iisdem antris in quibus Mithram; Lunam scilicet cum Sole. Necromantes etiam dicti sunt sacerdotes isti, scilicet mortuorum divini, sive per mortuos futura divinantes: sic enim sonat Græca vox *νεκρομανθής*. Si tamen tali eos appellatione appellatos potius dicendum non sit, quod 90. humanis victimis impie nefarieque ma-

90. *Sozom.
l. 5. Hist. cap.
16. Socrat.
Hist. Eccl. l.
6. c. 2. versio-
nis Valestia-
na.*

ctatis ex earum extis futura inspicerent, ac divinarent, ac magica sacrificia ad animos quacumque versandos facerent; quod Commodum Imperatorem fecisse, Lampridius 91. memorat. Persuasum quoque fuit his sacerdotibus Hecates, carminibus e cælo Lunam se posse deducere, quod & vulgus passim putabat. juxta quam opinionem cecinit pastor ille: 92.

91. *Cap. 9.
& Porphyr.
de abstinent.
l. 2. c. 56.*

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam.

92. *Virgil.
Eclog. 8.*

Quod si ab aliis sacerdotibus ac Magis e cælo Luna forte deduceretur, quod in Lunæ defectu fieri existimabant, sacerdotes Hecates deficienti Lunæ auxiliabantur cymbalis ac ære pulsatis, eo scilicet, ne Luna strepitu impedita aliorum incantationes & carmina posset exaudire, quibus e cælo deduceretur; tantæ tamque spissæ tenebræ antiquorum illorum oculis obvolvabantur, tamque stupidi ac stipites erant, ut hæc sibi persuaderent! Iidem lunares motus addiscebant edocebantque, multaque medicamenta superstitiose conficiebant, quibus in malos Genios ad arcendam eorum

vim uterentur, quæ aliis quoque instillabant ad armorum hominumque insidias devitandas ac compefcendas, lapillis ac signaculis adhibitis tamquam tessera ejusdem militiæ. Solis 93. quoque motus ac virtutes callebant, ac incantationibus herbis & lapidibus virtutem inferre divinam simulabant, quo homines religionis illius solis sacerdotibus notæ prorsus ignaros tuto deciperent, maximumque inde quæstum facerent. Hic vero per tam nefanda sacra divinandi mos initium ac incrementum ab Imperatorum libidine plurimum duxit, qui futura sibi que eventura cognoscendi insana cupiditate inflammati, cum sibi nusquam tuta fides esset, & undique ab ipsis quoque amicissimis timerent, omnem lapidem movebant, ut futura providendo vitarent; quod perditorum est hominum, quibus sudant semper præcordia culpa, & intestinæ furix, conscientia nempe suorum scelerum, mentem non fabuloso flagello diverberant: quod etiam Saulem illum fecisse divinam illam mulierem consulendo difficillimis ar-

93. *Ligor. v. Antro. Reinesius class. 1. inscript. 48. pag. 95. Plutarch. in Paul. Æmil. - Lutat. Placid. in l. 1. Thebaid. v. 106. & ad l. 6. v. 687. Propert. l. 1. Eleg. 1. Dempster. ad Rosin. lib. 2. c. 8. de Sole & Luna.*

94. *Lib. 1. Regum.*

ctissimisque in rebus, testantur sacræ 94. literæ. Atque utinam nunc quoque post ejurata simulacra omnique profana superstitione ceteroquin deleta, postquam veræ Religionis sacra homines Deo ipso magistro hominemque induto edocti sunt, nefaria tamen Mithræ sacra ac divinationes incantationesque non perdurarent! quis enim ignoret, etiam per hæc tempora sceleratissimos vivere viros ac feminas, qui nefandis incantationibus & medicamentis de futuris exquirunt, ac consulunt humani generis hostes malos Genios, ac insidias vitare, vel mira facere anulis verbisque conceptis ac lapillis ceterisque quisquiliis ab iisdem acceptis confidunt; quod &, Deo Optimo Maximo altissima ob consilia permittente, sapius usuvenit. in quam

tamen humani generis pestem faciemque hominum debuit non una parari simia nec serpens unus nec culeus 95. unus, utpote in pessimos sæpenumero suorum parricidas. Verum hæc viderint, ac curaverint, quibus incumbit. nunc ad historiam redeamus.

95. *Juven. Satyr. 8.*

Ceterum Reinesius existimat; lapides, quos summatim refert, esse mendosos, & non *Hieroceryx*, verum *Hierocorax* in illis legendum esse; in qua sententia Sancto 96. Hieronymo videtur adhærere, qui in epistola ad Lætam sacerdotem Mithræ designans ait: *Sacra, quibus Corax Gryphus Miles Leo Perses Helios Bromius Pater initiantur.* quod & 97. Gutherius animadvertit. unde colligit in allatos lapides mendum dubio procul irrepsisse. sicut enim Corax erat unus ex sacerdotibus Mithræ, qui in sacrificiis corvos offerebat, ita Hierocorax juxta hanc sententiam fuit sacerdos Mithræ descriptus in lapidibus: *præsertim*, ait, *quod ex lapide Romano constet, sacra Hierocoracica appellata esse illa quæ Hierocorax ostenderit.* Huic etiam sententiæ calculum addit 98. Turrianus. Verum utcumque legere malis in lapidibus, vel *Hieroceryx* scilicet, vel *Hierocorax*, illud quod de corvis Reinesius subdit, minime verum judico, sacerdotem scilicet, de quo nunc ambigimus quonam vocabulo fuerit appellatus, corvos in sacrificiis Mithræ subministrasse. quippe lapis Sextilii jam adductus sacerdotem hunc vocat etiam patrem patrum Dei Solis, idest principem & caput sacerdotum; alter Egnatii eundem appellat patrem & Hieroceryca Mithræ; qui tituli ab Reinesii interpretatione maxime dissonant. Si enim Sancti Hieronymi descriptio Patrem & Coraca distinctos nominat, cur absque alio fundamento, cui in-nitar, in lapidibus hæc duo nomina misceri ac confundi asseram, eundemque hominem duplici eoque diver-

96. *Ep. 7. ad Lætam.*

96. *Lib. 1. de veteri jar. Pontif. urb. Romæ. c. 25.*

98. *De Turr. de Mithra c. 4. p. 190.*

diverso admodum functum sacerdotio fuisse, patris nempe sive capitis, & quod multo inferius est, Coracis sive sacrificuli ac ministri corvos subministrantis? Ligorii itaque sententia lapidibus magis congruit. ait siquidem, sacerdotem hunc fuisse interpretem sacrorum, & divinationum, ac sacerdotum principem. Si autem originem Græcæ vocis, quam supra sum interpretatus, consideres, sacerdotem custodem cornu Mithræ fuisse dices. κέρας namque cornu significat, & ἱερεὺς sacerdotem vertimus; quare levi unius literæ mutatione, Hieroceryx sacerdos cornu, sive a cornibus recte dicetur. Quod si Mithræ figuram recordaberis; hominis nempe monstri, leonis vultu cum tiara, utraque manu bovis cornua comprimentis, & Statii allatum carmen revolves:

Indignata sequi torquentem cornua Mithram,
 hisque addes vocabulum *Archibucolus* sæpius in inscriptionibus repetitum, quod est Princeps bubulcorum sive taurorum custodium; si hæc, inquam, omnia perpendes, hanc meam novissimam interpretationem veluti a vero non longe aberrantem minime aspernaberis. Hoc certe compertum habemus: haud in omnibus Mithræ antris ejus sacerdotes iisdem nominibus appellatos, quibus Sanctus Hieronymus eos appellat. In quibusdam enim lapidibus Mithræ quindecim viros attributos legas sacris faciundis, cum Pontifice ac magistro totius ordinis sacerdotum; in aliis autem sacerdotum Mithræ principem, vel Antistitem aut Pontificem tantum descriptum invenies. Ecce tibi hunc ex Rosino: 99.

99. Demp-
 ser. ad Ro-
 sin. l. 2. c. 8.
 pag. 166.

PERSIDICIQVE MITHRAE
 ANTISTES BABILONIAE - - TEMPLI
 AI-

Alter quoque apud Aldum sic habet: 100.

100. De Or-
tograph. ra-
tion. p. 662.

IVN POSTHVMIANO CLAR: VIRO
DEI SOLIS INVICTI MITHRAE
XV̄ VIRO SACRIS FACIVNDIS
PONTIFICI DEI SOLIS
ORDO SACERDOTVM MAGISTRO SVO
CVRANTE ET DEDICANTE
FLAVIO HERCVLEO VIRO RELIGIOSISSIMO.

Quare juxta morem cujusque templi aut spelun-
cæ Principem sacerdotum appellatum constat nunc Pa-
trem, ut memorat Sanctus Hieronymus, descriptique
lapides confirmant, nunc Antistitem vel Pontificem
aut Hieroceryca, seu Hierocoraca, cujus tamen mu-
nus corvos subministrandi minime fuisse dicendum, si
distincta ministeria, quod verisimilius est, in sacerdo-
tibus Mithræ fuerunt. Antii itaque fuisse Mithræ an-
trum; confirmat lapis in quo T. Flavius Onchestus
inscribitur Hieroceryx Dei Solis Paciferi Antiatum.
Tabula vero signata, quam Turrianus 101. interpre-
tatur, Antii reperta, illa erat in qua Mithræ occul-
ta sacra repræsentabant sacerdotes Antiates, ut patet
ex ipsius tabulæ imagine, quam hic exhibeo.

101. De
Turr. &
Dempster.
loc. all.

Quid autem tabula significaret, constat ex Lutatio
Placidio, cujus verba affert Turrianus, & ex Dem-
pftero ad Rosinum: *In spelæis, inquit, Persæ Solem co-
lunt, & hic Sol proprio nomine vocatur Mithra. Est autem
ipse Sol leonis vultu cum tiara Persico habitu, & utrisque ma-
nibus bovis cornua comprimens; quæ interpretatio ad Lunam
dicitur, quæ indignata sequi fratrem occurrit illi, & lucem ei
obscurat; Sol ergo, quasi Lunam minorem ducens, ideo taurum
torquet. mire autem cornua posuit, ut Lunam posset manife-
stius*

stius exprimere, non animal quo illa vehi figuratur. Sed quia locus non est Deorum istorum secreta juxta tenorem internæ philosophiæ differere, de figuris tamen, quibus creditur, pauca dicamus. Sol est ineffabilis; quia principale signum inculcat, & frenat, Leonem scilicet, iccirco & ipse hoc vultu fingitur; vel quod is Deus ceteros sui numinis & potentia impetu excellat, ut inter reliquas feras Leo; vel quia sit rapidum animal. Luna vero, quia propius Tauro adheret adducitque, ideo vacua figurata est. Ceterum divini & regii isti Dii ut comparentur in orbe, sic sunt expertes mortalis figura tam hominis quam belluæ, non habentes initium.

Et paulo infra: Simulacrum ejus fingitur reluctantis tauri cornua retentare; quo significatur, Lunam ab eo lumen accipere cum cæperit ab ejus radiis segregari.

102. Porphy. de Ant. Nymph. Nonn. & alii ap. de Turr. de Mithra c. 5. p. 2. 11. 12. & 13. Reines. class. 1. in script. 49. p. 96. Ligor. v. Mithra.

Sacerdotes autem 102. qui nefariis his sacris initiabantur, quibusdam veluti tolerantia gradibus probari consueverant, adhibitis tormentis quibusdam ac pœnis. Affligebant siquidem illos diebus multis haurienda aquæ ministerio, exinde fame vexabant diebus quinquaginta; quæ si fortiter tolerassent, biduo eos septies vel novies cædi jubebant. aliis insuper viginti & octo diebus pluribus suppliciorum generibus eos exercebant. tentabant enim eorundem patientiam frigore, igne, & fumo; quandoque etiam membris stigmata inurebant, quæ sacra appellabant. fuisse etiam quosdam legimus qui octoginta fere tormentorum generibus tentarentur antequam profanis his sacris initiarentur. Dum vero initiabantur, antequam lavarentur, ac melle linguam linirent, 103. (quod expiare anteaçta scelera omnia existimabant) in antro ipso Mithræ fere in tenebris Pater sive Princeps sacerdotum coronam illis offerens se illos gladio transverberare simulabat; coronaque & sacris digni habebantur,

103. Tertul. lian. lib. de Baptism. Porphyr. loc. all.

qui

qui intentata sibi nece tali pacto minime expalluissent, sed constanti animo ac vultu ictum sustinuissent. hi enim demum corona donabantur; 104. quam sacerdotis illius monitu manu repellebant, illamque Mithræ esse, ac Mithram decere exclamantes in humerum rejiciebant. quibus in sacris homicidium Commodus patrasse dicitur 105. vereque initiandum gladio transverberasse, sicque sacra illa pollutissima ceteroquin novo scelere polluisse. Post hæc initiatum lavabant, manusque atque os illius melle liniebant, & demum juxta Ligorium lineis albis induebant prætexta purpurea superinducta. cujus tamen vestitus fides est penes solum Ligorium, 106. cum ipse unde hunc morem fuisse hauserit, minime aperiat. Refert 107. Apulejus, Mithræ sacerdotem habitum sumere solitum illius feræ cujus sibi nomen assumpserat; quod & Porphyrius confirmat. In singulos namque initiatos animalium nomina dividebant, quæ memorat Sanctus Hieronymus, appellantes alium quidem Gryphum, alium vero Leonem, Bromium alterum, alterum Corvum, Militem demum, Helion, ac Persidem alios. Qui itaque Leonis nomen 108. sortitus esset, veste Leonis figuram referente induebatur; qui vero Gryphi, similiter; eoque habitu Mithræ sacra semper curabant. unde 109. Tertullianus apto vocabulo sacerdotes istos Leones, Corvos, ac Gryphos nominat. Jam vero festa die Mithræ aliisque stans diebus, quibus Lunæ vel Solis motus indicabantur, mos erat populo ostendere Leontica, Coracica, seu Gryphia, Persica, aut Patrica, ut docet Gruteri lapis per hæc verba: 110.

104. *Tertull. de Coron. milit. in fine.*

105. *Lamprid. in Commodo.*

106. *v. Mithra.*

107. *Lib. 11. Metam.*

108. *Porphyr. loc. all.*

109. *S. Hieron. ep. 7. ad Latam. Tertull. de Coron. milit.*

110. *Ap. de Turr. cap. 5. de Mithr. p. 203.*

DATIANO ET CEREALI COSS:
NONIVS VICTOR OLYMPIVS V. C.

M

P.P.

P. P. AVR: VICTOR AVGENTIVS V. C. P.
 CONS. S. S. TRADIDERVNT ELIACA
 XVI KAL: MAII FELICITER
 OSTENDERVNT GRYPHIOS VIII
 KAL: MAI FELICTER.

Idem etiam confirmant alii lapides apud eundem Gruterum, in quibus mentio fit de Leonticis, Persicis, Coracicis, & Patricis. Ceterum quando hæc exhiberentur, prodibant omnes ea veste induti eoque habitu, quo ille de cuius nomine ludi sive sacra ista appellabantur: quo die scilicet Gryphia ederentur, Gryphi omnes habitu, similiterque de reliquis. Qui vero Persidis, Helii, aut Bromii nomine dicebantur, ii Persarum, Solis, ac Bacchi figuram induebantur; unde optime Patres ac Doctores nostri huiusmodi sacerdotes Mimos ac Ludiones sæpius appellant. Erant siquidem ludi quidam sacri, quos Mithræe sacerdotes edebant in honorem numinis Hecates, Lunæ scilicet, quibus ludis dabantur etiam Circenses. Et quoniam mos erat in ludis pompam deferre, in qua ministri ducentes thesuras & alia sacra vehicula, quibus vehantur Deorum simulacra, ante illa incedebant veste habituque ferarum induti; iccirco memorati lapides, iis diebus ostensa Gryphia, Leontica, & Coracica produnt. Pretium operæ autem se facere existimabant sacrificuli illi si horribili ac insueto illo habitu incedentes novum vulgo horrorem sui que metum incuterent, quo illis Mithræe cultus sacerdotumque eius opinio altius mentibus insiderent. Quam sacerdotum Mithræe astutiam Pausanias III. in Phocicis animadvertens, III. Lib. 10. p. 672. *Apud Magnetæ, inquit, Lethæi fluminis arcolas, erat vicus, cui nomen Hyle. In eo specus Apollini sacer ea magnitudi-*

tudine quæ sane nullam afferat admirationem. Intra specum vero signum Apollinis valde priscum. Ex eo corporibus mirificum ad omne opus robur afflari autumant; quo fit, ut sacri Apollini homines desiliant illesi de summis rupibus præruptisque saxis, iidemque præcelsas arbores radicitus evulsas haud magno negotio portantes per angustissimos tramites, et anfractus iter faciant. Et hæc quidem hæctenus.

Ceterum Antii Neptuni templum fuit percelebre, ex quo oppidum nunc Neptunium appellationem duxisse, eruditi prudenter existimant. Fuit autem hoc templum non longe a Cenonis oppidulo, quod Antiatibus navale & forum rerum venalium fuisse, memoravi sæpius ex Dionysio. Erat autem Neptuni templum in hoc navali situm instar navalis Corinthii, ubi in altera quidem parte erat templum Æsculapii & Isidis, in altera vero Neptuni ædes, ut memoriæ prodidit Pausanias 112. in Corinthiacis. Antii certe fuisse Neptuni templum, luculenter confirmant lapides duo. Affertur alter a Fabretto 113. absque loci in quo effossus sit, commemoratione; quod addidit Ligorius afferens, illum in Antii ruinis fuisse defossum. is autem lapis sic habet:

112. seu lib. 2.

113. Inscript. c. 5. fol. mihi 405.

NEPTVNO REDVCI
SACRVM
Q. MANILIVS Q. F. PAL:
VI VIR AVGVSTALIS ET FLAM: TITIAL:
VOTVM SOLVIT LIBENS MERITO.

Alterum pariter Antii defossum affert idem Ligorius sic: 114.

114. Lib. de famil. Rom. pag. 35.

ACCIAE MANILIAE C. F.

VIXIT ANNIS XLII.

L. ACCIVS L. F. OVFENT: VARVS

NEPTVNI III SACERDOS

D. D.

115. v. An-
thea, An-
thia, An-
tio, & An-
tiati.

His addit Ligorius, 115. Neptunum Numen tutelare Antiatum fuisse, adeoque ab illis peculiari religione cultum. Illum Saturni & Rheæ filium in fabulis com-
menti sunt antiqui, dumque inter Jovem, Plutonem, ipsumque Neptunum fratres de imperio lis coorta es-
set, sorte obtigisse Neptuno quidem maria, cælum Jovi, subterranea loca Plutoni; quam divisionem sic
ex Euhemesso antiquissimo historico interpretatur La-

116. Lib. 1.
de fals. re-
lig. Cic. de
Nat. Deor.
Arnob. Plu-
tarch. Serv.
Tibul. Ovid.
&c.

stantius, 116. ut Jovi quidem Olympus mons maxi-
mæ altitudinis nubibusque ipsis cacumen inferens, cæ-
lum iccirco, obtigerit una cum tota Orientali plaga;
Plutoni inferna, nempe Occidentis regiones; maria
Neptuno, maritimæ nempe oræ cum insulis: atque
iccirco maris Deum Neptunum antiqui appellaverunt.
quæ plurimorum scriptorum calculo confirmantur.

117. Diod.
l. 6. c. 15.

Quamquam alii scripserint, 117. Neptunum Nauticæ
inventorem fuisse, classemque primum instruxisse, cu-
jus a patre Præfectus constitutus maris sibi dominium
comparaverit, a Nautis exinde loco Numinis obser-
vatus. Ejus cultum Latini ab Evandro Arcade acce-
perunt; qui statim ac Latii oris appulit, Neptuno,
quem Consium, hoc est, terræ quassatorem, Latini Pri-
fici appellabant, templum dicavit, coluitque subterra-

118. Dionys.
l. 1. Fest. l.
3. 8. & 11.
Gyrald. Hi-
stor. Deor.
synagm. 5.

nea ara, eique diem festum statuit, quem Consualia
118. dixerunt, instituitque ut equi ac muli eo die
cessarent, fertisque caput coronarentur. Evandro pa-
riter institutos referunt lucos Neptuno sacros. quam-

quam

quam enim putent aliqui, lucorum sacrandorum Numinibus inventorem fuisse Faunum Latinorum Regem, a quo fana templa dicta sunt, ut auctor est Cato, 119. aliique auctores, tamen Neptuno dicandi lucos morem Evandrum Latinis tradidisse auctores sunt Dionysius 120. ac Festus, quorum sententiæ recentiores nonnulli subscripsere. Arcades namque & Græci, quorum præcipuum & antiquissimum Numen erat Neptunus, luco ædes Neptuni cingebant: legiturque apud Paulaniam 121. in Arcadicis, apud Tricolonos in Arcadia fuisse Neptuni fanum, cum quadrato signo, & luco multum arboribus opaco, qui templum ambibat; atque hujus templi ac luci antiquitatem hic auctor summo opere commendat. Apud Tenios quoque extra urbem in medio luco fuit ædes Neptuni, ubi Neptunalia habebant Tenii, quos coluisse Neptunum Medicum, cujus tridenti adolvebatur serpens vim medicam inuendo, memoriæ 122. proditum est. Templo itaque Neptuni Antiatis lucum adhæsisse crediderim ex crebris oleastris consitum, cujus arboris Neptuno sacræ passim nunc quoque in loco ubi templum fuisse conjicimus, solent quamplurima germina pullulare. In hujus autem templi impluvio, quod porticus ambitu complectebatur, oleastrum ingentem fatum fuisse de more crediderim, cujus ramis vestes ac tabellas votivas ii qui naufragio se Neptuni ope ereptos existimabant, 123. appenderent; quod vetus Horatii interpret notavit ad illos versus: 124.

Votiva pateat veluti descripta tabella

Vita senis.

Et testatur Virgilius de Priscis Latinis ac Laurentino templo dicens: 125.

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris

119. *De Re Rust. c. 139. Juven. Sat. 1. Curt. Symphor. lib. 4. hortor. c. 1. & seqq.*

120. *Loc. all. Struck. de sacrific. gent. p. 104. & Symphor. loc. all.*

121. *Lib. 8.*

122. *Strab. l. 10. p. 487. & Clem. Alexandr. in Protreptico. p. 18. Harduin. de numm. populor. & urb. pag. 494.*

123. *Tomasin. de Donar. c. 7.*

124. *Lib. 2. Serm. sat. 1.*

125. *Lib. 12. Æneid.*

Hic

*Hic steterat, nautis olim venerabile lignum;
 Servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti Divo ꝥ) votas suspendere vestes.*

126. Lib. 1. Carmin. Od. 3. Quamquam aliquando e parietibus templi has tabellas suspendebant, quod innuit Horatius: 126.

Me tabula sacer

Votiva paries indicat uvida

Suspendisse potenti

Vestimenta maris Deo.

Ceterum naufragi has tabellas e fascia suspensas colloque alligatas circumferre solebant misericordiam ac stipem captandi gratia. Juvenalis inter ceteros luculentus est testis:

127. Sat. 35.

127. - - *mersa rate naufragus assens*

Dum rogat ꝥ) picta se tempestate tuetur.

128. Pausan. in Attic. p. 69.

Quod si priscorum morem in Neptuni templis attendas, dices, in Neptuni Antiatis templo aras Cere-
 ris, Proserpinæ, & Minervæ minime defuisse, 128. communes siquidem his Numinibus cum Neptuno ab antiquis honores habebantur; facella quoque Salaciæ ac Veniliæ, quarum primam Neptuni uxorem dicebant, ita dictam a salo, quod salum, idest mare, moveret; alteram ita appellatam ex unda quæ ad littus venit. Venilia itaque maris ad littus accessus seu æstus maris erat, Salacia vero recessus, sive defectus; unde in Neptuni templis utrique aras positas, & ædificata facella, testantur Festus, 129. Divus Augustinus, Varro, & alii. Neptuni sacra a pluribus sacerdotibus Antii curata fuisse, constat ex relato lapide, in quo L. Accius Oufentinæ tribus & Antiatis gentis se appellat IIII sacerdotem Neptuni; nisi sacerdotium annuum fuisse dixeris, juxta 130. Priscorum Latinorum ipsorumque Romanorum morem, atque Accium quarta vice sacer-

129. Fest. de verb. signif. s. August. de Civ. Dei. 7. s. 22. Joseph. Scalig. append. in Varr. de Ling. Lat. 130. Plin. l. 18. Sueton. in Aug. c. 31. Senec. l. 1. de Clement. c. 10. Harduin. de num. popul. c. 401.

cerdotio functum fuisse. Hinc quoque notabis apud Latinos, sacerdotes Neptuni viros fuisse, non feminas, ut apud Græcos, apud quos virginem usque ad tempus nuptiarum Neptuni sacra curasse, refert Pausanias 131. in Corinthiacis. Hi autem sacrificuli in 131. pag. 148.
 ipsis sacrificiis ac cantilenis Neptunum Patrem invocabant, quem etiam Pelagæum, Asphaliæum 132. & 132. Gell. Noct. Attic. l. 5. c. 12.
 Hippium appellabant, ab pelago scilicet, & portubus, ac equitatione, quorum curam gerere dicebatur. Ait siquidem Pausanias 133. in Achaicis, Neptunum equi- 133. pag. 439.
 tationis inventorem habitum, & vetus fabula illum tridenti terra percussa equum eduxisse commenta est, ut Athenis nomen suum imponeret, cum illum inter & Palladem orta de hoc esset contentio; quamquam Palladi causa illa fuerit adjudicata, quod oleam arborem cum primis utilem in eo certamine e terra eduxisset: quod innuit Virgilius his versibus:

134. *tuque o, cui prima frementem
 Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
 Neptune.*

134. Geor-
 gic. 1.

Propterea Equestris ordo in Coloniis illi sacrificabat stans diebus, quod putaret illum ordinis sui conservatorem esse, ut docet lapis Ostiensis: 135.

135. Ap.
 Fabrett. In-
 script. c. 10.
 p. 680.

NEPTVNO CONSERVATORI
 EQVESTRIS ORDINIS
 L. COILIVS L. F. PALATINA PRISCVS
 TI VIR CAPITALIS OSTIENSIS CVRAVIT.

In sacrificiis vero solebant taurum mactare, cujus exta non in aram focumve, ut moris erat in aliorum Deorum sacrificiis, sed in mare projiciebant. Virgilius: 136.

136. l. 6.
 Æneid.

*extaque salsos
 Porriciam in fluctus.*

Inde

Inde tauro vinum ac oleum superinfundebant. aromata quoque herbasque odoriferas addebant. quæ omnia expressit Virgilius, cujus carmina fatis sit inuisse. Navigaturi autem non solvebant ante Neptunum exoratum, quod, illi simul atque Apollini mactato tauro, Hyemi nigra, Zephyris 137. alba pecude mactatis, fiebat. Neptuno pariter ceterisque marinis Diis temones consecrabant, vota que facta inscribebant velis, totamque navim tæda lucida ovo ac sulphure lustratam 138. atque linitam, dum solemnes conciperent preces, eidem dicabant; ac tum demum læti securique sese pelago committere tuto posse credebant decepti illi ac miseri nautæ, cum tamen illorum unicuique aptari merito posset illud Juvenalis triste vaticinium: 139.

137. Virg.
l. 5. Æneid.
& Donat. &
Serv. ibi.

138. Toma-
sin. de do.
nar. c. 25.
ex Apulejo
l. 11.

139. Juven.
Sat. 14.

infelix hac forsitan ipsa

Nocte cadet, fractis trabibus, fluctuque premetur

Obrutus, et) zonam læva morsuque tenebit.

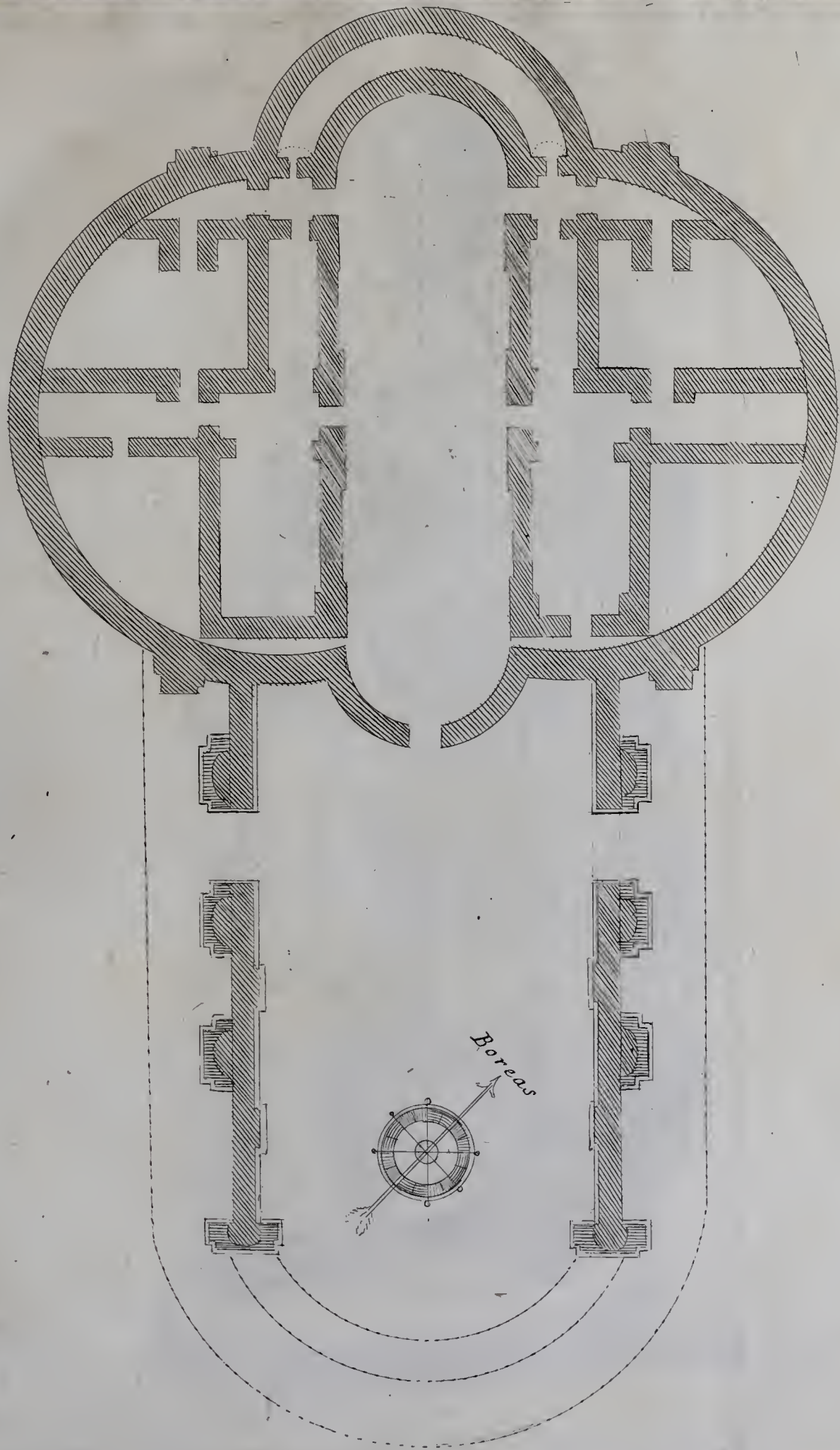
Neptuni festum celebrabant X. Kalendas Sextiles, quo ludi habebantur, feriæque 140. indicebantur Neptunalia dictæ. in his & Circenses datos, & navales pugnas Antii commissas dicam ubi de ludis.

140. Varr.
l. 5. de Ling.
Lat. Ter-
tull. l. de
spectaculis
c. 6.

Hercules quoque templum habuit Antii. testimonio est marmor antiquum ibi erutum:

SANCTISSIMO HERCVLI
PACIFICO INVICTO
SACRVM
P. IVNIVS P. F. CERINVS
PRAEF. EQ. SING.
V. S. L. M.

Quod templum athletarum ac gladiatorum gymna-
sio

*Figura antiqui templi AEsculapij Antiatis e uetustissimis ruderibus, quæ adhuc
supersunt nuperrime delineata*

*AEsculapij Signum e ruderibus uetusti eiusdem Templi
Antij effossum*

Ex Museo Alexand. Card. Albani

I. II. Signacula plumbea duo, antiquitus inserta marmoribus, nuper effossa ex rudibus naturalis Antiatum.

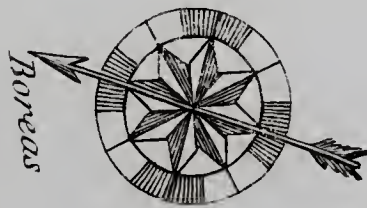
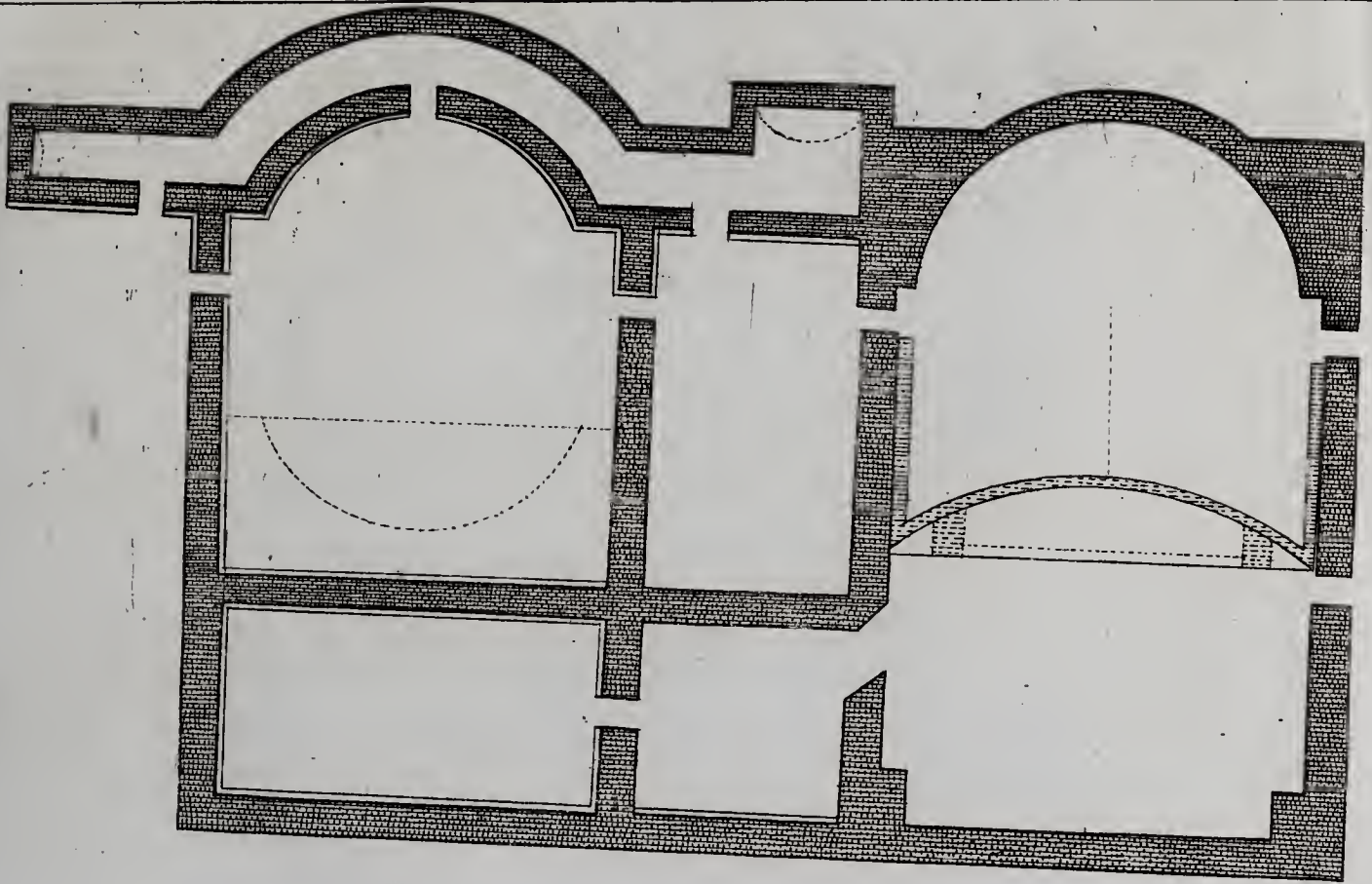
III. Nummus argenteus gentis Rustiae exhibens simulacrum geminum Fortunae Antiatum.

IV. Signum Apollinis, Antii repertum quod modo uisitur ad Hortos Vaticanos.

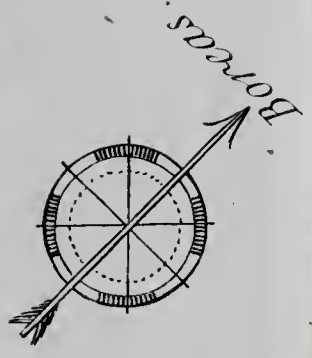
V. Statua Gladiatoris ex Antii ruinis effossa, et ad Villam Burghesiam translata.

*Vetusti templi quod dirutum etiam nunc Antij visitur figuræ pars prope
Antium Promontorium sita uulgo Caput Antij dictum.*

TAB. X.

Templi eiusdem uestigia et Prospectus ad mare prope Antium Promontorium.

Signum Iovis e ruinis Antiatum eductum

Ex Museo Alexand. Card. Albani

Signum Palladis e ruinis Antiatum

Ex Musaeo Alexand. Card. Albani

fio proximum extitisse verisimile est. Erat enim Antii Circus, & prope Circum athletarum ac gladiatorum gymnasium, ut fufius dicam, ubi de ludis. templum autem Herculis huic adhæfisse fi dicam, morem antiquorum a Vitruvio 141. relatam fequar. Justus Lipsius 142. pariter eruditiffimus ille vir tradit, Circum aut gladiatorum publicas ædes numquam fine Herculis templo profanos ædificaffe, quod & Pausanias 143. confirmat Eleorum exemplo, apud quos athletarum gymnasium fuit, in quo ædes Herculis Idæi vifebatur cognomento Auxiliaris.

Ceterum Antii Caftoris ac Pollucis delubrum fuiffe, male 144. quidam ex Strabone collegerunt. non enim Antii, fed Romæ hujufmodi templum fuiffe, verba Strabonis enuntiant. En illa: *Olim na-ves poffederunt (Antiates) & socios fe prædonibus Tyrrenis præbuerunt, quamquam jam Romanis subeffent. Itaque & Alexander mifit, qui de ea re quererentur, & post eum Demetrius reliquos prædones Romanis mittens, corpora eorum fe ipsis largiri* ostendit ob cognationem cum Græcis; indignum tamen fibi videri, eofdem & Italiæ præeffe, & latrocinia emittere, ac Caftores quidem dedicato iis in foro templo venerari, qui ab omnibus fervatorum loco habeantur; in Græciam autem mittere, qui iftorum patriam populentur. Sane Romani eos ab ifto prædandi ftudio deduxerunt. Hæc verba Romanos appellant; illi enim Italiæ præerant, non Antiates, iidemque dedicato templo in foro Caftores venerabantur, quod occasione victoriæ de Latinis relatæ, Latino bello, cum Octavio Mamilio Tufculano commiffa pugna dedicaverant; perfuafum fi quidem Romanis erat, eo bello Caftores urbem fervaffe, victoriæque nuntium fub specie juvenum in foro prope ædem Veftæ miraculo attuliffe; quibus gratiæ referendæ caufa templum

141. De Architect. l. 1.
142. Lips. l. 2. Saturn. c. 23. in fine.

143. L. 6. pag. 389.

144. De Turr. monum. Ant. c. 1. in fine. Blond. Ital. illustr. de reg. maritim. & Campan. Strabo l. 5.

145. Liv.
l. 2. Dionys.
l. 6.

ibidem consecrarunt, ut fuse 145. Livius & Dionysius commemorant. Antiatum porro templorum vix ullæ hac ætate ruinæ supersunt. Loca tamen ea omnia dum diligentissime investigarem, antiqui templi Æsculapii figuram ex nuper detectis ruderibus collegi, atque hic exprimendam curavi. Alterius etiam quod adhuc visitur templi figuram inde desumpsi, quam una cum ejusdem semiruta facie hic appono. Incertum tamen quibus Diis id sacrum fuerit, cum muta omnia illa rudera ne vel una quidem syllaba, quid cuive sacrum fuerit ædificium, innuant. templum tamen fuisse ut crederem, orbicularis, sive ut melius dicam, semicirculi figura, quæ templorum apud veteres ferme communis erat, effecit.

C A P U T V.

De templo Fortune Antiatum.

ORTVNAE templum, idque maxime celebre, Antii fuisse, plurium scriptorum testimonio satis constat. Horatius in primis illius meminit notissimo carmine: 1.

1. Lib. 1.
Od. 35.

O Diva, gratum quæ regis Antium.

Et Martialis inter recensendum loca suburbana quæ in deliciis erant Domitiano: 2.

2. Lib. 5.
Epi. 1.

*Seu tua fatidica discunt responsa sorores,
Plana suburbani qua cubat unda freti.*

Quibus versibus poetam designare Sortes Antiates sive Antium celebre propter templum Fortunæ, convenit inter omnes interpretes. Idem quoque testantur Suetonius 3. & Tacitus. Verum ut de templo nullus addubitat, ita dubitant multi, utrum Fortuna apud

3. Sueton. in
Caligul. c.
57. Tacit.
l. 3.

Antia-

Antiates sub una imagine an sub duplici coleretur. Carmen Horatii unam innuit; Martialis vero duplicem designat. duplicem quoque Fortunæ Antiatis imaginem exhibent nummi duo, alter Q. Rustii 4. cufus sub Augusto cum inscriptione: *Fortunæ Antiat.* in quo duæ imagines sunt exculptæ: alter C. Antii cum titulo: *Dei Penates*; quo titulo exhiberi Fortunas Antiates confirmabo, cum de Gente Antia sermo erit. His accedit vetus inscriptio, quæ duas pariter videtur commemorare. ea sic habet: 5.

4. *Ap. Turr. Monument. Vet. Ant. c. 1. a pag. 1.*

5. *Gruter. pag. 72.*

FORTVNIS ANTIATIBVS
M. ANTONIVS RVFVS AXIVS
DAMASCO
SENATVS DECRETO DICAVIT.

Suetonius demum in 6. Caligula Sortium Antiatum meminit. Ex quibus confici prudenter videtur, Antii Fortunam sub duplici imagine cultam fuisse. Ceterum Horatii locus minime huic sententiæ opponitur. quamquam enim duo fuerint simulacra, (quod vero propius accedit) unum tamen Numen representabant, quod & in nummo Q. Rustii exprimitur, cum sub duplici imagine legatur uni tantum Numini dedicatio, ita nempe:

Fortunæ Antiatum Dedicatio.

Simulacrum autem duplex iccirco profani illi colebant, quod ejusdem Numinis diversas admodum dotes & diversa munia esse crederent, ut notavit 7. Lactantius. Macrobio 8. itaque libenter assentior, qui duo simulacra Fortunarum in templo Antiati extitisse refert.

7. *Lactant. l. 3. de falsa sap.*
8. *Macrobi. Saturn. l. 1 c. 23.*

Illud etiam quærendum; quid hæ geminæ Fortu-

N 2

næ

9. *de Famil.
Rom. p. 442.*

næ Antiates repræsentarent. Fulvius quidem 9. Ursinus in Rustia, nummum cufum in gratiam Augusti a Q. Rustio Triumviro cudendæ monetæ a nobis allatum proferens, putavit in eo nummo simulacrum Fortunæ Reducis aliudque Fortunæ Antiatis exhiberi. quod Oisellio 10. minime arrisit; existimavit enim ipse, ibi juxta inscriptionem utriusque Fortunæ Antiatis simulacra exhiberi.

10. *In num.
select. p. 54.
u. 1.*

Alii itaque eas imagines, alteram quidem Fortunam Felicem, alteram vero Fortunam Fortem repræsentasse scripserunt; in quibus est Ligorius 11. duas referens inscriptiones Antii effossas, quarum alteram recenset etiam Fabrettus; estque hujusmodi: 12.

11. *v. Pha-
gone.*

12. *Inscript.
c. 9. p. 632.*

MINISIA
FORTVNAE FELICI
SACRVM
C. MINISIUS C. F. PRIMITIVOS
EX VOTO S. L. M.

Altera sic legitur:

FORTI FORTVNAE
SACRVM
VERCINIA L. LIBERTA
LAEDA PRO SALVTE
M. VERCINI MARCI LIBERTI
PHAGONI
MEDICI ANTIATVM VI VIR: AVGVSTAL:
SVA PECVNIA DEDICAVIT.

Nec desunt qui existiment, simulacra illa expressisse duas Nemeses sive Furias ultrices, Nemesin scilicet bonorum remuneratricem, ac malorum vindicem, &
Adra-

Adrasteam, videlicet inevitabilem ultionis divinæ necessitatem; quæ sententia fuit Philippi Bonarotæ 13. de antiquis monumentis optime meriti.

13. *Ad numism. XI. Macrin. Imp. pag. 223.*

Mihi tamen altius hæc investiganda, duarumque imaginum origo repetenda est. Antiatum itaque Fortunarum, altera Virilis, Muliebris altera fuit; sive Equestris & Fortis eadem ac Virilis una, & Muliebris altera fuit; nisi vehementer fallor. Inde autem potissimum argumentum duxerim, quod nata Poppea Neronis filia Antii, Senatus Romanus Neroni gratificaturus decrevit Fortunarum effigies aureas in folio

14. Capitolini Jovis collocari, quod exoptatum vehementer ab ipso Nerone fuerat, ut Fortunas Antiates extolleret, crederentque omnes, ope Fortunarum filiam sibi natam, earumque in tutela ac fide eandem vivere. Neque vero, ut aliqui perperam sane existimarunt, dici potest, auream effigiem Fortunæ tunc Senatusconsulto positam in folio Jovis, quod Fortuna Aurea in penetralibus Principum collocari consueverat. Si enim de hac Fortuna Tacitus mentionem fecisset, meminisset utique unius imaginis, vel saltem duarum ejusdem Fortunæ imaginum, non autem duorum simulacrorum Fortunarum distinctarum, quod ostendit, duas illas imagines non fuisse similes, nec representasse unicam ejusdemve Fortunæ vim. Quicumque autem Fortunam Auream in cubiculis Principum poni consuevisse 15. commemorant, unius tantum Fortunæ Prosperæ Felicis meminerunt, in cujus fide Imperator ac familiares ejus omnes viverent. Constat igitur, duo illa simulacra aurea Fortunarum ab Senatu in Neronis gratiam in folio Capitolini Jovis collocata, ut Fortunarum Antiatum exemplum exhiberent; quod Antii nata esset Poppea

14. *Tacit. l. 15. Annal. & vet. interp. in hunc locum.*

15. *Sueton. in Galba. Capitol. in Antonino Pio, in Antonin. Philosopho, & in Severo.*

Impe-

Imperatoris filia, beneficio, ut putabant, Fortunarum Antiatum, quibus propterea esset Romæ cultus augendus. Hinc etiam patet, hæc simulacra exhibere non potuisse Fortunam bonorum ac malorum eventuum causam. a pietate siquidem patris, & a Senatus Romani animo longe abhorrebat, pro filia Deam malorum effectricem ex voto invocare. Malorum quippe 16. inventrix & causa habebatur averfa Fortuna apud profanos, illamque mala omnia immittere, hominibus invidere, eos perditos velle ac affligere, iis insidiari, ac eorundem genus omne radicitus extirpare conari, sibi persuadebant. Imperatores autem illam Fortunam 17. colebant, a qua liberos imperiumque ipsum ac prosperos successus privatarum publicarumque rerum sperabant; venerari ac colere privata quoque ac domestica superstitione solebant. quid enim alteram illam Fortunam, Numen, quemadmodum sibi ipsi fingeant, tam dirum tamque aversum colerent? Ne noceret; reponet aliquis. Credo utique, ab iis hoc aliquando factum; verum pro nata Neronis filia hoc Senatum fecisse, verisimile non puto. Alterum itaque horum simulacrorum Prosperam Felicem Fortunam muliebri habitu repræsentasse existimaverim, alterum vero Fortunam Equestrem seu Virilem; quod ex Tacito 18. confirmatur. narrat enim Tacitus, Equites Romanos pro valetudine Augustæ uxoris Tiberii vovisse Equestri Fortunæ donum, nullumque Romæ repertum fuisse hujus Divæ delubrum, quod tali cognomento appellaretur: iccirco Equites Romanos donum apud Antiatum statuisse, ubi ædes Equestris Fortunæ extructa erat. Quamvis autem hunc Taciti locum interpretes mendacii vel saltem erroris insimulent, quod falso asseveret, nullum

16. *Lactant.*
l. 3. *de fals.*
sap.

17. *Reinesf.*
inscript.
120. *class. I.*

18. *Tacit.*
l. 3. *Annal.*
c. 71.

lum templum Equestris Fortunæ tunc temporis Romæ fuisse, cum Julius Obsequens, Valerius Maximus, & P. Victor templi Fortunæ Equestris Romæ meminerint, & 19. Livius referat, multo superiorem Tiberio Q. Fulvium Flaccum Prætorem in Hispania, eo die quo postremum cum Celtiberis pugnavit, Fortunæ Equestri templum vovisse, Romæque construxisse: quamvis, inquam, hæc omnia erroris arguant locum Taciti, & iccirco legendum non quidem: *Equestri Fortunæ*, sed *Sequestri*, alii 20. censuerint, Tacitum tamen, quem puto minime errasse, lubens 21. amplector, ac de Equestri illum, non de Sequestri Fortuna verba fecisse & autumo, & ajo. Primum enim, ut ingenue dicam, quæ est confidentia, Tacitum erroris insimulare in re ceteroquin tam aperta, ac publica, perinde ac si ille, qui Romæ natus Romæ viveret ac historiam scriberet, Romana templa celebria ceteroquin ac publica ignoraret, nulloque nixus fundamento Antii templa recenseret, ac proinde dupliciter erraverit, tum Divæ Fortunæ Equestris templum fuisse Tiberii ætate negando, tum illud Antii fuisse commemorando? Melius itaque Freinshemius 22. in hunc Taciti locum notat, nullum omnino veterum scriptorum reperiri qui Tiberii ætate templum Fortunæ Equestris Romæ extitisse confirmet. Ut igitur Livio pariter ac Tacito conveniat, veritasque constet utriusque, dicendum videtur, Quintum quidem Fulvium ex Livii testimonio templum illud fundasse, verum aut incendio, aut ruina aliqua idem postea periisse, adeo ut sub Tiberio jam amplius non extaret; quod Tacitum ab errore eximit. potuitque post Tiberium vel antiquum dirutum ac collapsum rursus excitari, vel recens construi; quod utrumque pariter Tacito poterit consentire.

19. Liv.
lib. 3.

20. Ap. Tur-
rian. cap. 1.
pag. 16.

21. Cum
Lips. & al-
liis.

22. In allat.
Tacit. loc.

23. *In ani-
madvers. ad
Tacit.*

re. Rickius 23. quidem scripsit, hanc ruinam veteris Fortunæ Equestris templi, sive incendium sive infortunium aliud, quo periisset, a summo historico non dissimulatum; aut non dissimulandum censuit, si accidisset: verum quid ita? cum ejus ruinæ commemoratio nil suæ narrationi ponderis adderet? Cum Freinshemio itaque sentio, eoque probabilius, quippe Flaccus ex templo Junonis Laciniaë tegulas marmoreas detraxerat, ut ædem Fortunæ Equestris, quam voverat bello Celtiberico, ornaret. At Brutiis tegulas repetentibus ac vindicantibus, Senatus sacrilegio comperto eas reportari jussit, & piacularia Junoni fieri decrevit, Flaccumque exilio multavit; qui mente captus diem exul obiit, sacrilegiique, ut putabant, meritas poenas luit: quod auctores non pauci 24. scriptum reliquerunt, addentes, ideo hoc templum Romanis invisum fuisse. Verisimile itaque est ab iisdem ejus cultum curamque neglectam, atque iccirco casu aliquo vel ipsa vetustate collapsum ad Tiberii tempora non pervenisse.

24. *Liv. loc.
all. Val. Ma-
xim. l. 1. c. 2.
& l. 2. c. 7.
Lactant. l.
2. Div. In-
stit. Cic. 3.
in Verrem.
Front. Stra-
tegem. l. 4. c.
1.*

E contrario pergratum Tiberio fuit, donum quod Equites Romani pro salute uxoris vovissent, Antii statui. siquidem eo sæpe secedere ad delicias suas consueverat, ibidem ædes sibi sumptuosissimas extruxerat, & pluribus donariis Fortunarum 25. Antiatum templum ditaverat; quod & supra commemoravi. Immo cum nullus in dubium revocet, tunc Antii delubrum Fortunæ Equestris fuisse, & Tacitus testetur, in hac Colonia templum tali cognomento dicatum, non est cur amplius dubitari prudenter possit, alterum simulacrum Fortunarum Antii Equestri Fortunæ referendum esse.

25. *Vet. In-
terpr. Ho-
rat.*

Hanc Fortunam Antiates Virilem seu Fortem appel-
la-

labant, ut ex lapide supra notavi. in eo enim Ver-
 cinia Forti Fortunæ Antiati votum solvisse pro salute
 viri sui Medici Antiatum legitur. Antiqui autem Eque-
 strem dicebant Fortunam, quæ fortitudinem 26. com-
 municaret, & victorias pareret, quod maxime equi-
 tibus fieri solebat, in quibus nervi ac robur exercitus
 plerumque inesset. Certe Flaccus, qui primus, ut
 dixi, Romæ templum tali cognomento dedicavit,
 illud in Hispania voverat, quod putaret, Fortunam
 fortitudinem equis, quibus fræna detrahi jusserat, ut
 majori vi atque impetu in hostem incurrerent, com-
 municasse. Propterea eandem vim Virili ac Equestri
 Fortunæ inesse prædicabant, testimonium Anci Mar-
 tii quarti Romanorum Regis in medium afferentes,
 qui Virili Fortunæ ædem dicaverat, ut fortitudini
 militum præesset; quam ideo eandem ac Fortem For-
 tunam fuisse, notat Betulejus.

26. Liv. lib.
 41. & 42.
 Plusarch. de
 Fortun. Ro-
 man. ap. Ro-
 sin. Antiqu.
 l. 2. cap. 16.

Neque vero his repugnat nummus Quincti Rustii,
 & alter pariter C. Antii, quos supra attuli, quamquam
 videantur exhibere imagines duarum mulierum, cum
 tamen Virilis Fortuna virili habitu 27. ac cultu pingi
 fingive soleret, ac Deus non Dea sit habita, teste Dio-
 nysio, aliisque post ipsum. Non repugnat, inquam;
 nam habitus cultusque corporis in iis nummis exhi-
 bitus promiscue & virilis & muliebris haberi potest.
 quod ambiguum vestimentorum genus cernere est pas-
 sim in aliis antiquorum, immo & recentiorum ima-
 ginibus; quale præferebat inter ceteras imago Actii Sin-
 ceri Sannazarii quam ex Museo Pauli Jovii expresse-
 runt bonarum artium cultores, & sectatores antiqui-
 tatis amantissimi Vulpii fratres mei in nova & accura-
 tissima editione Carminum celeberrimi vatis, Patavii
 apud Cominum typis elegantissimis; quibus & quam-

27. Dionys.
 l. 4. Laëtan.
 l. 3. de fals.
 sap. Demp-
 ster. ad Ro-
 sin. l. 4. c. 8.

plurima auctorum probatissimorum monumenta vel primam, vel certe prima meliorem multo ac nitidiorum lucem aspexerunt. In ea namque imagine primo obtutu femina ne an vir repræsentetur, possis dubitare. Ceterum, Taciti testimonium quod templum Fortunæ Equestri Antii dedicatum commemorat, lapisque adductus, Forti adeoque Virili Fortunæ honores habitos Antii, fatis superque confirmant. Quod si quis inde colligeret, bene erroris Tacitum damnari, quod sub Tiberio Romæ nullum Equestris Fortunæ templum fuisse scripserit, bene, inquam, damnari, cum ab Anco Martio Virili Fortunæ dedicatum extaret, Virilis autem Fortuna eadem esset atque Equestris juxta nuper allata testimonia, non proinde manus darem, ut cum illo tam inexcusabilis mendii vel etiam mendacii Tacitum condemnarem; idque duplici ex causa. prima quidem, quod Antii Fortunæ Equestri templum dedicatum idem Tacitus luculenter testetur: altera vero, quod Romæ templum ab Anco Fortunæ Virili dedicatum, templum etiam Fortunæ Equestris minime appellaretur. quamvis enim eadem haberetur vis ac virtus Equestris pariter ac Virilis Fortunæ, ac eadem utrique munia antiqui tribuerent, Romæ tamen, ut in urbe frequentissima, vastissima, ac opulentissima, singulis cognomentis seu titulis Numinum singula templa respondebant; quod in templis Jovis Capitolini, Feretrii, Statoris, aliisque aliorum Deorum variis cognominibus appellatorum patet. immo ipsius Fortunæ de qua nunc est sermo. Erant 28. siquidem Romæ templa Fortunæ Virilis Mæsculæ, Equestris, Fortis & Barbata, licet hi tituli eadem fere virtutem exprimerent. At in Coloniis, quarum una Antium, uno templo Numen sub variis appellationibus idem veneraban-

28. Rosin.
Antiq. lib. 2.
c. 16. Dempster. in ad-
notat. ad
ipsum.

bantur, quod colonorum vires, & Coloniae ipsius spatia tantam vim templorum, quot titulos quodlibet Numen haberet, ædificari minime paterentur.

Alterum autem simulacrum Fortunarum Antiatum Fortunæ Muliebris fuisse dixi. quamvis enim nullum hujus rei certum ex antiquis testimonium proferre possim, illud tamen me vehementer movet argumentum, quod Antiates Romanorum ex infensissimis hostibus post innumeras acceptas clades necessitate compulsi perditissimi assentatores evaserant, præsertim Imperatorum. Quis autem nesciat, Romæ via Latina ad quartum lapidem Romanos templum Fortunæ Muliebris dedicasse, quod Veturia mater Coriolani, & Volumnia ejus uxor precibus lacrimisque impetrassent, ut Coriolanus castra quæ ibidem ad Fossas Cluilias fixerat, Romam deleturus, inde deduceret, Antiumque re infecta & pace patriæ reddita licet ingratae rediret. Licet enim Antiates, ut in loco commemoravi, ob id Coriolanum morte multaverint, Actio Tullio, seu Tullio Aufidio animos civium maxime ad ejus necem inflammante, poenitentia tamen ducti summo loco Coriolano eidem honorificentissimum sepulcrum excitarunt. Cum autem Romanos rerum longe lateque dominos viderunt, Albanosque ac Laurentes auctores Romulum atque Ascanium Romanis præstitisse gloriantes audirent, a vero quam minime abhorreere videtur, Antiates quoque gloriabundos jactasse Coriolani eorum ducis clementia Romanam rem olim stetitisse, Muliebrisque Fortunæ ipsos quoque templum ac simulacrum in perennem tanti facinoris memoriam consecrassent. Quod ipsum suadet priscus ritus matronarum, quæ simulacrum Fortunæ Muliebris via Latina statò die coronare solebant quotannis, arcentes per

29. Cap. 2.
hujus libri.

30. Liv. l. 3.
Dionys. l. 8.
Val. Max. l.
1. c. 8. Plu-
tarch. in Co-
riol.

facerdotum primam ab hac celebritate viduas omnes ac olim nuptas. hunc siquidem ritum in templo Antiati custoditum legimus apud Livium, qui sub trigefimi libri initium ait: *Mures Antii coronam auream arroserunt.* in vetustis vero Codicibus Vaticanis legitur: *Mures Antii in ade Fortunæ coronas aureas arroserunt;* illas nempe quibus singulis annis matronæ, Romanorum instar, Muliebrem Fortunam coronare solebant. Ex his itaque minime levibus, aut improbandis argumentis ac conjecturis alterum Fortunarum Antiatum simulacrum Fortunæ Muliebris fuisse haud immerito dixeris.

Illud enimvero minime probaverim, alterum ex his simulacris Fortunæ Reduci dedicatum fuisse, quod quidam existimarunt, inscriptionibus quas attuli, adducti; quod in iis Fortunæ Reducis mentio habeatur. Minime siquidem ignorant eruditi, priscos illos profanos templis Fortunæ donaria, votivas tabellas, votivosque lapides dedicasse multas ob causas, variaque ob beneficia, quæ illi referebant accepta; eandemque Fortunam diversis titulis celebrasse, scilicet Adjutricis, Bonæ, Domesticæ, Publicæ, Salutaris, Conservatricis, Obsequentis, Respicientis, Sanctæ, Opiferæ, Felicis, Augustæ, Omnipotentis, & Reducis; quam ita appellabant, quod felix iter, vel felicem reditum e bello, vel longinqua regione præbuisset; quod notat priscus lapis :

FORTVNAE REDVCI
PRO SALVTE ITV ET
REDITV FIL: TIBER:
VETERIS
CARANTILLVS EX VOTO POSVIT
Hi

Hi nempe tituli eandem sæpe Fortunam, sive idem Fortunæ simulacrum ac templum designabant, causam vero ob quam quilibet voti reus donarium ^{31.} sive votivam tabellam aut lapidem suspendisset, nominatim exprimebant; puta Conservatricis titulus conservatam valetudinem, Opiferæ opes allatas, Domesticæ negotia privata cujusque tutata, ac cetera hujusmodi. Unde Reducis Fortunæ titulus Antiatis Fortunis attributus eas vulgo ac passim Fortunam Reducem appellatas, minime evincit.

31. Tomassin. de Donariis c. 21.

Nummus etiam quem Tristanus ^{32.} refert, in cujus antica facie templum expressum est cum titulo: *Fortunæ Reduci*, Tristani ipsius sententiam de facello Fortunæ Reducis Antii excitato haud satis evincit. Ait is auctor, rure Antiati Hadriani fuisse facellum Fortunæ Reduci dicatum ab eodem, cum ex Africa rediisset; vero tamen propius accedere videtur, Hadrianum redeuntem ex Africa nummum cudi jussisse, quem ut donarium ob felicem reditum impetratum Fortunis Antiatis offerret, quibus sacrificaverat cum ex Africa Antium appulisset. Dixerim proinde, hunc nummum faciem sive frontem templi Fortunarum Antiatum exhibere, ut exhibet Q. Rustii nummus, in cujus postica parte Fortunæ Reducis titulus legitur, in antica vero Fortunæ Antiatis, licet Rustius nummum dedicaverit Fortunis Antiatis pro reditu felici Augusti ex bello. Non negaverim nihilominus, Imperatores aliquando triumphantes atque e bello redeuntes Fortunæ Reduci templa dedicasse. Domitianum sane id fecisse constat, cum e bello Sarmatico rediisset victor. tunc enim templum Fortunæ Reduci ædificasse illum testatur Martialis his versibus: ^{33.}

33. Lib. 8. Epigr. 65.

Hic

*Hic ubi Fortunæ Reducis fulgentia late
 Tempa nitent, felix area nuper erat.
 Hic stetit Arctoi formosus pulvere belli
 Purpureum fundens Cæsar ab ore jubar.*

Sunt qui putant, in hoc templo Antiati Fortunæ responsa reddita fuisse petentibus per sortes; testante Suetonio, 34 Sortes Antiatinas monuisse Caligulam, ut caveret a Cassio, a quo etiam ipse interfectus fuit.

34. Sueton.
 in Caligul.
 c. 57.

35. Ligor.
 Blanchin. in
 ep. Antiat.

Turr. c. 1. p.

13. & 14.

36. Macrob.

Saturn. l. 1.

cap. 23.

Alii 35. tamen ab ipsis Fortunarum simulacris responsa reddita existimant, ajuntque, in exemplaribus Vaticanis C. Suetonii non *Sortes*, sed *Fortunas Antiatinas* legi. quam sententiam Macrobiani 36. verbis confirmant; ait enim: *Ut videmus apud Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa.* ex quo oculato teste satis constare videtur, simulacra ipsa responsa reddidisse, dum promoverentur, hoc est, circumferrentur. Sed quamvis Macrobiani testimonium magni procul dubio sit ponderis, obscurum adhuc est, incertumque redditur ex altero Ciceronis 37. testimonio. Cicero quippe loquens de Sortibus Prænestinis apertissime asserit, oracula per sortes edita fuisse, & tamen addit: *Eodem tempore illo loco ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse, Haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas Sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam, in eaque conditas Sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscentur, atque ducuntur?* Adhuc itaque res est in incerto, utrum scilicet e simulacris ipsis redderetur responsum, an ex sortibus jactis, talis puta in medium projectis in templo Fortunæ. Mentio siquidem in Ciceronis verbis tum Fortunæ moniti, tum sortium jactarum habetur. Ex allato tamen Ciceronis testimonio, & ex Strabone 38. asserente, Prænesti fuisse templum Fortunæ insigne ora-

38. Strab.
 l. 5.

cula

cula fundens, conficit Suaresius, 39. in templo Prænestino oracula reddita esse per sortes pariter, & per responsa. Hæc sane sententia confirmari potest ex Lampridio, qui 40. scripsit, Sortes Prænestinas Alexandro Mammeæ filio, cum illi Elagabalus infidiaretur, responsum dedisse:

39. *De Prænest. antiq. l. I. c. 14. pag. 38.*

40. *Lamprid. in Alex. Sev.*

*Si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.*

Hinc siquidem habetur, etiam in templo Prænestino non tantum per talos priscaurum literarum notis inscriptos, sed etiam per versus aliquando consulentibus responsa reddita. Quod & Antii in templo Fortunæ factitatum, haud temere quis existimaverit.

Arbitror nihilominus, tum Præneste, tum Antii per sortes semper responsa reddita fuisse, quod apud antiquos sortes ipsæ pro oraculo sæpius sint usurpatæ, ut apud Rosinum Dempsterus 41. notavit. Certe Pausanias in Achaicis fortium per talos jactarum meminit, eisque oraculi nomen tribuit. *Buræ in Achaja*, inquit, *via qua ad mare descendebatur, æmnis erat Buræicus nomine. In proxima spelunca non utique magnum Herculis signum: Buræico et ipsi cognomen. Oraculi sortes capiuntur ex tabula per talos. qui consultum venere, precatione ad signum peracta, votisque nuncupatis, talos ex ea qua in promptu est copia jaciunt quatuor super mensam. Inscripti sunt certis notis tali singuli. earum illi notarum interpretationem in tabula similitudinem sequuti requirunt.*

41. *Lib. 7. pag. 449.*

Jam vero in iis templis in quibus hujusmodi responsa reddebantur, sortesque capiebantur, tres præcipui distinctique muneris sacerdotes erant, quorum alterum Fatidicum Vatem appellabant, alterum Augurem, sive Sacrificulum, tertium Sortilegum. In templis ubi Fortuna voce responsa reddere credebatur, sacerdotes

men-

mentita divinitate credulitati vulgi illudere consueverant. Latitantes siquidem ut plurimum post simulacra in cavo aliquo. ac perforato gurgustio, re-

42. *Lactant. de orig. error. l. 2.* sponsa quæ ab ipso simulacro edi putarentur, 42. ipsi reddebant; quod munus, Deo Optimo Maximo altissimum ob consilium permittente, mali Genii quandoque usurpabant. Hic autem egregius Fatidicus Vates, quem magicis artibus imbutum vulgus prædicabat, antequam responderet, audiebat consulentium casus, rerumque illorum seriem, mentem & vota,

43. *Lactant. ibid. Dempster. in not. ad Rosin. Ansig. Rom. l. 2. c. 7.* factoque prius sacrificio, & re mature perpensa, 43. ne scilicet ambiguum responsum ad popellum miserime decipiendum unquam deesset, referebat ad Augurem, & Sortilegum, extisque inspectis, & captato augurio, ac jactis sortibus, ex his omnibus quod sibi commodissimum videretur; concinnabat responsum, quod tandem ex antro illo ac gurgustio per os simulacri redderet. Ceterum ut certiores verfutis istis facerent fidem, percontabantur sacerdotes a consulentibus, scrutabanturque diligentissime quæcumque audissent, vidissent, notassentve, dum hæc omnia peragebantur, atque quidquid se audisse, vidisse, aut notasse ii dicerent, opportuna sacerdotes interpretatione excipiebant. Sane hæc omnia tanta religione, silentio, tenebris, solitudine peragebantur, ut qui oraculum consulissent, ingenti ejusdem parta opinione domum redirent, minimeque dubitarent, Numen sibi locutum, eventurumque quidquid prædixisset futurum. Verum juvat ex Pausania profanum hunc ritum totum ob oculos ponere. Pausanias 44. itaque in Bœoticis de Trophonii antro atque oraculo loquens, *Qui accedebant, inquit, ad Oraculum Trophonium, ad subterraneam cellulam forma furno persimilem descendebant. In*

altum erat hiatus haud amplius octo fere cubitorum. Nulli vero gradus constructi erant, qui ingressum ad imum solum demitterent, sed ad Trophonium descensuri scalas admovebant angustas aequae atque habiles. Ubi descensum fuisset, media inter solum et antri testudinem cavernula erat latitudine duorum dodrantium, altitudine dodrantis. Qui eo penetrabat humi procumbens melle subactas offas tenens, pedes prius in cavernulam illam immittebat, mox genua properabat ad pedes adungere, statimque reliquum corpus ad genua contractum eodem prope modo quo si maximi et concitatissimi amnis aquarum vortice correptus fuisset, intro abripiiebatur. Qui intra penetrabile descendebat, ex visis alius, alius ex auditis id consequiebatur. Per easdem fauces patebat reditus. Consultorem a Trophonio reversum sacrificuli in solio statim collocabant, quod positum erat non procul ab adyto. Ab illo percontabantur quaecumque vel visa vel audita reportasset. ea ubi acceperant, suis illum reddebant. Hi sublatum hominem in cellam Bonae Fortune et Boni Genii, in qua primum veniens commoratus fuerat, reducebant, multo illum quidem terrore attonitum et suimet atque omnium qui aderant oblitum. Resipiscebat tamen paulo post et prima ei mens et risus redibat. Cogebantur sane omnes qui a Trophonio redibant, quaecumque vel audierant vel viderant, a se conscripta in tabulam referre. Haecenus Pausanias.

Meminit etiam alterius ⁴⁵. Oraculi, quod colebatur ^{45. In Acha-} Patris in templo Cereris, ex quo responsa edi sole- ^{ic. pag. 489.} bant speculo adhibito. Prope Cereris aedem, inquit, fons erat, qui a templo pariete lapideo secludebatur. ad eum fontem per exteriorem tramitem descendebatur. Ibi Oraculum maxime veridicum erat. Cognoscebantur ex eo non rerum omnium, sed morborum dumtaxat euenta. Speculum tenui suspensum funiculo demittebant ita librantes ut in fonte omnino non mergeretur, sed imo ambitu summam aquam contingeret.

*Exinde ubi odores adolevissent, rite Deam precati inspici-
bant in speculum, et in ejus imaginibus periturusne, an vi-
cturus is ager esset de quo consuluerant, divinabant.*

Idem tandem auctor, ut hoc quoque novissimum
addam, meminit alterius diversi Oraculi in hæc ver-
ba: 46. *Pharæ Achæorum oppidi in ripis Picri fluvii prope
46. Ibid. p. lucum platanorum, erat forus, ubi erat signum Mercurii et
449. Oraculum. Ante Mercurii signum Vesta et ipsa marmorea.
Appositæ ei sunt plumbo ferruminatæ aeneæ lucernulæ. Qui Deum
consulunt, Vestam primum ture incenso placant, deinde oleo
infuso lucernas accendunt, tum vero in aræ dextera parte
nummum patria nota signatum (appellant aureum) dedicant.
ubi quid ex usu fuerit quis interroga-verit, aureum simulacro
admo-vet; inde e foro abiens manibus aures premit. ubi e fo-
ro excessit, amota manu, quam primum excipit vocem, eam
sibi oraculi loco ducit. Talis etiam apud Ægyptios in Sera-
pidis fano celebratur Oraculi religio. Hæc ille.*

In illis autem templis in quibus Fortuna oracula
edebat per sortes, veluti Præneste & Antii, pluribus
modis id factum legimus. Alibi enim per jactas for-
tes tantummodo sine responso vaticinia capiebantur.
Hæ vero sortes tali erant, vel syngraphæ, aut tale
quid in hanc rem præparatum. hæ projiciebantur in
tabulam sive mensam, formula adhibita quam Pinda-
ri interpres 47. refert: *Si me jaciente, hoc contigerit, e-ve-
47. In Od. 4. Pythior. niet: sin minus, non e-veniet.* Quandoque e gremio, seu
pulvinari Deorum, sive ex urna, aut situla, aut al-
terius generis vase sortes in solum decidebant, non
sine arte Antistitum, qui post varios ritus ac solemnia,
sortem ipsam aut gremio aut pulvinari imponebant.
atque hæ sortes verbis vel versibus in foliis aut mem-
branis aut chartulis inscriptæ prodibant, ut patet ex
48. Lib. 22. Livio 48. referente de fortibus Faleriis; (licet qui-
dam

dam illum de Antiatinis Sortibus locutum autument) *sortes sua sponte attenuatas, unamquamque cecidisse ita scriptam: MA VORS TELVM SVVM CONCVTIT.* Quandoque etiam responsa data sunt a Sortilego, sive sacerdote cuius erat sortes interpretari; quod factum fuisse narrat Pausanias 49. in urbe Ophitea in templo Liberi Patris: ibi nempe oracula per sacrificulum reddita, qui divino afflatus instinctu de futuris consulentes certiores faciebat.

49. Phoci-
cis, seu l. 10.

Ex his intelliges 50. Capitolinum referentem, Clodium Albinum, dum sortes de fato suo tolleret, his versibus ab Oraculo responsum accepisse:

50. In vita
Clod. Albi-
ni.

Hic rem Romanam magno turbante tumultu

Sistet eques, sternet Pænos, Gallumque rebellem.

intelliges quoque Lampridium referentem carmina quibus Sortes Prænestinæ Alexandro Severo responderunt. Non enim responsa data sunt ab Oraculo, sed interpretatus sortes Sortilegus, vel sacerdos alius per carmina respondit, vel carmina ipsa decidebant in solum e gremio vel pulvinari simulacri inscripta chartis sive membranis de industria, ita ut deciderent a ministris collocatis, dum sortes miscerentur; quod canit Horatius: 51.

Dictæ per carmina sortes.

Lampridii verba subdo. *Ipse, inquit, (nempe Alexander Severus) cum vatem consuleret de futuris, hos accepisse dicitur versus adhuc parvulus et primis quidem sortibus:*

51. Horatius
in Arte Poe-
tica. Lam-
prid. in Ale-
xand. Sev.

Te manet imperium cæli terræque marisque:

Te manet imperium quod tenet imperium.

Itaque, sicuti certum est apud omnes, Prænestæ Fortunam fudisse oracula per sortes, ut ex Cicerone & Suetonio plane constat, confirmaturque ex illo Propertii:

52. *Nam quid Prænests dubias, o Cynthia, sortes,
Quid petis Ææi mœnia Telegoni?*

52. Lib. 2.
Eleg. 23.

Et tamen Cicero ipse loco quem attuli, scribit, Fortunæ monitu pueri manu sortes miscens eas ductas ex arca: & Lampridius sortes Prænestinas testatur carminibus respondisse. mirum ita non erit, si Macrobius dicat, apud Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa; non quod simulacra ipsa dum promoverentur a sacerdotibus responderent, sed quia post preces conceptas, post sacrificium rite peractum, ceterisque præmissis quæ consueverant adhiberi, priusquam consulentes miscerent sortes & ducerent, simulacra ipsa, quemadmodum Præneste quoque fiebat, promovebantur; quo quasi miraculo 53. monere Dea credebatur, sortes esse movendas. Quam in sententiam scripsit Suetonius, Sortes Antiatinas monuisse Caligulam, ut caveret a Cassio; cui cum Macrobio & reliquis optime poterit convenire, si interpretatio huc usque exposita commodum adhibeatur. Ceterum in templo Fortunæ Antiatis sacerdotes viri æque ac feminae ministrabant. viri quidem Forti Fortunæ sive Equestri ac Virili, tresque numero potissimum, quos ante recensui, Fatidicus Vates, Augur, & Sortilegus, quibus inferioris ordinis sacrificulorum in ministerio turba non defuit: feminae 54. vero quæ Fortunæ Muliebris sacra curarent, simulacrumque ejus quotannis coronarent. hæ autem prisco ritu neque olim, neque bis nuptæ, neque viduæ adhibebantur, verum recens nuptæ.

53. Anton.
Van Dale de
Orac. dist. 2.
p. mibi 344.
& seqq.

54. Dionys.
l. 8. Ælian.
in Var. Hist.
l. 13. Serv. in
l. 4. Æneid.
& alii.

55. In Od.
31. lib. 1.

Donariis autem ornatissimum ac locupletissimum fuisse templum Antiatis Fortunæ, Porphyrius & Acron 55. Horatii interpretes memorant, ajuntque, summos duces, ac Imperatores vota sæpe fecisse ac solvisse
For-

Fortunis Antiatibus, donariisq; ditasse templum; quod persuasum haberent, victoriam ope Fortunæ obtinuisse; ex quo etiam testimonio, Equestrem seu Virilem Fortunam in hoc templo cultam, quilibet confirmet. Cum vero donaria in immensam ferme copiam immensumque pretium excrevissent, 56. Augustus Cæsar ingentem eorum vim collegit, illamque universam in impensas belli Civilis erogavit, violata profanorum illorum consuetudine ac religione, ex qua nonnisi 57. jussu Pontificis Maximi, idque fere a sacerdotibus, donaria, tabellæ votivæ, aliaque hujusmodi in templis exposita inde auferri poterant. quod Flamines ac Pontifices ipsi tunc præstabant, cum ob nimiam multitudinem impedimento potius quam ornamento templis essent. tunc enim submotis rudioribus ac vilioribus, cetera in meliorem circa templum ordinem digerebant, 58. vel in aliud quippiam quod templo inserviret, divendita permutabant.

56. Appian.
l. 5. Bell.
Civil.

57. Dio in
Cæs. Aug.
Tomassin. de
Donar. c. 6.

58. Liv. l.
40. Val.
Max. l. 6. c.
6. Sil. Italic.
l. 10.

Denique cum ii qui Fortunam consultum venerant domum redirent, tribus coronis sese coronabant; caput, frontem ac collum, 59. triplicem animi vim designantes, scribebantque, ne memoria excideret, acceptum oraculum.

59. Interpr.
Sophocl. ap.
Bulenger. de
Orac. c. 101.

Sane Fortunæ cultus a Græcis in Latium, exinde Romanam traductus est. Priscis enim illis Græcis modicus fuit Fortunæ cultus, vixque eam Deam nominabant, cum fortasse major illis inesset prudentia. *quæ si adsit, ajebat ille, 60. nullum Numen abest, sed nos te facimus, Fortuna, Deam, caloque locamus.* Certe Homerus poetarum princeps ac pæne antiquissimus hymno in Cererem Fortunam filiam Oceani dixit, & Tychen appellavit, neque ullam ei vim in homines tribuit. immo in Iliade, ubi Diis omnibus ac Deabus locus, Fortunam omisit.

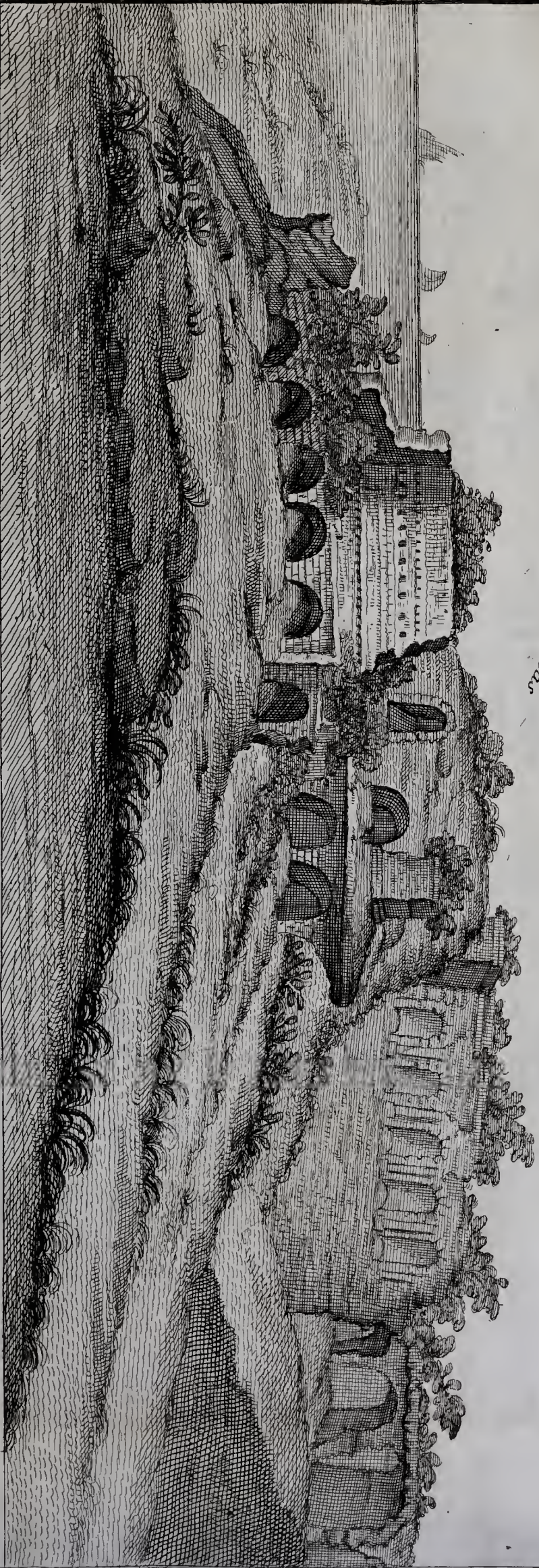
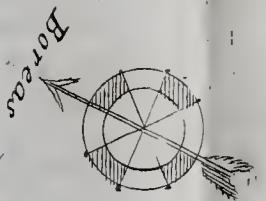
60. Juvenal.
Satyr.
10.

fit. Bupalus autem templis ædificandis simulacrisque fingendis cum primis solers, cum Smyrnæis Fortunæ signum primus omnium finxisset, capiti ipsius Polum imposuit, altera vero manu Amaltheæ cornu tenentem expressit. Unde Pindarus post ipsum plura cecinit de Fortuna, eamque *Pherepolin*, quod recte interpreteris *urbium tutelam*, dixit. A Pindaro autem Græci omnes Fortunam rerum humanarum Numen maximum prædicabant. Græcis itaque 61. Latium incolentibus, Latinisque omnem superstitionem inde mutantibus, Fortuna pariter in Latio coli, Antii præcipue ac Præneste cœpta est; unde felicia omnia sibi expectarent, & qua placata, omne infortunium omnemque calamitatem a se suisque rebus averterent; quæ profanorum pestis adhuc in Latio vigeat ætate Valentiniani 62. atque Gratiani Imperatorum. usque adeo altas ibidem radices egerat. Nunc quidem nullo in templo colitur Fortuna, impii tamen ac perditii homines non desunt, qui Casum, Sortem, Fortunamque ipsam rerum dominam hominumque tutelam putent; cum tamen Dei Optimi Maximi providentia omnia sapientissime dirigantur. quod luce clarius meridiana consideranti patebit.

61. *Lactan.*
l. 3. c. 29.

62. *Symmec.*
ap. *Suarez.*
de Præneste.
antiq. l. 1.
c. 14.

Addam hucusque narratis de Antii templis, nonnulla veluti mantissæ loco de templis Antii olim extructis in honorem Romanorum aliquot Imperatorum, deque collegiis virorum, ac sacerdotibus qui per summam assentationem eorundem sacra curabant. Primum itaque omnium Augusto dedicatum fuit templum Antii; quod innuunt lapides duo, quos supra adduxi. ex iis enim constat, M. Vercinium Phagonem M. libertum Medicum Antiatem Antii Seviris Augustalibus adscriptum; unde confirmes, ab Antiatibus templum Augusto

*Rudera Antiquissimi atque olim celeberrimi Templi Fortunæ
Antiatis, quæ adhuc extant ad antiquum Antibii Portum*

gusto dedicatum, & Sodales, nempe Augustalium collegium, ab ipsis institutum, a quibus Augusti sacra curarentur. Sane Augustus adhuc superstes ut Deus passim coli cœptus est. Ut enim poeticum figmentum putes illud Virgiliani Tityri canentis de Augusto: 63.

63. *Virg.*
Eclog. 1.

Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis

Biffenos cui nostra dies altaria fumant,

certe Horatianum testimonium nemo non accipit, quod sic habet de Augusto: 64.

64. *Horat.*
Ep. 1. l. 2.

Præsenti tibi maturos largimur honores,

Furandasque tuum per nomen ponimus aras,

Nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes.

Coluit autem illum ut Deum non tantum Roma, verum & Coloniae fere omnes 65. ac Provinciae eidem superstiti ac mortuo etiam templa, sacerdotes, & collegia dedicarunt; quod & scriptores fere omnes memoriae prodiderunt, & bene multi effossi lapides cum inscriptione: 66. AVGVSTALIS. passim confirmant.

65 *Appian.*
l. 5. Bell.
Civ. Sueton.
in Aug. cap.
52. *Tacit.*
l. 1.
66. *Ap. Gru.*
ter. & alios.

Horum Augustalium virorum princeps erat Flamen Augustalis, veluti sacerdotii illius Pontifex Maximus. Romæ quidem Augustalium collegium viginti quinque viri conficiebant, at in Coloniae Augustalium collegia nunc e Seviris, nunc e decem viris, modo etiam ex duodecim viris leguntur instituta. Ceterum Antiates tum reliquorum populorum exemplo excitati, tum peculiaribus ab Augusto beneficiis provocati, eidem Bene Merenti templum ac collegium dedicaverunt. Augustus siquidem 67. sumptuosissimis extructis ædibus Antium Coloniam decoravit, dilexitque cum primis, ejusque deliciis atque otio sæpius usus est.

67. *Vide*
sup. c. 3.
hujus libri.

Trajanales pariter a Trajano, atque Hadrianales ab Hadriano Sodales Antii fuisse, nuper effossus lapis commemorat:

EROS

EROS AVG. EL:
 PROCVRATOR
 CAENIDLIANVS
 CVM M. ANTONIO
 QVIR: CANDIDO
 FILIO SVO
 TRIBVNIS SODALIBVS

Eros quippe in lapide inscriptus erat procurator Ælii Antonini Augusti, & cum Sodalibus suis Antonino Pio Imperatori statuum vel quid hujusmodi dedicaverat. licet autem hæc inscriptio minime explicet quorumnam Sodalium ibidem mentio fiat, de Trajanalibus tamen & Hadrianalibus ibi sermonem esse, pronum est credere. Cum enim Ælius Hadrianus de vexa jam ætate L. Aurelium Cejonium Commodum Verum adoptasset, hoc sublato, Arcium Antoninum cognomento Pium collegam adscivit, hac lege, ut ille duos Antoninum Verum Ælii Cæsaris filium & Marcum Antoninum Philosophum appellatum pariter sibi collegas adjungeret. Antoninus igitur Pius Genti Æliæ per adoptionem insertus, & jussu Hadriani Ælius & ipse appellatus, Sodales qui sacra Hadriani & Trajani totiusque Æliæ Gentis curarent, instituit; immo templum pro sepulcro apud Puteolos Hadriano patri constituit, illius instar quod Bovillis erat Gentis Juliæ, atque apud Antium Gentis Claudiæ & Domitiæ. Quinquennale etiam certamen Flaminesque ac Sodales ab eodem in honorem Hadriani constitutos memorant Spartianus & Capitolinus, & antiquus lapis confirmat: 68.

68. *Ap. Li-*
gor. v. Plae-
toria.

IOVI CONSERVATORI ET IVNONI SANCTAE
 SACRVM

C.

C. PLAETORIVS C. F. STELLATINA PHOEBVS
 VI. VIR AVGVSTALIS
 SODALIS TRAIANAI ET HADRIANAI
 IIII VIR QVINQVEN:
 PATR: IVVEN: TREBVL: LVTVS: VOT:
 SOLV: LIB: MERIT:

Cum autem Hadrianus nobiles Antii ædes extruxisset, dilexissetque cum paucis hanc Coloniam, & ipse Antoninus Pius Antii aquæductus ædificavisset, facile erit conjecturam facere, Antoninum ipsum constituisse Antii Hadriano patri templa & Sodales, qui ejusdem sacra curarent, & Sodalium collegium quorum meminit adductus lapis, ad Antium esse referendum; Antii nempe institutum pro Gente Ælia vivo adhuc Antonino, cujus procurator in lapide inscribitur Eros. Ludicrum tamen Circense Quinquennale, Flaminesque in honorem patris Antoninum instituisse non Antii, verum Puteolis in villa quæ olim Ciceronis fuerat, verisimilius duxerim. Antii siquidem id ludicrum prius institutum ab Nerone fuerat pro Gente Claudia & Domitia, ut in loco commemoravi, opportunusque ^{69. Cap. de ludis.} sermo redibit. Ceterum, cum apud profanos pietas successoris in patrem argueretur maxime ex templis & aris in illius honorem erectis, Antoninus hic Pii cognomentum ex hoc maxime adeptus est, quod totus esset in hujusmodi templis atque aris Hadriano patri excitandis, collegiisque Sodalium instituendis tum Romæ tum in Coloniis ferme omnibus, in quibus Æliæ Gentis sacra constituit. Adeo ut Coloniæ ipsæ, ac in primis, ut quæque Romæ propior esset, per summam adulationem in condendis templis decernendisque Sodalibus in Hadriani honorem decertaverint. Sic Tre-

Q

bulæ

bulæ cives ac Lutuscæ fecisse memorat ante adductus lapis. Sic etiam factum ab Albanis indicat alius lapis a Reinesio allatus cum inscriptione: 70.

70. *Class.*
16. *tab.* 2.
pag. 794.

L. ANTONINVS
EX VOTO PATRIAE
GENTIS AELIAE
SODALITATIBVS

hoc est *Sodalibus*. ex quo lapide constat, L. Antoninum Verum, quem alii L. Annum appellat, ut notat Capitolinus, alii Fulvum, seu Fulvium, ut tradit Eutropius, Albæ hanc Sodalitatem, quam appellat, constituisse. Maxime igitur consentaneum erit pietati ipsius Antonini, a qua Pii cognomen accepit, Antii in urbe, in qua 71. magnificentissimas ædes, immo Regiam Hadrianus extruxerat, collegium Sodalium Hadrianalium illum constituisse, præsertim cum ipsi mos esset Antii sæpius otari. Certe, Antonino e vivis sublato, Romæque consecrato, Antiates in grati animi monumentum, ob plurima beneficia quæ in ipsos contulerat, & præcipue ob operum publicorum immensas moles quibus hanc Coloniam auxerat & ornaverat, aram, templum, & Sodales dedicaverunt, qui sacra quæ in ejus honorem fiebant, curarent. quod Ligorius confirmat 72. testimonio effossi lapidis, cujus ipse fragmentum Antii vidit cum inscriptione:

72. v. *Ara*
Pia.

ARA PIA

Fuit etiam Antii templum sive sacellum sive ædicula, aut certe ara aliqua Imperatori Claudio dedicata; quod affirmare ausim adductus eo argumento, quod Claudio alibi certe fuerint decreta atque erecta templa,

pla, instituta sacrificia, constituti sacerdotes, qui ejus sacra curarent. Sane Tacitus 73. memorat, in Britannia sacerdotes Claudiales obtentu religionis rem omnem familiarem civium evertisse. Romæ autem ipsa Claudii uxor Agrippina Flaminicæ sacerdotis Claudialis munere functa est ex Senatusconsulto. Unde notandum, Imperatorum hujusmodi sacerdotia curasse tam viros, quam feminas. quem morem etiam lapis apud Spanhemium ostendit: 74.

73. Lib. 14. *Annal.*

74. *De præstant. & usu numismat. dissert. 7.*

T. FLAVIO AVG: LIB: FLAMEN
 DIVI TITI ANN: III: VIXIT ANN: LII
 MENSIBVS VIII: DIEBVS VIII
 HORIS VI:
 FLAVIA FLAMINA FLAVIALIS
 ET IVLIA AMISSA LIB: FLAMI-
 NIA HAER: EX TEST: P. CVR:

Ex quo habes, Domitianum collegium Flavialium, & templum patri ac fratri Flaviis Vespasiano & Tito dedicasse. quod etiam prodidit Suetonius. Romæ tamen in Flamines ac Flaminas, 75. sive Flaminias aut Flaminicas initiabantur tantum ex amicissimis consecrati Imperatoris, immo fere ex cognatis iisque maxime conjunctis, ut in Agrippina nuper animadvertere licuit; cum itaque in lapide *Flamen Divi Titi* inscribatur *libertus*, & *Flaminica liberta*, dicendum erit, lapidem designare aliquam Coloniam, in qua hi liberti Titialia sacra procuraverint, ne Romæ, præter morem, liberti Imperatoris Flamines constituti dicantur. Nisi tamen etiam Romæ liberti, veluti amicissimi Imperatorum, delecti sunt, qui fungerentur hoc munere, cum inter illorum amicissimos sæpenumero non mo-

75. *Tacit. lib. I. & II. Annal. Capitolinus in M. Aurelio.*

do liberti censerentur, verum non raro inter eosdem principem locum tenerent. Ceterum cum Nero Antii ludicrum Circense pro Claudia & Domitia Gente instituerit illius instar quod Bovillis pro Gente Julia fuerat institutum, illum etiam Claudio templum & Flaminem Claudialem, & Flaminicam ceterosque Sodales instituisse qui dicat, a vero minime aberraturum existimo.

76. *Vid. c. 3.* Titiales etiam Flamines, quos libri hujus capite tertio 76. Antii fuisse commemoravimus, templum ac Sodalium collegium Tito dicatum ibidem fuisse innuunt.

77. *Philostr. in Vita Apoll. l. 8. c. 8.* Apollonio vero Tyaneo templum Antii dedicatum affirmare non ausim, quamquam summo illum Antii in pretio habitum, illiusque monumentum aliquod extitisse, Philostratus in ejus vita 77. memoriae prodidit. Hic siquidem agens de libello ab eodem Apollonio conscripto & nonnullis ejusdem epistolis, *Est autem, inquit, is libellus Antii suspensus, et ob eam maxime causam is locus celebratus. Est autem Antium civitas Italiae secus mare posita. De libello autem hoc mihi relatum est, fuisse libellum hunc post mortem Apollonii delatum ad Imperatorem Hadrianum, et simul Apollonii epistolas aliquot, (non enim omnes colligere potuit) atque haec omnia Hadrianus in Regia quam Antii habebat, collocavit. Nam praeter ceteras Italiae civitates Antio maxime delectabatur. Venerunt autem illuc ex Ionia familiares omnes Apollonii, quos Apollonienses Philosophos Graeci vocabant. ibi locorum indigenis permixti juventutem effecerunt cum numero tum amore studioque erga Philosophiam admirabilem. Negligebant autem penitus Oratoriam facultatem; et ejus disciplina sectatores aspernabantur, quod linguam dumtaxat, non autem mentem redderet eruditorem. Cum autem idem Philostratus scripserit, Hadrianum*

in larario imaginem Apollonii venerari solitum, & Apollonienses Philosophos Apollonio magistro templum & aras tamquam Semideo dedicasse, illumque vivum immortalis apud Superos vita donatum in vulgus spargere solitos; Antii quoque ab iis qui ad ejus libelli visendi famam eo convenerant, aliquo Apollonium cultu celebratum, probabile est. Idque eo maxime quod præcipua Apolloniensium industria hæc erat, ut magistri sui divinitatem mentibus eorum quos philosophicis præceptis imbuebant, inculcarent, eique tamquam Semideo divinos honores esse reddendos. Ceterum de Apollonio plura quærenti Philostratus ipse legendus, ac Flavius Vopiscus in Aureliano. Templi Fortunarum Antiatum quæ vulgo Antii putantur ruæra, a me nuper inibi diligenter investigata atque inspecta, hic, ut in loco, appingere volui, ne quid quod nostris his commentariis lucem aliquam daret, omnino deesset.

C A P U T VI.

De ludis Antiatum.

HACTENUS ea commemoravi quæ Antium exornabant quondam sumptuosissima ac magnificentissima ædificia qua publicis qua privatis usibus destinata, ac præcipue templa a profanis, Diis suis, immensis sumptibus dedicata. Nunc rectus narrationis ordo postulare videtur, ut ea quæ circa templa ut plurimum celebrari solebant spectacula summatim saltem attingam, & singula vel cursim commemorem. De ludis itaque Antiatum in præsentia sermo erit, &

ex

ex probatissimis auctorum testimoniis, quæ certiora videbuntur, ut in tanta rerum ac temporum vetustate ac oblivione, in medium proferre conabor.

Circenses itaque cum primis ludos eosque maxima pompa ab Nerone Antii celebratos, satis constat ex Taciti 1. testimonio. Ait siquidem, Neronem Imperatorem Antii natum instituisse Antii ludicrum Circense Claudiae Domitiaeque Genti, ut institutum erat Juliae apud Bovillas; ac pro perpetuitate, impetrasse ut Senatusconsulto perennis quotannis ludicri hujus institutio decerneretur, in memoriam Claudiae Poppeae 2. filiae Antii natae; quod & Suetonius memoriae prodidit, aliique commemorarunt. Plinius autem narrat, 3. libertum Neronis Antii munus gladiatorium dedisse, porticusque publicas pictura convestivisse, gladiatorum ministrorumque omnium veris imaginibus redditis. Cicero 4. etiam Attico scribens refert, alios ludos Antii quovis anno per triduum editos, a quarto scilicet ad pridie Nonas Majas; quos ludos deliciosissimos appellat. Plura tandem monumentorum antiquorum fragmenta varios ludos in hac Colonia exhibitos olim, testantur.

Et de Circensibus quidem, quorum desiderio ac voluptate usque adeo Populus Romanus aliquamdiu affectus est, ut qui olim regna & fasces daret, duas postmodum tantum res optaret anxius, 5. panem scilicet & Circenses, plurima apud scriptores antiquos mentio. sæpissime siquidem celebrabantur, & antiquissimo ritu deducti erant. De eorum tamen auctore si ve institutore inter scriptores minime convenit. Alii siquidem Circensium originem Herculi tribuunt, quem narrant apud Elidem curuli certamine victorem oleastro coronatum ludicrum Circense instituisse. Alii Romulo,

1. Tacit. l. 15. & 16.

2. Sueton. in Neron. Buelenger. de Circ. c. 6.
3. Lib. 35. c. 7.

4. Lib. 2. ep. 8. & 10.

5. Juvenal. Satyr. 10.

mulo, 6. Oenomaos alii apud Elidem ipsam Græciæ urbem. Jovem nonnulli eorum auctorem dixerunt. Plerique Atreum, cum Pelopi patri funebres ludos fecisset, in quibus Hercules victor fuit. Ego tamen eorum sententiæ accedo qui hos ludos scribunt primum a Circe institutos, quam antiqui Solis filiam fabulabantur. Sane hæc sententia validissimis argumentis innititur. Primum quidem, quod præcipuum esse solet, nomen ipsum, quod hi auctores a Circe deductum prudenter putant, a qua hi ludi Circenses appellati sunt: alterum a consuetudine Circensium. Si quidem memoriæ prodiderunt scriptores omnes, hoc ludicrum a profanis institutum, ut cursum Solis, quem quadriga ferri dicebant, designarent. Propterea omnis Circus Soli præcipue consecratus erat, cujus ædícula medio Circo, & effigies e fastigio sublimis emicabat, atque ob eam causam Circum non sub tecto, sed sub dio in aperto semper dedicare consueverant; quod eleganter 7. Corippus descripsit:

6. *Vell. i. de Olymp. Hygin. fab. 273. Diod. l. 4. & alii ap. Bulenger. de Circ. Rom. c. 2.*

7. *Lib. i.*

*Solis honore no-vi grati spectacula Circi
Antiqui sanxere patres, qui quatuor esse
Solis equos, quadam rerum ratione putabant;
Tempora continui signantes quatuor anni.
In quorum specie signis numerisque modisque
Aurigas totidem, totidem posuere colores.
Ipse ingens Circus, plenus ceu circulus anni,
Clauditur in teretem longis anfractibus orbem,
Amplectens geminas equo discrimine metas,
Et spatium media, qua se via pandit, arena.*

Ex quibus signis & vulgi perantiqua opinione Tertullianus 8. ab Circe Solis filia hoc genus certaminis in honorem patris sui primum editum fuisse ipse quoque probavit; cui Isidorus 9. & Schola Græcorum ac-

8. *De Spectacul. c. 8.*
9. *Lib. 18. c. 25. & 28.*

cesse-

10. *De Circ.*
c. 2.

cessere; quos omnium novissime 10. Bulengerus secutus est. Antii itaque non ab Nerone primum Circenses editos; verum ab ipsis Antiatibus multo ante Neronem exhibitos, autumaverim. Antiates siquidem, ut libri hujus initio commemoravi, ad Anthejum sive Anthiam Circes filium, urbis ac generis sui originem referebant. Circejis deinde proximi erant, ubi Circe summa religione colebatur, veluti generis, ac Coloniae princeps, quam Historici omnes Circes Regiam appellant. Id ipsum mos Priscorum Latinorum confirmat, inter quos Antiates numerabantur. Prisci enim Latini bellum indicturi, vel ad pugnam profecturi, gladiatoria prius spectacula edere consueverant, in quibus effuso civium sanguine Fortunam fatiarent, ne novum in proelio exposceret, ut ex Ca-

11. *In notis*
ad Sueton.

pitolino Beroaldus 11. notavit. hoc idem itaque ab Antiatibus factitatum, verisimile est, cum praecipue antiquissimum Fortunae fanum hi in suo oppido dedicassent. Gladiatorium autem munus Circensium ludorum partem eamque praecipuam extitisse, nemo est

12. *Lib. 7.*
de Spectac.

qui ignoret. Certe Tertullianus 12. ipse asserit, Circenses ludos habitos passim in oppidis veterum Latinorum antequam sub Imperatorum potestatem Romana Respublica redigeretur, eosque more Romano editos, factis etiam sacrificiis; & confirmat antiquus lapis licet mutilus ac deturpatus, quem Caferrus se superstitite in hortis Pamphiliis Antii effossum testatur. in eo autem haec notae leguntur:

APP. CL. CIR. R.

S. P. Q. A.

Has

Has enim notas sic apposite interpretor: *Appii vel Appio Claudio Caco, vel Censori, Circi Restitutori, Senatus Populusque Antias*, supplendo ea verba quæ in lapide deficiunt, *in perenne scilicet monumentum*, aut quid hujusmodi. Certe constat, 13. Appium Claudium Censorem stravisse viam Appiam, pluraque ædificia in oppidis eidem viæ proximis condidisse, pluraque restituisse; quo beneficio certe non caruit Antium oppidum præcipuum inter cetera Appiæ viæ proximum. Circus itaque Antii fuit, ilque antiquissimo tempore, ac pæne sub urbis ipsius incunabula extructus, quem incrementa idemtidem ac ornamenta accepisse, ut fit, nullus dubito. Hunc certe Nero Imperator ludis editis ac in singulos annos institutis nobilitavit.

13. Ex Liv. Frontino, Val. Max. Diodor. &c.

Quemadmodum enim Juliae Genti Bovillis quotannis Circenses habebantur, ita Antii Claudiæ ac Domitiæ. Ceterum, Claudium quoque ab eodem Senatu impetrasse annuos ludos Circenses patris natali die edendos, auctor est Suetonius 14. in Claudio; ait enim: *A via Livia divinos honores et Circensi pompa currum elephantorum Augustæo similem decernendum curavit, parentibus inferias publicas, et hoc amplius, patri Circenses annuos natali die, matri carpentum, quo per Circum duceretur, et cognomen Augustæ, ab a via recusatum.* His exemplis igitur adductus Nero annuos Circenses Antii natali die sive Poppeæ filiæ sive suo, quod verisimilius est, celebrandos instituit. natalis 15. autem Neronis dies pridie Idus Octobres fuit. Ut vero quanta poterant celebritate ac pompa ederentur hi ludi, prope Circum aut Neronianas ædes Antii fuit facellum, in quo omnium procerum Gentis Claudiæ & Domitiæ imagines asservabantur, quod hujusmodi facellum 16. ubi Gentis Juliae imagines erant, Bovillis fuit. Bovillanum

14. Cap. 11.

15. Triflan. t. I. in numm. Neron. p. 203.

16. Tacit. l. 15. & 16.

R

autem

autem ludicrum & institutum exemplar fuit ludicri quod Nero Antii instituerat, ut sæpius jam repetitum est. In Circensibus enim solemnioribus, quales plane fuerunt quos Nero Antii constituit, deferebantur solemni pompa imagines majorum Gentis illius cui ludi fiebant. quippe priusquam ludorum inirentur certamina, viri penes quos summa erat potestas, pompam Diis & Heroibus Claudiæ Domitiæque Gentis a templis & sacrario Gentis ejusdem per forum in Circum deducere omnino debebant. In hac pompa præibant liberi Romanorum & Antiatum pubertati proximi, quique jam per ætatem interesse poterant; equis autem vehebantur ii quorum pater in equitum censu erat. ceteri pedites incedebant. Hos sequebantur quadrigarii, bigarii, & injugum equorum agitadores, post quos athletæ graviorum leviorumque certaminum, campestribus tantum subligaribus tecti, nudi cetera. Athletas sequebantur saltatorum chori in tres turmas distincti. prima virorum erat, altera impuberum, tertia feminis constabat aliquando, sæpius tamen pueris. pone sequebantur tibicines inflantes tibias breves, & citharistæ pulsantes eburneas septem fidium lyras. Saltatores autem incedebant, sive saltabant, puniceis tunicis induti, quas baltheus æreus obibat, ex quo gladius dependebat: gestabantque breviores lanceas. viri autem quorum robustiores vires, etiam æreas galeas insignes cristis & pinnis. Choros singulos vir præcedebat, qui ceteris antejens saltationis compositos incompositosque motus chorum suum docebat, quos daret, bellicos potissimum ac concitados instar armatæ saltationis quam Græci *Pyrrhichen* vocant. Post armatos choros incedebant chori Satyristarum, e quibus qui Silenos repræsentabant, amicti erant tunicis villosis,

lofis, quas appellabant *scortear*, amiculisque ex omnium florum varietate contextis. Qui vero Satyrorum speciem induerant, hircinis se pellibus præcingebant, horrentibusque fetis caput protegebant, quo habitu nativam Satyrorum feritatem referrent. Hi autem serios aliorum saltatorum motus ridicula imitatione ad carchinnos excitandos conabantur exprimere. Satyros excipiebat agmen aliud citharistarum ac tibicinum, quibus adjungebantur alii aureas argenteasque acerras deferentes tum sacras tum profanas ac publicas. Extremum pompæ agmen claudebant Deorum, Heroum, Consulum, ac Imperatorum, illustrium quoque mulierum Gentis illius cui ludi dedicati sive consecrati erant, vel in cuius honorem, cuiusve expensis ac institutione fiebant, imagines; quarum partem viri portabant, partem vero, Deorum præcipue in quorum peculiari fide ac tutela esset Colonia sive Gens, thensis, nempe vehiculis sacris, ducebant. Imaginibus permixti incedebant Flamines, Augures, ac reliqui sacerdotes & sacrificuli, & Augustalium collegia, qui omnes pompam comitabantur, palmatisque togis induti & incincti tempora ramis thensas deducebant. Inter hos tandem medii ducebantur equi Solis sive Soli sacri. quæ 17. omnia fuscè a multis scriptoribus tradita sunt.

Inter Domitiæ Claudiæque Gentis imagines deferebant proceres Coloniae Antiatis imaginem Appii Claudii Censoris, qui Circum Antii restituerat. imagines quoque utriusque Poppeæ, uxoris scilicet Neronis ac filia; ipsiusque Neronis equestris statua deferebatur candenti ex ebore, ut facile ex Suetonio & Tacito colligi potest. Si quis autem inter Deorum imagines quæ thensis vehebantur, simulacra quoque Neptuni, Fortunarum, Æsculapii, Apollinis, Martis, Herculis, ac Ve-

neris, quorum templa Antii magnifice extructa erant, delata esse dicat, is fortasse a vero quam minimum aberrabit. Cereris autem, & Bacchi, Pollucis & Castoris imagines ab Antiati Circensium pompa minime abfuerunt, cum nusquam sine istis Circensis pompa deduceretur. Pompa vero in Circum deducta, ova Castoribus, delphinas Neptuno Haruspices consecrabant, & ante columnas quas *Sessias*, *Messias*, ac *Tutilinas* appellabant, tres aras tribus Diis Magnis præparabant, in quibus Flamines ac sacerdotes sacrificabant. tum ceteris omnibus confidentibus in sedilibus quæ Circum obibant, unoquoque juxta censum & dignitatem, athletæ tantum, pugiles, agitadores, & gladiatores stabant in medio Circo. Interea Haruspex hostiarum exta inspiciebat; designator loca ludis decernebat; ac tandem mappa signum edebatur quo ludi inciperent. Mappa autem dari signum coeptum est ab Nerone, qui, cum populum desiderio Circensium in Circo jam diu congregatum tumultuari accepisset, mappam qua manus laverat, e fenestra demisit in Circum, quo signum populo daret ut ludos 18. inciperet. quod exemplum ceteri Imperatores ac magistratus omnes tum Romæ tum in Coloniis passim imitati sunt. Prima pugna exercebatur pugnis, cæstibus, fustibus, gladiis & hastis, pilis ac similibus armis, quibus pugiles & milites decertabant. Gladiatorum altera sequebatur, quorum nomina & certamina varia erant, & a pluribus descripta, quæ ideo ne longum faciam, omitto. hi vero pugnam miscebant aliquando quidem ad captandam gloriam sponte sua, aliquando vero capite hac conditione damnati, ut tunc tantummodo evaderent, si adversarium ipsi interfecissent. Ad bestias etiam sæpe damnati, cum illis congredebantur eas interfectu-

ri,

18. *Sueton.*
in Neron.
Tacit. l. 15.

ri, vel ab ipsis interficiendi. Tertia pugnae species erat cursus; currebant enim certum stadium, usque dum pervenirent ad positam metam. Quarta erat saltatio in æquo campo, vel sursum deorsum, vel deorsum sursum. aliquando etiam in equos currusque prætercurrentes insiliebant non tantum nudi, sed etiam armati & cataphracti. Quinta jactus discorum, & sagittarum, ejaculatio pilorum, telorum, omniumque armorum quæ longe projiciuntur. Sexta erat equestris: & ultima aurigatio, idest certamen bigarum & quadrigarum. Factiones autem aurigarum quatuor erant, nempe Veneta, Prasina, Albata, & Russata, quæ a coloribus cæruleo, viridi, albo, ac coccineo nomen acceperant. Principio quidem Albata tantum fuit & Russata juxta Tertulliani sententiam, albi nempe coloris & rufi, quorum primus Hyemi, secundus Æstati voti erant: in posterum tamen album Zephyris, rubrum Marti consecrarunt, addideruntque Prasinum Terræ Matri, vel Autumnno, Venetumque Aeri dedicatum. Confectis certaminibus, victorum quisque coronabatur præcone nomen cujusque, patriam, factionem & artem populo denuntiante; populusque Imperatori ejusque Genti clamore in Circo sublato plaudebant. Hæc enim vero Circensium summa erat, de quibus fuse egerunt ac pro dignitate quamplurimi. 19.

Hi ludi itaque quotannis ab Nerone Antii editi, institutumque ab ipso ex Senatusconsulto ut perpetuo singulis annis celebrarentur. quod præter scriptorum allata jam testimonia confirmatur etiam ex eo, quod Nero in hoc Circo Antiati frequenter gladiatorum munera exhibebat. nam præter illos qui inter Decuriones adlecti erant, vel magistratus inibant, solebant-

que

19. *Vid. Bullengerum.*

que ludos edere, ut plurima docent exempla, inter
quæ 20. vetus inscriptio:

20. *Ap. Ald.
Man. in Or-
tographiæ
ratione pag.
702.*

L. FADIO. PIERO. II. VIRO
MVNIFICENTISSIMO . CIVI
QVI. OB. HONOREM. DECVR
EODEM. ANNO. QVO. FACTVS. EST
GLAD. PARIA. XXX. ET. VENATION
BESTIAR. AFRICANAR. ET. POST
PAVCOS . MENSES . DVVMVIRAT
SVO. ACCEPTIS. A. REPVB. H-S. $\overline{\text{XMX}}$. N. VENAT
PLENAS. ET. GLADIATORVM. PARIA. XX
EDIDIT. ITEM. POST. ANNUM. LVDS
SCAENICOR. P. S. F. AGI
L. D. D. D.

liberti ejusdem Neronis, vel Ædiles facti ab ipso
Imperatore ut ludorum sumptibus satis essent, vel
patroni sui assentatores facti gladiatoria spectacula An-
tii edebant; quos inter Plinius recenset ditissimum
21. *Vid. sup.* 21. libertum, qui edito munere gladiatorio Antii,
imagines omnium gladiatorum eorumque conatus in
porticibus ornatissimis pictura exprimi jusserat. Ab
hoc eodem liberto credibile est in his porticibus po-
sitam fuisse statuam eximiam gladiatoris, Antii pau-
lo ante nostram ætatem effossam; quæ nunc inter
alias elegantissimi operis Bùrghesiam Villam suburba-
nam in colle Pincio exornat; quod Ligorius putá-
vit. Quamvis enim Plinius solam picturam comme-
moret, qua gladiatorum imagines liberti Neroniani
jussu expressæ fuerant, gladiatori tamen alicui ob in-
signem relatam victoriam inter reliquorum pictas
imagines statuam positam, non abnuerim; cum præ-
cipue

cipue effossa gladiatoris statua omnes in dimicando conatus ad vivum admodum repræsentet, utpote quæ mira sit arte elaborata. Fingebat autem hanc statuam Agathias Græcus, ut ex Græca inscriptione patet, Græcorum in sculpendo artis apprime peritus. Ceterum libertus ille, ut ceteri ludorum Ædiles, Antii, quo die Circenses edebat, per Circum triumphali, nempe purpurea, veste indutus, virgamque manu tenens, & coronam in capite gestans, in Circum curru vectus est. hæc siquidem ludorum Ædilibus quamquam libertis ab Imperatoribus permessa sunt, ut auctor est Tacitus, & alii. 22.

Ex quibus constat, porticus de quibus loquitur Plinius, easdem fuisse quæ erant in hoc Circo; idque locus Plinii jam adductus confirmat, & mos huiusmodi Circos construendi, si præsertim insignes essent, qualem fuisse Antiatem, in quo Circenses ab Nerone instituti edebantur, ambigendum minime est. Quatuor enim erant in Circis erectæ porticus, in quarum tribus exedræ spatiosæ, sive aræ cum sedilibus constituebantur, in quibus Philosophi, Rhetores, & reliqui omnes qui bonis artibus operam dabant, sedentes disputarent. In quarta vero thermæ constructæ erant, ut & gladiatoribus & populo quandoque gratis lavatio permitteretur. Immo extra Circum dispositæ erant tres aliæ porticus, una ex peristylio exeuntibus, duæ dextra lævaque stadiatæ, ex quibus ea quæ ad Septemtriones vergebat amplissimæ latitudinis erat, eaque arte fabricata, ut eo spatio quod circa parietes erat, columnas haberet & margines ita dispositas, ut qui vestiti ambularent in margine Circi non impedirentur a se exercentibus. atque in hac porticu per hibernum tempus in tectis stadiis exercebantur. In medio

22. Tacit.
lib. 1. Dio
l. 55. Xiphil.
lin. in Com-
modo.

medio autem stadium fuit ita directum, ut hominum paria athletas certantes spectare possent, ut ex 23. *Vitruv. l. 5. c. 11.* Vitruvio fuse Mercurialis descripsit. Propterea in Circo in publico loco ungebantur, 24. fricabantur, luctabantur, discum jactabant, nudati dimicabant, disputabant etiam & colloquebantur. In his itaque porticibus positæ erant statuæ illustrium virorum ac Imperatorum, quod hæc loca totius Coloniae frequentissima, ac omnium maxime in conspectu hominum erant. Cum autem in his porticibus in Circo positis, vel in aliis celebri loco per urbem, in quibus imagines & statuæ Imperatorum collocatæ erant, & consecratæ, histrionum quoque, pantomimorum, gladiatorum, vel agitatorum imagines & statuas ex abusu Coloniae magistratus vel ludorum Ædiles ponere consuevissent, Arcadius 25. & Honorius Cæsar id fieri in posterum lege caverunt, aditu Circi vel theatri proscenio tantum hujusmodi statuis ac imaginibus ad collocandum permisso. Hic autem locus congruit Neroniani liberti picturis & statuis; in quo Antii reperta est inscriptio M. Aquilii Patroni & Defensoris Antiatum. In hoc quippe loco prope mare adhuc inter ruinas conspicitur subterraneæ porticus structura instar amphitheatri productæ, in cujus rudibus visuntur stylobatæ, capitella ordinis Corinthiaci eleganter elaborata, epistylia, aliaque columnarum fragmenta 26. indicantia, ibidem Circum & porticus publicas extitisse.

In hoc quoque Circo Juvenales ludi exhibiti sunt, quorum primus auctor Nero fuit. Ille enim Juvenalia primus instituit, cum primum barbam deponeret, cujus pilos in circulum, vel pyxidem auream pretiosissimis margaritis ornatam conjectos Jovi Capitolino consecra-

vit,

vit, ut memoriæ prodiderunt Dio, Tacitus, & Suetonius. Et quamvis Romæ primum Juvenalia Nero ediderit, Colonias tamen fere omnes eadem in ejus gratiam exhibuisse constat; quod 27. Gordianus in suo Consulatu imitatus est, siquidem Juvenalia per quadriduum in omnibus prope Latii, Campaniæ, Etruriæ, Umbriæ & Piceni Coloniis edidit. Quæ Antii exhibita in Neronis gratiam, ipsum Neronis natale solum multo magis persuadet. In his autem ludis eadem ferme quæ in descriptis Circensibus fiebant, ut auctor est Dio; 28. qui refert, Domitianum in Amphitheatro Albano jussisse, Glabrionem Anicium virum consularem in arenam descendere, & cum immani leone pugnare; pluraque gladiatorum paria ibidem eundem Domitianum exhibuisse; unde constat, Juvenalibus ludis eadem ferme quæ Circensibus spectacula edita, iisque ludis non solum servos, sed etiam equites Romanos & Decuriones Coloniarum, quin etiam Romanos 29. senatores sponte sua aliquando, sæpius Imperatorum tyrannide adactos, gladiatoriam exercuisse. Certe ad bestias damnatos sæpissime in Circo fortissimos Christi athletas, nemo est qui ignoret, licet nobilissimi quandoque essent. Sub Nerone etiam & Domitiano ipsæ feminæ armatæ in arenam descendere visæ. quod inter ceteros scriptores Statius commemorat: 30.

27. *Capitolin. in Gordiano.*

28. *Lib. 67.*

29. *Sueton. in Neron. Tacit. l. XI.*

30. *Sylv. l. 1. Carm. 6.*

*Hos inter fremitus novosque lusus
Stat sexus rudis insciusque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferumque Phasim
Thermodontiacas calere turmas.*

Severus tamen Imperator Senatusconsulto cavuit, ne in posterum feminæ in arenam certaturæ descenderent.

S

Cete-

Ceterum, tum Circenses tum alios ludos sæpius Antii exhibitos a Neronis in imperio successoribus, constat ex pluribus inscriptis lapidibus Antii effossis, quorum inscriptiones affert Ligorius. Prima autem hæc habet:

APOLLINI INVICTO
SACRVM
M. AVRELIVS M. AVG: LIB: APOLLONIVS
AGONISTARCHA COMMODIANVS

31. *Gymna-
stic. cap. 12.*

Hanc inscriptionem affert etiam 31. Mercurialis, qui hunc Commodi libertum iccirco *Agonistarcham* appellatum putat, quod certaminum publicorum præfectus esset; quod sonat Græcum vocabulum. quandoquidem gladiatores erant nunc servi, nunc ingenui & liberi homines, qui dominis corpora animosque devoti, se ludo gladiatorio adjiciebant hac lege, ut urerentur, virgis cæderentur, ferro etiam necarentur, prout dominorum lubido esset. hi autem si quando libertate donarentur, rudem simul accipiebant & pileum; nec eos ferro amplius, sed rudibus tantum ludere oportebat; *Rudiarii* exinde appellati. quo etiam certaminis genere defuncti, rudem ad postem Herculis, cujus se virtutem æmulatos jactarent, figebant. de quorum uno sic

32. *Epist. 1.*
lib. 1. Horatius: 32.

Vejanus armis

*Herculis ad postem fixis latet abditus agro,
Ne populum extrema toties exoret arena.*

Erant lanistæ, quorum munus tirones gladiatores edocere; iis autem non infimus fuit in arena locus. E gladiatoribus autem alebantur alii apud privatos, alii de publico; & hi in publicis ædibus habitabant, quas gladiatorium gymnasium, vel Palatium Dearum

Ne-

Nemesium appellabant. 33. His ædibus præerat certaminum præses, privilegiisque bene multis gaudebant: in iisque de publico pariter alebantur conducti Theologi, Medici, magistri, & hymnorum cantores, ceterique quorum usus publicis illis gladiatoribus esset. Harum ædium præses idem erat atque Agonistarcha, de quo meminit allata inscriptio, quem etiam in Amphitheatro & Circo gladiatoribus & universo ministerio præfuisse constat. Huic parebat Gymnasiarcha, cui gymnasii solius cura demandata erat; Xystarcha, qui utrique xysto, stadio, cunctisque athletarum exercitationibus præerat; Gymnastes, qui, instar Medici, ea quæ robori parando, ac valetudini tuendæ vel reparandæ præsto essent, præcipiebat; Pædotriba, qui panes, opsonium, ceteraque alimenta parabat, curabatque ne cibus gladiatorum vires infringeret; Sphæristicus, qui pila ludentes ad omnem ejusdem jactum informabat; servi fricandis corporibus destinati, qui, præcipiente Gymnaste, modo nudis manibus, modo unctis, nunc molli linteo, nunc aspero multimode gladiatorum corpora ad vires confirmandas caloremque ciendum confricabant; Reunctorum, qui corpora jam exercitata ungerent reungerentve; mediastini, Polycrepali, Alipili, Medici & Chirurghi, quorum omnium distincta ac peculiaris munia explicat Mercurialis, & omnium doctissime Laurentius Pignorius Patavinus in erudito Commentario de Servis. Theologi autem respicientia Numinum cultum curabant; hymnorum vero cantores in sacro certamine hymnos in honorem Deorum canentes pompam antecedeabant. His omnibus itaque præerat Agonistarcha, qui tamen 34. ludi publici Curatori parebat. Ludi publici vero Curator eximie fuit dignitatis, eique locus inter infulas datus.

33. Prudēt.
lib. 2. contra
Symmac. To-
masin. de
Donariis c.
38. Cic. l. 3.
de Orator. &
in Anton.
Sueton. in
Aug. c. 42.

34. Tacit.
lib. 11. Sueton.
in Caligul. cap. 27.
&c.

35. Vitruv.
de Architect.
lib. 1.

Ceterum in Coloniis ubi erat hoc gymnasium, apud illud Herculis ædes & sacerdotes extitere; ubi vero publica domus gladiatorum non erat, in ipso 35. Circo Herculis templum construebatur; erat enim Hercules gladiatorum Numen; proinde nec Circus sine æde Herculis, nec gladiatorum publica domus absque ejusdem templo excitari consuevit.

Ex his reliquos inscriptos lapides quos Antii effossos affert Ligorius, facile interpretabimur. Horum alter indicabat, Antorem athletam illustrem sub Marco Aurelio Commodo, Antii, in qua urbe variis ludorum certaminibus suam agilitatem ostenderat, sepultum esse: alter testabatur, Myrtilum libertum ejusdem Commodi Pantomimum insignem, Antii fundum & rus habuisse, atque ibidem in eodem fundo tumulatum. Alius etiam lapis sic habet:

DIS MANIB.
L. AVRELIO L. L. HARPALO
MAXIMO PANTOMIMO COMMODIANO
H. S. E. CHRISANTHVS LIBERT:
AMICO

Alius tandem sic:

APOLLINI INVICTO
SACRVM
T. CLAVDIVS AVG: LIBERTVS
ARCHIGENES MVSICVS
DED: IIII NONAS IVNII Q. VOLVSIO
ET T. CAEPHIONE COS.

His omnibus inscriptionibus Antiatum ludorum magnificentia, eorumque Ædilium munificentia plane constat.

stat. Sane M. Aurelium Commodum Antium ventitasse, Coloniamque abs ejus nomine Commodianam aliquamdiu vocitatum 36. supra docui. Dum itaque Com- 36. *Cap. 2.*
modus Antii Agonistarcham Circi gladiatorumque gymnasii libertum suum constituerat, ibidemque manebant Antor illustris athleta, & Harpalus Maximus Pantomimus, ambo Commodiani liberti, plane constat, gladiatorum gymnasium Antii extitisse, omnique de more ministerio servorum instructum.

Ceterum, ne quis ambigat, utrum vere inscriptio Harpali Pantomimi, & altera Archigenis Musici Neroniani congruat ludis Circensibus a Nerone & Commodo Antii editis, subdo, memoriæ proditum esse, Musicos & Pantomimos Circensibus ludis interfuisse. Musici namque vel in Circensi pompa incedebant inter illos quos appellabant hymnorum cantores, vel decertabant, testimonio Dionis, qui Augustum edidisse in Circensibus quovis quinquennio certamen musicum & gymnicum prodidit. quamquam Suetonius hujus certaminis institutorem Neronem appellet. in eo autem certamine Græco more in Circensibus trifariam decertatum scribit, a Musicis nempe, athleticis, & equitibus. Certe hos ludos Agones Neronianos multi scriptores appellant, in quibus tamen Musici non armis, sed arte pugnabant; quisque enim vincere contendebat reliquos suavius canendo; adeoque pugnare dicebantur. qua pariter pugna certasse Poetas & Oratores Quinquatribus in Albano 37. a Domitiano in Minervæ honorem institutis, legitur apud Dionem. Si itaque Nero hos musicos agones in Circensibus exhibuit, immo primus instituit, verisimile est, eos etiam Antii edidisse; iccirco Archigenes ejus libertus Musicus, Antii Apollini, cui templum sumptuosissimum

37. *Die lib.*
66.

An-

- Antiates erexerant, dedicavit statuam, quod Musico-
rum Numen esset Apollo, quem ideo Vestales vir-
gines in hymnis Musicum appellabant. Pantomimi
vero licet inter scenicos computarentur, tamen etiam
in Circensibus ludere consueverant, teste Suetonio;
exprimebant autem sæpenumero tacita gesticulatio-
ne musicas notas, sive gestum quem Musici canen-
do exhiberent; eorumque ars pars erat Musicæ di-
sciplinæ muta, quæ apposita gesticulatione faciebat
ut optime intelligeretur, quod vix lingua narrante
tam perfecte potuisset agnosci; quod agebat 38. Cas-
siodorus. Quemadmodum autem in Circensi pompa
saltatores & gesticulatores, iique qui Pyrrhicha salta-
tione exercebantur, inter fistulas incedebant; iisque
adeo perditæ Nero delectabatur, ut eosdem civitate
donaret; ita Pantomimi, qui 39. histrioniam agebant,
inter gesticulatores mixti erant, & non raro in ipso
Circo luserunt; 40. quod ex Ammiano Marcellino
licet colligere, qui de Sabiniano loquens, *Militari*,
inquit, *Pyrrhichio, sonantibus modulis, pro histrionicis ge-
stibus, in silentio summo delectabatur.* quod & ex quodam
41. Ulpiani loco confirmari potest, quem in margi-
ne innuo, ut illum per se quisque possit adire.
Circenses quoque exhibitos quotannis in hac Colo-
nia die Augusti natali, ex Tacito comperimus; ait 42.
siquidem, Augustales ludos passim in Coloniis editos;
quod & Dio 43. confirmat, narrans, ex Senatuscon-
sulto Romæ Circenses perpetuo institutos die natalis
Augusti, qui vigesimus secundus Septembris fuit, id-
que passim factitatum in Coloniis Augusto devotis, qua-
lis cum paucis Antii erat Colonia, ob illa omnia quæ
ante commemoravi ab Augusto sibi collata beneficia.
Apollinares quoque ludi Antii editi sunt, quod pro-
bant

38. Cassio-
dor. l. 4. ep.
ult.

39. Sueton.
in Nerone .

40. Histo-
riar. l. 18.

41. In l. aut
damnum
ff. de pœnis.

42. Lib. 1.
Annal.

43. Lib. 55.
56. 57. 58.

bant adductæ inscriptiones Apollini sacræ, quas certe Musici & Pantomimi ob relatam in suis certaminibus victoriam Apollini dedicarunt. Eam autem Apollinaribus ludis maxime retulisse putandum est. Erat enim, quod supra commemoravi, Antii templum Apollinis, quem Antiates insigni religione colebant, statoque die quotannis celebrabant festum in ejus honorem, in quo ludi fiebant solemnes; in his enim ferme antiqui festorum celebritatem constituebant. In his ludis Apollinaribus etiam mixtos Circenses notavit Dio 44. Mactabant autem his ludis Apollini bovem auratum, & capras duas albas auratas. Eodem quoque die habebantur ludi Scenici, in quibus histriones & Pantomimi ludebant, & præsertim Parasiti Apollinis, ita appellati, quod ridiculi essent, & ad tibicinem saltarent, & in publico convivio canerent; quod multi notarunt, & explicat vetus inscriptio Bovillana apud Gruterum: 45.

44. Dio pag. 253. & Liv. l. 25.

45. Pag. 1089.

AGILIO PANTOMIMO SACERDOTI SYNODI APOLLINIS PARASITO

Sub Nerone vero etiam feminæ, Spartanarum instar, quamquam nobiles, tamen pretio conductæ in scenam 46. prodire non erubuerunt; eoque die populus in honorem Apollinis laureatus spectabat.

46. Sueton. in Nerone.

Scenicis proinde his ludis exhibendis theatrum Antii certe fuit, quamvis nullum ejusdem monumentum ad nos pervenerit. Sane in Latio cunctisque fere Italiæ urbibus ludi Scenici frequenter edebantur, ex quibus actores in minoribus prius theatris exerciti, Romanas postea aures implebant. 47. Persuasum siquidem habebant profani illi, theatralibus hisce ludis Deos 48. suos magnopere delectari, & voluptate delinitos conceptam iram

47. Macrob. Saturn. l. 2. c. 7. Sueton. in Aug. c. 43. 48. Arnob. l. 7. contr. Gent.

iram sedare, ultionemque in homines meditatam relinquere. Quin immo horum ludorum exordia referebant antiqui ad Oscos & Atellanos Volscæ gentis, adeoque Antiatibus proximos, qui narratiunculis disteriisque jocularibus refertas Atellanas 49. fabulas invenerunt, Satyricis Græcis fabulis non absimiles. quod fabularum genus quamquam maxime jocosum Italica tamen severitate temperatum, diu nota caruit, donec in externos, Græcos maxime & Asianos, mores degenerantibus Romanis, sine fine prurientes & petulcæ hujusmodi fabulæ 50. factæ sunt.

49. *Dionys. l. 1.*
1. *Donat. in*
6. *Æneid.*

50. *Val. Max. l. 2.*

51. *Tertull. de Spectac. c. 7.*
Auson. in Eclog. de fer. &c.

Dicendum nunc restat de iis ludis quos Antii editos Cicero ad Atticum scribens commemorat. Is enim libri octavi ad Atticum epistola octava & decima, Antii anniversarios ludos edi consuevisse scribit a IV. ad pridie Nonas Maji. Sunt qui putant, hos fuisse 51. ludos Neptunales, in quibus pugnabant inter se naves, omnesque ludos navales ostendebant in mari, & varia spectacula edebantur, additis, ut fere semper, Circensibus. Ducuntur autem ut hoc putent ex eo, quod Antii Neptuni celeberrimum templum fuit, sub cujus tutela Colonia erat, in cujus templi vestigiis ac ruinis Neptunium recens oppidum ædificatum multi commemorant. Verum Neptunalia juxta Kalendarium antiquum incidebant in decimum Kalendas Quintiles. quod satis aperte hujusmodi scriptorum opinionem omnino improbat. Alii itaque ludos Antii editos a Cicerone commemoratos, Florales fuisse dixerunt, quos in honorem Floræ tribus diebus ac noctibus celebrabant. quamvis enim in veteri Kalendario Floralia mense Aprili celebrari notetur, Ovidius 52. tamen ea in Majum exinde translata tradidit, his versibus:

52. *L. 5. Fastor.*

Mater ades florum ludis celebranda jocosis:

Distuleram partes mense priore tuas.

Incipis Aprili, transis in tempora Maji:

Alter te fugiens; cum venit, alter habet.

Sed, ut neque Florales fuisse hos ludos putem, illud facit, quod Cicero eos deliciosissimos appellaverit, conquestusque sit alio impeditum, se iis interesse non potuisse; non enim adduci possum ut affirmem, Ciceronem, in quo nil umquam nisi sobrium ac moderatum, Attico viro ipsi quoque egregiæ virtutis scribentem, turpissimos ludos, quales erant Florales, deliciosissimos appellasse, seque eorum visendorum percupidum ostendisse. De Parentalibus illum proinde locutum nonnulli asserunt, quæ & Lemuria dicta sunt. Ea siquidem in Kalendario ad nonam diem Maji notabantur. Hi autem ludi per triduum ipsi quoque fiebant, quibus, re divina facta, placabant Lemures, idest larvas nocturnas, & terriculamenta umbrarum, imaginesque Manium nocturnas, & bestiarum; & in sacris fabas jactabant noctu, credentes, ita se Lemures domo extra januam expellere; ut late explicat Porphyrius Horatii 53. Ep. 2. l. 2. interpret. At hæc præterquam quod diverso tempore celebrabantur, una etiam tantum nocte quæ inter biduum erat conficiebantur; quod triduo a Cicerone commemorato minime congruit. Alii demum hos fuisse ludos in honorem Martis ac Veneris editos, scribunt, quorum sententia non displicet; quamquam non diffitear, solido eam fundamento me confirmare minime posse. His tamen de causis a vero quam minimum eam abhorrere quis dixerit. Sane Antii Martis templum ac Veneris fuisse, in loco fuscè descripsi, Antiumque Aphrodisium aliquando a Venere Aphrodite nuncupatum, ex Plinio

tradidi. Constat quoque, duodecima Maji ludos quot-
 annis Romæ in Circo Marti editos, ut notatur 54. in
 54. *Ap. Ro-* Kalendario. Licet autem his quoque ludis dies a Ci-
fin. l. 4. An-
tig. c. 9. cerone commemoratus non congruat, tamen cum nil
 aliud præter istud paucorum dierum discrimen impe-
 diat, quominus hi a Cicerone commemorati esse di-
 cantur, facile est dicere, in Coloniis vel antepositos
 vel postpositos fuisse diebus aliquot ludos ceteroquin
 celeberrimos, ne cum Romanis inciderent; scilicet
 ut tam colonis, quam Romanis ipsis utrosque visendi,
 tum qui Romæ fierent, tum qui in Coloniis, per tem-
 pus copia fieret. Certe apud Livium 55. sæpe legitur,
 55. *Lib. 21.*
& alibi. & passim apud alios, ingentem populi concursum Ro-
 manum factum ad solemniore ludos visendos, Roma-
 nosque quamplurimos in Colonias, ut quæque Urbi
 proxima esset, eadem de causa frequenter excurrisse.
 Ceterum hi ludi forte celebrati sunt eo die quo pri-
 mum Ascanius vel urbem fundavit, vel eo Coloniam
 deduxit, & Veneri Genitrici dedicavit; juxta Latino-
 rum morem conditarum urbium natalem diem quot-
 annis perpetuo celebrandi. Certe Ligorius aperte scri-
 psit, Antii ludos Aphrodisios in honorem Veneris
 Aphrodisiæ editos esse; Martem autem una cum Ve-
 nere in pluribus Coloniis coli consuevisse, supra ex-
 posui; ubi etiam ex Claudiano eosdem uno templo
 coli solitos commemoravi. Antiates itaque juxta hanc
 sententiam conditæ suæ urbis templique Veneri dedi-
 cati natalem diem recolentes & in Circo magna pom-
 pa, & in theatro, quod sub tutela Veneris erat, lu-
 dos quotannis exhibebant; quos Cicero deliciosissimos
 appellat. Quæ omnia vestigando potius veritatem,
 quam aliquid statuendo, exposuerim. Jam vero dicen-
 dum restat aliquid de pompa ac ludi specie quem

Antii edidit Nero dum e Græcia rediret. Ait enim
 56. Suetonius, Neronem e Græcia revertentem Neapo-
 lim primum, inde Antium & Albam, postremo Ro-
 mam ingressum esse eadem pompa qua victores in
 ludis Olympicis patriam primum post victoriam in-
 grediebantur. Ille quippe mos Græcis fuit, ut eum qui
 in aliquo ex quatuor sacris certaminibus victor fuisset,
 summis honoribus cumulatum in patriam dimitte-
 rent. Hujusmodi namque victoribus in Circo & thea-
 tro 57. prima ad spectandum sedes tributa, positæque
 sunt statuæ in perennem ipsorum memoriam, quæ in
 Deorum templis simul cum pretiosis donariis recon-
 debantur. His etiam frequentissimo theatro populus
 acclamabat, victriciaque carmina inter victrices cœ-
 nas accinebat. In urbem deinde patriam triumphan-
 tium ritu deducebantur; curru enim invehebantur, ac
 palmam dextera tenentes, histrionum, mimorum, a-
 gitatorum, pantomimorum, & parasitorum, populi-
 que turba præcedente, super disjecta mœnia, inter
 lucentes tædas & coruscantes faces, tibicine comitan-
 te, & præcone præeunte. Statuis autem subscribeba-
 tur victoris nomen, genus, patria, certamen, & re-
 liqua quæ ad ejus memoriam posteris commendan-
 dam præsto essent. Donabatur insuper victor egregie
 elaboratis pateris, aut tripode, si præsertim Apollina-
 ribus ludis decertasset; quod innuit Horatius ad Cen-
 forinum: 58.

56. In Ne-
rone, c. 25.

57. Pausan.
l. 2. Plin. l.
34. c. 4. Phi-
lostrat. in
Apollon. l. 5.
c. 3. Ælian.
l. 12. Variæ
Hist. Vitruv.
in præfat.
l. 9. & alii.

58. Lib. 4.
Od. 8.

Donarem pateras, grataque commodus,

Censorine, meis æra sodalibus;

Donarem tripodas præmia fortium

Grajorum; neque tu pessima munerum

Ferrès; di-vite me scilicet artium

Quas aut Parrhasius protulit, aut Scopas:

T 2

Hic

Hic saxo, liquidis ille coloribus

Solers nunc hominem ponere, nunc Deum.

59. *Plutar-
ch. in Temi-
flece.*

Hunc morem derivatum commemorant ab Hercule, qui Jolaum equis ejusdem Herculis victorem in Olympicis ludis primus coronavit. Ductum etiam referunt a Cleosthene, qui primus equestrem statuam Olympiæ posuit post victoriam. Unde etiam *Hieronicas* 59. coronatos vocabant, vel quia hoc Græcum vocabulum sacrorum certaminum victores innuit, vel quod Hieron absens sæpe in Olympicis coronatus esset. ex quibus Gruterianas aliquas inscriptiones facile interpretaberis. Hujusmodi sunt:

P. AELIVS AVG: LIBERTVS
PYLADES PANTOMIMVS HIERONICA
INSTITVIT

VLPIVS AVGVSTI LIBERTVS
MAXIMVS PANTOMIMORVM
CORONATVS ADVERSVS HISTRIONES OMNES
SCAENICOS ARTIFICES HIERONICA

60. *De An-
tiqu. Præ-
nest. lib. 1. c.
13.*

Item alia apud Suaresium: 60.

M. AVRELIO AVGG: LIBERTO
AGILIO SEPTENTRIONI
PANTOMIMO SVI TEMPORIS PRIMO
HIERONICAE SOLI IN VRBE CORONATO
DIAPANTON AB IMPP. D. D. N. N.
SEVERO ET ANTONINO AVGG:
PARASITO APOLLINIS ARCHIE:
SINODI IIIII VIRO AVG:
HVIC RESPVBLICA PRAENESTINA
OB INSIGNEM AMOREM EIVS

ER-

ERGA CIVES PATRIAM QVE
POSTVLATV POPVLI STATVAM POSVIT.

Unde hunc Græcorum morem & Romæ & in ceteris Latii urbibus viguisse, satis constat. Quod si fides in scripto lapidi nunc adducto adhibenda, Pylades Cilix Augusti libertus fuit ille qui Hieronicas Romæ instituit. Hic enim tragicam saltationem venuste saltavit, nempe tumentem, incitatam, & turbulentam, varios vultus personasque exhibentem; floruitque. 61. maxime sub Augusto, Hylamque discipulum, cui Ulpus prænomen fuit, saltatoriæ artis præceptis usque adeo informavit, ut æque ac ipse Pylades ejusdem peritus haberetur; quod a multis proditum est. Ceterum Dio 62. hunc Pyladem ob seditionem in exilium pulsum ab Augusto inde revocatum scribit; quod etiam refert Suetonius, addens, Augustum Urbe & Italiâ prius hunc submovisse, quod spectatorem a quo exsibilabatur, digito demonstrasset, Hylamque discipulum flagellis cecidisset. Senecæ 63. quoque testimonio confirmatur, Pyladem hujus artis institutorem primum Romæ chorum & fistulam sibi præcinentem duxisse. Imitabatur autem Pylades regias personas, pluresque habebat in theatro qui saltatorum ac fervorum personas repræsentarent.

Agilius vero Prænestinus sub Severo & Antonino Augustis pantomimos omnes vicerat, unde & solus coronatus in Urbe fuit, promeruitque statuam de publico, auctusque est dignitate Seviri Augustalis, ut indicat lapis adductus, confirmaturque alio lapide apud Ligorium in eandem ferme sententiam:

M. AVREL: AVG: LIBERTO
 AGILIO SEPTENTRIONI PANTOMIMO
 SVI TEMPORIS PRIMO SACERDOTI
 SYNODI APOLLINIS PARASITO ALVMNO
 FAVSTINAE AVG: PRODVCTO
 AB IMP. M. AVRELIO COMMODO
 ANTONINO PIO FELICE AVGVSTO
 ORNAMENTIS DECVRIONATVS
 DECRETO ORDINIS EXORNATO ET
 ALLECTO INTER IVVENES
 S. P. Q. LANVINVS.

Alius etiam lapis sic habet:

SEPTENTRIO PVER
 BIDVO SALTAVIT ET PLACVIT.

Nec mirum videbitur, quod corrupto illo sæculo huic hominum pesti tantum honoris tributum sit, ut in Coloniis ad primas dignitates per summum nefas evererentur, memoria repetentibus, Romæ eandem sæcem hominum & inter equites sæpe allectam, & inter patres recensitam, & Senatui adhibitam per summam impudentiam, immo aliquando & nobilissimas feminas illis latus dedisse; quod ne in posterum fieret, lege cautum est ne ^{64.} domum pantomimorum senator ingrederetur. Inter ceteros vero pantomimos Hieronica majoribus privilegiis aucti sunt; illos siquidem qui tribus certaminibus sacris victores fuissent semel Romæ vel in Græcia, ab omni civili munere sive ^{65.} onere immunes ^{65.} fecerunt Imperatores aliquando, aiebanturque vectigalibus de publico illis constitutis, quibus luxuria opibusque ipsos summos senatores æquabant. Plinius etiam ^{66.} in epistola ad Trajanum scri-

^{64.} Tacit. l. 13.

^{65.} Leg. 1. Cod. de A-
 mblet. l. 10.

^{66.} Lib. 10.

scripsit, immunitatem esse illis concedendam ex quo die coronati essent; addens, nil referre, quando sint in patriam invec̄ti, sed quando certamine vicerint, ut invehī possent. Nero itaque hac pompa, qua victores Hieronicæ, Antium tamquam in patriam curru vec̄tus equis albis, & præcedente histrionum, muscorum, & 67. pantomimorum turba, ac militum armatorumque, plaudente populo, per partem mœnium consulto dirutam, capite coronam Olympicam, dextera Pythiam gestans, invec̄tus est, ut tradit Suetonius. Nummus etiam pro hac victoria ac ridiculo triumpho cufus idem indicat apud 68. Trifanum, ubi Nero coronam manu tenens, & palmam sinistra gestans, excusus cernitur cum titulo: *Imp. Nero Cesar Aug. P. Max. Euthymius*. Ut nempe ostenderet se insignem pugilem & athletam ut olim Euthymius fuerat, quem in hac arte cum paucis excelluisse memorabant populi Demefenenses, 69. ac publice etiam venerabantur, existimantes, illum non mortuum quidem omnino, sed alio quodam modo hominem esse desiisse. Ut autem conveniat Suetonio narranti, Neronem Romam ingressum, capite Olympiam coronam, dextera Pythiam gestantem, & nummo adducto, eundem capite coronatum, coronam etiam dextera, & palmam sinistra tenentem referenti, facile dicendum, Suetonium de Nerone Romam invec̄to locutum, nummum vero Neronem Neapolim atque Antium ingredientem exhibuisse. Ceterum, illum inter fistularum, tibicinum, & muscorum canentium plausus, ac vic̄tricia carmina, faculis ac lampadibus coruscantibus deductum, datamque Antii coenam publicam, decretas quoque in omnibus Coloniae templis publicas supplicationes, ob tam ridiculam impudentemque victoriam, Græcorum mos & Neronis amentia facile per-

67. Sueton.
in Nerone.
c. 25.

68. Lib. 1.
p. 217.

69. Pausan.
l. 6. p. 356.

persuadent, colligiturque facili negotio ex Suetonio & Philostrato. Antiates etiam illis statuum equestrem, habitum cultumque victoris referentem posuisse crediderim. quæ omnia perditissimus Neronis ardor hujusmodi certaminum exposcebat, ejusdemque summa potentia ab assentatoribus & servis populis exprimebat.

Jam vero hi ludi usque ad Magni Constantini tempora perdurarunt, publicaue auctoritate editi sunt. Pius autem ille Imperator de Gladiatoribus lege 70. cavovit, ne usquam in posterum fierent; quam tamen veluti antiquatam, certe passim violatam, Arcadius & Honorius restituerunt severis propositis pœnis cuicumque hujusmodi ludos edere audenti. quod ideo Honorius sanxit, quia Romæ lapidibus populus obruisset Telemachium quemdam pium ac religiosum 71. virum Christi fidelem, qui gladiatores invicem separare conatus erat, populumque tam crudeles ac nefarios ludos spectantem, pietatis in Deum Optimum Maximum, cui profana illa certamina maxime displicerent, studio commotus, increpaverat.

Verum Gothis Italianam vastantibus 72. Theodorico illorum Rege vix Urbem ingresso Quirites Consulesque Coloniæ Circenses passim edi ab illo postulaverunt, impetraruntque. cumque Romæ anniversario gladiatorum spectaculo edito plene populus non satia retur, Theodoricus iterum Præneste magna pompa ludos gladiatorios edidit. quorum ludorum publica auctoritate editorum ætas ultima illa fuisse videtur. Ludi autem Scenici, quibus mimi, pantomimi, & histriones in theatro exercebantur, eorundem Arcadii atque 73. Honorii edicto non sublatis illi quidem omnino, intra tamen honestatis ac verecundiæ fines tantum haberi permitti sunt, amputatis omnibus quæ corru-

ptelam

70. Leg. 1.
Cod. de Gladi-
ator. l. 111.

71. Paul.
Diacon. Hi-
stor. miscel-
lan. l. 13.

72. Cassio-
dor. l. 6. var.
ep. 15.

73. Leg. uni-
ca Cod. de
Majuma.
l. 11.

ptelam morum inveherent. Ceterum neque illorum, neque aliorum Imperatorum, quinimmo Sanctissimorum Pontificum nostrorum leges repetitæ sæpius ac restitutæ ludorum theatralium pestem extinxerunt unquam omnino; quod hominum ad hæc spectanda studium semper tam ardens fuerit, ut omnes semper leges proculcaverit.

C A P U T VII.

De Antiatum familiis Romæ illustribus.

VRBIS cujusque amplitudinem non a mutis inanimisque lapidibus in ædes magnificentissimas coaptatis, sed ex magnarum rerum gloria a civibus gestarum argui rectius debere, non immerito existimavit Tullius. id enim demum ad urbis felicitatem conferre mirum in modum videtur, si ex ea quamplurimi prodierint cives qui domi forisque re bene gesta memoriam apud posteros meriti sint sempiternam. tunc siquidem urbem illam diligimus & suspicimus, cum mater virorum illustrium, qui de republica optime meriti sint, extiterit. ^{1. Cic. l. 2. de Legib.} *1. Movemur enim nescio quo pacto locis ipsis in quibus eorum quos diligimus aut admiramur, adsunt vestigia.* Cum itaque hucusque Antii publicas privatasque ædes, & quidquid in earum singulis memoria dignum existimavi, descripserim ac memoraverim, ad ipsius urbis recensendas illustres familias accedo. Tres tantum describam; quamvis enim ex hac semper florentissima Colonia quamplurimæ procul dubio prodierint familiæ, Romæ postea illustres, quia tamen nullum apud scriptores, vel inter

antiquitatis rudera illarum vestigium reperitur, eas silentio præterire, quam de illis aliquid incertum omnino ac instabile asserere, fatius duxi.

Antii itaque fuit Gens ab ipsa urbe *Gens Antia* dicta. quamvis enim Fulvius Ursinus in descriptione cujusdam nummi Penatibus a C. Antio dedicati hanc Gentem Lanuvio oriundam, quod ibi Penatium simulacra fervarentur, suspicatus fuerit, tamen ipsius Gentis *Antia* nomen, eandem *Antiatis* originis fuisse plane confirmat. Hic siquidem perpetuus fuit mos apud Romanos, ut si qua Gens plebeja sine certo nomine Romam venisset, ac deinde rerum gestarum gloria illustris evasisset, eam de patriæ nomine nominarent; quod in Satriena, Norbana, Fundania, Aricina, & Gabinia, aliisque sexcentis patet. Maluerunt siquidem hæ omnes e patria potius, quam ex alia Gente sibi nomen, adeoque nobilitatem, adsciscere. Cujus moris luculentus testis est Tullius, aliique antiqui scriptores auctores sunt. Nummus autem C. Antii impressus apud 2. Ursinum ostendit duas effigies mulierum, ut constat ex specie oris cultuque capitis, in quibus quam minime differunt ab aliis nummis qui Fortunarum simulacra exhibent; ut proinde possimus merito interpretari, C. Antii nummum geminas Fortunas ostendere, quas C. Antius inter Penates voluerit recensere; quod apud illos profanos homines minime novum fuisset; siquidem 3. Arnobius hoc ab iisdem factitatum memoriæ prodidit. Ceterum, hunc nummum a C. Antio Antiate, & minime Lanuvino, excusum, & illud probat, quod in postica ejus parte Hercules cum clava exuviisque leonis indutus designatur. Hercules enim magnum Antiatum Numen fuit, Antiique templum augustum habuit,

ut

2. Fulv. Ursin. de Famil. & Turr. de Monum. Veter. Ant. c. 1. fol. 6.

3. Lib. 3. advers. Gët.

ut ex numismate hujus Coloniae a Goltzio 4. relato constat, & ex vetusto lapide Antii effosso cum inscriptione: 5.

4. Goltz.
in Magn.
Græc. tab.
17. n. 10. &
Turr. ubi
sup.
5. Ap. Fa-
brett. c. 10,
Inscript.
p. 691.

SANCTISSIMO HERCVLI
PACIFICO INVICTO
SACRVM
P. IVNIVS P. F. CERINVS
EQVES SING:
VOTVM SOLVIT LIBENS MERITO.

His accedit villa insignis quam Gens Antia habuit in finibus agri Antiatis prope paludes Pomptinas, ubi ex Ligorii testimonio repertus est lapis cum titulo:

TERMINIANVM RVS

ANTIVS TERMINIVS

Denique hujus Gentis nomen non raro *Antias* in veterum monumentis descriptum legitur. Posthabita itaque doctissimi ceteroquin Urfini sententia, cum Spanhemio 6. & Turriano Gentem Antiam Antio merito restituimus. Prodierunt autem ex hac Gente insignes viri, quos inter Valerius Antias primus commemoratur, qui Romanam historiam scripsit, claruitque ætate Rutilii Claudii Quadrigarii, & Pomponii. ab eo plura mutuatus est Livius Romanæ historiæ facile princeps; ejus enim sæpe utitur testimonio. quod & Vellejus Paterculus facit historiæ Romanarum libro secundo. Hunc Gentis Antiatis auctorem ac principem Romæ

6. Spanhem.
Dissert. 6. p.
535. & Tur-
rian. ubi
sup.

fuisse, Turrianus censuit: verum ex Annalibus Tribu-
 norum plebis, auctores hujus Gentis Sp. & C. Antium
 fratres fuisse constat, qui anno ab U. C. CCCVI. &
 7. *Pigh. Annal. l. 3.* CCCX. tribunitiam potestatem Romæ 7. adepti sunt.
 Certe minores Gentis Antiaë non Valerii sed Caji præ-
 nomen sæpius sumpserunt, quod minime levi argu-
 mento est, Cajum Antium non vero Valerium hujus
 Gentis auctorem fuisse. mos etenim fuit Romanis ut
 illius qui Gentem primum rebus gestis illustrem ef-
 fecisset, nomen in posteros omnes deducerent, non
 ita quidem, ut nemo posterorum illius Gentis alio
 prænomine vocaretur, verum ut singulis ætatibus plu-
 res ex eadem Gente essent qui nomine auctoris &
 principis vocarentur. quod tanta religione servabant,
 ut si quando Gentem illam extingui contingeret, Gens
 alia hac ferme conditione adoptaretur 8. ut principis
 8. *Cic. pro domo. Urfin. in Vett. Pla- ut. in Pæ- nul. Panv. de Antiquit.* extinctæ familiæ nomen in adoptivos posteros trans-
 ferret. quod etsi aliquando prætermissum foret, etiam
 post sæcula revocabatur. Certe Valerius Antias Lucii
 Sullæ æqualis fuit, adeoque minime familiæ illius au-
 ctor & princeps esse potuit quæ longe ante Sullana
 tempora in Urbe floruerat per Tribunos suæ Gentis.
 Ex Cajo itaque & Spurio Antiatibus Tribunis plebis
 alii eodem magistratu insignes descenderunt. Nam an-
 no U. C. CCCXVI. M. Antius, anno autem CCCLI.
 Sp. & M. Antiates Tribuni plebis fuerunt. sequenti ve-
 9. *Pigh. l. 4. & 5. Annal.* ro anno C. Antius, neque multo post bis 9. C. Antias
 & alter Sp. Antius Tribuni plebis creati sunt. Fuit ta-
 men huic Genti præ reliquis ornamento C. Antius
 10. *A. Gell. Noct. Attic. l. 3. cap. 24. Macrob. Sa- ternal. l. 3.* Restio, 10. qui cum Legem sumptuariam in tribunatu
 tulisset, ex eo numquam foris cœnavit, ne testis fie-
 ret contemptæ Legis, quam ipse, existimans e repu-
 blica futuram, promulgaverat. Sæviente autem Trium-
 viro-

virorum proscriptione alter C. Antius Restio e superiore genus ducens ^{11.} vir proconsularis a Triumviris proscriptus incredibili servi pietate mortem evasit. ^{11. Appian. l.4. Bell. Civil. Macrob. Saturn. l. 1.} Hunc sequutus est C. Antias Julius, qui sub Domitiano cum Lollio ^{12.} Paulino Consul factus est. C. Antius quoque sub Antonino Pio cum Opimiano Consul est factus, dictusque C. Antius Pollio. Ceterum, quanto splendore, quantaque dignitate Gens Antia Romæ fuerit, præsertim sub Imperatoribus, satis aperte colligitur ex inscriptione sepulcralis lapidis ex monumentis Antiaæ Gentis effossi via Ostiensi. Ex eo enim constat, hanc Gentem inter Patricias tunc adlectam Romæ floruisse, & Claudiaæ Imperatoriaæ Genti cognationis vinculo junctam fuisse. Lapis autem ex Aldo Manutio ^{13.} sic habet:

^{13.} In Orthogr. p. 40.

D. M
M. ANTONII. ANTII. LVPI. PR.
PATRICII. AVGVRI. QVAEST. SODAL.
TITIL. TRIB.
MIL. LEG. II. ADIVTR. PIAE. FIDEL. X.
VIR. STL. IVD. PRAEF. FER.
LAT. CVIVS. MEMORIAE. PER. VIM. OP-
PRESSI. IN
INTEGRVM. SECVNDVM. AMPLISSIMI.
ORDINIS
CONSVLTVM. RESTITVTA. EST. SEPVLCHRVM.
AB. EO. COEPTVM
CLAVDIAE. REGILLAE. VXORI. ET. AN-
TIAE. MARCELLINAE. FIL
PIETATIS. SVAE. ERGA. EVM. TESTIFI-
CANDAE. GRATIA. ET
NOMINIS. EIVS. IN. PERPETVVM. CELEBRAN-
DI. PERFECERV^T_N. ATFINES

M. VALERIVS. BRADVA. MAVRICVS. PONTIF.
 ET. ANTONIA. VITELLIA
 Q. FABIVS. HONORATVS. T. ANNAEVVS.
 PLACIDVS

Hujus etiam Gentis fuisse veterem Poetam Furium Anti-
 atem nomine, non immerito quis dixerit, ductus
 cognominis conjectura. Hujus Poetae quae extant frag-
 menta edita sunt in Carminum Veterum Poetarum
 Latinorum volumine primo, Aureliae Allobrogum;
 nec non in secundo praeclearae editionis Londinensis a
 Michaele Maittaire procuratae pag. 1526. Fuit inge-
 nio & eruditione singulari, dignusque, teste Macro-
 bio, ex quo Virgilius multa mutuaretur. Scripsit An-
 nales hexametris, praeter poemata, fatis erudite, & ele-
 ganter. Illum Aulus Gellius adversus Cefellium Vin-
 dicem Grammaticum defendit, qui vocabula quaedam
 ut minus Latina ab eo usurpata improbaverat. Nonius
 etiam Marcellus & alii Grammatici versus Furii An-
 tiatis persaepe afferunt. Catullo ferme suppar aetate
 fuisse videtur.

14. Liv. l. 2.
 & Dionys.
 l. 8. & seq.

Aufidia sequitur familia plebeja, quae postea etiam
 Consularis Romae fuit. Hanc quoque Antio originem
 duxisse certum est. Auctor illius, de quo saltem an-
 tiquissima ad nos memoria pervenerit, 14. fertur Tul-
 lius Aufidius, ille qui M. Coriolanum Urbe exulem
 primus Antii excepit.

Hic certe Volsci nominis princeps fuit, renuntia-
 tusque fuit Imperator Volsci exercitus una cum Co-
 riolano, eo bello quo Marcius omnia pene oppida
 Romanis foederata expugnavit, patriamqua ipsam fun-
 ditus evertere conatus est. Coriolano autem per vim
 ab Antiatribus sublato, Tullius Aufidius iterum ab
 Aëquis

Æquis & Volscis Imperator contra Romanos factus, fufis prope Velitras Antiatum foederatorumque copiis, ipse strenue dimicans, ab hostium impetu, cui sustinendo pæne solus impar evaserat, oppressus est. Hunc quidem Livius & Dionysius Accium Tullium vocant: verum ^{15.} Plutarchus Tullium Aufidium appellat. ^{15. Plutarch. in Coriolano.} Plutarcho adhærere placuit, cum præcipue de Gente Aufidia Antiati testimonium reddat effossa inscriptio prope Antium e ruderibus villæ Gentis Aufidiæ, quam dum effoderetur vidisse confirmat Caferrus in manuscriptis notis, quæ leguntur in Bibliotheca Pamphilia. Inscripção autem est hujusmodi:

AESCVLAP: SANCTO
COL: PRAESID: ET
FAM: TVTEL:
T. AVFIDIUS FRONTO
V. S. L. M.

Cum itaque T. Aufidius, qui idem forte fuit quem a Trajano Consulem ^{16.} creatum legimus, Æsculapium ^{16. Panvin. l. 2. Fastor. & Cassiodor.} Antiatis Coloniae præsidem, & familiæ suæ tutelarem appellat, satis superque testatur, Antium suæ Gentis patriam fuisse. Romani namque consueverant, si forte Gens aliqua a municipio vel Colonia originem ducens, post multum temporis quo Romæ ignobilis delitisset, dignitatibus postea atque honoribus augeretur, Numinum quæ antiquæ patriæ præerant, effigiem & nomina in inscriptionibus, numismatibus, ac larariis passim ponere, atque in villis quas præsertim circa patrium solum possideret, iisdem Numinibus monumentum aliquod insigne constituere. Quem

MOX

- mox explicabo, aperte testatur; & exemplum Gen-
tis Muciæ fati confirmat. Hæc siquidem, utpote quæ
a Sabinis originem duceret, in nummis exhibere con-
fueverat Martem atque Romam repræsentantem 17.
Sabinarum raptum. Fabatia quoque familia moris
eiusdem argumentum est, quæ pariter ex Sabinis ori-
ginem se ducere testatura, nummum excudit, in quo
erat effigies T. Tatii Sabinorum Regis, & mulieris,
quæ inter Tatium & Romulum media, pacem
& foedus illis suadebat: in altera vero nummi facie
ipsum foedus cum Sabinis iustum cernebatur. Antiatem
itaque Aufidiam Gentem fuisse non immerito, ut mi-
hi quidem videtur, ajo, posthabita Fulvii, & Rei-
nesii conjectura, qui eandem Samnitum ab oppido
Aufidena exortam sola nominis similitudine ductus
existimavit. Gens autem Aufidia plebeja primum Ro-
mæ honoribus augeri cœpit ætate Appii Claudii. Eius
siquidem æqualis fuit Cn. ille Aufidius quem Cice-
ro de Oratore inter Jurisperitos illius ætatis recenset.
licet Pomponius hunc omiserit. Hic cum esset
vir prætorius, in Senatu quamvis cæcus sententiam
dicebat, nec amicis deliberantibus deerat. quodque
magis mirere, Græcam scribebat historiam, multum-
que in literis videbat; ut cum Cicerone loquar. Unus
ex hujus posteris meruit bello Asiatico, Sertorio du-
ce. fuitque Cn. Aufidius ille qui eundem Serto-
rium, sub quo fecerat stipendia, una cum reliquis Ro-
mani exercitus principibus auctore Perpenna in Hi-
spania super cœnam trucidavit. cumque hos omnes
conjuratos Pompejus occidi jussisset, solus Aufidius
evasit, vitamque privatus apud barbaros duxit, ut
late memorat Plutarchus. Hujus nepotes, ab ejus
nempe filio geniti, fuere duo illi Aufidius Tuca &
Aufi-

17. Lig. lib.
de Fam. Ro-
man. p. 27.

18. Id. ibid.
p. 5.

19. Vet. In-
f. rip. class.
1. Inscrip.
123. p. 161.

20. De Ori-
gine Jur.

21. Plutar-
ch. in Sertor.

Aufidius Namusa præclara Juris Legumque lumina ,
 qui vixerunt initio bellorum civilium Cæsarem in-
 ter & Marcum Antonium, & ex institutione Servii
 Sulpitii prodierunt. Verum Tuca celebrior Namusa.
 reliquit enim ^{22.} centum quadraginta libros a se con-
 scriptos, in quibus sua præter & fratris consulta, sen-<sup>22. Pom-
 pon. de Ori-
 gine Jur.</sup> tentias quoque Alfeni Vari, Auli Ofilii, T. Cæsii,
 Flavii Prisci, Caji Ateji, Pacuvii, Labeonis Antistii
 ac Publicii Gellii compilavit. E posteris etiam Aufi-
 dii Cæci fuit T. Aufidius Orator circa Sullana tem-
 pora, alterque T. Aufidius, qui cum esset publicanus
 Populi Romani in Asia, universam illam regionem
^{23.} próconsulari imperio obtinuit. Consulari quoque
 dignitate aucta est Gens Aufidia. siquidem Cn. Au-<sup>23. Val.
 Max. l. 6.
 c. 10.</sup> fidius Orestes Consul creatus est cum P. Lentulo, &
 T. Aufidius Fronto sub Trajano cum Severiano. M.
 quoque Aufidius Victorinus Consulatum gessit sub An-
 tonino Pio, Cajus Aufidius Victorinus bis sub Com-
 modo, a quo etiam contra Cattsos, qui defecerant,
 missus est cum exercitu. Post hos M. Aufidius Fron-
 to ^{24.} cum Annullino sub Severo Consulatum obti-<sup>24. Lam-
 prid. in
 Commodo.
 Cassiodor. &
 Panvin. in
 Fast.</sup> nuit. Sed illustris cum primis fuit M. Aufidius Fron-
 to Consul, & præceptor M. Antonini Philosophi; cu-
 jus consilio idem Imperator uti plurimum consueve-
 rat; quod & alii & Capitolinus præcipue tradiderunt,
 explicaturque in lapide Ligoriano Pisauri eruto, qui
 sic habet:

M. AVFIDIO FRONTONI
 PRONEPOTI M. CORNELI
 FRONTONIS ORATORIS CONSVLIS
 MAGISTRI IMPERATORVM LVCII
 ET ANTONINI. NEPOTIS AVFI-

DII VICTORINI PRAEFECTI VRBIS
BIS CONSVLIS FRONTO CONSVL
FILIO DVLCISSIMO.

In via Gabinia Præneftina non longe a mœnibus ur-
bis erat sepulcrum Aufidiæ Gentis, unde duo lapides
effossi sunt testantes insignia sacerdotia quibus nobiles
feminæ ex Gente Aufidia defunctæ erant. En illos: 25.

25. Ligor.
lib. de Fam.
Rom.

AVFIDIAE TORQVATAE MAXIMAE
VIRGINI VESTALI SANCTISSIMAE
ET SACRATISSIMAE
T. AVFIDIVS T. LIBERTVS PROCIOPER
CVRAVIT III NON: AVG:
SER: SVLPICIO RVFO ET M. CLAVDIO
MARCELLO
COSS:

AVFIDIAE TVCIAE VERAЕ VIRG:
VESTALI MAXIMAE SEMPER
PISSIMAE CASTISSIMAE SANCTISSIMAE
PATRONAE SVAE
Q. AVFIDIVS Q. LIB: MNESTAEVS
EX TEST: FAC: CVR:
D. D. KAL: SEPTEMB:
IMPERATORE CAES: AVGVSTO ET
SEX: APPVLEIO COSS:

De Antistia Gente Antiati nunc dicendum supereft,
quæ ceteras Antii familias virtute & dignitatibus ante-
celluit. Sed antequam viros illustres ex hac familia
commemorem, opus est ut illam Antio afferam, quod
multi eam Antiatem fuisse negaverint. Gabinam ita-
que

que Antistiam Gentem dixerunt plures scriptores rerum Romanarum; quod non abnuerim, dummodo & Antiatem eandem fuisse confirmem. Et Gabinam quidem esse, Sexti Tarquini vulgatum 26. scelus evincit. 26. Dionys. lib. 4. Hic enim Antistium Petronem Gabinorum facile principem, quod pacis tempore multa præclara gessisset, pluribusque proeliis ducis munere functus esset, trucidari iussit. Nummus 27. etiam C. Antistii Veteris 27. Patin. in Sueton. pag. 268. & Harduin. de numm. &c. pag. 174. Augusti legati bello Cantabrico, & Consulis anno U. C. DCCXXXIII. idem confirmare videtur. In ejus anteriori parte hæ sunt notæ: *Imp. Cesar Augus. Trib. Potest. VIII.* in posteriori vero: *C. Antistius Vetus. fædus P. R. cum Gabinis.* Voluit siquidem in hoc nummo C. Antistius Augusti legatus ostendere, Gentem suam ex Antistio Gabinorum principe originem ducere, cujus nece, Gabiis expugnatis, initum fuit foedus inter Gabinos 28. & Populum Romanum. Gabina itaque fuerit sane Gens Antistia; Antias tamen eadem fuit. quod sic ostendo. Uti que satis constat, Romana florente Republica, Gabios adeo dirutos everfosque fuisse, ut vix urbis reliquæ superessent; quod luculenter testatur Cicero in Oratione pro Plancio, qui M. Laterensem Tusculanum deridens, quod in Consulatus petitione officiis municipii sui adjutus non esset, *Nisi forte, inquit, te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat; quibus e municipiis vix jam qui carnem Latinis petant inveniuntur;* his enim verbis apertissime innuit Tullius, eas urbes adeo dirutas populoque destitutas ea ætate fuisse, ut vix jam ullus ex iis interesset Latinis Feriis quæ fierent in Monte Albano, & inde fumeret viscurationem.

Interpres 29. quoque Juvenalis ad illa verba: *Bal-* 29. Mancinell. in Juven. Satyr. 7.
neolum Gabiis, Romæ conducere furnos, Gabinum municipium

pium ita imminutum tunc temporis fuisse notavit, ut vix ab egenis frigentibus habitaretur; quibus proinde balneolo conductitio opus erat. quam provinciam, balneoli scilicet conducendi, Gabiis deserto oppido jam jam suscipere neglecti Romæ poetæ præ fame adigerentur. Facile fuit itaque, Antistiam Gentem Gabiis degentem post eorundem everfionem Antium commigrasse, ibique tamdiu sedem ac domicilium habuisse, donec Romam traduceretur, ibique summis honoribus ac magistratibus adhiberetur. Id certe fa-

30. *Liv. l. 1.* ctum a compluribus constat. Sp. quidem Lucretius 30. post Sexti Tarquinii facinus, Lanuvii habitavit, relictaque Roma eodem familiam traduxit, diuque, tamquam in solo patrio, ibidem moratus est. Sulpitia

31. *Dionys. lib. 5. Pigh. lib. 1. & 2. Annal. & Fulv. Ursin. in Sulpit.*

31. quoque Gens Camerio, antiquo Latii oppido, orta, Camerio a fundamentis everfo, Lanuvii longo tempore mansit, illiusque Coloniae magistratum summum adepta est. Et Gens Vitellia in Latio primum floruit,

32. *Sueton. in Vitell.*

32. mox Romæ, deinde in Sabinis, postremo in Apulia, ac demum postliminio veluti Romam reversa est, imperioque Romano aucta. Ita Coruncania Camerio orta, testimonio Claudii Principis, eò diruto, Tusculum secessit, tamdiuque ibidem permansit, ut eam Tusculanam omnes passim arbitrarentur & appellarent, adeo ut Populus Romanus neque ipsius Claudii Imperatoris

33. *Tacit. lib. 11.*

33. testimonio eandem Camerinam esse proclamantis, assentiri voluerit. Hinc antiquorum Jurisconsultorum sententia fuit, quod prima Gentis alicujus origo ex urbe certa deducta minime obesset quin ea Gens duplici sæpe veluti patria frueretur. quod & singulis ætatibus factitatum, & hac nostra præcipue factum cognoscimus. quæ rerum humanarum vicissitudo est, gentiumque omnium commercia communia postu-

lant.

lant. Itaque Valentinus Forsterus libro secundo Historiæ Juris Civilis Romani, antiquorum auctoritate ductus, Antistiam Gentem Antio ortam commemorat; quod post Gabiorum everfionem illi contigisse confirmo. Huc facit nummus 34. *Pub. Antestei Aedilis Curulis*, in quo Apollo cum Æsculapio & Marte descripti sunt, quod scilicet Antistius ex Antio, ubi Dii illi colebantur præcipuo cultu, originem duceret. Metiam Antistius Triumvir cudendæ monetæ cudit nummum imagine pariter Apollinis signatum. Quibus non minimum pondus addit, quod refert Caferrus ante annos quinquaginta accidisse; effossam scilicet sub Innocentio Decimo Pontifice Maximo Antii in vinea Pamphilia inscriptionem in fragmento basis cujusdam lapideæ, quæ habebat:

34. *Ligor. l. de Fam. Roman.*

 ANT: ET SPVR: D. D.

Licet enim ille putaverit, in hoc frusto lapidis innui dedicationem aliquam factam ab Antonio & Spurio uni ex Diis Antiatis, melius tamen crediderim, eam inscriptionem innuere dedicationem aliquam alicui tutelari Numini Antiatum, Romanæ Reipublicæ temporibus ab Antistio & Spurilio 35. Tribunis plebis, qui simul eodem anno Tribunitiam potestatem Romæ adepti sunt. His itaque fundamentis minime levibus, si rerum de quibus agimus vetustissimam, ita dixerim, vetustatem consideres, Antistiam Gentem Antio ortam confirmo; ejusque insigniores aliquot viros breviter mox recensero. Plebeja fuit primum Gens hæc Romæ, pluribusque magistratibus quos administrare ple-

35. *Liv. l. 4.*

plebejorum erat, defuncta est. Mox etiam ad patriciorum honores ascendit. Antequam enim plebejis quoque hominibus summus Consulatus magistratus communis fieret, in comitiis habitis 36. A. U. C. CCCLXXV. ex patribus creati sunt Tribuni militum consulari potestate P. & C. Manlii cum L. Julio, ex plebejis vero Sextilius Albinus, & L. Antistius, quibus Diodorus addidit Herennium & Trebonium. Memoriae quoque proditum est, Senatui legatos misisse ad Flaminium revocandum Q. Terentium, & M. Antistium. Scribit quoque Livius, 37. Antistium nobilem Centurionem absentem Tribunum plebis cum Tempanio & Sellio renuntiatum fuisse, & cum pro filio quaesturam petiisset, repulsam passum. Praeclara etiam legatione functi sunt Sextus & Cajus Antistii Labeones, quorum alter 38. in Gallias cum M. Rhætio ad explorandum Hasdrubalis in Italiam adventum missus est; alter in Macedoniam. Hic autem Cajus Antistius Labeo egregius fuit J. C. & sub Cæsare meruit in Galliis; Cæsarianis exinde partibus relictis, ad Pompejum in Thessaliam sese contulit, mox Cæsare a conjuratis sublato, Bruto & Cassio conjuratorum principibus ipse adhæsit; quibus in proelio fuis fugatisque, 39. se a servo, ne in hostium potestatem veniret, jussit occidi. Hunc excepit Q. Antistius Labeo filius, æqualis Ateji Capitonis, cui cum Augustus Consulatum sponte obtulisset, tanta tamque aliis percupita dignitate se ab illo augeri minime passus est, eamque 40. constantissime recusavit. Fuit scilicet ingenio maxime ad quietem composito, & ad omnem doctrinam & literaturam cum paucis accommodato, propterea gravibus Reipublicæ gerendæ curis minime idoneo. Hunc memorant, bifariam totum anni tempus divisisse, ita ut sex mensibus quidem

in

in Urbe ad studiosorum eruditorumque hominum docta commercia fovenda viveret, sex vero reliquis mensibus aliquo extra Urbem secederet, ut libris conscribendis per otium vacaret. unde illa quadraginta (quamquam alii, perperam ut puto, quadringenta legerint) librorum volumina, quæ de Juris Legumque quæstionibus agerent, posterorum memoriæ ac publico bono reliquit. In iis autem libris cum plurima scitu dignissima exposuit, tum multa etiam, quæ illi acris erat ingenii vis, ipse veluti reperit, primusque innovavit; quæ uberrimam exinde Massurio & Nervæ discipulis ejus controversiæ materiam undequaque præbuerunt. Triumvir etiam legendo Senatui creatus M. Lepidum olim Augusti hostem tunc exulantem adlegit, 41. interrogatusque ab Augusto, num alii quos loco Lepidi sufficeret digniores essent, vocem libero homine dignam emisit, suo nempe quemque uti judicio, quandoquidem suum cuique esset. Narbonensem quoque Provinciam Proconsulem administrasse, librosque quindecim de disciplinis Etruscis, & Juris Pontificii commentaria scripsisse, Plinius & Festus auctores sunt. Hujus fratrem fuisse crediderim Cajum illum Antistium qui primus se Reginum appellavit, legatusque Cæsaris fuit, ipsius

41. Sueton.
in Aug. c. 54.

42. Cæsaris testimonio, cujus filius a Triumviris constituendæ Reipublicæ proscriptus. 43. ad Augustum se contulit. Antistii tamen Veteres plus ceteris honoris ac dignitatis sunt affecuti. quippe refert Vellejus, 44. Cæsarem sub Antistio Vetere Quæstorem fuisse, qui avus Antistii Veteris Consulis atque 45. Pontificis Maximi fuit, ex quo filii duo consulares & sacerdotes extitere, Cajus nempe Antistius Vetus, qui una cum Cæsare Consulatum gessit, & C. alter Antistius Vetus, qui sub Augusto cum L. Balbo Consul fuit. Pater vero Antistii

42. Cæs. de
Bello Gallico
l. 6. & 7.

43. Appian.
l. 4. Bell.
Civ.

44. L. 2.

45. Dio in
Aug. Fulv.
Urs. in An-
tist. & Pan-
vin. in Fast.

Vete-

46. *Vellejus* l. 2.

47. *Tacit.*
l. 12. *Cassiodor.* & *Panvin.* in *Fast.*

48. *Ap. Fabrett.* cap. 4.
p. 340.

Veteris avi Antistii Veteris Consulis & Pontificis Maximi, fuit Ædilis curulis & Prætor, quem Damasippus Pastor, quod Sullanis rebus faveret, una cum C. Carbone in Curia Hostilia trucidavit. 46. Ex his autem omnibus Veteribus Antistiis plures Consules orti sunt. Claudio quippe imperante C. Antistius Vetus superioris illius, qui cum Augusto Consul fuerat, filius una cum Suillæo, vel, ut aliis placuit, 47. Serviliano, Consulatum gessit. atque haud ita multo post L. Antistius Vetus cum Nerone Consul renunciatus est. eoque anno quo Domitianus suorum insidiis occisus est, Consules fuerunt C. Antistius Vetus & C. Fulvius Valens, qui octoginta annos natus in magistratu decessit. Nerva quoque imperante L. Antistius Vetus cum Acmi-lio Consulatum obtinuit, & sub Antonino Antistius quidam, cujus prænomen nusquam legitur, bis Consul fuit; primo quidem cum Glabrione, atque iterum cum Gallicano. Consulem quoque fuisse L. Antistium Burrum, seu Burrhum, cum M. Aurelio Antonino tertium Consule, memorat inscriptus lapis: 48.

SIGNVM GENI CENTVRIAE CVM AEDE
MARMORIBVS EXORNATA ET ARA SVA PE-
CVNIA FECERVNT
Q. SOCCONIVS Q. F. CRVST: PRIMVS TVDER:
ET EVOCATI ET MILITES: QVORVM NO-
MINA IN ARA SCRIPTA SVNT
IMP: M. AVRELIO COMMODO ANTONINO
AVG: III L. ANTISTIO BVRRO COSS:

Tot itaque ac tantis honoribus ac clientelis aucta Gens Antistia, ipsis Imperatoribus in amicitiam expetenda visa est, adeo ut L. Commodus Imperator existimans,
Gen-

Gentis hujus affinitatem sibi ad obtinendum imperium plurimum allaturam, 49. eam sibi expetierit, Antistia L. Antistii Burri sorore in uxorem ducta. Hunc autem etiam L. Antistium Burrum sub Commodo Consulem fuisse, Lampridius & Capitolinus prodiderunt. Ceterum huic Genti exitiales semper nuptiæ nimium illustres extiterunt. Accusato namque Pompejo Magno, quod manubias Asculanæ prædæ sustulisset, apud Antistium Prætorem, quem avum Antistii Veteris Consulis fuisse, nuper commemoravi, Prætor clam, Pompejo filiam ex conventionem despondit; dumque illum absoluturus sententiam ferret, ac pro rostris Pompeji defensores orarent, plebes initi secreto pacti jam conscia, Thalassium exclamavit, antiquum Romanorum in nuptiis morem innuens, qui Thalassium veluti Numen quoddam invocabant, ut lætum foret 50. faustumque conjugium. Plebs itaque liberis vocibus, quibus olim Respublica stabilita fuerat, Prætorem spe nuptiarum filia corruptum palam conque- rebatur. Lata igitur sententia est, absolutusque Pompejus, qui & Antistiam duxit. verum Prætor, quod morem socero gerens, Sullæ faveret, in Curia Hostilia trucidatus est. Vix autem illo sublato Pompejus facti poenitentia motus, quod scilicet Antistiam turpiter duxisset, vel quod uxorem ducere ac repudiare prout e re sua vel contra esse existimaret, consuevisset, Antistiam repudiavit, desponsavitque sibi Æmiliam privignam Sullæ, quam gravidam tulit a viro suo. quo audito Antistia mater nec probrum nec dolorem ferens, gladio sese ipsa transverberavit. Hujusmodi enim ferme exitum accipiunt iniqui iudices. Idem accidit Antistio Burro, qui cum Commodi affinitatem expetivisset affectati imperii causa, accusa-

49. Lam-
prid. in
Commodo.

50. Plutar-
ch. in Pom-
pejo.

51. Lampr.
in Commodus
& S. Fulgēt.
Serm. 3.

tus de hoc post nuptias apud eundem, una cum Arrio Antonino infeliciter occisus est. Quocum etiam periisse Capellam Antistium insignem pariter Jurisconsultum, sunt 51. qui testantur, quamvis ipsum Commodum præceptor instituisset. Ceterum, male quidam scripserunt, Gentem Antistiam sub Commodus extinctam omnino fuisse; siquidem ex hac Gente Consules fuere sub Diocletiano, atque adeo sub Macrino. In Fastis certe Capitolinis sub reparati orbis anno CCXVIII. Adventum quemdam Consulem notatum legimus, quem Cajum Antistium Adventum Severi vel Caracallæ legatum, ac Provinciæ ulterioris Germaniæ proprætore fuisse, nullus dubito. De quo etiam in lapide hæc extant: 52.

52. Ap. Spö.
Sect. 3. pag.
72.

IOVI O. M. SVMMO
EXSVPERANTISSIMO
SOLI INVICTO APOLLINI
LVNAE DIANAÆ FORTVNAE
MARTI VICTORIAE PACI
C. ANTISTIVS ADVENTVS
LEG: AVG: PR..... PR
DAT:

Et hæc quidem de hac Gente satis dicta sint.

De Gente Anicia dubitare quis posset, num origine Antias fuerit. Scrupulum injicit lapis qui inter antiqui Antii rudera in Pamphilia Villa sic legitur:

FLORENTE IMPERIO D. D. D. A. A. A. C. C. C. Q. N. N. N.
GRATIANI
VALENTINIANI ET THEODOSI PRINCIPVM MAXIMORVM
THERMARVM SPECIEM RVINAE DEFORMI-
TATE SORDENTEM
ET

ET PERICVLOSIS PONDERIBVS IMMINENTEM
 QVAE LABANTEM
 POPVLVM METV EIVS SOLLICITVDINIS DE-
 TERREBAT EXCLVSA TOTIVS
 CARCE VETVSTATIS AD FIRMAM STABILI-
 TATEM VSVMQVE TECTORVM
 ANICIVS AVCHENIVS BASSVS V. C. PROCON-
 SVL CAMPANIAE
 VICE SACRA IVDICANS, REPARAVIT IN ME-
 LIOREM CIVITATIS NITOREM.

Lapis iste tamen nihil omnino conducit ad Aniciam Gentem Antio asserendam. Hoc enim tantum exprimit, Anicium Bassum scilicet thermas Antii vetustate labantes restituisse ex officio; quod esset Campaniæ Proconsul, in qua Provincia ea ætate Antium quoque continebatur. Ceterum Gentem Aniciam celeberrimam Præneste primum ortam ferme jam apud omnes constat, licet non defuerint qui illam aliunde originem primam duxisse senserint. De illa fuse disseram Deo dante, cum de Prænestinis sermo erit, ubi etiam quidquid ad lapidem modo adductum explicandum faciet, in medium asseram. Interea hæc de familiis Antiatum dicta sufficiant; quæ si paucæ, tres scilicet tantum, ad nostram usque memoriam pervernerunt, id vetustati, ac rerum vicissitudini tribuendum; nec dubitandum sane est, hanc florentissimam quondam Coloniam pluribus, immo plurimis, illustribus familiis ornatam viguisse. Tu vero quicumque legis boni consule, & pauca hæc summo labore eruta undique & conquisita, amicis oculis perlustra.

C A P U T VIII.

*De magistratibus Antiatum, eorumque prisca
Reipublicæ administratione.*

UINAM Reipublicæ administrandæ mos fuerit apud prisca Antiates, non satis liquet, cum ejusdem perexigua ad nostram ætatem monumenta pervenerint. Cum tamen Antium & Volscam urbem, & inter Latinos Priscos recensitam, & Romanorum Coloniam fuisse, supra commemoraverim, æquum erit ex Volscorum, Latinorum, ac Romanarum Coloniarum moribus, quibus utebantur in administranda Republica, etiam Antiatum ordinem in eadem administranda investigare, & exponere. Latinorum itaque veterum exemplis maxime utar: utque rectus narrationis ordo procedat, tria tempora sive tres quasi ætates Antiatum distinguam, in quibus vario ordine Rempublicam administrarunt. prima quidem ante Romam conditam usque dum Romanorum Colonia Antium deduceretur; altera vero, Colonia jam deducta, usque ad Romanæ Reipublicæ per Julium Cæsarem everisionem; tertia tandem sub Imperatoribus Romanis, donec omnino interiret. Et quidem ante Romam conditam Antium Albanis Regibus paruit; constat enim, Africanum Æneæ filium, i. a quo Antium maxime auctum fuit, eodem Albanorum Coloniam deduxisse. Jure etiam civitatis Albanæ Antiates donatos minime dubium est. qui honos ab Albanis, Latii tunc magna ex parte dominis, nonnisi Græcis Latinisque cognatis tribuebatur; ut aperte Metius Fufetius Albanorum Di-

1. Vide in
cap. 1. hujus
libri.

Etator in concione 2. ad Tullum Hostilium Romanorum Regem jactavit. *Albanorum genus, inquit, quale olim sub Urbis conditoribus fuit, tale usque ad nostra tempora permansit; nec ulla ostendi hominum natio potest, præter Græcos et Latinos, quæ jus civitatis apud nos adeptæ sit: immo nulla civium pars in Reipublicæ forma quidquam mutat, sed jam per octodecim atates, ex quo condita est Urbs, patrias consuetudines omnes decenter observat.* Jure autem civitatis Albanæ poterant Antiates cum Albanis ceterisque Latinis, atque etiam cum Græcis connubia jungere, minime autem cum externis populis, qui inter barbaros omnes recensabantur. Albani itaque Antii ceterisque Latinis populis judices constituiebant, apud quos Reipublicæ controversiæ dirimerentur, quique civium causas cum summa potestate cognoscerent. Certe hunc apud Albanos in ipsa Albana urbe morem Dionys. l. 1. extitisse constat, ex eo quod Amulius Rex Iliam Vestalem sacrilegii, utpote quam gravidam invenerat, damnaturus, judices qui sententiam in eam dicerent, convocavit.

Amulio autem ac Numitore Regibus sublatis, regiaque stirpe deficiente, Albani annuos magistratus crearunt, penes quos rerum summa esset. Dictatores eos appellarunt. Hunc magistratum a Numitore primum habuisse originem, refert Plutarchus; Numitorem scilicet Albanis gratificaturum, cum absque liberis, quibus Regnum relinqueret, decessurus esset, Albanorum Rempublicam a Dictatoribus, qui principum suffragiis eligerentur, summoque potirentur imperio, deinceps administrandam testamento 3. reliquisse. Ex quo constat, Cluiliam (quem post Numitorem inter Albanos Reges adnumerant nonnulli) non Regem illum quidem, sed Dictatorem regia potestate crea-

2. Dionys.
lib. 3.

Dionys. l. 1.

3. Dionys.
l. 5. Liv. l. 3.

creatum fuisse. Albanorum itaque Dictatori parebant omnes Latinæ urbes, Albanorumque Coloniae quæ Regibus antea subditæ fuerant; ac proinde Antium quoque iudicibus ab Albanis primum Regibus deinde Dictatoribus sibi constitutis paruisse, facile est. Roma vero jam non modo condita, verum & latius imperium in dies proferente, Albaque post Tergeminorum certamen eversa, Senatuque Romanam a Tullo Hostilio translato, Latinæ urbes sese in libertatem vendicarunt; moremque regiae urbis dirutæ secutæ, Dictatores sibi unaquæque crearunt, quibus annuo magistratu summa cum potestate fungerentur, summumque imperium tam in urbem, quam in agrum omnem exercerent. Iccirco Fidenates, Lavinenses, Tusculanos, Lanuvinos, aliosque Latinos populos Dictatorem habuisse legimus; quem magistratum apud Latinorum quosdam vel diu durasse, vel certe post multas ætates restitutum constat, cum Ciceronis 4. ætate Milo Lanuvii Dictator fuerit, & Hadrianus, antequam Romanorum Imperator fieret, per Latina 5. oppida Dictaturam sæpius obierit. quamquam Dictatores huiusmodi non ea potestate qua primo fuerant, deinceps extitisse, satis norim. Dictatorem proinde Antiates quoque sibi constituisse, nullus merito dubitabit. Ceterum, ab Albanis Romanos morem Dictatorem creandi cum summo imperio accepisse, constat; immo & Romanorum Reges captis Latinorum oppidis Dictatores præfecisse, qui ea 6. in Romanorum fide servarent, legimus; siquidem Tarquinius Superbus expugnata Collatia, illi Aruntem Tarquinium fratris sui filium Dictatorem imposuit, ex quo Aruns Collatini nomen accepit. Cum autem Romana potentia majoribus in dies viribus augetur, Latina gens tamquam cognata & foederata publicum

4. *Pro Mil.*

5. *Spartian.
in Hadriano.*

6. *Dionys.
l. 3.*

in loco Ferentino indicere concilium consuevit, in quo fœdera, bella, ac leges, & quæcumque e Republica forent, sancirentur. Intererant huic concilio principes omnes ac præsidēs populorum, qui Latini nominis essent; quos inter & Antiates licet Volscæ gentis fere semper adfuerunt. Inter hæc Dictatura omnis cessabat; nusquam enim legimus, huic concilio Dictatores interfuisse. Quæ autem in concilio hujusmodi tractari solerent, repetere hic minime juvat, cum alibi, utpote in loco, ea omnia meminimus. Ceterum, Antiates concilio hujusmodi quandoque abfuerunt; cum enim Latinos inter & Tarquinium Superbum fœdus adversus Romanos sancitum est, inter populos qui hujusmodi fœderi nomina dederunt, Antiates recensitos minime leges. isto quoque fœderi Romanos inter & Latinos Sp. Cassio & Posth. Cominio Coss. 9. Antiates Volscis conjuncti non modo non adhæserunt, verum etiam quam celerrime a Cominio fugati sunt. L. tamen Junius Fenestella, 10. sive quis alius auctor est libri de magistratibus, (adhuc enim sub judice lis est, utrum antiquus sit liber ille, vel certe auctoris quem præferebat) hic, inquam, inter populos qui cum Tarquinio fœdus inierunt etiam Antiates annumerat. Illud plane constat, ultimo Latino bello, cui Annius Setinus Latinorum Prætor præfuit, ex concilii Ferentini indicti consulto etiam Antiates inter ceteros 11. Latinos populos nomina dedisse. quamquam & illud in comperto sit, Antiates nempe sæpius cum Volscis adversus Romanos fœdus iniisse. Hinc liquet, Latinam gentem in unaquaque urbe, ac proinde Antii quoque, Dictatores ac Præsides creasse, penes quos rerum summa esset; Prætores etiam duos, qui ceteris præessent domi forisque,

con-

7. Vide 1. partem hujus Historiæ.
8. Dionys. l. 5. L. Flor. l. 1. c. 11.

9. Dionys. l. 6. Liv. Dec. 1. l. 2.
10. Liv. 2. c. 8.

11. Liv. l. 8.

constituisse; atque hunc Reipublicæ administrandæ modum usque dum a Romanis Coloniae deducerentur, perseverasse. Immo etiam post deductam Coloniam, atque adeo Imperatoribus Romanis rerum potitis, constat, Antii Prætores creatos. idque ex inscriptione, quam Antii ad portum a me lectam ita descripsi:

DIIS MANIBVS
T. FLAVIO AVG. LIB.
EVANGELO TABLARIO
PRAETORI ANTIATINI
M. VLPIVS AVG. LIBERIS CVS.
PARENTI BENEMERENTI
H. M. H. N. S.

In qua inscriptione illud singulare notandum, quod Antiates etiam Antiatini dicti sint. Illud etiam obiter animadvertendum, notas illas H. M. H. N. S. significare: *Hoc monumentum hæredes non sequitur, sive ne sequatur.* quibus cavebatur ne posteri eodem sepulcro tumularentur, sive in spatii circa sepulcrum assignati possessionem involarent. quod manifeste ait Horatius:

* Saty. 8. l. 1.

*Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat, hæredes monumentum ne sequeretur.*

Exprimebant autem mensuram sic: *In Fr. P. M. In Agr. P. CCC.* Illud autem notandum, Latinis populis per hæc tempora ab Romanis permissum ut Romam ad Romanorum Regis solemnes exequias celebrandas convenirent, augendæ funebris pompæ gratia, odoresque^{12.} ac suffimenta, quæ in rogam projicerent, publice afferrent. Jam vero deducta Antium Romanorum Colonia, antiquus etiam Reipublicæ ministrandæ

^{12.} Plutar-
ch. in Num.

dæ ordo immutatus est . cum enim Romanæ Coloniae juxta Aulum 13. Gellium , Urbis simulacra essent, aliam omnino ab antiqua Reipublicæ formam assumpserunt . nam statim atque aliquo Colonia deducta erat , decima pars eorum qui deducti forent, concilii 14. publici gratia conscribebatur . hi autem Decuriones appellati . quem morem Decurionum conscribendorum aliquando etiam municipia 15. secuta esse accepimus . Hos conscribebant Duumviri , vel Quatuorviri , vel etiam Decemviri abs Senatu ad deducendam Coloniam missi , qui præter centum Decuriones , Augures quoque ac Pontifices qui sacra curarent , constituere solebant . Sane Decuriones in Coloniis iidem erant 16. qui Romæ Senatores , idem quippe jus suffragii apud suos habebant , quod Romæ Senatores sive Patres Conscripti . iccirco in Coloniis Duumviri qui gerebant magistratum ad Decuriones deferebant quæ agerentur , eorumque sententiam rogabant ; quemadmodum Consules ad Senatum Romæ solebant . Hinc etiam Tacitus 17. Coloniarum Decuriones Senatores appellavit , quo nomine & in Codice Theodosiano 18. eosdem fuisse appellatos legimus . Vetustæ quoque inscriptiones , quarum plures colligit Gruterus , Coloniarum hujusmodi concilium Senatum nuncupatum sæpius esse , fidem faciunt . Certe non raro in illis occurrunt hæ notæ : 19. *S. P. Q. Tiburs* ; *S. P. Q. Tusculanus* ; *S. P. Q. Setinus* , immo & : *Ordo Decurionum sanctissimus* . aliquando & *splendidissimus* dicebatur . qui vero in Curia sententiam dicerent , *Conscripti* ; *Patrum* titulo Romanis Senatoribus relicto . Quæcumque itaque Duumviris sententiam rogantibus Decuriones statuissent , ea Decurionum decreta dicebantur 20. eandemque vim apud suos habebant quam Romæ Senatusconsulta . Jam ve-

13. Noët.
Attic. l. 16.
c. 3.

14. Cic. de
Legibus &
contra Rull.
15. Gruter.
& Fabrett.
c. 6. Inscript.
pt. p. 462.

16. Cic. ubi
sup. Sueton.
in Aug. &
Beroald.

17. Lib. 13.
18. De Decurionibus .

19. Gruter.
Inscript.
pag. 457. &
seqq.

20. Har-
duin. de
Num. populor.
& urb.
pag. mihi
123.

ro cum hæc Reipublicæ forma Latinis ferme omnibus urbibus paulo celebrioribus fuisset usque ad Augustum; Augusti tempore nonnihil immutata est, siquidem vetuit Augustus, ne ^{21.} quod eousque obtinuerat, plebs in Coloniis in posterum sententiam diceret, decretisque Decurionum plebiscita adjungerentur; jussitque, comitorum ac suffragii jus in Coloniis penes solos Decuriones deinceps esse. qui mos diutinus in omnem Romani imperii ætatem constanter perseveravit. Sustulit quoque Augustus Coloniarum Decurionibus jus Duumviros eligendi, qui Rempublicam administrarent, nulla ab Romanis ad id præstandum facultate impetrata. Ceterum tanti olim fuit Decurionem agere in Latinis Romanorum Coloniis, ut nobilissimi quandoque inter Romanos Senatores eo munere functi sint. Certe Pompejum Magnum Capuæ Duumviratum gessisse, auctor est Tullius ^{22.} & Titus Claudius Coræ Decurio factus, in inscriptione Coræ nuper effossa legitur. Si autem de eligendis Duumviris inter Decuriones minime convenisset, ad Senatum Romanum, ut quid opus factum esset decerneret, minime deferébant, verum Interregem creabant, ^{23.} qui dum inter partes conveniret, juridicundo præfesset, Senatum cogeret, ceteraque omnia quæ Romæ Consulium erant, præstaret. Hunc autem magistratum aliquando etiam ^{24.} Romæ creari placuit, præcipue sub Regibus; unde etiam hunc morem ab antiquis Latinis deductum Romanos accepisse, merito quis dixerit. Aliquando Interregis loco Præfectum aliquem ex optimatibus & principibus nominabant, qui partes inter se dissidentes in eligendis Duumviris quantocius conciliaret. Non omnibus tamen Coloniis præfuerunt Duumviri, siquidem in earum quibusdam Quatuorvi-

ros 25. summum magistratum gessisse legimus. Itaque Fregellis Quatuorviros præfuisse constat, atque etiam Bovillis, juxta prisca marmoris Bovillani luculentum testimonium in hæc verba: 26.

25. Cic. pro Cluent. & l. 10. ad Attic. ep. 13.
26. Ap. Fabrett. Inscript. p. 456. & 460.

L. MANLIO L. F. PAL:
SEVERO REGI SACRORVM
FICARI PONTIFICVM P. R.
IIII VIRO BOVILLENIVM &c.

Signiæ quoque in Lepinis, Tibure, ac Setiæ Romanis per Latium Coloniis 27. Quatuorviros summum magistratum obiisse, inscriptiones veteres docent. Pluribus quædam Coloniæ Rempublicam curandam tradebant, quindecim enim aut etiam viginti virorum magistratum crearunt. Certe in Algido in templo Dianæ, quod summæ religionis fuit apud profanos Latinos, quindecim viris sacrorum curandorum, & Rempublicæ gerendæ provincia demandata erat. Hos in suo sæculari Carmine ad Apollinem & Dianam Horatius commemoravit his versibus: 28.

27. Ap. eundem plurib. loc.

28. Horat. Carm. sæcul. v. 69.

*Quæque Aventinum tenet Algidumque,
Quindecim Diana preces virorum
Curet. &c.*

Antii autem, de cujus urbis magistratibus nunc præcipue sermo est, viginti viros Rempublicam summo imperio curasse. ætate sua, locuples testis est Cicero in epistolis 29. ad Atticum. *Proxima est, inquit, illi municipio hæc Antiatum civitas. esse locum tam prope Romanam, ubi multi sint qui Vatinius numquam viderint? ubi nemo sit præter me, qui quemquam ex viginti viris unum esse salvum velit?*

29. Lib. 2. ep. 6.

In plerisque Coloniis vero non Duumviri, aut Quatuorviri, sed Dictatores jus dicebant. quod Milonis

exemplo, qui a Cicerone in Miloniana electus Lanuvii Dictator dicitur, manifestum est: & Hadriani Imperatoris, qui ante assumptum Imperii Romani regimen Dictaturam in pluribus Latii Coloniis obiisse legitur.

Ceterum, insignia hujus supremi magistratus in Coloniis hæc erant. Lictores duo, qui magistratum, quotiescumque prodibat in publicum, præirent cum bacillis ad summovendam turbam. Fasces Duumviris minime jure præferebantur; quod plane constat ex superbiæ nota quam Cicero 30. in Capuanis Duumviris reprehendit, qui sibi consulari more fasces præferri jubebant. licet autem ex Lege Codicis Theodosiani de Decurionibus, & ex Apulejo 31. colligi posse videatur, prælatos fasces Duumviris in Coloniis aliquando fuisse, id nonnisi ante civilia bella, nec frequenter tunc quoque, accidisse crediderim. Duumviris vero sive pluribus summum magistratum gerentibus togæ erant purpura prætextæ, & quidem de more candidæ; quin etiam si prius vita quam magistratu defuncti essent, eadem 32. toga induti in rogam injiciebantur. quem morem innuit Juvenalis, Italiæ reliquæ modestiam laudans præ Romanorum luxurie:

33. *Pars magna Italiæ est, (si verum admittimus) in qua Nemo togam sumit nisi mortuus, &c.*

Si autem pompæ funebri Duumviri interfuissent; pul-las togas ac prætextas induti aderant. Utebantur & lato clavo purpurei coloris. hujusmodi autem indumentum Senatorum Romanorum sive saltem Patriciorum Romanorum proprium aliquando fuit, summique pretii ac dignitatis; quamquam & Romanorum Prætorum scribas aliquando in oppidis usos fuisse illo, constat. Hujusmodi erat scriba ille Fundanus, quem ridet

30. Cic. in Agrar. 2.
31. Lib. 10.
32. Liv. l. 4. Dec. 4. & l. 32. & Ferrar. de re veter. c. 3.
33. Juven. Satyr. 3.
34. Satyr. 5. l. 1.

Horatius: 34.

Fundos Aufidio Lusco Prætoris libenter

Linquimus, insani ridentes præmia scribæ

Prætextam et) latum clavum prunaque batillum;

foculum nempe cum batillo ad sacrificandum, sive tus imponendum honoris gratia. Lati clavi autem figuram non absimilem virorum religiosorum nostri

temporis 35. cucullis, sive curtis penulis Purpuratorum

Patrum, qui Pontifici Maximo sunt a consiliis, fuisse,

sunt qui affirmant. *Latum clavum* autem sive *laticlavium* hanc vestem dixerunt, quod illi purpurei clavi

intexti vel potius insuti essent, 36. quasi flores panno

superadditi; lati autem, quibus Senatores induebantur,

ob discrimen alterius vestis quæ *angusti clavi*, sive

angusticlavium dicebatur, quæ tantæ non erat digni-

tatis. Denique Duumviri sella curuli utebantur, quæ

cum duobus 37. una esset, *bissellium* appellata est. Ce-

terum in urbibus Italiæ, sive tandem municipia, sive

Coloniæ ex essent, summum magistratum Ædiles ali-

quando gessisse planum est. Certe Juvenalis summos

illos vocat; loquens enim de Italiæ urbibus, in quibus

ludi minimo sumptu edebantur 38. *clari*, inquit, *ve-*

lumen honoris Sufficiunt tunica summis Ædilibus alba. Ac ne

quis reponat, eos summos Ædiles vocari, quod ab iis

ludi ederentur, adeoque ea occasione præcipuus iis-

dem honor haberetur, ceterum Ædiles nullatenus Rem-

publicam administrasse; Juvenalis idem apertius rem

indicat de Sejani casu loquens his versibus: 39.

Hujus qui trahitur prætextam sumere mavis,
An Fidenarum Gabiorumque esse potestas,
Et de mensura jus dicere, vasa minora
Frangere pannosus vacuis Ædilis Ulubris?

Ecce tibi Ædiles qui jus dicebant, erantque oppidorum

summa potestas. Utrum autem in Coloniis, utrum in

mu-

35. *Vet. interp. Persi & Tomasin. de Donar.*

lib. 2.

36. *Rosin.*

Antiq. lib. 5.

c. 33.

37. *Noris &*

Fabrett. In-

script. c. 3.

fol. 228.

38. *Juven.*

Sat. 3.

39. *Id. Sa-*

tyr. 10.

municipiis Ædiles summum gesserint magistratum, quando aut quamdiu, non pugno. Illud tantum innuere volui; etiam Ædiles jus dixisse; quod video multos præteriisse. Ceterum, & illud obiter animadvertendum, *Potestatis* nomen, quo magistratus in aliquibus Etruriæ oppidulis, & etiam in nobilibus Veneratorum urbibus hisce temporibus appellatur, recens, ut multi putant, minime esse. Hi autem Coloniarum magistratus ferme annui erant, & in maximi momenti rebus a Romanis pendebant, præcipue post Augustum 40. a quo eorundem electio statim ac creati essent, probari debuit.

40. Sueton.
in Aug.

C A P U T IX.

De Portu Antiati.

RRANT qui putant, Antiatem portum a Nerone primum constructum fuisse. siquidem portus Antiatis frequens est apud Latinos scriptores mentio multo ante Neroniana tempora. Immo ferme ab Romanæ Reipublicæ exordiis Antii portum jam extitisse compertum est; de eo namque permulta commemorantur ab auctoribus, quæ omnia ignorasse illi qui a Nerone ejus initium ducunt, dicendi sunt. Et quidem si non abs re conjecturam facere licet, portum aliquem Antii constructum ab incunabulis ipsius urbis i. crediderim. qui enim fieri potuit, ut Trojani littoralibus Latinis immixti, nauticamque apprime callentes, opportunitatem pelagi nacti, nullatenus locum molibus munirent, ut esset quo naves sese in tutum reciperent ac collocarent? Auctum deinde, qui initio parvus, ut sunt

i. Vid. c. 1.
hujus libri.

funt ferme rerum etiam maximarum primordia, fuerat, hunc portum & ab Antiatibus sæpius posterioribus sæculis, & a Nerone cum primis maxime exornatum atque illustratum, non inficias eam. Fuit itaque Antii portus ac navale omnibus quæ ad classem opus forent comparandam atque adornandam copiose instructum. Quamquam autem ea quæ de hoc portu modo sum narraturus, secundo hujus libri capite, quod de Antiatum deducta Colonia inscribitur, ex parte commemoraverim, opus tamen minime ludam eadem per summa capita, utpote in loco, rursus in medium proferendo. Anno itaque ab U. C. CCLXXXIII.

T. Numicius Consul fufis Volscis prope Antium, 2. urbem opulentissimam, ac munitissimam, intra quam Volsci sese receperant, oppugnare non est ausus, sed

2. Liv. l. 2.
Dionys. l. 9.
Diodor. Sic.
l. 11.

cum toto exercitu Cenonem Antiatum oppidulum maritimum, sive Cerionem, 3. ut Sigonio placet, quod Antiatibus erat navale simul ac forum rerum ad victum pertinentium, aggressus, illud vi cepit, ingentique abducta præda, navibus pluribus incensis ac

3. In schol.
ad epit. T.
Liv. l. 2. v.
75.

viginti duabus longis una cum reliquarum armamentis sublatis, oppidulum diripuit, ac solo æquavit, navalia quoque ædesque incendit, ne ulli deinceps Antiatibus usui forent. Ecce tibi ab exordio ferme Romanæ Reipublicæ, quod ostendere modo receperam, Antiatum portum, illumque munitissimum, & a navibus & a navalibus instructissimum. Excitatum porro hunc portum eo loco quo nunc Neptunium oppidum, ejusdem ruinæ ac vivacia in hanc usque ætatem vestigia nonnulla dubitare non sinunt. His adde ea quæ prisca scriptores 4. de angue illo Epidauri advecto primo Punico bello, quem Æsculapium fabulosa jactavit antiquitas, commemorarunt; e navigio

4. Liv. l. 10.
Val. Max.
l. 1. c. 8.

scili-

scilicet dilapsum in Æsculapii templi vestibulum sese continuo recepisse, triduumque inibi commoratum. Navis siquidem, ut ipsi referunt, quæ anguem deferbat, prope Antium confedit, at serpens relicta navis fulcataque arena littorea (quæ sunt Ovidii 5. verba) prolapsus est in vestibulum ædis Æsculapii; constat itaque, non longe ab æde portum quo navis appulerat, extitisse. Neptunium autem oppidum eo loci excitatum, supra docui, fufiusque alibi ostendendum erit. Siquidem Æsculapii 6. templum ibi fuerat unde Neronianus portus incipiebat, qui tamen Romanus versus extendebatur, eo usque unde recens ab Innocentio XII. Pontifice Maximo excitatus initium ducit; qui tamen extenditur Neptunium versus. Ceterum, ruinæ tantarum molium tum in littore tum in mari late visuntur, quarum hic habes accurate expressam imaginem. Ea vero mente atque arte prisca illi Antiates Cenonem sive Cerionem oppidulum ad mare, atque adeo prope portum ædificaverant, ut sibi invicem portus oppido, oppidumque portui præsidio essent: quod & aliquamdiu fuisse, ex eo constat, quod Numicius Consul ad utrumque expugnandum, universum sibi exercitum eodem ducere necessarium fore existimavit. Sane Pyrrhus Ligorius 7. testis oculatus, qui omnia circa loca diligentissime perscrutatus, monumenta omnia minutissime investigavit, 8. portum hunc Latinorum antiquissimum prope Neptunium fuisse asseveravit; constructum autem ait instar duplicis portus orbiculata figura, plurimarumque navium capacem extitisse, ingentibus quoque molibus in altum jactis munitum, magnisque ædificiis omni ex parte exornatum, quæ & ornamento pariter & præsidio essent ad naves ab hiemantis pelagi ac procellarum

5. Lib. 15.
Metamorphos.

6. Vid. hujus libri cap. de templis.

7. v. Anthia, Anthia, & Antiati.
8. Vid. Suidam, quem refert Ligorius.

rum injuriis vindicandas, ventosque prohiberent, ex ea præcipue parte quæ Meridiem Austrumque spectat; qui venti toti illi oræ late vehementerque incumbere maxime solent. Addit quoque Ligorius, eum portum constituta loca habuisse quibus naves alligarentur, si quando ab æstu eas vel in portu ipso agitari contigisset. foramina etiam quædam excavata fuisse oblique Austro opposita, unde aquarum vis a ventorum furis intra sinum portus inducta sese quam facillime exoneraret. Ceterum, ab Numicio Consule navale quidem, oppidulumque Antiatum Cenonem sive Cerionem incensa ac direpta fuisse, non tamen portum, crediderim. Livius enim & 9. Dionysius navale quidem non tamen portum ab eodem direptum fuisse commemorant. Certe anno U. C. CCCCXV. 10. Mænius Consul Antium iterum vi cepit, navesque complures in navalibus Antii succendit, plerasque in navalia Romam abduxit, rostrisque earum æneis ex Senatusconsulto celeberrimum illud suggestum, sive templum, in foro Romano constructum fuit *Rostra* appellatum, unde Oratores causas agerent; quod ab Cicerone præcipue factitatum legimus. Hinc *pro rostris dicere* frequens ac vulgatum. Mos autem dicendi pro rostris ad populum ad Sullana usque tempora Romæ viguit; siquidem a L. Sulla Dictatore sublatus est, 11. interdictumque cuilibet pro rostris dicere. Eundem tamen morem restituit 12. Palicanus Tribunus plebis. Sunt itaque qui putent, antiquum Antiatum portum hoc anno direptum a C. Mænio, præcipue cum eodem anno mari Antiatibus interdictum fuerit. Verum, aut hoc anno mari Antiatibus interdictum omnino non fuit, aut 13. interdicto audientes Antiates minime fuerunt. Sane post hæc naves seque ipsos prædonibus Tyrrhenis socios Antiates præbuerunt, Græcas-

9. *Locis sup. adductis.*

10. *Liv. l. 8. Plin. l. 34. c. 5.*

11. *Appian. de Bell. Civ. l. 4.*
12. *L. Flor. l. 1. c. 11.*

13. *Strabo l. 5.*

que triremes prædati sunt. de quibus Alexander, ac post illum Demetrius e Græcis illos apud Romanos qui accusarent, legatos Romam miserunt: imperatumque ab Senatu Antiatis ut ab hujusmodi prædis exercendis in posterum abstinerent. Paruisse autem tunc Antiates, ac navalia & portum pro derelictis habita ex eo ut credam adducor, quod Strabo Tiberii æqualis Antium urbem importuosam ea ætate fuisse commemorat. Priscum porro Antiatum portum dudum jacentem ac dirutum Neronianus portus excepit. Hujus fundamenta Blondus 14. Tiberio tribuit; immerito sane, mea quidem sententia, cum antiqui scriptores omnes nullatenus hoc innuerint, conveniatque inter omnes, Neronem totius molis auctorem extitisse. Et 15. Suetonius quidem in Nerone, illum Antii portum sumptuosissimi operis construxisse testatur. Tacitus 16. quoque ejusdem Neroniani portus meminit. E recentioribus vero 17. Platina, & Tristanus in nummo Neroniano, & ceteri historici communiter referunt, hunc portum a Nerone ædificatum. Quod ille præstitit huic Coloniae inter cetera quæ supra sparsim commemoravimus, grati animi ergo, ut patriæ suæ, natæque sibi filiae ibidem ex Poppea. Ingentem vero supra quam dici possit pecuniæ vim ad illum extruendum, ac pæne totum ærarium effudisse, sunt qui testantur. talem proinde ac tantum hunc portum evasisse, ut parem nec Græca nec Latina littora usquam haberent. Ceterum hæc omnia miracula tempus absumsit; si pauca illa rudera excipias quæ hic jam dedimus. Ingressus quidem in portum Austrum spectabat, ut qui maxime ventorum omnium his oris solet incumbere, is naves facilius ad portum perduceret. Rudera autem illa quæ adhuc visuntur lateritio opere illo antiquo, quod & in reliquis Roma-

14. *In Ital. Illustr.*

15. *Cap. 9.*

16. *Lib. 14.*

17. *Platin.*

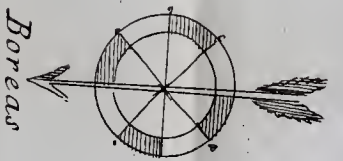
in Vita B.

Petri.

manorum ædificiis cernimus, extructa sunt. Inæqualis latitudinis fuit, nunc majus nunc minus completens spatium; maxima tamen ejus latitudo palmos quinque & quadraginta complectebatur. Longitudo autem dextri lateris Orientem versus pedum fuit circiter bis mille quingentorum & nonaginta, sinistri vero, eo quod vetustate collapsum sit, longitudo non potuit computari, præsertim cum ovalis figuræ fuerit. Ad extremum utriusque lateris duæ erant quasi arces multa mole munitæ, quæ inter se quingentorum palmorum latitudine distabant. In Occidentali quoque latere ingens adhuc superest area in nongentos ipsos longitudinis palmos extensa, eodem opere ac reliqua antiquorum ædificia constructa. Eam autem ad hanc usque ætatem integram perdurasse, prope miraculo tribui posset, nisi æqualis pæne fluctibus cerneretur, eadem quippe ac mare sita est altitudine. Circa oras autem hujus areæ, ea parte qua continenti conjungitur, complures visuntur ingentes fornices, ad immensæ molis sustentanda ædificia muniti, quæ navale sive navalia construxisse, non immerito quilibet sibi persuaserit. Ceterum & Neroniano tantæ molis tantique operis portui finis & excidium pæne undique fuit aliquando; sinusque intra quem naves sese recipere consueverant; arena paulatim repleti cœptus est, ex eo præcipue quod, cum portus orbicularis sive ovalis, quæ illi haud admodum est absimilis, figuræ essent, (antiquum dico Antiatum & Neronianum) æstuante pelago, quæ in illos immittebatur aqua arenæ plurimum deportaret, nec inde quoque tanta deinceps asportaretur, quanta esset ingressa. Et hæc quidem de Neroniano portu Antii extructo. Superest nunc ut aliqua cursim commemorem de portu Innocentiano ibidem excitato,

quamvis enim recens admodum nostraque ætate extructus fuerit, ac inter Latii Sacri monumenta cum ob auctorem tum ob templum ibidem conditum recenferi commode possit, tamen ut narrationi quam de Antiatum portubus institui, summam veluti manum imponam, paucula de ipso quoque differere non abs re futurum hic judicavi; reliqua, si qua memoria digna suppetent, in Latio Sacro persecuturus. Innocentianus itaque portus Antii extructus fuit ab Innocentio XII. Pontifice Summo, ad nautarum naviumque, quæ plurimæ circa eas oras prætervehuntur, per fugium ac tutamentum. Incipit autem ab Orientali latere Neroniani portus extrinsecus Neptunium versus. Ejus longitudo ab ora maritima usque ad rectum angulum sive sinum, quem simul cum vetere Neroniano efformat hic novus, palmorum mille quingentorum ac decem computatur. Latitudo autem utriusque simul palmis circiter novem & sexaginta distenditur, ex quibus quinque & quadraginta sunt in vetere Neroniano, quatuor autem & viginti reliqui in novo Innocentiano comprehenduntur. Circa sinum vero seu angulum, quem commemoravi, domus publica extructa fuit, illique sacra ædes adjecta in confluentium nautarum & vectorum commoda. Ea celeberrimo illi Patavino Antonio prodigiorum cum paucis effectori eximio sacra est. Longitudine autem trigintatres supra ducentos; atque octo simul & viginti latitudinis palmos extenditur. Huic porticus satis amplæ atque elegantes adjectæ. Extrema autem novi lateris ora mole quadam parvæ instar arcis munita clauditur, eique altera non absimilis in intimo sinu sive angulo cernitur. Denique, ut adversus æstuantis pelagi furorem tutior esset, faciliusque fluctuum impetus re-

tun-

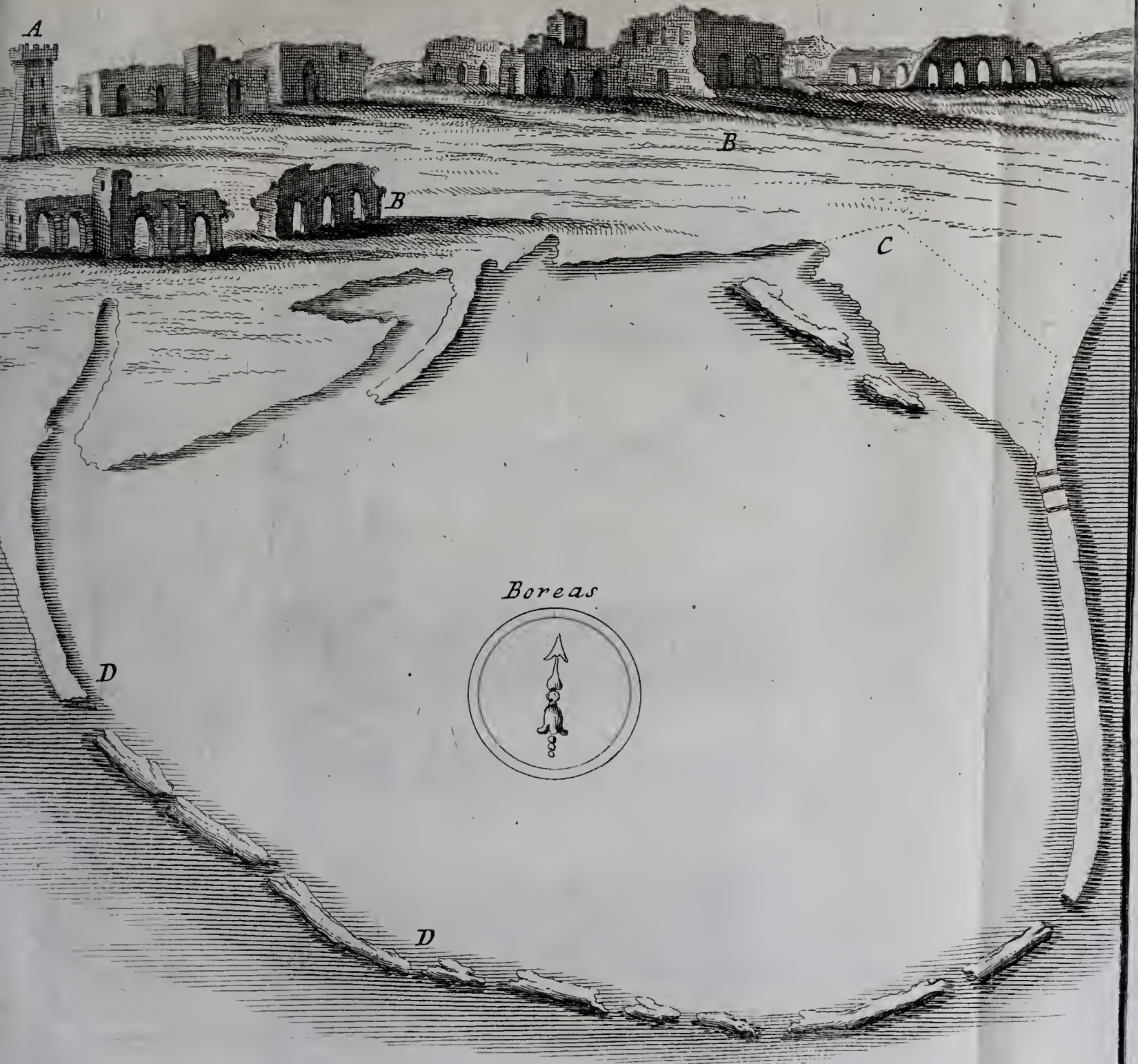

Sinus Antiqui Portus Antiatis, quæ adhuc visuntur Ruinæ

A. Initium Antiqui Portus siue Molium in mare jactarum. B. Area antiqua Portus

C. Fornices vetusti, per quos sese aqueductus aquis in mare exonerabant

Vetusti Portus Antiatis ab Nerone constructi molium, quæ nunc visuntur facies ~

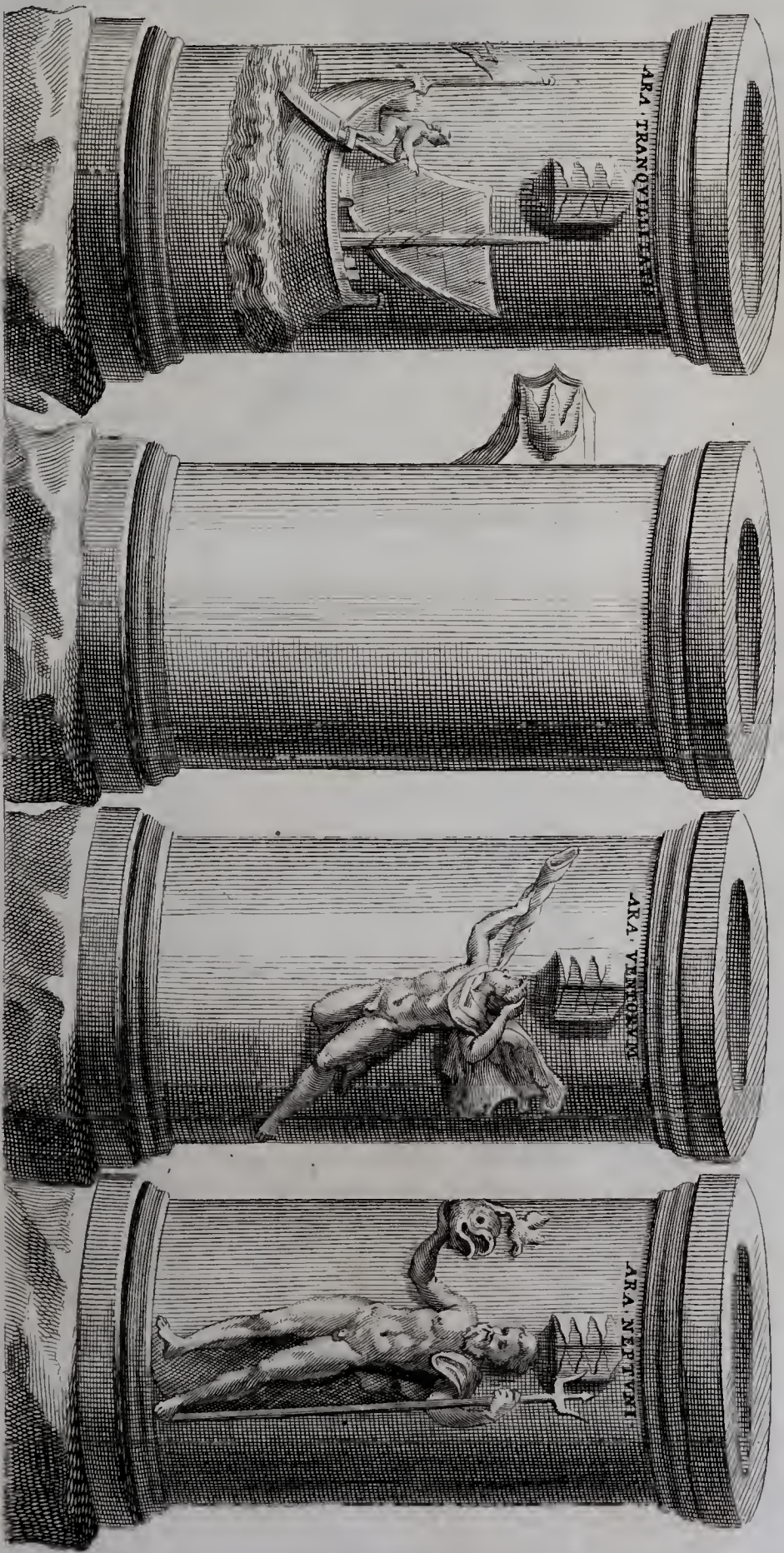
A. Turris vetustissima ad explorandas pyratarum insidias.

B. Celeberrimi templi Fortunarum Antiatum aliorumque veterum ædificiorum rudera ~

C. Locus antiqui aquæductus ex quo ad portum aquæ derivabantur.

D. Vestigia solidissimarum molium immenso opere in altum jactarum ad sinum veteris portus efficiendum ~

Palmi
1 2

*Arae Antiquae, in quibus Nautae sacrificabant,
ad Veterem Antij Portum repertae.*

- A. Veteris Portus pars, cui novus pariter est inædificatus.
- B. Arces duæ ad portum à pyratis defendendum militum præsidio munitæ.
- C. Moles reliquis adiunctæ à Clemente XI. P. M.
- D. Edes Sacra, Domus Præfecti Portus, porticus, et armamentariolum.
- E. Moles in altum jactæ ad novi portus sinum ab Africo protegendum.
- F. Fons partim per veteres aqueductus, partim per novos magnâ impensâ denuò in portum deductus.
- G. Fonticulus in nautarum commodum.
- H. Cauponæ et apothecæ in nautarum usum.
- I. Diversorium publicum ad vectores quoslibet hospitesq. excipiendos rebus omnibus abundè instructum.
- K. Ager Antiatum

Novi Portus Antiatis ab Innocentio XII. P. M. exædificati Facies.

tunderet, in margine antiqui lateris centum & octoginta palmorum navis faxis onusta altissime demersa est.

C A P U T X.

De urbe Satrico Antiatum Colonia.

A fuit olim veteris Antii nobilitas & virtus, ut non modo pro mœnibus, aris ac focis Antiates strenue cum proximis quibusque, ac præcipue Romanis dimicaverint, sed etiam imperium in nonnulla oppida quæ circa Antium sita erant, proferre feliciter ausi fuerint. Colonias itaque deduxerunt & ipsi aliquando, (unde morem hunc deducendarum Coloniarum vetustissimum fuisse & multo ante Romam conditam viguisse, plane confirmatur) captasque urbes in fide, colonis eo ab urbe Antio dimissis, servaverunt. Principem autem in his locum facile tenuit Satricum urbs haud ita procul ab Antio sita; de qua quæcumque diligentissime undique conquisita inveniri potuerunt, pauca licet, mox referam, ut, absoluta rerum omnium quæ ad ipsam urbem Antium pertinerent, narratione, aliqua etiam de sibi subditis oppidis, qui rectus est narrationis ordo, subtexerem. Satricum itaque urbs fuit Antio proxima, cujus Livius ac Dionysius meminere, a qua oppidani ac cives Satriani i. sive Satricani sunt appellati. Conditam illam ab Arcadibus multo ante Romæ incunabula, sunt qui referant. Arcadas scilicet suis sedibus pulsos Evandro duce Latii oram maritimam appulisse, ac Satrici fundamenta posuisse. Quam narrationem ex eo

con-

*1. Reines.
Ver. Inscript.
pt. class. 1.
inscript.
123.p.161.*

confirmant, quod antiquissima omnium ædes Matris Matutæ ea fuerit quæ Satrici extructa fuerat; eam autem Arcadum opus fuisse, vetus fama jactabat. Utut res habeat, certe Plinius 2. Satricum celebrem olim fuisse urbem commemorat, siquidem Latinorum Priscorum oppida recensens quæ sua ætate diruta ac plane deleta jacebant, memoriæ prodidit, Satricum urbem antiquissimam Latii, adeoque claram olim extitisse, ut ab exordio Romanæ Reipublicæ, Lucio Annæo teste; siue tandem Annæus hic Seneca fuerit siue Florus, provincia extiterit. Sane Florus 3. ipse hoc narrat. *Sora, inquit, quis credat? et Algidum terrori fuerunt, Satricum atque Corniculum provincie. De Verulis atque Bovillis, pudet, sed triumphavimus.* Hinc facilis est conjectura, Satricum Albanorum Regum aliquando Coloniam factum, atque ab ipsis Albanis vel primo conditum, vel certe restitutum & auctum.

Illud plane constat, Satricanos Latinis Feriis siue concilio Ferentini ex Latinis 4. indicto interfuisse, cum, Superbo Roma jam pulso, bellum ab Latinis contra Romanos pro eo restituendo decretum est. Tarquinio vero ipso ac Mamilio Tusculano Latini exercitus ducibus a Romanis devictis, Satricani ceterorum Latinorum exemplum secuti, in foedus Latinos inter & Romanos ictum jurarunt. Ejus autem 5. foederis leges ærea columna incisas atque in foro post rostra publice collocatas diu perseverasse, memoriæ proditum est. quo tempore Feriæ Latinæ die auctæ sunt; cum enim antea biduo conficerentur, tunc primum triduo celebrari cœptæ sunt. Ceterum cum C. Marcius Coriolanus seditione plebis damnatus perduellionis, ab Antiatibus & Volscis reliquis Imperator in Romanos renuntiatus, oppida quæcumque Romanis foedera-

2. Plin. l. 3.
c. 5.

3. Flor. l. 1.

4. Dionys.
l. 5. Liv. l. 2.
& L. Flor.
l. 1. s. 11.

5. Dionys.
l. 6. Liv. l. 2.
Cicero pro
Balbe.

derata expugnare statuisset, Satricum quoque 6. suæ conditionis fecit, civiumque bona in prædam militibus divisit. Verum, Coriolano sublato, Satricani rursus in Populi Romani potestatem devenerunt, donec Roma a Gallis direpta, Hernicis, Latinis, & Volscis Romanum nomen delere molientibus, Satricani quoque a Romanis defecere, ausique sunt aliquando congregari cum Camillo. fusis tamen cum reliquis sociis a Consule, Camillus Volscos, qui mœnibus Satrici se receperant, vallo complexus, oppidum operibus tentare cœpit, ingentique militum alacritate muros 7. undique adortus, scalis oppidum cepit, prædamque militibus dedit. Ceterum, vertente anno, qui fuit Urbis Conditæ trecentessimus septuagesimus, largitor voluntarius Senatus factus, Satricum Romanorum Coloniam deduci iussit, colonorum 8. ad duo millia eodem dimissis, qui omnes cives Romani forent. Ægre admodum id latum a Prænestinis & Volscis, cum præcipue coloni strenue Romano nomini oppidum factum tectumque tutarentur. Satricum itaque infesto exercitu adorti, vi expugnarunt, foedamque in captos exercuere victoriam; virtute enim Romanorum colonorum acriori furore incensi, dirutis passim disiectisque murorum molibus, e captivis plures crucibus suspenderunt, plures immaniter ferro trucidarunt, 9. reliquos omnes abduxerunt; tantaque prædæ libidine acti sunt, ut neque ædibus sacris impuras manus abstinerint. Prænestinorum itaque & Volscorum domandorum M. Camillo, tunc Tribuno militum, extra ordinem partes datæ. Jam vero Prænestinis a T. Quintio Dictatore vix domitis, novi coloni ab Senatu Satricum missi sunt; quod Latini maxime improbantes, atque ægerrime ferentes, victos Antiates urbem

6. *Dionys.*
1.8. *Liv.* 1. 2.

7. *Liv.* 1. 6.
Plutarch. in
Camillo.
Frontinus
Strateg. 1. 2.
c. 8. *exem-*
pl. 4.

8. *Liv.* 1. 6.
& *Panvin.*
1. 3. *de Co-*
lon. p. 333.

9. *Liv.* *Plu-*
tarch. ubi
sup. Val.
Max. 1. 7.
c. 3. *Oros.*
Paul. Dia-
con. & alii.

urbem & agrum Romanis in deditioem dedisse, Satricum incenderunt, publicas privataeque, sacras quoque aedes igne absumentes, uno Matris Matutæ templo ab eorum flammis vindicato, non illo quidem Deorum verecundia, verum terrore compulsi. horrendam 10. siquidem vocem ex adytis auditam referunt, quæ tristitia omnia interminaretur, ni scelestos ignes e delubro procul amovissent. Incensum vero oppidum Antiates, ut omnium fèrme vicinissimi erant, restituerunt, eodemque Antiatum Coloniam deduxerunt, eademque ad annum U. C. CCCCVII. potiti sunt. Eo autem anno M. Valerius Corvus secundum Consul in Volscos missus, Satricum infesto exercitu petens, occurrentes Volscos proelio vicit atque intra oppidum fugavit, murosque corona cingens, admotis demum scalis intra urbem penetravit, eandemque 11. iterum diruit, incendit iterum, una Matutæ Matris excepta aede. militi præda omnis data. Consul captivos ad quatuor mille ante currum duxit; quibus divenditis, pecunia in publicum ærarium collata.

10. Liv. l. 6.
11. Liv. l. 7.
Pigh. An-
nal. l. 4.

Post tam ingentes totque acceptas clades Satricum (quis crederet?) rursus restitutum est. quandoquidem Caudina pace cum Samnitibus inita anno U. C. CCCXXXIV. L. Papirius Cursor Consul tertium, Satricanos, quod ad Samnites defecissent, eorum recepissent præsidium, ac Fregellas Coloniam incendissent, proelio aggressus, trucidato Samnitum præsidio, quod noctu eruperat, Satricum in deditioem recepit, principibusque defectionis virgis primum caesis, mox securi percussis, arma oppidanis ademit, præsidioque valido urbem munivit. Bello autem Punico secundo, cum e Consulum edicto triginta Romanorum Coloniae milites dare imperarentur, Satricanos

12. Liv. l. 9.
Pigh. An-
nal. l. 5.

13. imperata fecisse accepimus. Anno autem U. C. 13. Liv. Dec. 3. l. 7. DCLVIII. L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello Coss. Satrici templum Matris Matutæ de cælo tactum, in æde Jovis duos Augures e foribus prolapsos, spicasque cruentas a messoribus visas, Livius 14. Liv. l. 28. Jul. Obseq. de prodig. pag. 39. & Julius Obsequens memoriæ prodidere. Hinc patet, Satricum ab excidio, quod M. Valerio Corvino Consul passum fuerat A. U. C. CCCCVII. restitutum, novamque Coloniam eodem deductam. Funditus vero tandem eversum fuit Sullanis illis iniquis temporibus, cum Marianæ factionis esset, atque a Sullæ exercitu ager circumquaque devastatus; quæ finitimarum omnium urbium ac Coloniarum Norbæ, Coræ, atque Antii communis clades fuit. Numquam inde restitutum usque ad Plinii 15. Plin. l. 3. c. 5. ætatem, ejusdem testimonio compertum est; cumque ejus restitutionis nullum apud antiquos scriptores vestigium appareat, illud semper exinde jacuisse, nec amplius excitatum, non immerito judicamus. Ceterum, Satricum eo loco situm olim fuisse ubi nunc oppidulum quod *Concham* appellant, auctor est recens de Veliternis 16. Histor. Velitern. Historicus agens. Situs est autem is locus Antium inter & Velitras, ibidemque ad nostram usque ætatem rudera videntur, diruti oppidi vestigia haud obscure indicantia. Jam vero cum supra templi Matris Matutæ, quod Satrici percelebre fuisse memorant, mentio inciderit, non abs re fore existimavi, si de illo ea hic in medium proferrem quæ apud antiquos scriptores dispersa collegi. Fuit itaque Satrici templum Matutæ Matri dedicatum, summæque religionis apud Latinos longe ante Urbem Conditam: ejusque mentionem facit Livius ab exordio Romanæ gentis, narrans, quod ante commemoravi, Latinos scilicet ab incendio templi

horrendis vocibus absterritos, ac Valerium Corvum Consulem religione permotum idem templum factum tectum a furore victorum custodiri mandasse. Hanc ædem ab Arcadibus ædificatam apud Satricanos, constans fama fuit, eos scilicet ad Latinas oras appulso, se suosque Deos Deorumque suorum cultum Latio intulisse, atque inter cetera alibi extructa, templum Matutæ Matri Satrici a fundamentis excitasse. Quamvis enim Ligorius 17. Ciceronem secutus, Matutam Matrem eandem atque Auroram fuisse existimaverit, & priscae inscriptionis incertis admodum verbis fretus confirmaverit, ejus tamen sententiæ adhærere minime possumus. Inscriptio quidem sic habet:

17. Verbo
Ludo ma-
tutino. Ci-
cero de Di-
vinatione.

MATRI MAGNAE MATVTAE
CONSERVATRICI MATVTINI LVDICRI
TITVS TERTIVS T. F. ESQVILINA
PROCVRATOR LVD: MAT: PRISC:
ANN. X SIGN. AENE: REST:

Sane ex hac inscriptione levis admodum duci conjectura potest, Matrem Matutam Auroram fuisse, ex eo nempe tantum quod illi Matutini ludi fierent, eum tamen Matutinorum appellationem ludos istos non solum ex matutino tempore quo celebrarentur, sed etiam, immo primum, ex nomine Matutæ, in cujus honorem fierent, deduxisse, non immerito quivis posset existimare. Ceterum Ligorius sibi ipse contrarius sub verbo *Albunea* e sua sententia discessit; ait siquidem, Sibyllam Tiburtinam Albuneam Leucotheam quoque Græce dictam, a Latinis Priscis Matris Matutæ nomine nuncupatam fuisse. Constat itaque, Matrem Matutam mulierum Numen fuisse, quam, ut ait Festus, antiqui

ob bonitatem sic appellarunt. Fuit autem Matuta eadem atque Ino Cadmi & Harmonies filia, Athaman-
tis Thebanorum Regis uxor, quam Liberi Patris nu-
tricem dixere. Hanc præ timore cum Melicerta filio
de scopulo in mare sese præcipitem dedisse, poetæ fa-
bulati sunt. Deos autem marinos factos, matremque
Leucotheam appellatam, Melicerten vero Palæmona
dictum, prodiderunt; quem Latini, quod in ejus tu-
tela portus esse credebant, Fortunum quoque dixe-
runt. Non inficior, Matutam etiam Auroram appel-
latam a Cicerone. Fabulam totam juvat hic repetere
ex elegantissimis Nasonis versibus, qui sic habent: 18.

18. Ovid.
lib. sexto
Fastor.

Ite, bone matres, (vestrum Matralia festum)

Flavaque Thebana reddite liba Dea.

Pontibus ¶ magno juncta est celeberrima Circo

Area, quæ posito de Bo-ve nomen habet.

Hac ibi luce ferunt Matutæ sacra parenti

Sceptriferas Scri-ûi templa dedisse manus.

Quæ Dea sit: quare famulas a limine templi

Arceat, (arcet enim) libaque tosta petat;

Bacche, racemiferos hedera redimite capillos,

(Si domus illa tua est) dirige vatis opus.

Arserat obsequio Semele Jovis. accipit Ino

Te, puer; ¶ summa sedula nutrit ope.

Intumuit Juno, rapta quod pellice natum

Educet. at sanguis ille sororis erat.

Hinc agitur furiis Athamas ¶ imagine falsa:

Tuque cadis patria, par-ve Learche, manu.

Mæsta Learcheas mater tumulaverat umbras,

Et dederat miseris omnia justa rogis.

Hæc quoque, funestos ut erat laniata capillos,

Profilit; ¶ cunis te, Melicerta, rapit.

*Est spatio contracta brevi, freta bina repellit,
Unaque pulsatur terra duabus aquis.*

*Huc venit, insanis natum complexa lacertis;
Et secum e celso mittit in alta jugo.*

*Excipit illesos Panope, centumque sorores;
Et placido lapsu per sua regna ferunt.*

*Nondum Leucothee, nondum puer ille Palemon
Vorticibus densi Tiberidis ora tenent.*

*Lucus erat: dubium Semela Stimulane vocetur;
Menadas Ausonias incoluisse ferunt.*

*Quærit ab his Ino, quæ gens foret. Arcadas esse
Audit; et Evandrum sceptrâ tenere loci.*

*Dissimulata Deam Latias Saturnia Bacchas
Instimulat fictis insidiosa sonis:*

O nimium faciles, o toto pectore captæ!

Non venit hæc vestris hospes amica choris.

Fraude petit; sacrique parat cognoscere ritum.

Quo possit pœnas pendere, pignus habet.

Vix bene desierat; complent ululâibus auras

Thyades effusis per sua colla comis:

Injiciuntque manus, puerumque avellere pugnant.

Quos ignorat adhuc, invocât illa Deos:

Dique, virique loci, misera succurrite matri.

Clamor Aventini saxa propinqua ferit.

Appulerat ripæ vaccas Oetæus Iberas.

Audit; et ad vocem concitus urget iter.

Herculis adventu, quæ vim modo ferre parabant,

Turpia femineæ terga dedere fugæ.

Quid petis hinc, (cognorat enim) matertera Bacchi?

An Numen quod me, te quoque vexat? ait.

Illâ docet partim; partim præsentia nati

Continet: et furiis in scelus isse pudet.

Rumor, ut est velox, agitat per-volat alis:
Estque frequens, Ino, nomen in ore tuum.
Hospita Carmentis fidos intrasse penates
Diceris, &) longam deposuisse famem.
Liba sua properata manu Tegeæa sacerdos
Traditur in subito cocta dedisse foco.
Nunc quoque liba juvant festis Matralibus illam.
Rustica sedulitas gratior arte fuit.
Nunc, ait, o vates, venientia fata resigna,
Qua licet: hospitiiis hoc, precor, adde meis.
Parva mora est: cælum vates ac Numina sumit;
Fitque sui toto pectore plena Dei.
Vix illam subito posses cognoscere; tanto
Sanctior, &) tanto, quam modo, major erat.
Leta canam: gaude defuncta laboribus, Ino,
Dixit; &) huic populo prospera semper ades.
Numen eris pelagi: natum quoque pontus habebit.
In nostris aliud sumite nomen aquis.
Leucothee Grajis, Matuta vocabere nostris.
In portus nato jus erit omne tuo.
Quem nos Portunum, tua lingua Palemona dicet.
Ite, precor, nostris æquus uterque locis.
Annuerat: promissa fides. posuere labores:
Nomina mutarunt. hic Deus, illa Dea est.

Hucusque venustissime Ovidius, cujus totam descripsi
 fabulam, licet longiusculam illam quidem, quod Ma-
 tuta apud Priscos Latinos Dea Satriana 19. appellata
 fuit, quod illi divini honores Satrici primum habiti
 sint templumque dicatum. quare, ut in loco, ejusdem
 fabulam afferre non abs re mihi visum est. Ceterum,
 Arcadum exemplum secutus Servius 20. Tullius Roma-
 norum Rex sextus, Romæ primus Matris Matutæ tem-
 plum excitavit; quod postea Camillus vetustate pæne
 col-

19. Reines.
 Veter. In-
 script. class.
 1. inscript.
 123.

20. Liv. l. 5.
 & Plutarch.
 in Camill.

collapsum restituit. Hujus Deæ sacrorum curandorum provincia feminis demandata erat, ut docet priscum marmor Coræ effossum, in hæc verba: 21.

21. Gruter.
p. 6. & Fabrett.
c. 4.
pag. 342.

PAVL: TOVTIA M. F. ET
CONSVPLICATRICES F.
CERVARIA SP. F. FORTVNATA
MAGISTRA
MATRI MATVTAE
D. D.

Hæ autem sacerdotes liba tosta Deæ offerebant. festumque Matralia dictum, sive Matralia. per hosce dies mulieres rosis aliisque floribus, croceis, 22. albis, ac rubicundis temere intextis coronabantur; servæ autem ab aditu templi prohibebantur. earum unam dumtaxat 23. sacris adhibebant, quam alapis colaphisque probe multabant antequam sacerdotes Deæ sacra facerent. Causam attulit Naso: 24.

22. Ligor.
ubi supra.

23. Plutar-
ch. Quæst.
Roman. qu.
16.

24. Ovid.
l. 6. Faßor.

Cur vetet ancillas accedere, queritis? odit.

Principiumque odii, si sinat illa, canam.

Una ministrarum solita est, Cadmea, tuarum

Sæpe sub amplexus conjugis ire tui.

Improbis hanc Athamas furtim dilexit: ab illa

Comperit agricolis semina tosta dari.

Ipsa quidem fecisse negat, sed fama recepit.

Hoc est cur odio sit tibi serva manus.

25. Plutar-
ch. quæst.
17. & in
Camillo.

Consuevere quoque mulieres 25. in hujus Deæ sacris, non suis, sed sororum liberis bona apprecari, adeoque matrum unaquæque sororis liberos in ulnis complexa, Deam precabatur. quem morem Plutarchus memorat. Tantæ autem religionis hoc templum apud Romanos fuit ob horrendas illas voces quas ex ejus

ady-

adytis emissas ad prohibendum quod Latini inferebant, incendium, ante commemoravi, ut incenso jam ac diruto iterum ac tertio funditus Satrico, diu tamen templum Matutæ Matris intactum perduraverit. Jam vero præter Matutæ templum, fuit & Satrici ædes sacra Jovi, 26. & in æde de more sacellum Junonis & Minervæ. *Juppiter enim*, inquit Firmianus, 27. *sine contubernio conjugis filiaque coli non solet.*

26. Liv. Decad. 3. l. 8.
27. Lactan. l. 1. de falsa religione.

Ceterum, Satriam sive Satrienam Gentem, plebejam illam quidem, verum illustrem, ab hoc perantiquo Latii oppido & nomen & originem traxisse, nullus dubito. Solemne 28. siquidem fuit Romanis cum Gentem aliquam undeunde in Reipublicæ partem adsciscerent, eam de patriæ appellatione nominare.

28. Reines. Panvinius. Ursinus.

C A P U T XI.

De Astura oppido ac flumine in agro olim Antiati sito.

N agro qui olim Antii fuit, Astura sita est, oppidum quondam in quod Romani aliquando Imperatores diverterunt. Plinius 1. in agro Antiati Asturam sitam commemorat; recensens enim Latii loca circa mare, *Astura*, inquit, *flumen & insula*, *Nymphæus*, *Clostra Romana* &c. Festus 2. autem de flumine quodam *Stora* dicto mentionem facit. Unde Strabonis 3. interpretres quidam, Asturam Plinii eandem cum *Stora* Festi fuisse existimavit; quæ tamen sententia vel ex sola loci diversitate in quo fluvius uterque situs est, satis falsa deprehenditur. Ex Plinii autem verbis habes, Asturam insulam fuisse: Ligorius 4. tamen eam peninsulam in colle positam asserit, urbemque peramœnam,

1. Lib. 3. c. 9.

2. De verb. signif.
3. In lib. 5. p. 232.

4. v. Astura.

nam, quæ mari & fluminibus alluebatur, ibidemque Latinorum antiquissimum portum extitisse, populos autem qui eam incolerent, Asturios nominatos. Ligorio suffragatur Stephanus de Urbibus, a quo Astyra nominatur. Servius etiam in Æneidos septimum, illam Asturam oppidum cum fluvio appellat. Straboni autem 5. eadem est Stura, fluviusque fuisse dicitur litusque importuosum, ac malefida quædam piraticarum navium statio, seu potius, Cluverio 6. interprete, appulsus in exiguo sinu, qui insulam inter & ostium fluminis jacet. De Asturæ autem oppido Suetonius meminit; ait enim, Augustum cum iter Beneventum usque profecutus esset, itinere inchoato 7. Asturam perrexisse; & inde, præter consuetudinem, de nocte ad occasionem auræ evedtum causam valetudinis contraxisse ex profluvio alvi. Tiberium quoque 8. ex Campania redeuntem, Asturæ in languorem incidisse, idem Suetonius meminit. Plinius autem, pisciculum, inquit, tenuisse navem Caji Caligulæ Principis 9. ab Astura Antium remigantis, idque pro maximo auspicio acceptum, prout docuit eventus; nam Cajs novissime tum in Urbem reversus, suorum telis confossus fuit. Ex quibus plane constat, Asturæ magnificas ædes extructas, quibus tanti Imperatores magnifice exciperentur, ac rura, ad quæ Romanorum nobilissimi animi causa diverterent; licet Imperatoribus illis, quos modo commemoravi, Asturæ propinquitas funesto semper omini fuerit, utpote qui singuli haud ita multo post quam inde discessissent, interierint. Ante hos autem Asturæ Cicero prædium rus & villam habuit, eoque sese recepit post mortem filiæ, & maximam anni partem philosophiæ studiis vacavit. illius meminit idem Cicero 10. Epistola ad Leptam, innuit-

5. *Lib. 5.*

6. *Ital. antiq. l. 3. p. 991.*

7. *Sueton. in Octav. Aug. c. 98.*

8. *Id. in Tiberio.*

9. *Lib. 32. c. 1.*

10. *Epist. famil. l. 6.*

innuitque, prope viam Appiam rus hoc suum situm fuisse, circa quod juxta ipsam Appiam Tulliolam filiam tumulavit, cujus cadaver repertum esse creditum est ducentis ferme ab hinc annis. siquidem circa hunc locum repertum est ^{11.} cadaver multo ævo vetustum adolescentulæ mulieris, facie, capillo, oculis immo & naribus omnino integris & inconsumptis, si unguentorum quibus pretiose delibutum fuerat, vestigia excipias. nullis tamen literis sepulcrum notatum, in incerto cujusnam foret curiosos antiquitatis investigatores reliquit: ex Asturæ tamen propinquitate, locique ubi Ciceronis amœnissimum rus fuit, illud non immerito Tulliolæ ejusdem filiæ cadaver fuisse, ab eruditibus putatum est. Ceterum cum delatum Romam in Capitolium frequens populus admirabundus inviseret, ac nescio quid veluti sacrum veneraturus jam esset, ut ad omnem superstitionem mobilis est vulgus, Pontifex Maximus in Tiberim projici jussit. Ceterum, illud cadaver juxta Appiam prope Circejos effossum Tulliolæ Ciceronis filiæ fuisse, incolarum circa animis adeo communiter alteque persuasum fuit, ut ejus rei & nostra hac ætate constans ac perpetua fama in ea provincia perseveraverit. In Asturæ ^{12.} quoque finibus nefas illud nullis non sæculis detestabile perpetratum est; Ciceronis dico nefariam cædem. Hic siquidem Cicero proscriptus jam ab Antonio, mare ingressus ut sese in tuto collocaret, mutato ^{13.} repente consilio rus suum repetens, a sicariis Antonii per summum scelus occisus est. quamvis non desint qui ^{14.} hoc illi accidisse prope Formianum suum, memoriæ prodiderint.

Quamvis autem Cluverius ^{15.} putet, villam Ciceronis fuisse in ipsa insula Asturæ, his Plutarchi verbis

^{11.} *Blond. Leand. Albert. Ital. illustr. Alex. ab Alex. Gen. Dier. l. 3. c. 2. in fine.*

^{12.} *Plutarch. in Cicer.*

^{13.} *Idem ibidem.*

^{14.} *Volaterranus.*

^{15.} *L. 3. Italiæ Antiq. p.*

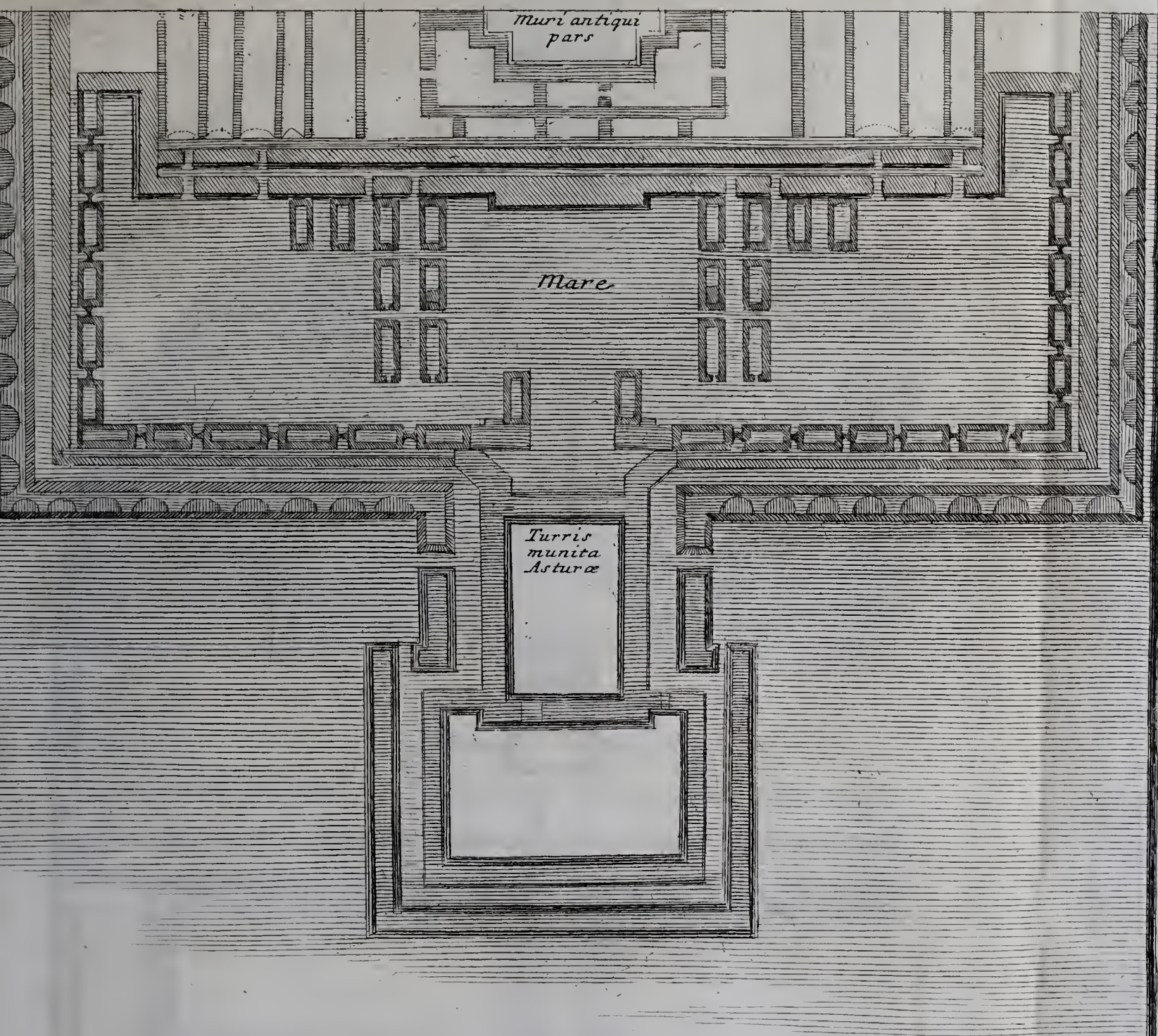
99^{1.}

adductus: *Nuntiata proscriptione statuerunt ad Asturæ quod prædium erat Ciceronis maritimum, transire: & ex aliis Ciceronis ipsius 16. ad Atticum: Est hic locus amœnus ¶ in mari ipso, qui ¶ Antii ¶ Circejis aspici potest; nihilominus Ciceronis villam non in insula, verum in continenti ad mare quidem fuisse existimaverim. locus enim insulæ angustus admodum est, & qui vix oppidulo Asturæ fatis esset, villæque magnificentissimæ, quales Romanorum erant, minime præterea capax. Ceterum, prope insulam ad hanc diem visuntur rudera ædium antiquarum, quas Ciceronis villæ reliquias recte dixeris. maritimum autem prædium optime, etsi non in insula esset, cum tamen esset juxta mare, Ciceronis rus merito a Plutarcho vocari potuit, & ex eo loco ubi nunc rudera, Circeji atque Antium videri poterant; & e contrario, juxta Ciceronis narrationem. Funestam sane Corradini historiam, quæ multis post Romani Imperii everfionem annis Asturæ contigit, narrare hic prudens omitto; cum illam hujus loci esse, utpote qui in Latio profano atque antiquissimo versamur, minime judicem; & melius cum de Latio Sacro agetur, sit recursura. Asturam quidem Priscorum Romanorum ætate in tutela ac clientela Armeniæ Gentis, Romæ nobilis, fuisse indicat antiquus lapis his notis: 17.*

17. Fabrett.
Inscript.
antiq. pag.
606.

M. ARMENIO M. F.
ASTVRAE PATRONO VI VIR
FOR. CORNEL.

Ceterum, nunc quoque antiquum constat loco nomen, conveniuntque illo piscatores quamplurimi; villarum tamen atque antiquarum ædium ferme omnium,
pau-

Antiquissimarum Ædium uestigia ad Asturam quæ Ciceronis
 Villæ rudera esse creduntur unâ cum arcis, quæ inibi etiam nunc
 uisitur figurâ

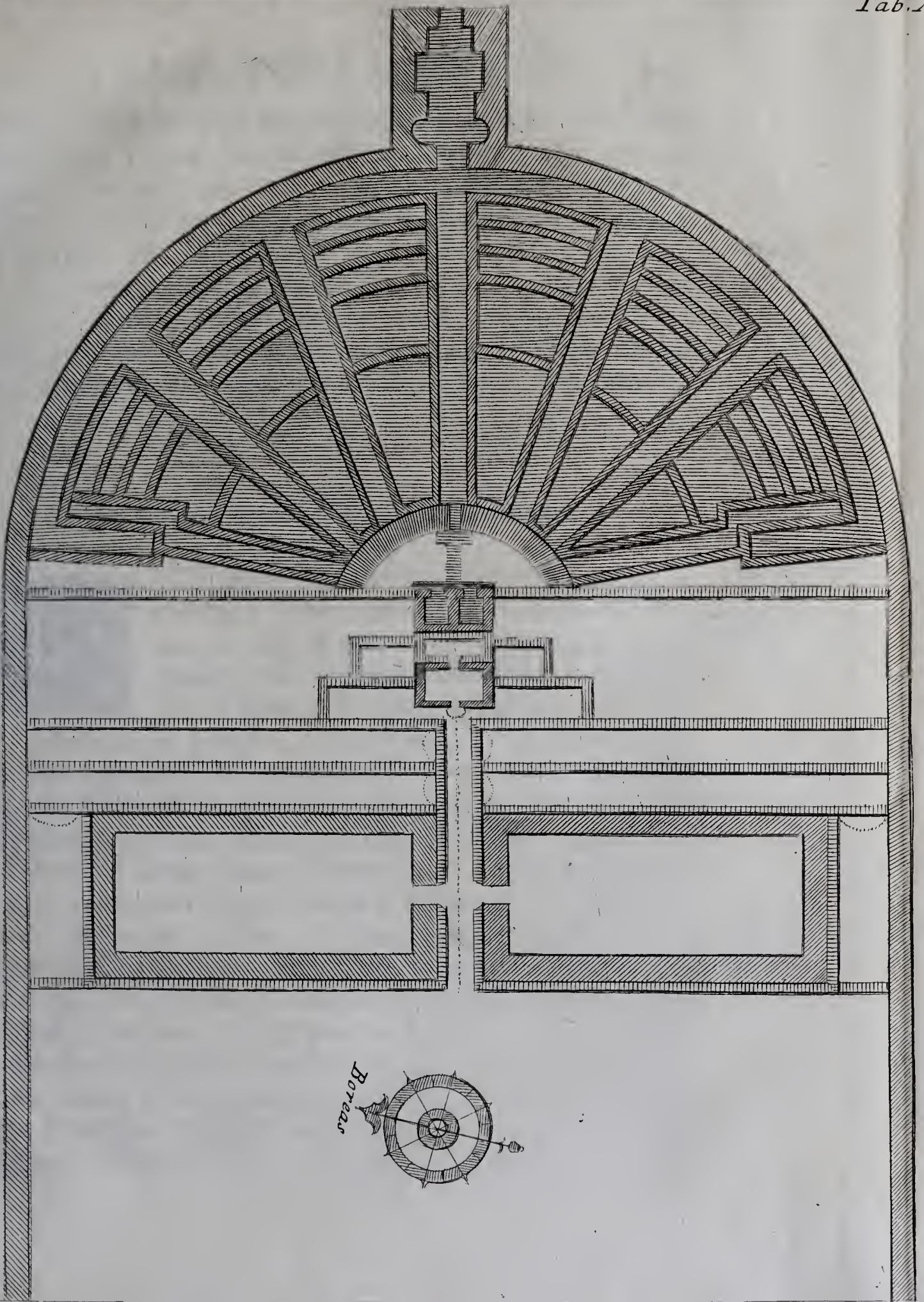

Figura jactæ molis in altum ad Asturam propè Turrin, quæ vulgo Ba-
linea Marina nuncupantur.

paucis exceptis quas supra commemoravi, etiam periere ruinæ, quæ vis est edacis temporis. Si autem etiam Martialis sua ætate, quæ tanto nostra propinquior primis illis Cæsaribus fuit, vere tamen scribere potuit: 18.

18. Lib. 10.
Epigr. 2.

Marmora Messala findit caprificus, et) audax

Dimidios Crispi mulio ridet equos;

quid per hæc tempora dicendum, cum etiam de loco, atque utrum vere extiterint, pæne dubitetur?

C A P U T XII.

De Clostris Romanis in finibus Antiatum.

OST Asturam, de qua hæcenus, recenset Plinius 1. Nymphæum & Clostra Romana. de his itaque & nos aliqua; & nunc quidem de Clostris brevissime. Clostra sive Claustra Romana appellatus est locus ab Astura mille passus Circejos versus. Sic autem eum locum appellatum, quod Latii veteris limes esset, atque ibi Romani fines Imperii clauderentur, Volscis conterminis, quidam perperam sunt arbitrati. Certe Latii antiqui limes juxta Dionysii ac Plinii descriptionem, Circejum fuit. Claustra itaque sive Clostra iccirco locus hic dictus, 2. quod essent claustra quædam, obstacula sive repagula, sive aggeres quidam non natura, sed arte ab Romanis Nymphæi fluminis ostio oppositi contra vim æstuantis inferni maris, ne alveus fluminis arena oppleretur; quod posterioribus sæculis nihilo secius contigit, mutato sub Bonifacio Octavo Pontifice Maximo alveo fluvii, eoque ducto per agrum Setinum, quem Gregorius Tertiusdecimus ex-

1. Lib. 3.
cap. 9.

2. Holsten.
in Cluv. p.
1001.

celso illo animo, atque ad maxima quæque parato, in antiquum cursum revocando restituere meditatus est. Certat quippe cum mari eo loci Nymphæus amnis, ac proinde Clostris debuit vis æstuantis pelagi cohiberi. quod a Romanis cum factum fuerit, inde loco nomen Clostra Romana. Locum hunc cum Astura eundem fuisse scripsit Pyrrhus Ligorius, 3. perperam mea quidem sententia. Quamvis enim Baudrandus aliique Geographi satis obscure de his locis loquantur, vera tamen est lectio Plinii Clostra Romana ab Astura distinguendis, ut vere distincta sunt. Eorumdem ab Astura discrimen cognovit, notavitque incertus auctor 4. Geographiæ Ravennas, qui bis Clostra ab Astura distincta recensens: *Terracina*, inquit, *Turris Cercellis*, *Turres Albas*, *Clostris*, *Asturam*, *Antium*. Pyrrhus etiam Ligorius 5. idem sibi parum constans, alio loco Asturam & Clostra tamquam diversa loca commemorat, aitque, tam Asturæ quam Clostris olim portum fuisse. Nymphæus autem fluvius, in cujus gratiam Clostra Romana extructa fuisse diximus, octodecim mille passibus procul a Clostris exoritur, fuitque profanis Latinis maxime venerabilis tum propter prodigia quæ in eo fieri jactabant, tum propter Nymphis dicatum templum; a quo & fluvius nomen accepisse dicitur. Fuit etiam Nympharum urbs in ruinis excisæ Norbæ excitata. Verum quia in agro Norbano hæc omnia sita antiquitus fuerunt, eorum narrationem ac peculiarem historiam sequenti libro, utpote in loco, persequemur. Hæc igitur veteris Antii Antiatisque agri monumenta fuerunt, quæ hæcenus commemoravi, atque illa quidem quæ ad Latium Profanum, quod modo illustramus, spectabant. Ceterum, quæcumque posterioribus sæculis, sacris scilicet, me-

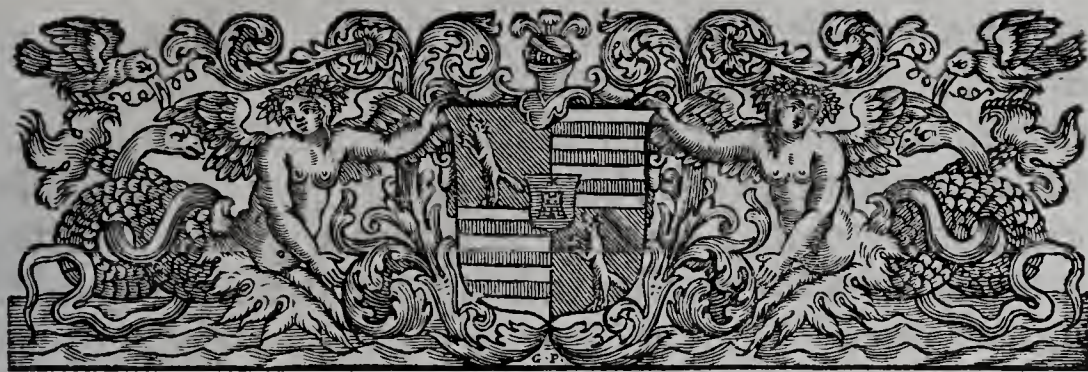
3. v. Astura.
ra.

4. *Anonym.*
Ravennas
Geograph.
l. 4. p. 210.
& l. 5. pag.
254.
5. v. Lito
Latino.

moratu digna invenientur , ea cum de Latio Sacro sermo erit, fuse describemus ; ubi & de ipsius urbis Antiatis excidio , & de Neptunio oppido opportunus agetur ; quæ duo in nostra hac historia nonnullis fortasse desiderari videbantur . Nunc autem ad Norbanos , alteram celebrem illam quoque Romanorum Coloniam , gradum faciamus .

FINIS LIBRI QUARTI.

VETUS LATIUM
PROFANUM

LIBER QUINTUS

DE NORBANIS.

AUCTORE

JOSEPHO ROCCO VULPIO

SOC. JESU SACERDOTE.

CAPUT I.

De Norbæ conditoribus.

AB Antiatibus, de quibus hætenus, ad Norbanos, eorum prope conterminos, illustrandos gradum facimus. Fuit itaque Norba Latinorum urbs vetustissima in monte Pomptinos agros despectante, inter Asturam & Nymphæum amnes collocata, haud ita procul ab oppido quod, ex ipsa nomen mutuatum, *Norma* hodie dicitur. Urbem munitissimam loci natura efficiebat atque amœnissimam; quod oppidis in montibus mare spectantibus positis plerumque usuvenit.

1. *Casel. de
antiq. Ital.
colonis pag.
47.*

1. Ejus conditorem Herculem fuisse, vetusta ac constans apud Norbanos fama vulgaverat. Illum nempe ex Hispania revertentem maritimas, post reliquum Italiæ peragratum, Latii, Campaniæque oras tenuisse, ibique, inter cetera fortiter ac præclare gesta, communi incolarum bono Norbam urbem munitissimam in monte condidisse, ad latrones, qui maxime per ea tempora ac loca grassabantur, coercendos. Huic enim maxime studuisse Heroes illi ac Semidei fabulosæ antiquitatis, Castores, Liber Pater, Hercules, Quirinus, aliique crediti sunt; ut scilicet rudes quam maxime homines, ac belluino more viventes humanis moribus informarent. Siquidem: 2.

2. *Horat.
Sat. 3. l. 1.*

*Cum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Certabant pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis quæ post fabricaverat usus.*

Hinc & Mercurius laudatur, quod *feros cultus hominum recentum* Voce formavit catus, & decoræ more palæstræ; & Orpheus creditus ob hoc mollire tigres, & ducere saxa; & Amphion lyræ cantu lapides quibus Thebarum mœnia ædificarentur, movisse; homines scilicet lapidum instar rudes & impolitos, & qui de Pyrrhæ lapidibus exorti documenta dabant, qua forent origine nati. Certe Horatius Heroum hujusmodi ingentia facta elegantissime descripsit his versibus: 3.

3. *Horat.
Epist. 1. l. 2.*

*Romulus, & Liber Pater, & cum Castore Pollux
Post ingentia facta, Deorum in templa recepti,
Dum terras hominumque colunt genus, aspera bella
Componunt, agros adsignant, oppida condunt,
Plorare vere suis non respondere favorem
Speratum meritis.*

En, ut inter præcipua Heroum studia oppida condere annumeravit. Illisque quos nominavit (quod e re nostra maxime est) Herculem continuo adjungit, utpote quem maxime in adsignandis agris, bellis componendis, hominibus informandis, ac, quod præcipuum est, oppidis per Italiam condendis maxime studuisse, ex pervetusta fama accepisset. Subdit enim :

diram qui contudit hydram,

Notaque fatali portenta labore subegit,

Comperit invidiam supremo sine domari.

Fuit siquidem Herculis ex Hispania redeuntis per Italiam iter non illud quidem otiosum, ac veluti tantummodo transeuntis, verum multis præclarisque gestis ad aliquod tempus illustre, ut late Dionysius memorat. 4. Norbani itaque illum urbis suæ conditorem afferebant; quam pervetustam civium suorum famam secutus C. Norbanus Bassus, sive Balbus, qui cum L. Scipione Asiatico Romæ Consulatum gessit, Herculem victorem totque de victis hostibus triumphantem in nummis exprimi voluit, ut videre est in eo quem Ligorius 5. affert. Huic sententiæ, sive potius incertæ famæ illud quoque nonnihil fidei ac roboris addere videtur, quod e ruderibus antiquæ urbis, quæ multa tot etiam post sæcula in montis cacumine superfuerunt, quadrato lapide ædificata, duæ Herculis parvæ effigies effossæ sunt cum clava & leonis exuviis ac titulo :

4. *Dionys.*
l. i.

5. *Ligor. lib.*
de Famil.
Roman.

HERC. VICTORI S.

Ceterum huic opinioni scriptores ferme omnes antiqui adversati sunt. Solinus siquidem, Pomponius Mela, atque auctor libri qui de origine Gentis Romanæ

inscribitur, Norbam inter Albanorum Colonias descri-
 bunt. 6. Et Plinius Norbanos inter antiquos ac præci-
 puos Latii populos sua ætate deletos recenset. 7. Li-
 vius etiam, Sigonius, ceterique fere omnes qui de
 Norbanis aliquando mentionem fecerint, eos Albano-
 rum Regum colonos, aut certe aliis Latinis Regibus
 vetustissimis subditos fuisse commemorant; & carnem
 in monte Albano una cum ceteris Latinis populis (quod
 Latini nominis præcipuum ac veluti insigne habeba-
 tur) accipere Norbanos consuevisse, testantur. Ab
 exordio proinde Romanæ Reipublicæ, pulso Tarqui-
 nio Superbo, inter Latinos populos, qui ad lucum
 Ferentini congregati bellum Romanis ad restituendum
 Tarquinium, auctore Mamilio Tusculano, indixerunt,
 8. a Livio, Dionysio, & Floro etiam Norbani populi
 numerantur. Ceterum, Setinorum propinquitas, qui
 pariter Herculem suæ urbis conditorem fuisse profite-
 bantur, Norbanis suum quoque conditorem eundem
 asserentibus fidem facere aliquam posset, ni Setinorum
 ac Norbanorum dispar omnino fundamentum esset.
 Setinis siquidem inter cetera effossus lapis cum inscri-
 ptione: 9.

6. *Plin. l. 3. cap. 5.*
 7. *Liv. l. 1. c. 2.*
 8. *Liv. l. 2. Dionys. l. 5. Flor. l. 1. c. 11.*
 9. *Corrad. l. 2. Vet. Lat. c. 1.*

HERCVLI FVNDATORI COLONIAE

pondus ac robur maximum addebat; Norbanis vero
 haud ita. Neque enim parva illa duo Herculis effossa
 signa, quæ nuper commemoravi, Herculem continuo
 Norbæ conditorem ostendunt, cum in plurimis Italiæ,
 atque adeo Latii præcipue, urbibus Hercules templa,
 nedum signa haberet, summaque superstitione, quam
 illi homines religionem appellabant, coleretur, quin
 tamen illum eæ urbes pro suo conditore jactarent.
 Nummus autem C. Norbani quem refert Ligorius,
 tan-

tanti non est, ut ex ipso originem ab Hercule Norbam, atque exinde Norbanam Gentem duxisse confirmemus 10. Afferam siquidem mox, ubi de Norbana Gente mentionem faciam, Norbanorum nummos, in quibus & Veneris & Cybeles imagines insculptæ sunt, quin iccirco vel ad Venerem, vel ad Cybelem Norbanorum stirpem, vel urbem tamquam ad auctores referendam censeam; quod etiam nemo unquam dixit. Illud itaque in præsens statui posse videtur de Norbæ conditoribus, eos vel Aborigines, vel Pelasgos, vel certe alios ex antiquissimis illis populis qui Latium primi omnium incoluere, fuisse. Divinum siquidem agere potius, quam historicum merito videar, si in re vetustissima, eaque ferme nullis auctorum monumentis suffulta, certi aliquid, ex tripode veluti, statuere ac decernere vellem, cui omnes fidem continuo, eo quod *ipse dixerim*, præstituri essent. Boni itaque consule quisquis hæc legeris, qualemcumque hunc in obscuris adeo monumentis detegendis eaque qua licet, luce illustrandis, laborem adhibitum; nam *Est quiddam prodire tenus, si non datur ultra*. quæ autem sub Romanis Norbæ rerum series ac fortuna fuerit, quale denique excidium, mox recensebo.

10. Cap. 5.
hujus lib.

C A P U T II.

De Norbana Romanorum Colonia.

VÆ Norbanis acciderint, quisve eorum urbis ac Reipublicæ status fuerit, nil prorsus apud veteres historicos, quorum monumenta supersunt, memoriæ proditum legimus ad id usque tempus quo Norba Romanorum Colonia facta. Paruisse proinde Norbanos Albanis Regibus crediderim per ea tempora, domique ac foris per cives suos, Albanis tamen subditos, pacifice Rempublicam administrasse. 1. Anno autem post Romam Conditam sexagesimo secundo supra ducentessimum, cum magna annonæ caritas Romæ desæviret, nec frumenta a finitimis Romani vel sua pecunia possent impetrare, in Siciliam usque frumentatores mittere coacti sunt. Quamvis enim finitimi Etrusci frumenti nonnihil divenditum Romam asportari dextro littore permisissent, omnis tamen Latinorum ac Volscorum ora maritima, eaque præcipue quæ Pomptinum incoleret, Romano nomini maxime infensa frumentationem omnino prohibuit. Hinc Romani acerrimi Volscorum odii in se magnitudinem dimetiti, novis rebus occurrere decreverunt, ac proinde & Velitris, quo jampridem Colonia deducta fuerat, auxere numerum colonorum Romanorum, & Norbæ in montes novam Coloniam, quæ arx in Pomptino est, miserunt, T. Geganio & P. Minutio Consulibus. Hæc itaque Romanis Norbam deducendæ Colonix occasio fuit, ut nempe arce illa quæ jam in Pomptino constructa fuerat, Romanorum co-

1. Liv. l. 2.
Dionys. l. 7.

lonorum præsidio munita, Latinorum ac Volscorum impetus cohiberent, novasque res molientes finitimos populos atque ex aliis alias cientes turbas præsentissimo occurfu sedarent. nec eos sua fefellit opinio. Fuit siquidem hæc Colonia Romanis cum paucis fidelis, adeo ut etiam finitimorum odia iccirco in se non semel concitaret. 2. Cajo enim Martio Rutilio, & Q. Servilio Coff. post ingentem in Romano exercitu excitatam, atque per Valerium Corvinum sopitam militum seditionem, arreptaque Samnitici belli, in quod distrahebantur Romani, occasione, cum aliquot sociales populi ab Romanis defecissent, e Latinis præcipue, quorum jamdiu foedus infidum, Norbana Colonia mansit in fide. quam simul & Setinam eam ob causam finitimi Privernates incurfione subita depopulati sunt. Sequenti tamen anno, C. Plautio secundum, & L. Æmilio Mamercio Consulibus, cum Setini & Norbani Romam nuntii defectionis Privernatium cum querimoniis acceptæ cladis venissent, Plautius, cui forte obtigit, Priverno haud difficili negotio capto, Setinorum Norbanorumque ultionem suscepit, & Privernatibus præsidio valido imposito, duas agri partes ademit. Decem tamen ab hinc annis, L. Papyrio Craffo iterum & L. Plautio Venosti Consulibus, Norbani rursus a Privernatibus vexati sunt; eo siquidem anno Privernas bellum initum, cujus focii Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruvius Vaccus, vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. 3. *Adversus hunc, inquit Livius, vastantem effuse Setinum, Norbanumque, et Coranum agrum L. Papyrius profectus.* 4. Post Cannensem vero illam nullis non sæculis, nullis non linguis celeberrimam ab Romanis acceptam cladem, cum pro aris jam & focis Romæ dimicandum esset, & Hannibal

2. Liv. Decad. I. l. 7.

3. Liv. l. 8. Decad. I.

4. Liv. Decad. 3. l. 7.

ad

ad portas urbis victore exercitu jam jam affuturus esset, Norbanorum inter ceteros ea fuit fides, ut illis Romanum tunc Imperium stetisse magna ex parte tributum fuerit. Cum enim Romani Coloniais militem & pecuniam tam difficili tempore imperassent, duodecim Coloniae imperata facere detrectaverunt; Norbani autem cum reliquis quos Livius recenset, non modo imperata continuo fecere, verum etiam se suaque omnia ad Romanorum sustentandum Imperium in discrimen adducturos, singulari quodam robore ac fide responderunt. gratiae proinde illis ab Senatu actae. Verum juvat rem totam Livii ipsius verbis hic ob oculos ponere. De Coloniais siquidem mandata facere detrectantibus haec habet: *Cum obstinatos eos viderent Consules, rem ad Senatum detulerunt; ubi tantus pavor animis hominum est injectus, ut magna pars actum de Imperio diceret. Idem alias Colonias facturam, idem socios consensisse omnes ad prodendam Hannibali Urbem. De Coloniais autem quae in fide manserunt, & quarum auxilio stetit Imperium Romanum, quas inter Norbae secundum locum tribuit, Pro duodeviginti Coloniais, inquit, M. Sestilius Fregellanus respondit, et milites ex formula paratos esse, et si pluribus opus esset, plures duros, et quidquid aliud imperaret, velletque Populus Romanus, enixe facturos; ad id sibi neque opes deesse: animum etiam superesse. Consules sibi parum videri praefati pro merito eorum sua voce collaudari eos, nisi universi Patres in curia gratias egissent, sequi in Senatum jusserunt. Senatus quam poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat Consulibus, ut ad populum quoque eos producerent, et inter multa alia praecleara quae ipsis majoribusque suis praestitissent, recens etiam meritum eorum in Rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot saecula sileantur fraudenturve laude sua; Signini fuere, et Norbani, Satriculani-*

que,

que, ¶ Brundusini, ¶ Fregellani, ¶ Lucerini, ¶ Venusini, ¶ Adriani, ¶ Firmani, ¶ Ariminenses; ¶ ab altero mari Pontiani, ¶ Paestani, ¶ Cossani; ¶ mediterranei Beneventani, ¶ Æsernini, ¶ Spoletini, ¶ Placentini, ¶ Cremonenses. Harum Coloniarum subsidio tum Imperium Romani Populi stetit. iisque gratia ¶ in Senatu ¶ apud Populum acta. Hoc testimonio, quo licet longiusculo recitando, quod esset luculentissimum, & Norbanis gloriosissimum, me operæ pretium facturum existimavi, aperte colligitur, quanta esset Norbanorum virtus, quanta in Romanos fides, quantæ opes, quæ ad opportunum in difficillimis & arctissimis rebus auxilium non deessent: quantus denique iis a Populo Romano universo honos habitus, & quam illustres majores eorum fuissent, in quos semper Populus Romanus tot præclara decora contulisset. Recitandum denique fuit testimonium, ne si nunc silerentur, fraudarentur laude sua, quam nulla unquam poterit sæculorum series obliterare. Ceterum, Norbanos rem naviter ac strenue gessisse, neque solis pollicitationibus ac inanibus verbis robur jactasse, vel illud maxime argumento fuit, quod, cum a Carthaginiensibus Romani obsides accepissent, eos Norbanis cum Prænestinis simul atque Setinis servandos in custodiam tradiderunt. Licet deinde petentibus Carthaginiensibus, qui non reddebantur, obsides, ut a Norba ubi parum commode essent, alio traducerentur, concessum fuerit ut Signiam & Ferentinum transfirent. 5. Forte enim apud alios quosque, quam 5. Liv. lib. 1. apud Norbanos custoditis Carthaginiensibus obsidibus spes evadendi facilius fuit. Tanta vel in hostium animis fidei Norbanorum erga Romanos opinio infederat! Stetit autem hæc Romano nomini fidissima Colonia, donec civiles seditiones & civilia bella Romanam

nam ipsam Rempublicam gravissimis vulneribus affectam in interitum prope traxerunt. Sullanas & Marianas illas factiones dico, quæ tantum Reipublicæ periculorum ac cladum creaverunt. Harum impetum non modo Romanorum civium nobilissimi ac præstantissimi, verum etiam fœderatarum civitatum ac Colonia-
rum florentissimæ ad extremam ruinam deletæ sunt.

6. Flor. l. 3. Talis itaque & Norbanæ Coloniae exitus fuit. 6. Cum enim Marianis partibus enixe admodum atque impense faveret, utpote quas justas magis atque e Republica, quamvis minus felices esse duceret, a Sullanis necem maluit, quam imperium subire; & sua omnia in ultimum potius discrimen adducere, quam semel Mario datam fidem mutare, aut vel tantillum quidem imminuere, gloriosius fore existimavit. Cedentibus itaque hinc illinc quamplurimis urbibus ac Coloniais victori Sullæ, nec ejus impetus sustinere valentibus, Norba nihilominus resistebat totis viribus, quas ingentes & loci natura, (in montibus quippe sita erat, & arce munitissima custodita) & civium animi generosissimi suppeditabant. At quæ hostem adeo egregie sustinebat, proditorem cavere non potuit. Cum enim ab Æmilio Lepido Sullani exercitus duce corona arctissime obsideretur, is intempesta nocte intra mœnia ab occultis proditoribus est admissus. quod ubi generosi Norbani sensere, ne in hostium potestatem vel a suis proditi devenirent, mortem potius optere gloriosam, quæ eorum erat opinio, quam turpiter hostibus deservire, elegerunt. 7. Indignabundi itaque, pars suamet manu, pars mutuis vulneribus ceciderunt; alii præfocarunt se laqueis, aut obturatis foribus ignem tectis subdiderunt, quorum conatus fortuitus ventus adjuvit. Itaque præda omnis absumta

in-

incendio, & Norbani a semetipsis magis, quam ab hoste internecone deleti. Ex tam forti exitu quem habuere, quemque sibi fecere Norbani, eorundem quivis generosa & ferocia ingenia plane dignoscat; virtutemque illam Latinorum, a quibus Romani & agere & pati fortia didicerunt, in iis facile deprehendat. Ceterum, jacuisse quidem hanc urbem multo tempore, compertum est. Plinius siquidem Norbanos inter Latinorum populos, qui sua ætate omnino deleti erant, annumeravit. 8. Et quamquam apud Pyrrhum Ligorium

8. *Ligor. v. Sæconia.*

inscriptiones duæ legantur in quibus Sæconia Gentis Norbanæ, quæ sub Nerone floruit, fit mentio; id tamen Norbam iccirco tunc temporis restitutam fuisse, non evincit. Potuit siquidem Sæconia Gens Norbanam sese inscribere, quod primam a Norbanis Sæconiis, qui a Norbæ excidio Romam se contulissent, originem ducere, sibi gloriosum existimaret. Quemadmodum, Alba Longa olim diruta, Albanisque Romanam civibus deportatis, eorum aliquis in patriæ memoriam Albanum adhuc sese nominare, ac passim inscribere forte maluit, quam Romanum; quin iccirco ex hujusmodi inscriptione Albam Longam jam restitutam fuisse, dicere compellamur. Posterioribus quidem sæculis Norbam restitutam accepimus. Anno namque reparati orbis sexagesimo tertio supra nongentesimum, Joannem quemdam Normensem Antistitem Romano Concilio (quod tamen legitimum minime fuit) inter ceteros sacros Antistites adfuisse, legimus. quod plane Norbam urbem iterum restitutam fuisse, argumento est. Neque vero acute quis dixerit, Normensem illum Antistitem oppido quod nunc vulgo *Norma* dicitur, præfuisse; numquam proinde Norbam illam antiquam a suis ruinis Sullanis excitatam. con-

stat enim, Norbam illam cui Joannes qui Romano illi illegitimo Concilio interfuit, præpositus erat Antistes, excisam rursus fuisse, ac Normensis Antistitis sedem ad proximam urbem Nympham eapropter translata. Hujus namque translationis causam, Norbanæ urbis excidium fuisse, in sacris monumentis ac fastis, memoriæ proditum est. Diruta denique ipsa etiam urbe Nympha, Normam recens oppidum prope antiquam urbem Norbam ædificatum cives incoluerunt. De his autem fusius agemus, cum de Latio Sacro historiam, Deo dante, conscribemus; ibi enim, utpote in loco, ea quæ nunc tantummodo attigimus, & cursim commemoravimus, veterum scriptorum testimoniis roborata describemus. Visuntur adhuc tot post evoluta sæcula rudera bene multa eaque vetustissima excisæ Norbæ, primæ ne an secundæ, incertum. mutæ siquidem illæ ruinæ ac informes nil omnino lucis ad id dignoscendum visenti impertiunt. Locus est inter has ruinas qui intra pomœrium antiquæ urbis comprehensus fuisse videtur, in quo alta admodum caverna despicitur, quo Norbanos illos colonos ab Æmilio Lepido Sullanæ factionis captos pretiosa quæque projecisse, ne in hostium manus venirent, vulgata est fama, ad nostra usque tempora derivata. Ajunt siquidem Norbani recentis oppidi incolæ, ingentes ibi thesauros defossos latere, verum tam alte terra depressos, ut nulli adhuc hominum illos eruere fas fuerit, eamque potissimum rei causam addunt, quod a malis Geniis, qui illis potiti sint, custodiantur, nec detegi permittantur. cui opinioni ut fidem astruant, quosdam opus aggressos inde male multatos occulta quadam vi ab inceptis cessare coactos fuisse, confirmant. De hoc quid certi statuam minime habeo,
cum

Antiquæ Urbis Norbæ Romanorum Co-
 loniæ fortissimæ quæ adhuc extant mœnia prout
 in orientem aspicientibus uisuntur, quæ in pla-
 titiæ uerticis montis Norbani bis mille passu-
 um circuitum conficiunt, paludibusque Pompti-
 nis imminet. sunt autem ex secto et quadrato
 lapide ædificata, unde Urbis amplitudinem quon-
 dam et magnificentiam licet dimetiri

Ingentis fornicis seu cauernæ pars in occasum uergens in media ferme antiqua Urbe Norbana ad hanc diem superstes, intra quam orbiculati Templi uestigia extant

Templi eiusdem ruderum facies prout cauernam intrantibus apparet, cuius area palmos Romanos quinque et uiginti extenditur.

cum nulla ferme non sint loca paulo vetustiora, & in quibus rudera, ubi pecuniæ ac divitiarum sacra fames thesaurum esse sibi non persuadeat; quod vagis præcipue ac pauperrimis altius etiam animo insedit. Quamvis re vera pretiosa multa sub terris latitare nemo inficias eat, cum tot effossa pretiosæ antiquitatis monumenta Regum ac principum virorum magnificas ædes exornent.

C A P U T III.

De vetustis in agro Norbano edificiis.

UI recentem admodum, ac suæ ferme ætatis historiam describunt, ii certe periculosæ plenum opus alex tractant, & incedunt sæpenumero per ignes suppositos cineri doloso; cum enim res illis sint describendæ quæ in omnium pæne oculis adhuc versantur, qua tandem cautela, qua prudentia, qua rerum illis investigatione est utendum, ut vera omnino describant, ne incertis rumoribus fidentes objurgatorem quemlibet de populo habeant, qui illos sin minus mendacii, inscitiaæ certe suggillet? Adde his viventium adhuc hominum adversas factiones, quæ res prout acciderint, describere eos, minime patiuntur, quæque ne sibi quid dedecoris aut minus gloriosi appingatur, aut falsam, aut certe mutilam ac mancam historiam eisdem posterorum memoriæ mandare compellunt. Ab his incommodis longe absunt veteris historiæ scriptores; verum in his leviora haud multo incommoda eos incidere necesse est. Vetustatem ipsam dico, rerumque oblivionem. quam enim a monumentis, ab scriptori-

bus, ab reliquis denique testimoniis, quibus lux historiæ affulget, sæpenumero destituuntur! Improbo sæpius labore, ingentique temporis jactura distenti vix unum aut alterum, nec illa quidem magni momenti, testimonium colligunt; quodque eorum infelicitatis est caput, eorundem labores hujusmodi ab otiosis scitulisque hominibus deridentur interdum ac flocci fiunt, cum post tantam antiquitati navatam operam, nil tandem præter mutilas quasdam inscriptiones, ac exesa marmorum rudera in lucem proferunt. Sapientes tamen rerum æstimatores haud ita. verum & rude antiqui lapidis frustum, & ex illo erutam veteris historiæ notitiam maximi faciunt, recte intelligentes, ea maxime omnium certa esse testimonia quæ ex antiquis nobis inscriptionibus & lapidibus ac ruderibus sæpe & sæpius proveniunt, & in antiquitatis monumentis detegendis vel illum qui subobscuram quoque lucem addiderit, summis laudibus esse donandum. Hæc non abs re præfatus sum, antiqua Norbanorum ædificia memoraturus. Siquidem post diuturnam, nec illam quidem levi labore peractam, investigationem, vix tandem unum aut alterum quod de illis commemorarem, invenire potui. Villas aliquot in agro Norbano extructas olim a Romanis fuisse peramœno loco allectis, terminales quidam eruti lapides docent. Ac primo quidem Octaviæ Gentis Velitris ortæ villam fuisse in agro Norbano, indicat terminus effossus in eodem agro juxta locum qui nunc *l'Abbadia* dicitur. in eo namque legitur hæc inscriptio:

TER. AGR. CN. OCTAV.

Porro hunc Octavium eum fuisse crediderim, qui anno U. C. DCCLXVI. cum L. Cornelio Cinna Consul est
fa-

factus, dum Sullanæ & Marianæ factiones maxime de-
 sævirent. Quamquam autem ex hoc lapide Gentem
 Octaviam agrum tantummodo in Norbano, non au-
 tem expresse villam habuisse doceamur, veri tamen
 simillimum est, eandem & villam ibidem habuisse;
 vix enim Romanos usquam agrum, spatiosum præci-
 pue ac copiosum sine villa habuisse, compertum est.
 Verum de hac villa nil omnino aliud vel hic adden-
 dum habemus. Prope amnem quoque Nymphæum
 Appiam versus, villam fuisse Caji Scribonii Curionis,
 ingentia quæ ibidem videntur rudera, plane testantur,
 & eodem loco repertus lapis terminalis cum notis:

AG: PRIV: C. CVRION.

aperte confirmat. Is autem forte fuit C. ille Scribonius
 Curio, qui U. C. anno DCLXXVII. cum Cn. Octavio
 Consul fuit. In finibus etiam Norbani agri prope Cister-
 nam rus fuit & monumentum Herminiae Gentis, quod
 ibidem sepulcralis effossus lapis testatur his verbis: 1.

1. *Ligor. v.*
 Herminia.

D. M. SAC.

L. HERMINIVS L. F. QVIR. GALLVS
 MILES LEGION. VII CLAVDIAE
 AEDICVLAM HEROIC. GEN.
 SVPR. MONVM. AEDIFICAVIT ET ADSIGNAV:
 SIBI ET SVIS HAERED:
 ITEM HERMINIAE ANNIAE MATRI
 ET L. HERMIN. PRISC. PATRI
 MARM: SARCOPHAGVM
 POSVIT.

Sed Norbana potissimum Gens in agro Norbano præ-
 dia habuit, & villas, utpote quæ a majoribus illas in
 agro

agro paterno fitas hæreditate acceperat. Certe monu-
menti lapis in Nymphæo repertus, Norbanorum in his
locis sepulcra fuisse ostendit. in eo autem hæc legimus:

D. M.
NORBANÆ TYCHE
VIXIT ANN. LXXX H. S. E.
FECERVNT
C. NORBANVS FELIX L. PATRONAE
BENEMERENTI DE SE ET
M. CAMILIVS AGATHOPVS
TVTOR EIVS

2. Cap. 8.
Inscript.
pag. 560.

Hunc lapidem refert Fabrettus; 2. locum tamen unde
effossus est, non commemorat. Verum in schedis qui-
busdam Vaticanis illum in Nymphæo agro, qui Nor-
bani antiqui pars fuit, repertum fuisse cognovimus;
quod etiam inscriptionis exemplar in ædibus Sancti Ber-
nardi asservatum supra Nymphæum, aperte confir-
mat. De villis autem, seu saltem villa Norbanæ Gen-
tis ibidem extructa, nemo dubitaverit, qui notissi-
mum illum antiquorum morem in prædiis juxta viam
publicam construendi sepulcra in memoriam revoca-
verit, quod jam justo sæpius repetere tædet. Præter
has villas, quarum tenuis hæc quam attulimus, ad
nos memoria pervenit, & alias bene multas in Nor-
bano extructas fuisse, rudera quamplurima longo tra-
ctu undequaque squalentia satis ostendunt. at cum do-
minis & dominorum nomina, & eorundem memo-
riam omnem tam longinqui temporis ætas omnino de-
levit; de ædificiis quoque urbanis, quod addam, est
ferme nihil. Visuntur quidem in monte Norbano, ubi
olim Norba, ingentes ædificiorum ruinæ ac reliquiæ,
eæque

æque ad tria ferrē milliaria protenduntur, ingentes nempe fornices arcusque magnæ molis, altissime depressæ cavernæ & effossi putei, muri que ducti longo tractu; verum cum muta omnia, nec ulla literarum luce munita sint, mutum quoque scriptorem faciunt, ne si tot inter tenebras palpare cœperit, in altam merito mendacii foveam decidat præceps. Ceterum templa præcipue Deorum Norbæ fuisse, Coloniae vetustas, nobilitas, ac frequentia facile persuadet. Herculis in primis; quod duæ illæ Herculeæ effigies ex his ruinis effossæ, quas superius commemoravi, satis ostendunt; quod etiam amplissimum fuisse, ingens vis ruderum circa locum ubi signa illa effossa sunt, testatur. Eorum autem Numinum templa Norbæ fuisse verisimile est quæ Antii, atque Albæ, ceterisque in urbibus Latii celebrioribus. Veneris præcipue; illius enim imaginem in Norbanorum nummis, quos mox, ubi de Gente Norbana loquar, adducam, expressam sæpius cernimus. Nympharum autem præcipuus Norbanis cultus fuit, & celeberrimum templum in agro Norbano situm. Verum, quia de illo ac Nympharum fonte, fluvio, lacu, urbe denique, aliqua peculiariter dicenda supersunt, ea omnia in proximum recensabo.

C A P U T III.

*De Nymphæo lacu, fluvio, templo, atque urbe
in agro Norbano.*

NUPER, dum in superioris libri calce de Clostris Romanis ageremus, Nymphæum annem necessario attigimus. siquidem in gratiam Nymphæi annis Clostra constructa fuisse, narravimus. Nunc, ut in loco, quidquid de Nymphæo memoratu dignum ad nostram ætatem pervenit, narratione complectimur. Descendentibus itaque ex Norbano monte ex ea parte quæ mare spectat, rudera occurrunt bene multa, quæ templi Nymphæi nuncupati reliquias esse, locorum circa nomina cum Plinii lectione collata facile persuadent. Quamvis autem Nymphæum proprie appellatum fuerit flumen quod ad radices Norbani montis exoriens inde per octodecim fere millia passuum decurrit, donec a Clostris Romanis exceptum, (de antiquo ejus alveo loquor) in mare sese haud multum aquarum perpetuo dives exonerat; & Nymphæus pariter lacus indidem ferme originem ducens Plinio sit appellatus; templum tamen ad radices sive potius in ipso clivo montis Norbani Nymphis extructum ac dedicatum, Nymphæum pariter dictum est. Cum vero, excisa Norba, circa ruinas hujus templi posterioribus sæculis oppidum fuerit ædificatum, illud quoque aliquando Nymphæum est vocitatum; ut merito proinde in titulo, de Nymphæo lacu, fluvio, templo, ac urbe, me nunc verba facturum professus sim; hæc siquidem omnia olim Nymphæum dicta. Celebre autem fuit cum
pri-

primis templum, a quo & fluvius nomen accepisse dicitur. Oritur autem ferme ex radicibus Norbani montis; & ex antiquæ Norbanæ Coloniae propinquitate, quæ illi superimminebat, celebriorem famam quondam adeptus est. Erat enim hic fluvius Norbanis apprime religiosus ob illud quod Plinius refert, prodigium.

1. Ait siquidem, in lacu Nymphæo, qui eodem loco quo fluvius exoritur, etiam nunc visitur, prope Norbani montis radices; fuisse parvas insulas, *Saluares* dictas, quoniam in symphonix cantu ad ictus modulantium pedum movebantur. Hic sacerdotes templi Nympharum, quod proximum erat, cellam habebant, in qua Nymphis libabant, antequam peregrinis aut incolis tantum prodigii ostenderent. 2. Iidem silicem ostendebant, ex qua prodibant flammæ, quæ pluviis infusis accendebantur. Prope lacum autem in clivo montis erat antiquissimum Nympharum templum, a quibus & fluvio nomen. Hujus templi rudera sumptuosissimi operis ædem testantia visuntur adhuc, quamvis tres tantum fornices, iique semisepulti, appareant. Nympharum ædis supra Nymphæum amnem constitutæ meminerunt Suidas ac recentiores eruditi viri nonnulli, quodque caput est, vetustus lapis casæ cujusdam inferiori parieti inclusus ad moles quæ in fine lacus Nymphæi cernuntur, cum hac inscriptione:

1. L. 2. c. 94. & 95.

2. Id. eod. libro.

3. Calep. Passerat. & alii.

NYMPHIS DRYAD:
SAC.

M. VATIC.

V. S. L. M.

F f

Est

Est autem hic lapis invio admodum loco, ac licet facile mobilis, omnino tamen neglectus ac prætermisus. Alius quoque lapis non multis ab hinc annis ibidem extabat cum hac mutila ac trunca inscriptione:

 CENS: COL:
 V. S. -----

Hos lapides in templo Nympharum fuisse non dubito. Et de primo quidem satis aperta res est; de altero autem minime ambiget quicumque in memoriam revocabit, morem antiquis fuisse, Censuram Coloniae acta publicis tabulis descripta in æde Nympharum servare, quod censura puræ mentis integritatem, Nympharum propriam, exigeret, ut est apud Tullium. 4. Cum autem dedicatio de qua lapis, facta sit a Censuribus, eam Nymphis, quarum hic templum, factam fuisse, non immerito judicamus. Ceterum, apud antiquos quis nesciat prope fontes ac fluvios templa ipsi fonti, vel aquæ, vel certe Numini quod illis 5. putabatur præesse, fuisse constituta? Nymphis præcipue, quæ aquis præesse potissimum credebantur, dicari consuevere. Harum quas subdo, simillimas inscriptiones fontibus appictas passim reperies: 6.

4. *Pro Mil.*
 & *Tomas.*
de Donar.
 c. 27.

5. *Cic. l. 3.*
de Natura
Deor.

6. *Fabrett.*
Inscript c.
 6. p. 432.

FONTI SANCTISSIMO
 SACRVM

&

AQVIS ALBVLIS SANCTISSIMIS
 SACRVM.

Cole-

Colebant enim profani aquas, illis supplicabant, & vota faciebant: dona etiam, flores præcipue, eis deferebant. Quoniam vero Nymphas aquarum Deas, Bacchi nutrices, vel quia aqua vitibus sit necessaria, vel potius, quia vino nimium generoso temperando sit idonea, esse dicebant; propterea eisdem prope fontes aut fluvios templa vel fana dedicabant. Sane Heracleæ Eleorum apud Cytherum fluvium supra fontem ex quo amnis manabat, templum Nympharum fuit, ibidemque aquæ saluberrimæ lavantibus, lassis præcipue ad vires restituendas, quosvis etiam dolores levandos, manare creditæ sunt. In Bœotia quoque juxta oppidum quod Cyrtonem dicebant, saxo proximum ex quo frigida manabat, Nympharum sacellum fuit. Denique (ne longum faciam, pluraque quam par est, in re fatis nota, testimonia, Græca præcipue Latinus homo, & de Latio scribens congeram) Romæ prope Portam Capenam, vel certe haud ita procul, fons fuit sanumque Nympharum, de quo Juvenalis: 9.

7. Leonidas
in Anthologia Epigr.
Græcor. &
Tomafinus
de Donar.
c. 27.

8. Pausan.
in Bœot.

9. Sat. 3.

*Nunc sacri fontis nemus et delubra locantur
Judeis.*

& paulo infra:

quanto præstantius esset

Numen aquæ; viridi si margine clauderet undas

Herba, nec ingenuum violarent marmora tophum!

At templum istud ad Nymphæum amnem Nymphis Dryadibus dedicatum, primus lapis adductus ostendit. Nemoralibus itaque Nymphis sacrum fuit. δρῦς enim Græce, *quercus* Latine dicitur, ac Dryades eadem quæ quercubus præfides, sive nemoribus e quercu multa confitis custodes impositæ. Circa fontes enim ferebantur nemora seu luci, ut ex aquarum perenni alluvione in silvam citius succrescerent. iccirco Juvenalis

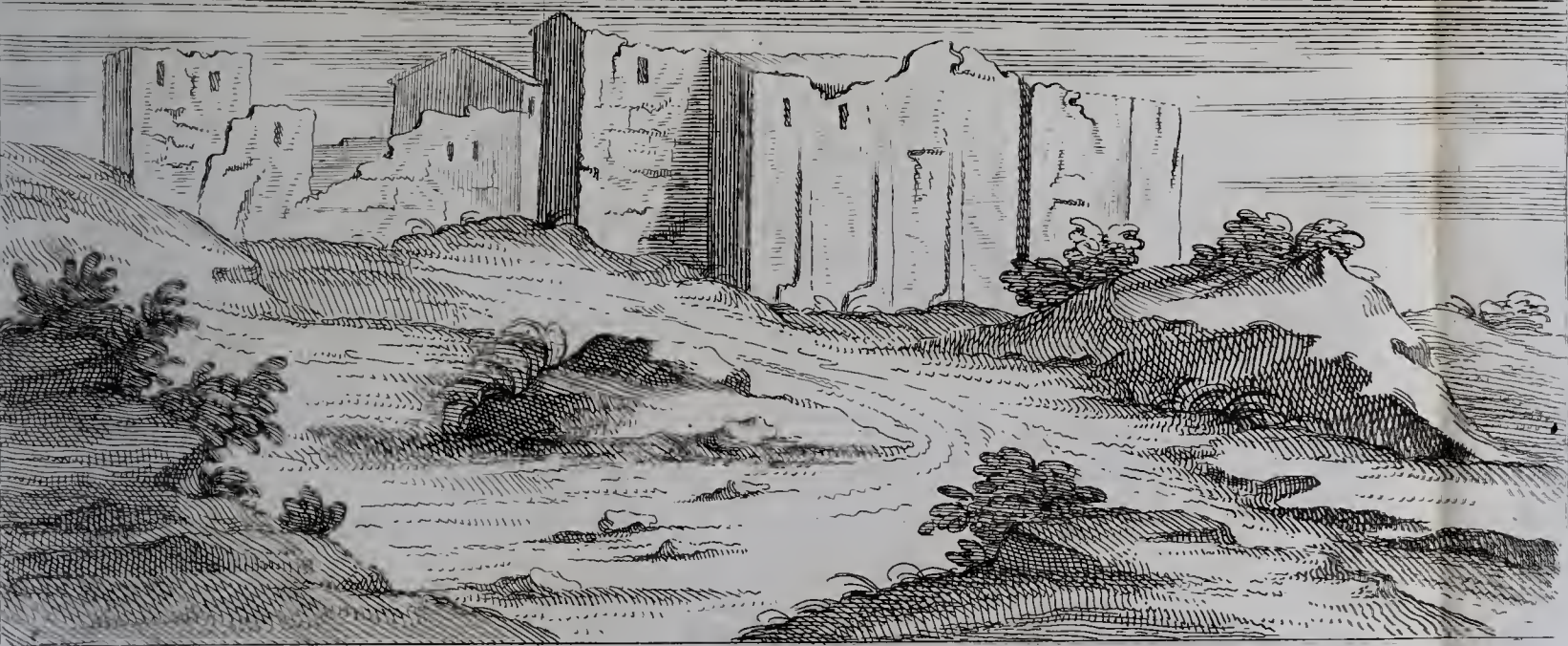
modo allatus *sacri fontis nemus* dixit. Ceterum, hoc Nympharum templum vetustissimum non a Norbanis aliisve Latinorum populis, sed a Græcis, Pelagisne an Arcadibus, Nymphis exstructum dedicatumve fuisse, sunt qui putant. non solum, quod hic ante Latinos Romanosque mos esset Græcorum, prout superius commemoravi, verum, quod Dryadibus dedicatum legitur. 10. Dryadum scilicet unam, eamque principem, Carmentam sive Themis Evandri Arcadum Regis matrem, sedibus suis pulsam una cum filio, Latii oras tenuisse, ibidemque a primis illis Pelasgis sive Arcadibus, qui Latii oras incoluerunt, templum, quod fatidica esset, ipsi exstructum fuisse, & Dryadis nomine coli coeptam; Dryadibus deinde omnibus commune templum evasisse. De Carmenta quidem plura 11. Ovidius, Pausanias, aliique scriptores bene multi. Ceterum, Nympharum templum prope Nymphæum amnem a Pelasgis sive Arcadibus in honorem Carmentæ ædificatum, affirmare minime ausim, cum & nulli satis solido inniti testimonio possim, & mos templa sive facella Nymphis juxta aquas & nemora dedicandi Græcis æque ac Latinis communis fuerit. quamquam eundem ab Græcis Latinos accepisse, quemadmodum & ceteram omnem superstitionem, minime inficiet. Huc etiam Latii populos frequentes convenisse ob vaticiniorum famam, crediderim. Rudera autem præter planitiem, etiam dimidium clivum Norbani montis occupant, ubi, ut omnem Deorum superstitionem majores nostri funditus tollerent, templum Virgini Deiparæ consecrarunt. Aquas etiam fontis a quo manat Nymphæus amnis, antiquis sacras fuisse, tradit 12. Sponius, inscriptionem hujusmodi inter collectas a Grutero referens:

10. Pausan.
Plutarch.
Ovid. & alii
pluribus locis.

11. In Fast.

12. Miscell.
erudit. an-
tiq. sect. 2.
n. 7. p. 37.

NYM-

*Vetustissimi Nymphæarum templi uestigia
 ad Nymphæum oppidum lacum et amnem iuxta
 Norbani montis radices, quo loco à Christianis
 Diuo Michaeli ædes olim fuit consecrata, illique
 coniuncta amplissima Domus Sancti Benedicti
 asseclis attributa ad incolendum, uulgo nuncupata=La
 Badia dell'Angelo= Nunc diruta omnino iacet, et uni tan-
 tum solitario homini ad exigui sacelli custodiam
 destinato inhabitatur.*

NYMPHIS LOCI.
BIBE. LAVA. TACE.

Ex quibus habes, Nymphis hoc loci silentio fortasse sacrificatum, ut in sacris Cereris moris erat. In fine etiam lacus Nymphæi thermarum rudera cernuntur, & lavacri religionis gratia forte constructi. In loco autem in quo olim Norba, urbem quam Nympham dixerunt, ædificatam, fufius in Latio Sacro dicemus, ejusdemque quæcumque superfunt monumenta affereamus in medium. Nunc de Nymphæo flumine ac templo fatis. cum nil aliud quod Latii Profani fit, dicendum suppetat. Ceterum, si quis de Nympharum apud profanos cultu plura desideret, interioremque quasi philosophiam (ita dixerim) doceri velit, is Sanctum Augustinum adeat in libris de Civitate Dei; ibi enim egregius doctor omnem illarum ceterorumque falforum Numinum scientiam profert enucleatque diligentissime, ut quanta sub nocte lateret profanorum, quam putabant, meridiana dies circa Deorum cultum, ostenderet.

C A P U T V.

De Gente Norbana inter Romanas illustri.

HAEC quoque Colonia suos Populo Romano augendo cives aliquando contulit. Ex ea namque prodiit Gens Romæ illustris Norbana, quæ licet plebeja, omnibus tamen honoribus ac dignitatibus aucta, diu viguit. Norbana autem appellari voluit hæc Gens, ut patriæ suæ vel in ipso cognomine assidue memor esset;

set; quod & pluribus solemne fuisse, ut loci unde originem stirpis duxissent, cognomines fierent, superius, ubi de Antiati familia sermo incidit, commemoravi. Norbanæ autem Genti a patria deductum cognomen, vel ex ipsa voce liquet, quæ reliquis Norbanis civibus communis erat. Norbana siquidem, non vero Norbania, ut Sestia, ut Mamilia, ut Rutilia, & sexcentæ aliæ, appellata est. Et quidem Gentis hujus principem Cajum Norbanum fuisse invenio, quem C. Junium Norbanum nonnulli, incertum quo auctore, dixerunt. Hunc enim ex face quidem plebeja, ex urbe Norba Latinorum Colonia 1. originem duxisse ferunt; Cajo autem Mario adhæsisse, atque ab illo ad rerum gubernacula evedctum: quod Marianis illis temporibus difficillimis, & aliis pluribus plebejis hominibus contigisse 2. compertum est. * Hujus exstant nummi duo aurei, quos refert Vaillantius, in quorum altero, in antica quidem parte Veneris caput expressum est cum inscriptione: C. Norbanus XXXVI. in postica vero, spica, fasces consulares, & Mercurii virga, quam serpentes duo ambiunt, quam caduceum dixerunt; ut hic apponimus. In altero vero nummo, caput Veneris pariter cernitur cum titulo: C. Norbanus XI. ex averfa vero parte, prora, fasces consulares, & caduceus. Hos denarios ab Cajo Norbano in quæstura excusos, patet. 3. Fuit siquidem M. Antonii Oratoris Consulis Quæstor in Macedonia. Illum hominem seditiosum ac furibundum appellat L. Crassus Orator apud Ciceronem. 4. Quæsturam sane gessit anno U. C. sexcentesimo quinquagesimo quarto, aut certe quinto, juxta aliorum supputationem. quo anno Marcus Antonius Orator & A. Posthumius Albinus Consules fuere. Apposuit autem in nummis Veneris imaginem, quod gentilitio suorum

1. Pighius
ap. Ful. Ur-
sin. lib. de
Fam. Rom.
in Norban.
pag. 177. in
fol.

2. Jo. Vaill-
lant. tom. 2.
de Numm.
antiq. Fam.
Rom. pag.
175. in fol.
Amstelod.

* Vide hos
ceterosque
Norbanæ
Gentis
nummos, de
quibus infe-
rius sermo
est, in Ta-
bula XXIV.
hujus Tertii
Latii Pro-
fani Volu-
minis, in
qua omnes,
Ligoriano
excepto, di-
ligenter re-
presentan-
tur.

3. Vaillant.
in Norban.

4. Cicer. de
Orat. l. 2.

NORBANA

Norbanae Gentis Romae illustris Nummi.

rum more peculiari religione Deam illam coleret; insignia vero quæ in averfa nummorum parte collocavit, extinctam ejus opera Apulejanam seditionem testantur; cum enim esset Tribunus plebis Apulejus anno hujus quæsturæ superiore, seditionem ingentem in Urbe concitaverat; malo tamen suo cum primis, siquidem is in ea seditione occisus fuit: cumque ingentem seditiosorum multitudinem ex agris intra mœnia convocasset, Antonius Consul cum Quæstore Cajo Norbano, ne in immensum ea multitudo auferetur, extra Urbem illis obviam profectus cum præsidio, prohibuit. quod in 5. Rabiriana testatur Cicero. Norbanus igitur per consulares fasces, justitiæ in Saturnino occidendo potentiam innuere voluit; per Mercurii vero virgam, quam caduceum appellant, pacem in Urbe revocatam; per spicam denique, annonæ caritatem sublatam, & copiam ubique restitutam significavit. Per proram autem, quam in altero ex nummis appinxit, maris imperium tranquillitati redditum declaravit. Notas autem illas numerales in primo quidem nummo XXXVI. in altero vero XI. sic interpretor ex alio nummo ejusdem Caji Norbani, quem mox adducam. In eo siquidem habentur hæ notæ: V. XXXIII. quas sic lego: *vectigali trigesimo quarto*: & eadem ratione primi nummi notas atque alterius legendas duco. Notabant enim, nummisque ipsis insculpebant Quæstores, ex quoto vectigali in fiscum 6. reducto pecunia quæque cuderetur. Quæstorum autem fuisse, publicam pecuniam e vectigalibus congregare, in publicum ærarium deponere, atque ex illis nummos cudere, compertum est. Jam vero alia Norbani hujus monumenta nummus alius argenteus nobis investiganda proponit.

5. Cic. Orat.
pro Rabir.

6. Vaillant.
in Norban.

Cer-

7. *Id. ibid.* Cernis hic 7. ex altera quidem parte, Veneris caput expressum, ut in superioribus, cum notis *V. XXXVIII.* ex altera vero, Silenum nudum dexteram supra caput attollentem, sinistro vero humero inflatum utrem portantem, & columnæ, cui Bellonæ signum impostum, terga vertentem. Sane, quid sibi velit effigies Veneris, superius commemoravi. quid autem Silenus hoc pacto expressus, non admodum liquet. Sileni certe cultus in Urbe, nulla est in historia mentio. Existimaverim potius, nummum hunc a C. Norbano percussum ob Bacchanaliorum sectam, quam hæresin dixerunt, ex Urbe expulsam. quod etiam factum Q. Marcio Philippo, & Posthumio Albino Coss. legimus
8. *Liv. Dec. 4. l. 9.* apud Livium 8. Silenus autem, prout ex fabulis edocemur, Bacchi custos creditus est. In nummo itaque appingitur habitu corporis moerorem indicante, quod scilicet cum alumno suo pelleretur ex Urbe: nudus autem, quod maxima esset in Bacchanalibus petulantia; caudatus, quod tales Satyros (ex quibus ille quoque) fabulabatur antiquitas. utrem inflatum asportat, ululatum quos inconditissimos ac maxime incompositos celebrantes Bacchanalia edebant, insigne: terga demum vertit columnæ, quam Mæniam significare suspicor, in octava regione Fori Romani collocatam, ad quam Triumviri capitales de maleficis, eorumque sceleribus, Tullio teste, cognoscebant; ut locum indicet unde sibi exilium ab Urbe imperatum. additur autem titulus: *Norb. V. XXXVIII.* ut palam fiat, ab Norbano expulsam, nummumque cusum vectigali trigesimo quarto, ut nuper monui. Hæc exposuerim, non quidem ut certa omnino, verum non levi ductus conjectura; de qua tamen doctis viris plenius cognoscere integrum erit.

Ex Quæstura anni ab Urbe Condita sexcentesimo quinquagesimo quarti aut quinti accessit C. Norbanus ad Tribunatum plebis U. C. anno sexcentesimo quinquagesimo octavo aut nono. In hoc magistratu rogationem tulit, ut Q. Servilio Cæpioni consulari ac triumphali viro tunc Proconsuli imperium abrogaretur; reumque illum fecit majestatis apud Populum, ob fugas Cimbricas, ut sese Norbanus magis magisque Cajo Mario strenuum fidumque fautorem probaret. L. autem Cestius qui cum Norbano Quæsturam gesserat, eidem sequenti anno in Tribunatu suffectus est, quocum etiam Norbanus Urbanam Præturam administravit; quod sella curulis in nummo quem mox adducam, expressa aperte indicat. Ceterum, statim a Tribunatu reus ipse majestatis lege Apuleja factus est, quod nimirum in Tribunatu turbas & seditionem adversus Rempublicam concitasset. quo crimine, quamquam nocentissimus, ope tamen & patrocínio M. Antonii Oratoris, cujus sodalis & Quæstor fuerat, absolutus est. Quin etiam haud ita multo post Ædilis curulis est factus cum Lucio Cestio, & Megalenses ludos in honorem Cybeles magnæ Deum matris edidit ex Senatusconsulto, ut videre est in nummo, in quo hæc inscripta: C Norbanus L Cestius; cerniturque inibicufum caput Veneris. ex averfa autem parte, Cybele turrato capite, *qualis in-vehitur curru Phrygias turrata per urbes*, exprimitur, dextera extendens pateram ad libamina, sinistro autem cubito crotalo innixa, duobus leonibus currum de more trahentibus, ut hic cernis.

Præturam 9. autem strenue gessisse C. Norbanum cum L. Cestio anno U. C. sexcentesimo sexagesimo quinto aut sexto dicendum est, eosque præclaram aliquam de Africanis sententiam tulisse. Siquidem Senatuscon-

9. Vaillant.
in Norbana.

tusconsulto aureus nummus percussus est in quo frons altera Africæ caput repræsentat cornutum cum elephantini proboscide, si tamen, ut verius puto, ea ipsa quæ cornua videntur ad elephantinos ipsos dentes referenda non sunt. altera vero sellam curulem supra quam galea est, repræsentat cum literis: *L Cestius C Norba.*

10. *Id. ibid.* S. C. P. R. eo ordine quo hic vides. 10. Sella autem curulis insigne fuit Prætorum, in qua jus reddebant: galea vero eidem imposita capitalis damnationis potestatem significabat; quod cum facerent, prætextam prius deponebant, teste Valerio; eam puto ob causam, quia tristem sententiam in veste lætitiâ indicante ferri, minime deceret. Ceterum, Africam cum elephantini proboscide ac dentibus, ob elephantorum copiam, quorum illa vel maxime nutrix esset, repræsentari, nemo est qui ignoret. Atque hæc quidem certa sunt monumenta quæ de C. illo Norbano suæ Gentis Romæ facile principe ad nos pervenerunt.

Ceterum, an ille idem sit cum C. Norbano Consule U. C. anno sexcentesimo septuagesimo, an alius ab illo Consul hic fuerit, statuere, ut in re admodum incerta, minime ausim. Verum, aut is fuerit, aut ab eo alius, certe Norbanus fuit, nostræque hujus Gentis. Hic in Consulatu L. Cornelii Scipionis Asiatici collega fuit, 11. cumque Marianis partibus, Gentis suæ morem secutus, apprime faveret, Marianorum exercitum contra L. Sullam in Italiam cum copiis revertentem, in Campaniam eduxit. Sed cum apud Canusium Norbanus infeliciter pugnavisset, Capuæ se mœnibus ex fuga protegere compulsus est. Legatis suis deinde per insidias Albinovani in convivio occisis, privati hominis conscensa navicula, Rhodum trajecit; ubi cum a Sulla ad pœnas dandas Rhodii illum tradere ex-

poscerentur, cumque ii de ejus deditioe deliberarent, ipse ne in infensissimi civis potestatem atque arbitrium veniret (quod fortium apud Romanos summum decus ac virtus habebatur) violentas sibi manus intulit. Hoc autem Consule, P. Rutilius Lupus Ædilis curulis nummum percussit, in quo adversa fronte caput Apollinis laurea coronatum exprimitur cum litteris: *C. Norbanus Cos.* averfa vero, sella curulis, supra quam corona inter duas spicas cum titulo: *P. Rutilius Lupus Æd. cur. ex. S C* repræsentatur. Caput autem Apollinis Apollinæ ludos a Norbano Consule editos innuit. mos enim fuit ut Consules, dum Romæ essent ad pridie Nonas Quintiles ludos pro Prætore celebrarent. Spicæ vero curulem sellam coronatam tegentes, annonam ab Ædili Rutilio restitutam declarant. 12.

12. *Vallant. in Norbana.*

Jam vero ab Urbe Condita anno septingentesimo decimo quinto Norbanus alter cum Appio Claudio Pulchro a Dione Consul nominatur; qui biennio post in Hispania Domitio Calvino proconsulari imperio successor fuit. Hic Caji filius fuit, superioris Consulis, puto, Flaccique cognomine est appellatus. Quamquam autem de gestis ejus monumenta nulla supersint, triumphasse tamen illum de Hispania scimus. quod ejusdem præclara facinora satis superque significat. Extat siquidem nummus, ex altera quidem facie Norbani Flacci caput exponens, cum litteris: *Flaccus Pr. Cos.* at ex altera, Norbanum eundem sedentem ante trophæum, dextera lauri ramum gerentem, qui ab Victoria pone eum stante laurea coronatur, cum titulo: *C. Norbn. C. F ex. S. C.* ostenditque nummus, Norbanum, ut duces & milites in triumpho ipsum secutos remuneraretur, nummos ex Senatusconsulto percussos in populum sparsisse. Apposuit autem Norbanus nummis imaginem

suam, quod tunc temporis id ne fieret, adhuc lege cautum minime esset. siquidem & Domitius Calvinus decessor ejus in Hispania, eam in denariis quos in Hispania signarat, expressit. Ceterum C. Norbanum de Hispania triumphasse, etiam triumphales columnæ aperte nos docent his literis: 13.

13. Verr.
Flacc.

C. NORBANVS C. F. FLACCVS PROCOS.
ANNO DCCXIX EX HISPANIA IIII IDVS
OCTOBR

quamvis in illis ob varium annorum calculum triumphus hujus annus discordet. Hujus filius C. item Norbanus Consul fuit, & Augusti collega decimo ejusdem Consulatu, eodemque, vel Tiberio imperante, L. Norbanus, quem Balbum appellant, cum M. Junio Syllano Consul describitur. Hujus etiam fratrem C. Norbanum cum Druso Consulatum gessisse, legimus. Hinc quis colligat, Norbanorum cognomina Flaccos fuisse ac Balbos. Ceterum senatoria dignitate Gens Norbana usque ad Commodi tempora floruit. Commodus autem huic Genti cum paucis infensus, Norbanum senatorem de medio sustulit.

Norbanam Gentem ad Herculem generis originem retulisse, supra ex Ligorio commemoravi. Cum enim non solum plebeja esset, verum etiam ex facie plebeja, quod auctores ajunt, neque virum ullum a quo stirpem inchoatam jactaret, ostendere posset, ad auctorem patriæ, Herculem nempe, juxta veterem Norbanorum opinionem, confugit. Cui opinioni ut fidem astrueret Gens Norbana, Herculem in nummis aliquando repræsentavit. Refert siquidem Ligorius 14. nummum C. Norbani, qui cum L. Scipione Asiatico Consul fuit, quem Norbanum Bassum

14. Ligor.
de Famil.
Rom. in c.
Norb.

Li-

Ligorius appellat, ubi Hercules victor & triumphans repræsentatur.

Ceterum, ex Gente Norbana tot jam honoribus ac dignitatibus aucta Gens Sæconia propagata videtur. Leguntur siquidem apud Ligorium 15. inscriptiones 15. v. Sæconia. duæ, quas in Villa Labicana hujus Gentis effossas scripsit; in quarum prima, Lucius quidam Sæconius eques Romanus Norbanum se nominat. Crediderim tamen, illum Norbanum quidem patria & domo fuisse, alium tamen omnino diversæque Gentis ab Norbanis illis quos hætenus commemoravi. Illi siquidem quamvis plebeja origine, senatoria tamen, prætoria, proconsulari, & consulari dignitate claruerunt: hic autem se equestris ordinis fuisse ac legionum Præfectum profiteretur. Excisa itaque a Sullanis sive potius a Norbanis ipsis Norba, Sæconiam Gentem Romam sese contulisse, ac deinde in equestri ordine inter Romanas cooptatam, dicendum est. Inscriptionum autem prima sic habet:

D. M.

SAECONIVS L. F. FABIA
NORBANVS EQ. ROMAN
PRAEFECTVS SEXTARIVS LEG. XI CLAVD.
FEC. SIBI SVISQVE LIBER. ET SVCCES:

altera vero:

GENIO FAM. ET MERCVRIO AVG: SACRVM
M. SAECONIVS L. F. FAB.
EQ. ROMAN. DVPARIS FLAMEN AVGVSTALIS
ET MAGISTER VI VIR. AVG.
SVA PEC. D. D. XVIII KAL. MAII
M. FONTEIO CAPITONE ET C. IVLIO RVFO
COSS. Ex

Ex quibus ultimis verbis, M. Sæconium sub Nerone vixisse, constat; in cuius imperium Fonteji & Rufi Consulatus incidit. Lucium autem Sæconium, quem prior lapis commemorat, meruisse sub Claudio, Præfectura sextaria legionis Claudiae, satis ostendit. Ceterum, & illud notandum; quod allatum marmor Fontejum Capitonem Consulem perperam prænominem Marcum appellat, cum Cajum illum vocatum, ex Fastis Consularibus, liqueat. Et hæc quidem sunt monumenta quæ tot post sæcula etiam Norbanæ urbis ab excidio, de Norbana Gente hinc illinc sparsim summa industria colligi potuerunt. Fuisse autem & alias Norbanas familias Romæ illustres, Mariana præcipue florente factione, cui Norbana Colonia semper plurimum favit, quicumque acre Norbanorum ingenium militaremque eorum virtutem æstimarit, facile judicabit.

C A P U T VI.

De Sulmone oppido prope Norbam.

HAUD ita procul a Norba antiquissima fuit urbs Sulmo, cuius cum ruinis monumenta ferme omnia interierunt. Clarum oppidum priscis illis Romanæ Reipublicæ temporibus, atque adeo ante ipsam Urbem Romam Conditam extitisse, Plinius 1. memorat. siquidem inter clara olim Latii oppida sua jam ætate deleta, & quorum vix ruinæ supererant, a Norba statim Sulmonem recenset. Utque nulli dubium sit, Sulmonem de quo loquimur, aliam urbem fuisse ab ea quæ Ovidii patria fuit (quod scriptorum nonnullos parum animadvertisse video) hæc satis super-

1. Lib. 3.
c. 5.

perque declarant. Sulmonem nempe Ovidii patriam in regione Italiae quarta, inter alios populos etiam Pelignos complectente, quorum praecipua urbs Sulmo, a Plinio constitutam fuisse: Sulmonem vero nostrum in Italiae regione prima, in Latio scilicet, constitutum. Ovidii patriam Plinii aetate adhuc superstitem: Latinum vero Sulmonem deletum omnino fuisse. In monte itaque prope Norbam Latinum Sulmonem conditum priscis illis temporibus fuisse, in loco qui nunc ab accolis *Sermoneta vecchia* nuncupatur, perve-
 tusta fama obtinuit. quod & oppidi quod nunc *Sermoneta* dicitur, antiquorum scriptorum quorundam appellatio confirmat. quamvis enim a pluribus *Sirmine-*
tum id oppidum passim dicatur, *Sulmonetum* 2. tamen a nonnullis etiam appellatum fuit; quin etiam ab eru-
 ditis aliquibus Geographis oppidum ipsum quod nunc extat, & ditionis est Cajetanæ Gentis inter Roma-
 nos regulos nobilissimæ ac generosissimæ, *Sulmonis* no-
 mine dictum est, eo quod putaverint scriptores illi, non longe ab Sulmone aetate Plinii jam exciso, atque ex ruinis illius urbis novum hoc oppidum excitatum. quod tamen post Plinii aetatem contigisse, ex silentio Plinii de eodem oppido, in comperto est. Ut res ha-
 buerit, in agro certe Sulmonensi posterioribus sæcu-
 lis Sulmonetum sive Sirminetum conditum fuit. Jam vero a quibus vetus ille Sulmo Latinus, de quo Plinius, extructus fuerit, nulla omnino vel incerta fama ad nos pervenit. Nam quod Laurentius Valla in Commentariis ad Satyram Juvenalis sextam a Solemo Æneæ socio Sulmonem conditam scripsit urbem in Ita-
 lia; id de Peligno Sulmone prorsus intelligendum. quamvis enim levi aliqua conjectura ad Latinum Sulmonem id referri posset, ea tamen quæ mox profe-
 ram,

2. Ap. Cluv.
 Ital. Antiq.
 Geograph.

ram, testimonia contrarium omnino evincunt. Conjecturæ itaque quibus adductus, Sulmonem Latinam urbem a Solemo sive Solimo Æneæ focio conditam credere forte quis posset, sunt: primo quidem locorum ab Ænea cultorum propinquitas ac Latinæ regionis situs, quem Trojani primum omnium ab erroribus suis tenere. deinde vero ipsa Juvenalis verba. ait siquidem Satyra sexta, mulierum vitia ac depravatos mores exagitans, eas inter cetera per eam ætatem ex Latinis Græcas factas, & a Græculis magistris omnem artem perdoctas, græciffare cum maritis habuisse in deliciis:

se non putat ulla

Formosam, nisi quæ de Tusca Græcula facta est,

De Sulmonensi mera Cecropis. omnia Græce:

Cum sit turpe magis nostris nescire Latine.

Videtur hoc loco poeta significare voluisse, mulieres Latinas loquela Græcas factas; adeoque Græciæ Latium opposuisse. idemque esse hoc loci: *de Sulmonensi mera Cecropis*, atque *de Latina mera Græca*. locutum igitur de Sulmone urbe in Latio, quam a Solemo conditam Æneæ focio, testatur Valla in Commentario nuper allato, dicamus. præcipue cum majorem vim, si hoc intelligamus, habitura sit oppositio. Erit enim sententia: mulier Latina, atque adeo Sulmonensis, nata nempe in ipso Latii ferme sinu, & Latinis exculta literis, meroque Latino sermone imbuta, sit Græca mera. non enim quacumque utitur Græca locutione, sed Attica, quæ omnium est elegantissima; hoc enim significat *mera Cecropis*. At si explicemus, *de Peligna sit Attica*, minorem vim habere videtur oppositio. Pelignos enim extra Latium positos eleganti Latino sermone usos, quod sciam, nullus antiquorum prodidit. Vicinitas

tan-

tandem aliarum urbium a Trojanis conditarum eo ferme tractu quo Sulmo Latinus fuit, ipsum quoque ab Trojano conditore, Solimo nempe Æneæ socio, ortum duxisse, facile persuadeat. Verum, nugæ. quid enim incertis opus est conjecturis, cum aperta in contrarium testimonia suppetunt? Ovidius itaque Fastorum libro quarto, Sulmonis patriæ suæ conditorem Solimum fuisse Æneæ socium, aperte testatur his versibus: 3.

*Serus ab Iliacis post Antenora flammis
Attulit Æneas in loca nostra Deos.*

*Hujus erat Solimus Phrygia comes exul ab Ida,
A quo Sulmonis mænia nomen habent.*

Sulmonis gelidi, patriæ, Germanice, nostræ.

Me miserum! Scythico quam procul illa solo est!

His adde, quod Latinus Sulmo jam conditus erat, cum Æneas hospitio Italiæ prohibitus, pro parte Latii & uxore Lavinia sibi asserenda, cum suis Trojanis, Etruscorumque atque Arcadum manu, Pallante duce, decertaret adversus Latinos. Ex quibus, ut inferias faceret occiso Pallanti, juvenes quatuor Sulmonenses arripuit, quos ejus umbris immolaret: 4.

Sulmone creatos

*Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet umbris. &c.*

Neque enim sociales cives Æneas hostium loco maectandos arripuisset; quod tamen dicendum esset, si Latinus Sulmo, unde hos juvenes creatos ait poeta, Solimum Æneæ socium conditorem habuisset. Nam, quod hi juvenes Sulmone in Pelignis creati fuerint, non vereor, quemquam ambigere; nulla enim apud Virgilium de Pelignis qui bello Latinos inter & Trojanos adfuerint, mentio; nec vacuum fuit in-

H h

tegrum-

3. Ovid. Fa-
stor. l. 4.

4. Virgil.
Æneid.
l. 10.

tegrumque Æneæ circa Ardeam pugnanti Pelignos tam disertos invadere, atque illinc quatuor juvenes Sulmone creatos ad Pallantis inferias arripere. verum ex improvise, ut, quo æstuabat de morte Pallantis, dolori faceret satis; *Quatuor hic*, inquit poeta (eodem scilicet ferme loco ac tempore quo Pallas ceciderat) *juvenes Sulmone creatos Viventes rapit, inferias quos immolet umbris*. cumque totidem quos educat *Ufens* fluvius antiquo Latino Sulmoni proximus, arripuerit, satis superque compertum est, de Latino Sulmone vati sermonem fuisse; quem proinde Solimum Æneæ civem, amicum, & socium, quique tunc temporis pro Ænea in exercitu versabatur, conditorem habere minime potuisse, satis superque manifestum est. Quod autem Juvenalis loco superius allato de Sulmonensi Peligna, non vero Latina locutus sit, inde facile ostenditur; quod Sulmonenses Latini cum suo Sulmone ætate Plinii, qui aliquantulo Juvenale superior fuit, inter quinquagintatres Latii populos qui jam interierant sine vestigiis, ab ipso Plinio sint recensiti. Qui enim fieri potuit, ut Juvenalis, Plinio posterior, de Sulmonensi Latina loquatur sua ætate superstite, cum Sulmonenses Latini populi superiore jam ætate, Plinii nempe, interiiissent omnino sine vestigiis? Quamquam autem de Peligna Sulmonensi Juvenalis loquatur (ut illum loqui dicendum utique est) adhuc vis oppositionis multa est. Peligni enim Juvenalis ætate Latine utique loquebantur; poetisque perfamiliale est, nominibus abuti. Sulmonensem itaque posuit pro Itala, pro Latina, pro Romana; nisi etiam adjungas, Sulmonenses præcipue tunc temporis feminas græcificare consuevisse. Hæc omnia in Laurentii Vallæ de Latino sermone optime meriti gratiam dixerim. Si enim Juvenalem de Sulmo-

monensi Latina, ex agro nempe Sulmonensi in Latio, qui ager certe etiam oppido exciso superfuit, locutum dicamus (quod alicui fortasse non immerito arriserit) jam Vallam abs re in Commentario, Sulmonis conditorem Solimum Æneæ socium appinxisse, dicendum erit. Hoc itaque maneat: Sulmonis Latini, de cujus origine quærimus, Solimum Æneæ socium conditorem certo certius non fuisse. Quis igitur ejus conditor? Incertum omnino. sexdecim enim ab hinc sæculis & eo amplius interiit Sulmo sine vestigiis. 5. Ceterum, hæc urbs in Pomptino fuit ex illis tribus & viginti quas Plinius lib. 3. cap. 5. narrat a Muciano in Pomptino quondam enumeratas. quamvis enim edito loco sita esset, Pomptini tamen agri, sive æquoris a paludibus occupati, censebatur; eo quod agri partem in Pomptina planicie haberet: quemadmodum Norbani & Corani inter Pomptinos pariter numerati, licet in monte eorum urbes collocatæ essent, habuerunt. Crediderim enim non abs re, Romanos totam illam planiciem quæ interjacet inter Terracinam, Privernum, Circejum, Antium, Coram, & Velitras, Pomptinum agrum appellasse. eo quod in hujus agri meditullio Sueffa Pometia harum ferme urbium princeps olim fuisset, & locus deinde a stagnante palude, quæ Pometina sive Pomptina dicta fuit, occupatus fuisset. Ceterum, in agro Sulmonensi Calpurniorum sepulcrum fuisse, testatur lapis quem ex Pighio refert Gruterus (pag. 334. Inscript.) repertum in oppido quod nunc *Sermonetam* appellant, prope hospitium publicum. Est autem lapidis inscriptio in hæc verba:

5. Vid. Cardin. Corrad. l. 2. Vet. Lat.

DIS. MANIBVS
M. CALPVRNIO. M. F. MEN

H h 2

VO-

VOSENNIO

VIX. AN. XXX. ME. IIX

M. CALPVRNIVS. M. F. MEN

HILARVS. MEDICVS

LVD. φ MAG φ

FRATRI PISSIM. FEC

C A P U T VII.

De Cisterna oppido in finibus Norbanis.

ANTIQUUM Sulmonem inter & Velitras oppidum situm est *Cisterna* appellatum; de quo postquam pauca scripsero, finem quinto huic libro imponam. Magna est inter scriptores controversia, utrum hoc oppidum, quod Genti Cajetanæ generosissimæ multis ab hinc sæculis paret, idem fuerit ac oppidum sive urbs *Tres Tabernæ* olim dicta; asserentibus aliis, aliis penitus negantibus, *Tres Tabernas* hoc loco fuisse. Sane Petrus 1. Marcellinus Corradinus Cardinalis Amplissimus; cujus vestigia gradu tam dispari sequi jubeor, ut quamvis illi tertio hoc Latii volumine sim proximus, longo tamen (mirum quantum!) sim proximus intervallo; Cardinalis, inquam, Corradinus, ex Itinerariis, in quibus quantum quisque locus Roma distaret, exprimitur, plane ostendit, *Tres Tabernas* eo loco quo nunc oppidum *Cisterna* est, minime collocatas fuisse. Itineraria enim *Tres Tabernas* collocant ad vigesimumprimum ab Urbe lapidem Appia via euntibus. oppidum autem *Cisterna* inter vigesimum octavum & vigesimum nonum lapidem situm est. Rickius tamen in suo Commentario, quem *Regiam Volscorum*
in-

LIBER V. CAPUT VII.

inscripsit, Cluverii aliorumque sententiam secutus, Tres Tabernas hoc loco ubi Cisterna oppidum est, constitutas fuisse, omnino asserit; difficultati vero ab distantia locorum diversa admodum petitæ occurrit, dicens, Itineraria multis scaterere in milliariorum dimensione erroribus, quos & Cluverius & Holstenius aliique manifeste deprehensos pluribus locis correxerunt. Cum itaque, inquit, & vetustissima fama, & auctores quamplures non ignobiles, atque in hujusmodi antiquitatibus perscrutandis diligentissimi, Cisternam oppidum eo loco esse quo antiquitus Tres Tabernæ fuerint, constanter asseveraverint, hodieque asseverent, errorem potius Itinerariorum fuisse dicendum, quam decus hoc Cisternæ oppido, quod ibidem scilicet fuerint Tres Tabernæ, detrahendum. Quodnam autem decus hujusmodi fuerit, in comperto est apud omnes; 2. namque apud Tres Tabernas diversatus est magnus Gentium Doctor Paulus Romam veniens, & eo usque Christi sectatores ab Roma illi obviam facti sunt. Tres autem Tabernæ dictus est locus, eo quod tria ibi conjuncta essent diversoria ad hospites excipiendos. Ædificiis exinde auctum locum, religione fortasse, quod tanti viri hospitium fuisset, in urbis amplitudinem excrevisse, cui sacer Antistes aliquando præfuit, Latii Sacri erit exponere. Ceterum Rickii sententiæ acquiescere plane non possum. ut enim cetera omittam; intervallum a loco ubi in Itinerariis Tres Tabernæ fuisse notantur, ad locum quo nunc Cisterna oppidum est, non unius alteriusve milliarii est, at septies minimum mille passuum, & eo amplius: unde tantum errorem in Itinerariis omnibus irrepsisse, non est tam facile pronuntiandum. 3. Jam vero oppidum hoc *Cisternam Neronis* aliquando vocatum fuisse, episto-

2. Act. Apostol. c. ultim.

3. Ap. Card. Corrad. l. 2. Vet. Lat.

læ

læ quædam occasione consecrationis Alexandri Tertii in Pontificem Maximum, ab Imperatore Friderico hujus nominis secundo, & præsidibus illegitimi cujusdam Concilii, sacerdotibusque Vaticani templi custodibus conscriptæ, quas in Latio Sacro integras dabimus, aperte testantur; innuuntque, ea de causa hoc oppidum *Cisternam Neronis* vocatum, quod ibidem latuisset Nero fugiens Romanos insequentes. Nero tamen Romanos de se pœnas repetentes fugiens, multo propius Romanam latuit. Siquidem, 4. Offerente Phaonte liberto suo, inquit Suetonius, *suburbanum suum inter Salariam & Nomentanam viam circa quartum milliarium, ut erat nudo pede, atque tunicatus, pænulam obsoleti coloris superinduit, adoper-toque capite, & ante faciem obtento sudario, equum inscendit, quatuor solum comitantibus. Et paulo infra: Ut ad diverticulum ventum est, dimissis equis, inter fruticeta ac vepres, per arundineti semitam ægre, nec nisi strata sub pedibus veste, ad aversum villa parietem evasit. Ibi hortante eodem Phaonte, ut interim in specum egestæ arenæ concederet, negavit, se vivum sub terram iturum: ac parumper commoratus, dum clandestinus ad villam introitus pararetur, aquam ex subiecta lacuna potaturus manu hausit, &), Hæc est, inquit, Neronis decocta. Dein divulsa sentibus pænula, trajectos surculos rasit, atque ita quadrupes per angustias effossæ cavernæ receptus in proximam cellam, decubuit super lectum &c. Hæc, fusius fortasse quam par erat, sum persecutus, ut ex occasione, tam insigne divinæ ultionis exemplum in memoriam legentibus revocarem. Non itaque a latibulo Neronis hoc oppidum Cisterna Neronis est appellatum, verum aliqua alia de causa. Non displicet ea quam attulit Corradinus Cardinalis Amplissimus in Veteris Latii libro secundo, qui est de Setinis, sub finem decimi quarti capitis;*

Nero-

4. Sueton. in
Neron. pro-
pe finem.

Neronis nempe Cisternam iccirco vocatum hoc oppidum, quia fossam in Pomptino ab Augusto coeptam ad paludis eluvionem excipiendam, Nero usque ad hoc oppidum produxerit, quæ proinde *Neronis Fossa* dicta fuit, oppidumque *Neronis Cisterna* appellatum. Ceterum, hæc non ita constanter asseveraverim, ut nullus dubitationi locus supersit; verum ea quam dixi, conjectura ductus, in medium afferre volui de quibus eruditi disceptarent. De hujus autem oppidi conditoribus nihil certi. Pyrrhus Ligorius (verbo *Lanu-vium*) Cisternam eandem fuisse ac Cliterniam, sive Cliternium, existimavit, eamque a Lanuvinis, haud ita longinquis, olim constructam; adducitque suæ sententiæ confirmandæ gratia locum quemdam Ciceronis dicentis: 5. *Honesti Lanuvini, Cliternini non honesti*. Verum, nisi vehementer fallor ego ipse, vehementer falsus est hoc loco Ligorius. neque enim ex Ciceronis verbis quæ adducit, Lanuvinos Cliternii sive Cliterniæ conditores fuisse eruitur, multoque minus Cisternam oppidum, de quo nobis est sermo, Cliternium olim sive Cliterniam fuisse appellatum, ex iisdem commode colligi potest. Certe Plinius Cliterniam nullam in Latio memorat, neque inter populos agri Pomptini, sed neque tandem inter eos populos Latii sua ætate deletos sine vestigiis 6. Cliterninos quidem populos inter Æquiculanos præcipuos recensuit, in regione Italiae quarta sitos, & Cliterniam oppidum in Apulia Larino proximum: & Claternam, quam quidam Cliternam legunt, Cæsenam inter & Forum Clodii, Italiae regione octava 7. constituit. Verum de Cliternia in Latio nullam mentionem facit. In agro circa Cisternam inter vigesimumnonum & trigesimum lapidem Appiæ viæ Ligorius idem asserit, illustres villas & sepulcra

5. *Epist.* 22.
l. 9. *ad Papir. Pætum.*

6. *Plin.* l. 3.
c. 12.

7. *Idem* l. 3.
cap. 15.

cra Romanorum olim extitisse; refert autem (v. *Digeria*) effossas inde fuisse Apollinis statuam, aliasque Musarum & Cereris cum inscriptionibus M. Digerii Prisci Equitis Romani.

Alliæ etiam Gentis per eundem tractum eruta monumenta Ligorius idem memoriæ prodidit cum huiusmodi notis:

D. M

8. C. ALLIO C. F. OVF. LATINO
EQ. ROM. PRAEF. TVRM. LEG. VII. GEMIN
VIX. ANNIS LVIII. M. D. IIII
ALLIA RESTITVTA NEVIANA
ET M. ALLIVS P. F. OVF. CVRIO
PARENTES PONI CVR

8. Quatuor
sequentes
Inscriptio-
ne, deprom-
pta sunt ex
Lib. 2. c. 20.
Vet. Latii,
Card. Cor-
radin. pag.
200.

& in altero lapide:

M. ALLIVS M. F. OVF. VARVS
EQ. ROM. OPVS INCHOAVIT
RESTITVIT PRO GRAD. PVB.

Voce autem *Alpufianum*, refert, intra idem spatium vigesiminoni ac trigesimi milliarii in agro circa Cister-
nam sepulcralem lapidem effossum fuisse, in quo Plu-
tonis imago Proserpinam rapiens exculpta erat. Re-
præsentedabatur autem Pluto quadrijugis vectus, atque
inibi antrum incisum fuerat; ex quo triceps Cerberus
adversum raptorem allatrabat; cum inscriptione:

C. ALPVSIAE
VENERIAE M. ALPVSII FIL. DVLCISSI
PVLCHR. VIX. ANN. XIX. M. III. D. VIII
M. ALPVSIVS M. F. QVIR. IVVENCVS
L. LICINI GALLIENI AVG. CVBICVLAR

F

Deni-

Denique idem auctor voce *Herminia*, Saxum affert circa eadem loca repertum cum literis, quarum exemplar hujus libri capite tertio * jam dedimus, & * pag. 221. Herminiae Gentis sepulcralem lapidem fuisse diximus. Quod etiam, rus & villam Gentis ejusdem circa hoc oppidum fuisse argumento est. Quae omnia celebritatem loci designant.

FINIS LIBRI QUINTI.

INDEX RERUM

MEMORABILIMUM

Quæ in his libris continentur.

A

A Esculapii Fanum Antii. pag. 64
 Allix Gentis monumenta circa Cister-
 nam oppidum. 248
 Alpusiorum monumentum ad oppidum
 Cisternam. 248
 Amphitheatri rudera Antii, nunc quo-
 que residua. 28
 Anicius Aubenius Bassus Antiates
 Thermas restituit. 35
 Anthias Circes filius Antii conditor.
 2
 Antia Gens Romæ illustris ex urbe An-
 tio oriunda. 153. & seqq.
 Antiates licet Gentis Volscæ, inter
 Latinos Priscos numerati. 7
 Antiates a C. Camillo fugati, intra Sa-
 tricum oppidum conclusi & capti. 16
 Antiates a Gallis & Græcis divexati,
 cum iisdem sæpius pugnant. 17. de-
 ficiunt iterum a Romanis. 18
 Antiates cum Plautio Consule strenue
 dimicant. 18
 Antiates bello Punico singulariter ex-
 empti. 21. Sullanæ factionis con-
 tra Marium, ab ipso internecone de-
 leti. ibid.
 Antiates jure civitatis Albanæ donati.
 173
 Antiates Romanis civibus adscripti.
 19
 Antiatribus Romani mari interdicunt.
 20
 Antistia Gens Antio oriunda. 162. &
 seqq.
 Antium quondam Aphrodisium dictum.
 4
 Antium Albanorum Colonia. 8

Antium Romanorum Colonia deducta.

14

Antium captum a T. Quinctio Consu-
 le. 13. deficit a Romanis. 15. ob-
 fidetur ab iisdem. ibid. iterum ca-
 pitur & diripitur. ibid.Antium Romanorum Colonia iterum
 deducta. 19

Antium a C. Mario solo æquatum. 21

Antoninus Pius Cæsar Antiatum a-
 queductus restituit. 39. eidem ab
 Antiatribus ara & templum dicatur.
 ibid.Aphrodisium templum Veneri dedica-
 tum in agro Antiati. 5Apollonii Tyanæi liber Antii asserva-
 tus. 124

Ara pia Antii. 122

Ascanius Aenææ filius Antii restitutor.

3

Astura oppidum & flumen in agro An-
 tiati. 199Asturæ Tiberius Imperator in morbum
 incidit. 200

Asturæ Ciceronis villa. 200

Ad Asturam Ciceronis cædes. 201

Asturæ patronus M. Armenius. 202

Aufidia Gens Antio oriunda. 158. &
 seqq.Augustus Cæsar Antii delatum sibi Pa-
 tris Patriæ nomen a Senatu excipit.

36

Augusti Cæsaris ædes Antii sumptuo-
 sissimæ. 36

B

Brutus & Cassius Cæsaris interfe-
 ctiores Antium se recipiunt. 35

C

- C**Alpurniorum sepulcrum in agro Sulmonensi. 243
- C. Caligula Imperator Antii natus Paulinam uxorem ibidem ducit. 37. imperii sedem Antium transferre cogitat. ibid.
- C. Caligulæ Imperatoris navis a pisciculo detenta ad Asturam. 200
- Circensium pompa Antii. 126. & seqq.
- Circus ad Circenses habendos Antii. 27
- Circus parvus Antii ad Naumachiam. 28
- Cisterna oppidum in finibus Norbanis falso idem ac Tres Tabernæ creditum. 244
- Cisterna oppidum Cisterna Neronis vocatum. 246
- Cisterna oppidum male a quibusdam Cliternia dictum. 247
- Claudius Imperator decreto cavet, ne quis inconsulto Senatu ulli usquam statuum ponat. 31
- Claudii Imperatoris sacellum Antii. 122
- Clostra Romana in agro Antiati quid fuerint. 203
- C. Lucretius Prætor primus omnium aquæductus Antii ædificat. 35
- C. Marcii Coriolani sepulcrum nobile in foro Antiati. 26
- C. Marcus Coriolanus Coriolos expugnat. 9. Antiatem agrum depopulatur. 10. damnatus Romæ odio plebis Antium exul se recipit. ibid. Volscorum Imperator creatur. 11. exercitum contra Romanos ad quinrum ab Urbe lapidem ducit; matris precibus placatus reducit. a conjuratis Volscis interficitur. 11
- Collegia variorum Artificum Antii. 35
- Collegium Augustalium Antii. 119
- Collegium Trajanalium & Hadrianalium. ibid.

- Colonia Antiatina vocata aliquando Neroniana. 22
- Colonia Antiatina Severiana a L. Septimio Severo appellata. 23
- Colonia Antiatina Commodiana ab Imperatore Commodo dicta. 24
- Coloniæ Romanarum Magistratus insignia. 180
- Constantinus Magnus Cæsar Lateranorum templo prædia Antiatina donat. 40

D

- D**Ecuriones Antiatum Magistratus. 177
- Dictatores Antiatum Magistratus. 175
- Domitianus Cæsar Antii otiosi solitus. 39
- Domus Caji Lucretii Antiatina. 35
- Domus M. Lepidi Triumviri Antii. 36
- Domus M. Tullii Ciceronis, & Bibliotheca Antii. 38

F

- F**Lavius Vespasianus Cæsar Antii aquæductus restituit. 40
- Fons aquarum calidarum Antii Caldanus dictus. 34
- Fortunæ varia nomina. 106

G

- G**ymnasium Antii. 138

H

- H**Adriani Cæsaris ædes Antii magnificentissima. 38
- Herminix Gentis monumentum in agro Norbano. 221
- Horrea publica Antii. 35

K

- K**alendarii Antii effossi pars explicata. 54. & seqq. La-

L

L Atini & Hernici Antiati Coloniae
adscripti. 14
 Latinorum Veterum mos in Heroum
exequiis. 26
 Loracina fluvius in agro Antiati. 35
 Lua Volscorum Dea. 19
 Ludi Juvenales Antii. 136

M

M Aenius Consul de Antiatibus
triumphat. 20
 Magistratus Viginti Virorum Antii.
 179
 Matris Matutæ varia nomina & fabu-
le. 194. & seqq.
 Minervalia sacrificia in honorem Mi-
nervæ a rusticis facta. 47
 Mithræ sacerdotes & sacrificia. 80. &
seqq.

N

N ero Imperator Antii nascitur,
 Coloniam exornat, portum ex-
truit, sæpe ibi degit. 37. Claudiam
 Poppæam filiam suscipit, & in ejus
 honorem Circenses edit. 38
 Nero Coloniam tertio Antium deducit.
 21
 Nero Hieronicarum statuas & imagines
subverti & unco trahi jubet. 34
 Neronis triumphus & ingressus ludi-
crus in urbem Antium. 147. & seqq.
 Neronis fuga & latibulum. 246
 Norba Colonia Romanorum. 212
 Norbæ conditores qui. 207. & seqq.
 Norbanæ Coloniae excidium & colono-
rum fortitudo. 216
 Norbanæ Gentis villa in agro Norba-
no. 222
 Norbanæ Gentis inter Romanas illu-
stris gesta & nummi explicati. 229.
 & seqq.
 Norbanæ urbis vestigia. 218
 Norbani bello Punico secundo adversus

Annibalem Romanis auxiliantur.
 214. *ipsis a Romanis ob id gratiæ*
publice actæ, & honores habiti. 215
 Norbanus ager a Vitruvio Vacco Fun-
dano vastatus. 213
 Nymphæum sive Nympharum tem-
plum ad radices Norbani montis.
 224
 Nymphæus lacus & fluvius in agro
 Norbano. *ibid.*

P

Pantomimorum honores & poten-
tia. 150
 Parvæ insulæ Saltuares dictæ ad lacum
Nymphæum & earundem prodigia.
 225
 Porticus augustissimæ a liberto Nero-
nis depictæ Antii, & gladiatoris sta-
tua ibidem reperta. 28
 Portus antiquissimus Antii. 183
 Portus Innocentianus Antii. 188
 Portus Neronianus Antii. 186
 Præneste expugnatur a Tito Quinctio
Dictatore. 17
 Prætores Antiatum Magistratus. 176

R

R obigalia sacrificia Robigo fa-
cta. 44
 Robigus Latinorum Deus habitus. 44
 Rostra navium Antiatum in foro Roma-
no posita. 20
 Rus Agrippinæ Neronis matris Antii.
 38
 Rus Archigenis Musci liberti Claudii
Cæsaris, in agro Antiati. 43
 Rus C. Cæcilii Dicæarchi Musci liberti
Commodiani, in agro Antiati. 43.
ejusdem inscriptio. *ibid.*
 Rus C. Cilnii Mæcenatis in agro Antia-
ti. 41
 Rus Claudii Medullini in agro Antia-
ti. *ibid.*
 Rus Inejolejæ Gentis in agro Antiati.
 41. *ejusdem Gentis sepulcrales in-*
scripti lapides. 42

Rus

- Rus L. Aurelii Harpali liberti Commodiani, in agro Antiati. 43
 Rus Myrtili M. Aurelii Commodi liberti, in agro Antiati. 43
 Rus P. Chabilii in agro Antiati. 42
 Rus Rytisii liberti Fadiæ Gentis, in agro Antiati. 43. ejusdem inscriptio. 44
 Rus Septimiæ Gentis in agro Antiati. 41
 Rusticorum varia sacrificia. 43. 46. 47

S

- S**acellum pro Gente Claudia & Domitia a Nerone Antii extructum. 27
 Sacellum Veneris Morpho Antii. 61
 Satricum oppidum Antiatum a Valerio Consule absumptum incendio. 18
 Satricum urbs, Antiatum Colonia. 189
 Satricanorum cum Romanis bella. 191
 Satriena Gens sive Satria ex urbe Satrico orta. 199
 Sortes in templo Fortune Antiatis quomodo jactæ. III. & seqq.
 Statua Appii Claudii in foro Antiati. 31
 Statua Augusti in foro Antiati. 32
 Statua C. Caligulæ in foro Antiati. ibid.
 Statua M. Aquilii in foro Antiati, & ejusdem inscriptio. 33
 Statua Neronis in foro Antiati, & in fronte antiqui portus. 32
 Sulmonis oppidi prope Norbam conditor quis. 238. & seqq.

T

- T**Abulæ marmoreæ Antii effossæ pars, in qua varia servorum

- ministeria. 50. & seqq.
 Tarquinius Superbus Romanorum Rex septimus in Volscos movet. 9
 Templum Apollinis Antii. 74
 Templum Apollinis Mithræ Antii. 78
 Templum Fortunæ Antii. 98
 Templum Herculis Antii. 96
 Templum Matris Matutæ Satrici. 193
 Templum Neptuni Antii. 91
 Templum Veneris Aphroditis Antii. 59
 Theatrum Antii. 143
 Thermæ publicæ privatæque Antii. 34
 Thermarum publicarum Antii reliquæ. 34
 Tiberii Cæsaris regiæ Aedes Antii extructæ ad mare. 37. idem C. Caligulæ nuptias solemnè pompa ibidem celebrat. ibid.
 T. Pomponii Attici splendide Aedes Antii. 36
 Tribus Mæcia & Scaptia ex Antiatibus Romæ confectæ. 19
 Tullius Aufidius inter Antiates princeps C. Marcium Coriolanum recipit. 10. Volscorum Imperator altera contra Romanos pugna interficitur. 12

V

- V**eneres plures Deæ habitæ. 6
 Veterum Latinorum mos viris illustribus de Rep. benemerentibus equestres statuas ponendi. 29
 Villa C. Curionis in agro Norbano. 221
 Villa Gentis Octaviæ in agro Norbano. 220
 Villæ Romanorum in agro Antiati olim frequentissimæ & magnificentissimæ. 25

TABULÆ MONUMENTORUM

A C R U D E R U M.

In quibus veteris Antii ac Norbæ ædificiorum aliqua adhuc apparent vestigia, in his libris expressæ.

LIBRO DE ANTIATIBUS.

- Tab. I. **A**NTIQUAE urbis Antii, quæ adhuc visuntur ruinae.
- Tab. II. Vetusti pavimenti pars, quod e variis minutissimis marmoribus coagmentatum ad hanc diem Antii cernitur eo loco quo Neronis Regiam vulgo fuisse dicunt.
- Tab. III. Moles vetustissima mille & quingentis passibus procul ab oppido Neptuno sita, quæ ab incolis Turris Monumenti vulgo dicitur.
- Tab. IIII. Fragmentum inscriptionis superstes in marmorea tabula reperta in ruinis veteris Antii studio & impensis Alexandri Albani Cardinalis Amplissimi anno 1723.
- Tab. V. Imp. Aelius Hadrianus e ruinis Antiatum.
- Tab. VI. Imp. Septimius Severus e ruinis Antiatum.
- Tab. VII. Figura antiqui Templi Aesculapii Antiatis e vetustissimis ruderibus, quæ adhuc supersunt, delineata.
- Tab. VIII. Aesculapii signum e ruderibus ejusdem Templi Antii effossum.
- Tab. IX. Apollinis & Gladiatoris statuae cum nummis Hadriani & Q. Rustii.
- Tab. X. Vetusti Templi, quod dirutum etiam nunc Antii

- tii *visitur*, *figura pars prope Antium Promontorium sita, vulgo Caput Antii dictum.*
- Tab. XI. *Templi ejusdem vestigia et prospectus ad mare prope Antium Promontorium.*
- Tab. XII. *Signum Jo-vis e ruinis Antiatum eductum.*
- Tab. XIII. *Signum Palladis e ruinis Antiatum.*
- Tab. XIV. *Rudera antiquissimi atque olim celeberrimi Templi Fortunæ Antiatis, quæ adhuc extant ad antiquum Antii portum.*
- Tab. XV. *Sinus antiqui portus Antiatis quæ adhuc visuntur ruinæ.*
- Tab. XVI. *Vetusti portus Antiatis ab Nerone constructi molium quæ nunc visuntur facies.*
- Tab. XVII. *Aræ antiquæ, in quibus nautæ sacrificabant, ad veterem Antii portum repertæ.*
- Tab. XVIII. *No-vi portus Antiatis ab Innocentio XII, P. M. exedificati facies.*
- Tab. XIX. *Antiquissimarum ædium vestigia ad Asturam, quæ Ciceronis Villæ rudera esse creduntur, una cum parvæ arcis, quæ inibi etiam nunc visitur, figura.*
- Tab. XX. *Figura jactæ molis in altum ad Asturam prope Turrim, quæ vulgo Balnea Marina nuncupantur.*

LIBRO DE NORBANIS.

- Tab. XXI. **A**NTIQUAE Norbæ quæ adhuc extant mœnia prout in Orientem aspicientibus visuntur, quæ in planitie verticis Montis Norbani bis mille passuum circuitum conficiunt, Paludibusque Pomptinis imminet. Sunt autem ex secto et quadrato

to lapide edificata, unde urbis amplitudinem quondam & magnificentiam licet dimetiri.

Tab. XXII. Ingentis fornicis siue cavernæ pars in Occisum vergens in media ferme antiqua Norbana urbe adhuc superstes, intra quam orbiculati templi vestigia quædam apparent. & templi ejusdem rudrum facies, cujus area palmos Romanos quinque & viginti extenditur.

Tab. XXIII. Vetustissimi Nympharum templi vestigia ad Nymphaum oppidum, lacum, & amnem, juxta Norbani Montis radices, quo loco a Christianis Di-vo Michaeli ædes olim fuit consecrata, illique conjuncta amplissima ædificia Sancti Benedicti a seclis attributa ad incolendum, vulgo la Badia di S. Angelo appellata. Nunc diruta omnino, & uni tantum solitario homini ad exigui sacelli custodiam destinato inhabitata.

Tab. XXIV. Norbane Gentis Romæ illustris Nummi.

Ordo collocandarum Tabularum.

Tabula	I.	Pag.	8.
Tabula	II.	Pag.	50.
Tabula	III.	Pag.	50.
Tabula	IIII.	Pag.	50.
Tabula	V.	Pag.	58.
Tabula	VI.	Pag.	58.
Tabula	VII.	Pag.	98.
Tabula	VIII.	Pag.	98.
Tabula	IX.	Pag.	98.
Tabula	X.	Pag.	98.
Tabula	XI.	Pag.	98.
Tabula	XII.	Pag.	98.
Tabula	XIII.	Pag.	98.
Tabula	XIV.	Pag.	118.
Tabula	XV.	Pag.	188.
Tabula	XVI.	Pag.	188.
Tabula	XVII.	Pag.	188.
Tabula	XVIII.	Pag.	188.
Tabula	XIX.	Pag.	202.
Tabula	XX.	Pag.	202.
Tabula	XXI.	Pag.	218.
Tabula	XXII.	Pag.	218.
Tabula	XXIII.	Pag.	228.
Tabula	XXIV.	Pag.	230.

Errata ita Corrige

Pag. 5. lin. 24. confacrarunt	confecrarunt
Pag. 22. lin. 8. obnegaverim	abnegaverim
Pag. 144. lin. 14. octavi	secundi
Pag. 225. lin. 24. moles	molas

P A T A V I I. C I D I C C X X V I.
Excudebat JOSEPHUS COMINUS.

*Libri impressi nella Stamperia Cominiana, eretta a spese
de' Sigg. Volpi; de' quali si truovano ancora
esemplari vendibili; colli loro prezzi.*

- J**O. Poleni de Motu Aquæ Mixto, &c. 1717. cum fig. 4. chart. maj.
(stampato a spese dell' Autore.) L. 7
- Andræ Naugerii Opera omnia. 1718. 4. ch. maj. L. 10
- Gabrielis Faerni Fabulæ, & alia Opuscula. 1718. 4. ch. maj. L. 5
- La Coltivazione di Luigi Alamanni, e le Api di Giovanni Rucellai.* ec. 4. in carta grande. L. 10: 10
- Jo. Poleni liber de Castellis per quæ derivantur fluviorum aquæ, &c. 1718. cum fig. 4. ch. maj. (a spese dell' Autore.) L. 3
- Hieronymi Fracastorii, aliorumque Veronensium Carmina. 1718. 8. ch. maj. L. 4
- Jacobi Sannazarii, aliorumque Poemata. 1719. 4. L. 6
- Marmi Eruditi postumi dell'Orfato, con note.* ec. 1719. 4. in carta gr. L. 10
- Jo. Baptistæ Morgagni Adversaria Anatomica Omnia, Batava editio-
ne, quæ posterior est, at minime aucta, longe correctiora. 1719.
cum fig. 4. ch. maj. L. 18
- Augustinus Valerius de Cautione adhibenda in edendis libris. &c. ac-
cedunt Patriciorum Venetorum Orationes. 1719. 4. L. 5
- Sermoni di S. Carlo Borromeo.* 1720. 4. L. 2: 10
- Philippi Riceputi Soc. Jesu Prospectus Illyrici Sacri. 1720. 4. ch. maj.
L. 1.
- C. Valerii Flacci Argonautica. 1720. 8. L. 2.
- Jo. Poleni Prælectio de Mathesis in rebus Physicis utilitate. 1721. 4.
ch. maj. (a spese dell' Autore.) L. 1: 5
- T. Lucretius Carus de Rerum Natura, Præfatione, Argumentis, In-
dice, Var. Lectionibus illustratus. 1721. 8. L. 4
- Boethius de Consolatione Philosophiæ, & Elpidis ejus conjugis qui
vulgo feruntur Hymni. 1721. 8. L. 2
- Corn. Nepos cum Variis Lectionibus ex Jenfoniana & Aldina editio-
Edit. II. 1721. 8. L. 2
- A. Corn. Celsus, & Q. Serenus Sammonicus de Medicina, cum notis
Th. Almeloveenii, & Rob. Constantini, nec non Cl. Morgagni IV.
doctissimis Epistolis. 1722. 8. L. 7
- Sallustius, cum Fragmentis Veterum Historicorum mirum in modum
emendatis & auctis. &c. 1722. 8. L. 4
- Le Rime del Petrarca riscontrate con ottimi esemplari stampati, e con uno anti-
chissimo Testo a penna: con l'aggiunta di molte composizioni, notizie, ec.*
1722. 8. L. 4.
- L' Aminta di Torquato Tasso, e l' Alceo di Antonio Ongaro, emendatissime.* 1722.
8. L. 2
- Discorso Accademico del Dottor Gio. Antonio Volpi: Che non debbano ammet-
tersi le Donne allo studio delle Scienze e delle belle Arti.* 1723. 4.
L. -- : 10.

- Le Rime d' Angelo di Costanzo*. III. Edizione corretta, ed accresciuta. 1723. 8.
L. 1
- Le Opere Volgari del Sanazzaro*, cioè l'Arcadia alla sua vera lezione restituita, colle note del Porcacchi, del Sansovino, e del Massarengo: le Rime arricchite di molti componimenti: ed alcune Lettere; il tutto riveduto, corretto, ed illustrato. 1723. 4. L. 10
- Lettera d' Istruzione a una Monaca Novizia*. 1724. 4. L. 2: 5
- Trattato della Tribolazione*, di Bonfigliore Cacciaguerra. 1724. 8. L. 1: 5
- Il Combattimento Spirituale*, e le altre Operette devote del P. Scupoli Teatino, nuovamente corrette, ed illustrate. 1724. 8. L. 3: 10
- Christophori Cellarii Orthographia Latina*. Edit. I. Patavina. 1724. 8. L. --: 15
- Parere intorno all' antico stato de' Cenomani, ed ai loro confini*, del Canonico Paolo Gagliardi. 1724. 8. L. 1: 10
- La Penelope*, Tragedia di Giuseppe Salvi, ec. 1724. 8. (a spese dell' Autore.) L. 1: 10
- Maria, Rime di Neralco, Pastore Arcade. con figure in rame*. 1725. 8. L. 3
- Joannis Antonii Vulpii Carminum Libri tres. Ejus item Opuscula soluta oratione scripta. Accessere Eruditorum quorundam virorum quibuscum ipsi amicitia intercedit, Poemata nonnulla. Necnon Joannis Antonii Vulpii antiquioris, Patricii & Episcopi Novocomensis, ac Hieronymi ejus fratris Carmina quæ supersunt*. 1725. 4. L. 7
- M. Accii Plauti Comædiæ superstites viginti, cum Fragmentis deperditarum; ex optimis quibusque editionibus, at præcipue Friderici Taubmanni, diligentissime repræsentatæ. Accessit Index, in quo rariora & obsoleta poetæ verba breviter ac dilucide explicantur*. 1725. 8. in carta fina L. 7. in carta corsiva L. 5
- Le Lettere Familiari di Annibal Caro, divise in due volumi; corrette, ed arricchite d'una giunta considerabile, d' Indici, e di notizie*. 1725. 8. in carta fina L. 7. in carta corsiva L. 5
- Veteris Latii Profani Tomus III. in quo agitur de Antiatibus & Norbanis, Autore Josepho Rocco Vulpio, Soc. Jesu Sacerdote; in 4. chart. maj. cum figuris. Opera già cominciata dall' Eminentissimo Signor Cardinale Corradini, ed ora continuata per suo comando*. L. 12

Sta ora sotto i torchj il seguente Libro:

La Divina Commedia di Dante Alighieri, giusta l'Edizione degli Acc. della Crusca: col Rimario de' versi interi, e con due Indici copiosissimi, l'uno delle parole e delle frasi, l'altro delle Storie e Favole; il tutto distribuito in 3. volumi in 8.

SPECIAL 93-B

3543

V13

